

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE BİR ŞİDDET
TEZAHÜRÜ OLARAK ULUSLARARASI
TERÖRİZM VE IŞİD ÖRNEĞİ

CANAN ORHAN GÖNÜL
2502090262

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. RAUF VERSAN

İSTANBUL - 2021

ÖZ

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE BİR ŞİDDET TEZAHÜRÜ OLARAK ULUSLARARASI TERÖRİZM VE IŞİD ÖRNEĞİ CANAN ORHAN GÖNÜL

Şiddet, uluslararası ilişkiler alanında savaş, saldırı, baskı ve terör gibi biçimleriyle ortaya çıkmaktadır. Bu şiddet biçimlerinden terörizm, küreselleşme döneminde yeni boyutlar kazanmış ve böylece uluslararası barış ve güvenliği etkilemesiyle uluslararası toplumun ortak sorunu hâline gelmiştir. Devletler artık uluslararası terörizme karşı tek başına mücadelede zorlanmaktadır. Askerî güce dayanan realist yaklaşımlar bu konuda yetersiz kalmaktadır. Günümüzde güvenlik kavramının genişlemesi ve derinleşmesiyle de devlet dışı aktörler uluslararası sistemde daha etkin olmaya başlamıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda neoliberal kurumsalcı yaklaşımlar işbirliğine dayanan çoğulcu güvenlik teorilerini savunmaktadır. Neoliberal kurumsalcılığa göre terörizmi engellemek ve mücadele etmek için uluslararası rejim güçlendirilmeli ve uluslararası kurumlar aracılığıyla işbirliği geliştirilmelidir. Bu yaklaşım açısından IŞİD gibi yeni terör örgütlerine karşı ancak bu şekilde sonuç alınabilir. Dinî ideolojisi, gevşek örgütlenme yapısı, finansal kaynakları, bilişim teknolojilerini iyi derecede kullanması, yabancı savaşçılara ve ağır silahlara sahip olması gibi özellikleriyle IŞİD, uluslararası işbirliği yapılarak yenilgiye uğratılmıştır. Fakat IŞİD tehlikesinin tam olarak ortadan kalktığı söylenemez, dolayısıyla uluslararası terörizme karşı etkin bir mücadele için işbirlikçi güvenlik anlayışının geliştirilerek sürdürülmesi gerekmektedir.

ABSTRACT

**INTERNATIONAL TERRORISM AS A MANIFESTATION OF
VIOLENCE IN INTERNATIONAL RELATIONS WITH SPECIAL
REFERENCE TO THE CASE OF ISIS**

CANAN ORHAN GÖNÜL

Violence, in international relations, can take the forms of war, aggression, coercion and terror. Terrorism, in particular, has gained new dimensions in the globalized world, and insofar as it impacts upon international peace and security, it has become a common concern for the international society. It is difficult for states to take action against international terrorism individually. Realist approaches based on military power are likely to prove ineffective in this regard. The concept of security has now expanded and deepened and non-state actors have become more effective than ever in the international system. For this reason, neoliberal institutionalist approaches tend to advocate pluralistic security theories based on collaboration. According to neoliberal institutionalism, the international system should be consolidated and cooperation should be strengthened through international institutions to prevent and combat terrorism. This is likely to be the only way to be successful against new terrorist organizations such as ISIS. ISIS with its religious ideology, loose organizational structure, financial resources, information technologies, foreign fighters and heavy weaponry was defeated only by way of international cooperation. But still, it cannot be said that ISIS has been completely defeated. The cooperative security approach should remain in place if there is to be an effective combat against international terrorism.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada uluslararası terörizm teorik ve kurumsal olarak ele alınmış ve IŞİD terör örgütü örnek olarak analiz edilmiştir. Bununla birlikte uluslararası toplum üyelerinin terörizme yaklaşımları, mücadele çalışmaları ve yöntemleri irdelenmiştir. Bu noktada IŞİD örneğinde olduğu gibi uluslararası terörizme karşı neoliberal kurumsalcılık temelinde işbirliği ve uluslararası örgütler yoluyla sonuç alınabilmesinin mümkün olduğu savunulmuştur. Bu açıdan bu tezin amacı, terörizmi küreselleşmenin etkileriyle kazandığı yeni boyutlar üzerinden analiz ederek terörizm gibi küreselleşen güvenlik tehditleri karşısında devletlerin güç ve çıkar temelli geleneksel yaklaşımları yerine çoğulcu ve işbirliği temelli kurumsal yaklaşımların işlevsel olduğunu göstermekir.

Bu bağlamda tezin birinci bölümünde uluslararası ilişkilerde tezahür eden şiddet biçimleri açıklanarak ardından terörizm kavramsal olarak incelenmiştir. Bu kapsamda terörizmin tanımlanma sorunu, çeşitli tanım ve unsurları, tarihçesi, nedenleri, türleri, küreselleşmeyle öne çıkan yeni boyutları ele alınmıştır. İkinci bölümde uluslararası ilişkiler teorilerinin güvenlik yaklaşımlarına göre terörizm değerlendirilmiş, ardından devletlerin uluslararası terörizmle ilişki biçimleri ele alınmış ve uluslararası örgütler açısından terörizmin kurumsal analizi yapılmıştır. Bu çerçevede BM, NATO, AGİT ve AB'nin terörizmle mücadele alanında yürüttüğü çalışmalar araştırılmıştır. Üçüncü bölümde ise IŞİD analiz edilerek uluslararası örgütlerin bu terör örgütüyle ilgili yaklaşımları ve mücadele yöntemleri incelenmiştir. Bu kapsamda hem IŞİD'in oluşum süreci, yapısı, yöntemleri, kaynakları, başlıca eylemleri hem de uluslararası alanda IŞİD'e karşı verilen mücadeleler araştırılmıştır. Bu çerçevede uluslararası örgütlerin faaliyetleri ve uluslararası işbirliğinin örneği olarak IŞİD karşıtı Küresel Koalisyon'un çalışmaları ve sonuçları ele alınmıştır.

Bu tezin hazırlanma aşamasında derin bilgisiyle beni destekleyen, sorularıyla bana farklı bakış açıları sunan, her koşulda sonsuz sabır ve hoşgörü gösteren değerli tez danışmanım sayın Prof. Dr. Rauf VERSAN'a çok teşekkür ederim. Tez izleme komitesinin değerli üyeleri Prof. Dr. Kıvanç ULUSOY ve Dr. Öğr. Üyesi Ertan

EROL’a eleştirileriyle beni yönlendirdikleri için teşekkür ederim. Güler yüzüyle bana hep umut olan sevgili kızım Melek’e ve desteğini esirgemeyen eşim  zkan GÖNÜL’e ve aileme de minnet bor lıyım. Ayrıca bu tezin hazırlanmasında T B TAK-Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (B DEB) Genel Yurt İçi Doktora Burs Programı tarafından sağlanan maddî destek için T B TAK’a teşekkür ederim.

CANAN ORHAN GÖNÜL

 STANBUL-2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE TERÖRİZM

A. Uluslararası İlişkilerde Şiddet	10
1. Savaş	10
2. Saldırı	15
3. Terör	17
4. Baskı ve Zorlama Yöntemleri	19
B. Terörizm	21
1. Tanımlanma Sorunu	21
2. Tanım ve Unsurları	26
3. Tarihçe ve Modern Terörizmin Dört Dalga Teorisi	31
4. Nedenleri	39
5. Türleri	45
a. Ulusal (Ülke İçi) Terörizm	45
b. Devlet Terörü	46
c. Uluslararası Terörizm	48
(1) Devlet Destekli Uluslararası Terörizm	48
(2) Devlet Destekli Olmayan Uluslararası Terörizm	50
C. 21. Yüzyıldaki Yeni Güvenlik Tehditlerinden Terörizm	51
1. Terörizmin Yeni Boyutları	51
a. Biyolojik Terörizm	53
b. Kimyasal Terörizm	54

c. Nükleer Terörizm.....	55
d. Siber Terörizm.....	56
2. Üç Boyutlu Model Teorisine Göre Terörizm.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

TERÖRİZMİN TEORİK VE KURUMSAL ANALİZİ

A. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Terörizm.....	61
1. Neorealizm.....	61
2. Neoliberalizm.....	64
3. Eleştirel Yaklaşımlar.....	67
4. Kopenhag Okulu.....	71
B. Devletlerin Uluslararası Terörizm ile İlişki Biçimleri.....	75
1. Himaye Etme.....	78
2. Fiili Destek Sağlama.....	80
3. Müsamaha Gösterme.....	82
4. Yetersiz Kalma.....	83
C. Uluslararası Örgütler Bakımından Terörizmin Kurumsal Analizi.....	84
1. Birleşmiş Milletler.....	85
a. BM Genel Kurulu'nun Çalışmaları.....	86
(1) Terörizmin Önlenmesine Yönelik Sözleşmeler.....	88
(2) BM Terörizmle Mücadele Küresel Stratejisi.....	92
b. BM Güvenlik Konseyi'nin Çalışmaları.....	93
(1) El Kaide ve Taliban Yaptırımlar Komitesi.....	93
(2) Terörizmle Mücadele Komitesi.....	94
(3) Kitle İmha Silahları Komitesi.....	95
c. BM'nin Terörizme Karşı Etkinliğinin Tartışılması.....	96
2. NATO.....	101
3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı.....	106
4. Avrupa Birliği.....	111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞİD VE ULUSLARARASI TOPLUMUN İŞİD'E YAKLAŞIMI

A. İŞİD'in Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	120
1. İŞİD'in Oluşum Süreci	120
2. İŞİD'in Yapısı ve Yöntemleri	130
3. İŞİD'in Kaynakları	144
4. İŞİD'in Terör Eylemleri	153
5. Bir Güvenlikleştirme Biçimi Olarak İŞİD.....	157
B. Uluslararası Örgütlerin İŞİD'e Yaklaşımı	165
1. BM ve İŞİD	167
2. NATO ve İŞİD	173
3. AB ve İŞİD	176
4. İslam İşbirliği Teşkilatı ve İŞİD	181
C. Uluslararası İşbirliği Kapsamında İŞİD ile Mücadele	183
1. Terörizme Karşı Uluslararası İşbirliği.....	183
2. İŞİD Karşıtı Küresel Koalisyon	186
a. Askerî Mücadele	191
b. İŞİD Propagandasına Karşı Mücadele	194
c. Yabancı Terörist Savaşçıların Dolaşımının Engellenmesi	195
d. İŞİD'in Finansmanının Engellenmesi.....	196
e. Kurtarılmış Bölgelerde Yeniden İnşa Çalışmaları.....	198
SONUÇ	205
KAYNAKÇA	217
ÖZGEÇMİŞ	259

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Realist ve Liberal Güvenlik Sistemleri	63
Tablo 2.2: 2017-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Terörist Saldırıları	118
Tablo 2.3: 2017-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Tutuklamalar	119
Tablo 3.1: IŞİD'in Yedi Katmanı	131
Tablo 3.2: 2014-2016 Yılları Arasında IŞİD Gelirleri	145
Tablo 3.3: IŞİD Savaşçılarının Analizi	175
Tablo 3.4: Avrupa Devletlerinden IŞİD'e Katılan Savaşçı Sayısı.....	178

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
APADS	: American Psychiatric Association's Diagnostic and Statistical Manual
ASALA	: Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu
ATU	: Action Against Terrorism Unit Terörizme Karşı Eylem Birimi
AWACS	: Airborne Warning and Control System Havadan Erken Uyarı ve Kontrol Sistemi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CEN-SAD	: Community of Sahel-Saharan States Sahel-Sahra Devletleri Topluluğu
CIA	: Central Intelligence Agency
CIFG	: Counter ISIS Finance Group İŞİD Karşıtı Finans Grubu
DAESH/DAEŞ/ DAİŞ/DEAŞ	: ad-Dawlah al-Islamiyah fil-'Iraq wa ash-Sham
ECTC	: European Counter Terrorism Centre Avrupa Terörizmle Mücadele Merkezi
EOKA	: Etniki Organosi Kipriaku Agonos Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü
ETA	: Euskadi Ta Askatasuna - Bask Yurdu ve Özgürlük
EU IRU	: European Union Internet Referral Unit AB İnternet Başvuru Birimi
EU TE-SAT Raporu	: European Union Terrorism Situation and Trend Report

FATF	: Financial Action Task Force – Malî Eylem Görev Gücü
FFIS	: Funding Facility for Immediate Stabilization Acil İstikrar Sağlama Fonu
FLN	: Front de Liberation Nationale - Millî Kurtuluş Cephesi
FLNC	: Front de Libération Nationale Corse Korsika Ulusal Kurtuluş Cephesi
GIFCT	: Global Internet Forum to Counter Terrorism Terörizmle Mücadele Küresel İnternet Forumu
INTERPOL	: International Criminal Police Organization Uluslararası Kriminal Polis Teşkilâtı
IRA	: Irish Republican Army – İrlanda Cumhuriyet Ordusu
ISAF	: International Security Assistance Force Uluslararası Güvenlik Destek Gücü
IS	: The Islamic State
ISIL	: The Islamic State of Iraq and the Levant
ISIS	: The Islamic State of Iraq and Syria
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODIHR	: Office of Democratic Institutions and Human Rights Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi
OGSP	: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
OIC	: Organization of Islamic Cooperation İslam İşbirliği Teşkilatı
OPCW	: Organisation for Prohibition of Chemical Weapons Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü
OSCE	: Organization for Security and Co-operation in Europe
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Partiya Karkeren Kürdistan - Kürdistan İşçi Partisi

RAN	: Radicalisation Awareness Network Radikalleşme Farkındalık Ağı
SA	: Sturmabteilung – Fırtına Birliği
SDG	: Suriye Demokratik Güçleri
SNMG-2	: Standing NATO Maritime Group 2 NATO Daimi Deniz Görev Grubu 2
SS	: Schutzstaffel – Koruma Timi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TREVI	: Terrorism, Radicalism, Extremism, International Violence
UN	: United Nations
UNDP	: UN Development Program - BM Kalkınma Programı
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNODC	: UN Office on Drugs and Crime BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi
VIS	: Visa Information System – Vize Bilgi Sistemi
YPG	: Yekîneyen Parastina Gel - Halk Koruma Birlikleri

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı uluslararası terörizmi, uluslararası sistemde yaşanan değişimlerin yarattığı etkiler çerçevesinde analiz etmek ve 21. yüzyılın küreselleşme koşullarında uluslararası toplumun terörizme karşı yaklaşımlarını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda vaka analizi olarak küresel terörizmin somut bir örneği olan IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) terör örgütü ele alınarak devletler, uluslararası örgütler ve işbirliği düzeyinde yürütülen IŞİD'e karşı mücadele yöntemleri ortaya konmaktadır. Bu kapsamda terörizmin küreselleşen yapısı karşısında devletlerin güç ve çıkar temelli yaklaşımları güvenlik sorununa yol açarken uluslararası işbirliğine dayanan kurumsal ve çoğulcu yaklaşımların öne çıkması tartışılmaktadır.

Bu çalışmanın hipotezi şu şekildedir: “IŞİD örneğinde olduğu gibi uluslararası terörizme karşı neoliberal kurumsalcılık temelinde işbirliği ve uluslararası örgütler yoluyla sonuç alınabilmesi mümkündür.” Küreselleşmenin etkisiyle uluslararası sistemin yapısında da değişiklikler olmuş ve böylece devlet dışı aktörlerin etkinliği artmıştır. Terörizm gibi bazı güvenlik tehditlerinin küresel düzeyde etki yaratmaya başlaması yeni güvenlik tehditleri olarak tanımlanmalarına yol açmıştır. Bu güvenlik tehditleriyle ilgili olarak devletlerin güç ve çıkar sağlamaya dayalı realist politikalara veya güvenlikleştirme yaklaşımlarına göre hareket etmesi sorunları çözmemiştir. Ayrıca bu tehditler karşısında devletlerin tek başına ve geleneksel tedbirler çerçevesinde yürüttükleri faaliyetler yetersiz kalmıştır. Ancak uluslararası örgütlerin etkinliğinin artırılması, uluslararası hukukun uygulanması, uluslararası sistemin birimleri arasında işbirliğinin sağlanması ve entegrasyonun güçlendirilmesi ile daha işlevsel ve kalıcı çözümler mümkün olabilir.

Çalışmanın amacı ve kapsamı doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularının cevapları tartışılacaktır:

Uluslararası terörizmin tanımının yapılmasının/yapılmamasının uluslararası toplum açısından nasıl bir etkisi vardır?

21. yüzyılda terörizmin edindiği hangi özellikler onun yeni güvenlik tehdidi olarak tanımlanmasına yol açmıştır?

Devletlerin terör örgütlerini bir dış politika aracı veya güvenlikleştirme unsuru olarak kullanmalarının terörizme yönelik yansımaları nelerdir?

Uluslararası ilişkiler teorileri ve uluslararası örgütlerin yaklaşımları kapsamında terörizm nasıl ele alınmaktadır?

Uluslararası toplum, küreselleşen terörizmin önlenmesi konusunda hangi yaklaşımlarla çözüm üretebilir?

Bu çalışmada temel kaynak olarak birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu çerçevede uluslararası örgütlerin kararları ve komite çalışmaları, strateji belgeleri, araştırma bildirgeleri, sözleşmeler, raporlar, kitaplar, dergiler, akademik makaleler, haber siteleri kullanılmıştır. Kaynak kullanımında nesnellik ilkesi bağlamında kaynak çeşitliliğine dikkat edilmiştir. Nitel, betimleyici ve vaka analizini içeren bu çalışmada teorik olarak neoliberal kurumsalcılığın önermelerine dayanılmıştır. Terörizmin küreselleşerek boyut değiştirmesi neticesinde devletlerin tek başlarına bu sorunla mücadelede yetersiz kalmaları ve neoliberal kurumsalcılık yaklaşımlarının bu konuda daha işlevsel hâle gelmesiyle terörizm, durum analizi ve vaka analizi çerçevesinde incelenmiştir. Dolayısıyla IŞİD özelinde uluslararası terörizmin önlenmesi noktasında bölgesel ve küresel dinamiklerin etkisi ve ayrıca uluslararası örgütlerin etkinliğinin ve işbirliğinin sonuçları literatüre katkı olarak karşımıza çıkacaktır.

Bu çalışmada terörizm kavramsal olarak açıklandıktan sonra terörizmin 21. yüzyılda yeni güvenlik tehdidi olarak gelişen boyutları incelenmektedir. Bunun ardından terörizm uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında ele alınarak terörizmin uluslararası örgütler açısından kurumsal analizi yapılmaktadır. Bu kapsamda uluslararası örgütlerin terörizmin önlenmesi amacıyla yürüttükleri çalışmalar araştırılmaktadır. Bu çözümlemelere örnek olarak da IŞİD terör örgütü analiz edilmektedir. Bu çerçevede hem nicel, hem de nitel veriler sunulmaktadır. IŞİD terör örgütü, sahip olduğu ayırt edici özellikleri açısından ele alınmakta ve uluslararası toplumun işbirliği ve uluslararası örgütler yoluyla IŞİD'e karşı izledikleri yöntemler araştırılmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde öncelikle uluslararası ilişkilerde tezahür eden şiddet biçimleri ele alınmaktadır. Bunlar savaş, saldırı, terör, baskı ve zorlama yöntemleri başlıkları altında tartışılmaktadır. 21. yüzyılda terörizm, uluslararası toplumu tehdit eden en önemli şiddet şekli hâline gelmiştir. Bu aşamada küreselleşme, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, yeni teknolojik ilerlemeler, devlet dışı aktörlerin etkinliğinin artması, güvenlik tehditlerinin ve yaklaşımlarının çeşitlenmesi gibi gelişmelerin uluslararası sistemde meydana getirdiği değişimler çerçevesinde terörizmin analizi yapılmaktadır. Önce terörizmin tanımlanması sorunu tartışılarak terörizmin çeşitli tanımlarına yer verilmekte ve böylece terörizmi oluşturan unsurlar tespit edilmektedir. Bu bağlamda uluslararası toplumu oluşturan birimlerin ortak bir terörizm tanımı üzerine uzlaşıp uzlaşamamasının terörizmle mücadelede nasıl bir etki yaratacağı ortaya konmaktadır. Kurumsal veya bilimsel düzeyde yapılmış yüzün üzerinde terörizm tanımına göre terörizmin siyasal bir amaç taşıması, şiddet içeren bir yöntem kullanması ve sonuçta toplumda bir etki ve korku yaratması temel unsurlar olarak belirlenmektedir.

Terörizmin tarihçesi kapsamında ise geçmişten günümüze terörizmde yaşanan dönemsel değişimler incelenerek 21. yüzyılda küresel terörü ifade etmek için kullanılan yeni terörizm kavramına ulaşılmaktadır. Bu kavram eski ve yeni terörizm tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Pratik açıdan Roma döneminden itibaren ortaya çıkan çeşitli hareketler olsa da modern anlamda terörizm, 1789 Fransız Devrimi'nden sonra Haziran 1793 - Temmuz 1794 arasındaki dönemi “Terör Rejimi” diye ifade etmek üzere kullanılmasıyla literatüre girmiştir. 1880'lerden günümüze kadar olan dönemi Rapoport “modern terörizmin dört dalga teorisi” ile açıklamaktadır. Buna göre dördüncü dalga 1980'lerde başlayıp içinde bulunduğumuz dönemi de kapsayarak devam eden “Dinî Dalga"dır. Bu dalganın ayırt edici özellikleri amaç ve neden bakımından dinî motifli olması, yöntem bakımından kitle imha silahlarını kullanabilmesi ve intihar saldırılarını daha çok tercih etmesidir. Yeni terörizm olarak adlandırılan bu dönem için 11 Eylül terör saldırılarından sonra küresel terörizm kavramı da kullanılmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle devlet dışı aktörler olarak terör örgütlerinin uluslararası sistemde etkili olmasına vurgu yapan yeni terörizm uluslararası suç örgütleriyle yakın ilişki kurma, teknolojinin sağladığı

imkânlarla gelişmiş silahlar kullanarak ve intihar saldırıları düzenleyerek kitlesel ölümlere yol açma, gevşek hücre yapılanması sayesinde yalnız kurt saldırısı düzenleyebilme, bilişim teknolojilerinden faydalanarak küresel düzeyde etki yaratma ve dinî amaçlar taşıma gibi özelliklere sahiptir.

Terörizmin nedenleri kapsamında etnik, ideolojik, dinsel, sosyo-kültürel, ekonomik, siyasal ve jeopolitik nedenler açıklanmaktadır. Bunun ardından terörizmin sınıflandırılması yapılmaktadır. Bu bağlamda terörizm türleri ulusal (ülke içi) terörizm, devlet terörü, uluslararası terörizm (devlet destekli ve devlet destekli olmayan) şeklinde belirlenmektedir. 21. yüzyılda kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve bilgi devriminin yaşanması da biyolojik, kimyasal, nükleer ve siber terörizm çeşitlerini öne çıkarmıştır. Böylece terörizm, küreselleşmeyle birlikte kazandığı yeni boyutlarla sınır aşan bir tehdit hâlini alarak tüm toplumların sorunu olmuştur. Nye, bu durumu “üç boyutlu uluslararası sistem modeli” ile terör örgütlerinin devlet dışı aktörler olarak güçlendiği, realistlerin bu durumu yeterince dikkate almadığı, bu tehdide karşı uluslararası koalisyonların ve işbirliğinin gerektiği şeklinde açıklamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle uluslararası ilişkiler teorilerinin güvenlik anlayışları çerçevesinde neorealizm, neoliberalizm, eleştirel yaklaşımlar ve Kopenhag Okulu açısından terörizm değerlendirilmektedir. Neorealist paradigmanın uluslararası sistemin anarşik yapısından dolayı güce önem veren, sorunların çözümünde ağırlıklı olarak askerî yöntemlere başvuran ve işbirliğine şüpheyle yaklaşan politikaları, küresel terörizm gibi yeni güvenlik tehditleri için yeterli ve işlevsel değildir. Neoliberal kurumsalcılık yaklaşımı ise terörizmin küreselleşen yapısı karşısında uluslararası hukuk, demokratikleşme, uluslararası işbirliği, küresel ve bölgesel düzeyde uluslararası örgütler yoluyla kurumsal yöntemleri önermektedir. Buna karşın eleştirel yaklaşımlar, referans nesnesi olarak bireyi temel alan bir güvenlik anlayışı geliştirir ve geleneksel teorilerin devleti merkez alan ve askerî güce dayanan yöntemlerinin ve devletlerin terörü bir politika aracı olarak kullanmalarının güvensizliğe yol açtığını savunur. Kopenhag Okulunun güvenlikleştirme teorisine göre de devletler bir meseleyi güvenlikleştirme sürecine tâbi tuttuklarında olağanüstü

tedbirler uygulamalarını meşrulaştırabilirler ve bu noktada terör konusu da devletler tarafından güvenlikleştirme unsuru olarak kullanılmaktadır.

Uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesindeki terörizm analizinden sonra devletlerin terörizme yaklaşımları, çeşitli ilişki biçimleri üzerinden ele alınmaktadır. Buna göre devletlerin terörizm konusuna realist bir anlayışla yaklaştıkları görülmektedir. Devletlerin terörizmle en aktif ilişki biçimi doğrudan terörizmi himaye etmesi veya dolaylı olarak terörizme fiilî destek sağlamasıdır. Devletlerin terörizm faaliyetlerine müsamaha göstermesi pasif bir destek biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Devletlerin terörizm faaliyetleri karşısında yetersiz kalması durumunda uluslararası yardım ve işbirliğini talep etmemesi de zımnî destek sayılmaktadır.

Bu değerlendirmenin ardından uluslararası örgütler açısından terörizmin kurumsal bir analizi yapılmaktadır. Bu kapsamda BM (Birleşmiş Milletler), NATO (**North Atlantic Treaty Organization**: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü), AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı) ve AB'nin (Avrupa Birliği) yaklaşımları ele alınmaktadır. BM, insan merkezli bir güvenlik anlayışını benimser. Artık küresel terörizm, yoksulluk ve çevresel felaketler gibi sorunların insanî güvenliği tehdit ettiğini ve bunlara karşı sürdürülebilir insanî kalkınma ve işbirliğinin en etkili yol olduğunu belirtir. BM'nin terörizmle mücadele yöntemleri Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi kararları ile BM Terörizmle Mücadele Küresel Stratejisi'nde belirlenmektedir.

Ardından bölgesel örgütler düzeyinde terörizmle mücadele yaklaşımları ve çalışmalarına yer verilmektedir. NATO, Soğuk Savaş sonrasında dönüşüm geçirmiş ve 21. yüzyıl tehditlerine göre yenilenmiştir. 1999'da kapsamlı güvenlik kavramı stratejisini benimseyerek terörizm de dâhil yeni güvenlik tehditleriyle mücadele edeceğini açıklamıştır. NATO'nun 11 Eylül'den sonraki stratejilerinde de küresel terör ön plana çıkmıştır. NATO ortak savunma, kriz yönetimi ve işbirlikçi güvenlik yaklaşımlarını geliştirerek küresel terör gibi asimetrik tehditlere karşı işbirliğine dayalı bir güvenlik yaklaşımının gerekli olduğunu savunmaktadır. AGİT, terörizme karşı kriz yönetimi, çatışma önleme ve işbirliğine dayalı kapsamlı güvenlik anlayışını benimsemektedir. AGİT sınır güvenliğinin, hukuk sisteminin ve demokratik

yapıların güçlendirilmesinin yanı sıra aşırı ideolojilerin beslendiği sosyal ve siyasal koşulların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yürüterek uzun vadeli bir terörle mücadele politikası uygulamaktadır. AB de 11 Eylül saldırılarından sonra küresel terörizmi genel bir tehdit olarak nitelemiş ve terörle mücadele alanında kurumsallaşma sürecini başlatmıştır. Terörizme karşı sadece askeri faaliyetleri yeterli bulmayan AB, küresel düzeyde istibarat paylaşımına, polis ve yargı birimleri arasında işbirliğine, radikalleşmeyle mücadeleye ve komşu bölgelerde çatışmaları önlemeye dayalı stratejik bir güvenlik anlayışına sahiptir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde küresel terörizmin örneği olarak IŞİD incelenmektedir. Öncelikli olarak IŞİD'in tarihsel süreç içerisinde oluşumunu etkileyen dinamikler ele alınmaktadır. 1979-1989 yılları arasında SSCB'nin yürüttüğü Afganistan işgali, El Kaide'nin ortaya çıkışı, 11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan'a müdahalesi ve 2003'te Irak'ı işgali, Arap Baharı sürecinde Suriye'de 2011 yılında başlayan siyasal ve toplumsal karışıklıklar IŞİD'in oluşumunda ve gelişiminde etkili olan başlıca faktörlerdir. Bunun ardından ideolojik, yapısal ve yöntemsel özellikleri incelenerek IŞİD'in yeni terörizme dair özellikler taşıdığı ortaya konmaktadır. Buna göre IŞİD'in dinî motifli ve gevşek ağ yapılı olması, küresel düzeyde eylem yapabilmesi, kitlesel ölümleri hedefleyen intihar saldırılarını tercih etmesi, hedef seçerken sivil-asker ayırımı yapmaması, teknolojiyi etkin olarak kullanması yeni terörizmin özelliklerindendir. Yeni terörizmin bir özelliği de beklenmedik yer ve zamanlarda asimetrik saldırılarda bulunabilmesidir. IŞİD de yalnız kurt yöntemiyle böyle saldırılar gerçekleştirebilmektedir.

IŞİD, İslam'ın en saf hâliyle uygulanmasını savunan Selefilik öğretisini benimseyen ve tüm Sünnî Müslümanları evrensel bir İslam Devleti altında birleştirmeyi amaçlayan cihatçı bir terör örgütüdür. IŞİD Selefilik, cihatçılık, tekfircilik, halifelik ve mezhepçilik gibi dinî unsurları kullanarak ideolojisini oluşturmuştur. IŞİD'in kullandığı yöntemler intihar saldırıları, kitlesel katliam, yalnız kurt terörizmi, yeni teknolojik saldırı silahlarıyla yapılan bombalama ve suikast gibi eylemlerdir. IŞİD dünyayı ikiye ayırarak kutuplaştırma, cihat, kendini feda etme şeklindeki intihar saldırıları ve sivilleri hedef alma yöntemlerini El Kaide'den miras olarak derinleştirmiştir. IŞİD terör eylemlerinde uzmanlaşarak devlet dışı şiddetin

ulus ötesine yayılması ve radikal İslamcılığın militerleşmesi konularında El Kaide'den ileri gitmiştir. Önce Irak'ta askerî ve İslamcı isyanı örgütleyen IŞİD daha sonra Suriye'deki iç savaşla bölgesel bir etki yaratmış, ardından da uluslararası radikal bir oluşum hâlini almıştır. Ayrıca IŞİD'in devlet olma iddiasına uygun olarak kurmaya çalıştığı devlet modelinin teritoryal stratejisi de bu bölümde incelenmektedir. Çeşitli ülkelerdeki cihatçı terör örgütlerinin IŞİD'e bağlılık yemini etmesiyle verdiği destekler de IŞİD'in küreselleşen etkisini ve özelliğini artırması bağlamında açıklanmaktadır.

Şiiileri içerideki düşman, Batı'yı dışarıdaki düşman, kendisini de ezilen Müslümanların kurtarıcısı olarak tanımlayan IŞİD'in medya yapılanması, sosyal medya kullanımı ve iletişim stratejileri hem küresel düzeyde propaganda yapabilmesi, hem de toplumda yarattığı korkuyu küresel düzeyde genişletmesi anlamında incelenmektedir. IŞİD dijital dergilerinde ve videolarında acımasız eylemlerine, apokaliptik söylemlere, Müslümanların uğradığı zulüm anlatılarına ve ütöpik yaşam sunumlarına ağırlık vermektedir. IŞİD'in sağladığı kaynaklar çerçevesinde özellikle yabancı terörist savaşçılardan oluşan insan kaynağı ve çoğunlukla petrol gelirlerinden oluşan finans kaynağı araştırılmaktadır. ABD ordusu tarafından Irak işgali sürecinde cezaevlerinde uygulanan işkenceler, yabancı işgalinin neden olduğu toplumsal aşağılanma, Sünnileri dışlayan yönetim politikaları ve iç savaş ortamı IŞİD'in toplumsal destek sağlamasını kolaylaştırmıştır. Petrol, doğalgaz, mineraller ve tarım ürünlerinin satışı, tarihî eser kaçakçılığı, bankalara ve mallara el koyma, doğrudan ve dolaylı vergiler, haraç ve cezalar, fidye gibi çok çeşitli finans kaynakları sayesinde IŞİD geliri en yüksek terör örgütü olmuştur. Ayrıca IŞİD'in küresel düzeyde eylem yapabilme kapasitesine örnek olarak başlıca terör eylemlerine yer verilmektedir.

Bununla birlikte devletlerin IŞİD'i bir güvenlikleştirme unsuru olarak kullanmaları ve kendi jeopolitik çıkarları için faaliyetlerde bulunmaları devletler açısından IŞİD'in bölgedeki işlevselliği şeklinde değerlendirilmektedir. Örneğin İngiltere, ABD ve Kanada IŞİD'i varoluşlarına bir tehdit olarak tanımlamış ve askerî müdahale dâhil acil önlemler almıştır. IŞİD'in küresel terör saldırıları da bu güvenlikleştirme sürecinin kolaylaştırıcıları olmuştur. Rusya, tarihsel hafızayı

kullanarak Suriye'deki iç savaşı Rusya'nın ve uluslararası toplumun barış ve güvenliğine karşı bir tehdit olarak nitelemiş ve Esad'ın devrilmesine karşı müdahalede bulunmuştur. Türkiye de bölgedeki terör oluşumlarını varoluşsal bir tehdit olarak belirlemiş ve sınır ötesi operasyon düzenlemiştir. Ancak terörizmin sadece güvenlik açısından ele alınarak askerî çözümler getirilmesi yeterli değildir. Devletlerin tek taraflı müdahaleleri ileride yeni terör örgütlerinin oluşmasına zemin hazırlayabilir.

Neoliberal kurumsalcı yaklaşım ise uluslararası hukukun uygulanması ve uluslararası örgütlerin etkinliğinin artırılmasına ek olarak uluslararası sistemi oluşturan birimler arasında işbirliğinin ve dayanışmanın sağlanmasını terörizmle mücadelede başarı getirecek bir yöntem olarak savunmaktadır. Devletler kendi çıkarlarını gözeterek güvenlikleştirici politikalar yürütürken uluslararası örgütler çok boyutlu bir yaklaşımla terörün nedenlerini anlamaya çalışır. Sosyolojik, insanî, hukukî açılardan da konuya yaklaşan uluslararası örgütler devletler arasında işbirliğini sağlar. Bu doğrultuda uluslararası toplum üyeleri de işbirliği içerisinde IŞİD'e karşı ortaklaşa bir mücadele yürütmüştür. Bu kapsamda uluslararası örgütlerin IŞİD'in finansmanının, yabancı terörist savaşçıların ve bilişim teknolojilerini kullanarak yürüttüğü propaganda faaliyetlerinin engellenmesi hakkında uyguladığı yöntemler ele alınmaktadır.

Bunun ardından devletlerin ve uluslararası örgütlerin işbirliği kapsamında yürüttüğü yöntemler analiz edilmektedir. Bu noktada önce IŞİD karşıtı Küresel Koalisyon'un meşruiyeti tartışılmakta, sonra da terörizmle mücadelede uluslararası işbirliğinin örneği olarak Küresel Koalisyon'un çalışmaları ve sonuçları incelenmektedir. IŞİD'in uluslararası toplum için ortak bir sorun hâline gelmesi işbirliğini kolaylaştırmıştır. Küresel Koalisyon, IŞİD'in propagandasının, finansmanının ve yabancı terörist savaşçıların dolaşımının engellenmesi için çalışmalar yürütmüştür. IŞİD'in ele geçirdiği toprakları askerî operasyonlarla kurtarıp bu bölgelerde yeniden inşa çalışmaları başlatmıştır. Böylece 21. yüzyılda öne çıkan yeni güvenlik tehditleri karşısında devletlerin tek başına mücadele ederek başarılı olma ihtimalinin düşük olduğu, bu yüzden uluslararası sistemi oluşturan birimler arasında işbirliğini ve uluslararası örgütlerin etkinliğinin artırılmasını

savunan neoliberal yaklaşımların öngördüğü gibi uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturan IŞİD'e karşı ortak hareket ederek sonuç alınabildiği gösterilmektedir.

I. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE TERÖRİZM

A. Uluslararası İlişkilerde Şiddet

Uluslararası toplum, devletlerden ve uluslararası örgütlerden oluşmaktadır. Uluslararası hukuk, uluslararası toplumun üyeleri arasındaki ilişkileri düzenlemeye yönelik bazı kurallar geliştirmiştir. Uluslararası toplumun temel ögesi olan devletler de uluslararası hukukun kurallarına uyma sorumluluğuna sahiptir. Egemen, eşit ve bağımsız olan devletler, aralarındaki uyuşmazlıkları öncelikli olarak barışçıl yollardan çözme yükümlülüğünü taşır. Uluslararası barış ve güvenliğin bozulmaması adına devletler iyi komşuluk anlayışını benimserler. Ancak tüm çabalara rağmen uluslararası barış ortamını bozan savaşlar, saldırılar ve terör olayları yaşanmaktadır. 20. yüzyılın savaş yüzyılı olarak nitelendirilmesi gibi henüz ilk çeyreğinde yaşadığımız 21. yüzyılın da ileride terör yüzyılı olarak nitelendirilmesi söz konusu olabilir.

1. Savaş

Uluslararası ilişkilerde tezahür eden şiddet biçimleri dediğimizde ilk aklı gelen savaşlardır. Devletler arasında savaş niyetiyle ortaya konan silahlı çatışmalar, savaş olarak ifade edilebilir. Savaş, aralarında uyuşmazlık olan taraflardan birinin karşı tarafı kendi istediği gibi davranmaya zorlamak üzere başvurduğu bir yöntemdir. Bu açıdan devletler, uyuşmazlıkların çözümünde savaşı bir çözüm aracı olarak görürler. Ayrıca devletler, ulusal çıkarlar olarak belirledikleri hedeflerine ulaşmak için savaşları bir dış politika aracı olarak da kullanırlar. Ancak uluslararası toplum, yaşanan dünya savaşları neticesinde uğradıkları zarardan ders alarak devletlerin bu yaklaşımının önüne geçebilmek ve insanlığın tekrar benzer bir yıkımla karşılaşmasını engellemek üzere BM sistemini tesis etmiştir. Buna göre artık devletler uyuşmazlıkların çözümünde silahlı kuvvetlere başvurmayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Bu kuralın istisnası, devletlerin silahlı bir saldırıya uğraması hâlinde meşru müdafaa hakkını kullanmak üzere silahlı kuvvete başvurmalarıdır.

Tarihsel açıdan baktığımızda savaş, Ortaçağ döneminde paralı askerler, soylular ve kölelerden oluşan gruplar arasında geçiyordu. Hanedanlar, çıkarları için birbirleriyle savaşırken tüm toplumu içeren bir savaş yaşanmıyordu. Hanedanların

paralı askerlerden ve kölelerden oluşan kendi orduları arasında bir savaş yaşanıyordu. 16. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa’da yaşanan teknolojik, sosyal ve ekonomik gelişmeler neticesinde savaş bir dönüşüm geçirmiştir. Artık savaş, devletler tarafından yürütülen ve tüm toplumu ilgilendiren topyekûn bir çatışma hâlini almaya başlamıştır. Savaş, sadece egemen ulus devletler tarafından örgütlenen, geniş ölçekte insan ve finans kaynaklarına ihtiyaç duyulan toplumsal bir süreç olarak modern devletin genişlemesine yol açmıştır. Fransız Devrimi’nden sonra savaş, merkezî devlet eliyle yurttaş ordular yoluyla yürütülmüştür. Egemen ulus devletlerin yurttaş ordularıyla gerçekleştirdikleri en büyük savaşlar, 20. yüzyıldaki Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı olmuştur.¹

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise devletler arasında topyekûn bir uluslararası savaş yaşanmasa da dünya yine birçok savaşa sahne olmuştur. Mozambik, Ruanda, Angola, Kongo, Nijerya, Liberya, Sierra Leone, Sudan, Cezayir, Lübnan, Irak, Filistin, Yemen, Afganistan, Hindistan, Sri Lanka, Laos, Kamboçya, Kafkasya, eski Yugoslavya, Haiti, Kolombiya, Filipinler, Endonezya, Papua Yeni Gine gibi dünyanın dört bir yanında çeşitli silahlı çatışmalar ve iç savaşlar yaşanmıştır. Yüzyıl boyunca hem sivil savaşların, hem de sivil ölümlerin sayısı giderek artmıştır.² Sonuçları itibariyle bu iç savaşlarda dünya savaşlarındaki kadar zarar meydana gelmiştir. Örneğin, Soğuk Savaş döneminin bitmesinin ardından Yugoslavya’nın dağılma sürecindeki iç savaşlarda yaşanan Srebrenitsa Katliamı o bölgedeki acıların simgesi olarak tarihe geçmiştir. BM Güvenlik Konseyi’nin 819 (1993) sayılı kararında³ Srebrenitsa güvenli bölge olarak ilan edilmesine rağmen bu katliam yaşanmıştır. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nin desteğini alan Sırp paramiliter güçler tarafından 1995 yılında gerçekleştirilen ve binlerce Boşnak’ın

¹ Evren Balta Parker, **Küresel Güvenlik Kompleksi: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik**, İstanbul, İletişim Yayınları, Mayıs 2012, s. 19- 26.

² Charles Tilly, **The Politics of Collective Violence**, UK, Cambridge University Press, 2003, s. 55-57.

³ BM Güvenlik Konseyi, S/RES/819 (1993), 16.04.1993, (Çevrimiçi)

[https://undocs.org/S/RES/819\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/819(1993)), 25.03.2015. Bu kararda Güvenlik Konseyi, Srebrenitsa ve çevresinin güvenli bölge olarak her türlü silahlı saldırıdan ve diğer düşmanca hareketlerden arındırılmasını, Bosnalı Sırp paramiliter birliklerin Srebrenitsa’ya yönelik silahlı saldırılarını derhal kesmesini ve bu bölgeden derhal çekilmesini, Sırbistan ve Karadağ’ın oluşturduğu Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nin Bosna-Hersek Cumhuriyeti’ndeki Bosnalı Sırp paramiliter birliklere yaptığı askerî ekipman desteğini derhal kesmesini, BM Koruma Kuvveti’nin Srebrenitsa’daki varlığını artırılmasını istemiştir.

öldürüldüğü katliam, etnik temizlik olarak nitelendirilmiştir. İnsanlık tarihinin en eski strateji eseri olarak kabul gören “Savaş Sanatı” adlı eserinde Sun Zi, “Düşmanı yok edebilmek için askerlerin gözünün dönmüş olması gerekir”⁴ diyor. Savaş tarihimiz, bu tespiti haklı çıkaran örneklerle doludur. 20. yüzyılda uluslararası veya sivil savaş olarak yaklaşık 250 savaş çıkmıştır. Hükümet ordularıyla yürütülen bu savaşlar nedeniyle yılda yaklaşık bir milyon insan ölmüş ve neticede yaklaşık 100 milyon insan bu savaşlarda hayatını kaybetmiştir. Birinci Dünya Savaşı yaklaşık 10 milyon ve İkinci Dünya Savaşı da yaklaşık 15 milyon ölüm ile bu toplamdaki en büyük paya sahip olmuştur.⁵

Şiddetin son aşaması da diyebileceğimiz savaşın tanımı, içeriği, özellikleri ve nedenleri ile ilgili bir görüş birliği yoktur. Uluslararası hukuk alanında herkesin üzerinde oydaştığı bir savaş tanımlaması yapılamasa da bu hususta çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Grotius “savaş, uyuşmazlıklarını zorlama yollarına başvurarak çözmeye çalışanların karşılıklı durumudur.” şeklinde genel bir tanım yapmaktadır.⁶ Grotius, barışı tesis etmek için savaşıldığını ve her türlü uyuşmazlığın savaşa neden olabileceğini öne sürer. Savaşan taraflar arasında hukukun sona erdiğini kabul etmez; tam tersine adalet ve dürüstlük sınırları içinde savaşılmalıdır. Savaşa girişmenin nedeni ise hakkını korumaya ya da elde etmeye çalışmak olmalıdır.⁷

Clausewitz ise savaşı, “düşmanı irademizi kabule zorlamak için bir kuvvet kullanma eylemi” olarak tanımlar. Buna göre savaşın özü bütünsel, sınırsız, yıkıcı şiddettir. Savaş, siyasal bir amaca ulaşmak için kullanılan bir araçtır. Böylece savaş, özü gereği mutlak olsa da siyasal bir amaçla sınırlandırılmıştır. Savaş, araç olmanın ötesine geçip amaç olmaya kalkarsa siyaseti yok eder. Clausewitz’in düşüncesinde savaş, siyasete tâbi kılınır; siyasetin şiddet vasıtalarıyla devamı şeklindedir. Savaş varken siyaset devam eder ve savaşta şiddet, siyasetin aracı olur. Savaş, siyasal bir

⁴ Sun Zi (Sun Tzu), **Savaş Sanatı**, Çev. Pulat Otkan, Giray Fidan, 4. Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 6.

⁵ Tilly, **a.g.e.**, s. 55.

⁶ Hugo Grotius, **Savaş ve Barış Hukuku**, Çev. Seha L. Meray, İstanbul, Say Yayınları, 2011, s. 31-32.

⁷ **A.e.**, s. 23-31.

amaçla başlar ve bu siyasal amaca ulaşılan kadar devam eder. Savaşın siyasal amacı karşı tarafı yok etmek değildir. Savaş, karşı tarafın istediğimiz gibi davranmayı kabul etmesini sağlamaktır.⁸ Clausewitz'e göre savaşın prensipleri; savunma savaşının üstünlüğü, düşman güçleri imha zorunluluğu ve siyasetin başka araçlarla sürdürülmesi olan savaşın işlevi şeklindedir. Clausewitz “savaşın can alıcı noktası” olarak nitelendirdiği “ana muharebe” için “en kanlı çözüm yoludur” der.⁹ Ayrıca savaşın karakteri değişkendir. Her dönemin kendi özellikleri ve koşullarına göre savaş tarzları ortaya çıkmaktadır.¹⁰ Savaş farklı tarzlarda da olsa uluslararası alanda bu şekilde sürekli var olmaktadır. Arendt, bunun nedenini devletler arasında yaşanan uyuşmazlıklarda savaşın “nihai hakem” gibi bir işlevi olmasına bağlar. Uluslararası ilişkilerde savaş ikame edecek başka bir hakem olmadıkça savaşlar da var olmaya devam edecektir.¹¹

Schmitt, Clausewitz'in “savaş, siyasetin başka araçlarla sürdürülmesinden başka bir şey değildir” cümlesini değerlendirirken savaşın siyasetin araçlarından biri olduğunu kabul eder; ancak savaşın öneminin bu işleviyle sınırlı olmadığını belirtir. Basit bir ifadeyle savaş “örgütlü siyasal birimler arasındaki silahlı mücadeledir”. Ama savaş özü itibarıyla “düşmanlığın en uç noktada somutlaşmış halidir.”¹² Schmitt'in yaklaşımında dost-düşman ayrımı çok önemlidir, bu siyasal bir ayrımdır. Siyasal düşman, yabancı olandır ve ötekidir. Düşman, kişisel hasmımız değil, kamusal düşmandır. Bu bağlamda düşman, insanlardan oluşan bir bütünün karşısında mücadele eden diğer bütündür. Düşmanlıktan doğan savaşın da kendine özgü kuralları vardır. Ancak savaşın “beyni” siyasettir. Çünkü savaşa dair kuralların belirlenebilmesi, dost-düşman ayrımının yapılmasına bağlıdır ve bunu yapacak olan da siyasal kararın kendisidir. Bu açıdan Schmitt, savaş siyasetin amacı ya da içeriği

⁸ Carl von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, Çev. Selma Koçak, İstanbul, Doruk Yayınları, 2015, s. 29-30.

⁹ Herfried Münkler, **Yeni Savaşlar**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, İletişim Yayınları, Eylül 2010, s. 27-66.

¹⁰ Clausewitz, **a.g.e.**, s. 705.

¹¹ Hannah Arendt, **Şiddet Üzerine**, Çev. Bülent Peker, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 11.

¹² Carl Schmitt, **Siyasal Kavramı**, Çev. Ece Göztepe, İstanbul, Metis Yayınları, Aralık 2012, s. 63.

olarak görmez, savaş dost-düşman ayrımının sonucudur.¹³ Bununla birlikte uluslararası hukuk kurallarıyla savaş sınırlandırmak mümkündür.¹⁴

Uluslararası hukuk açısından devletlerin arasındaki silahlı çatışmalar, “savaş ve savaşa varmayan sınırlı nitelikteki silahlı çatışmalar” olarak iki başlıkta ele alınmaktadır. Uluslararası hukukta savaşın tanımlanması, öğretilerde objektif ve sübjektif öğeleriyle yapılmaktadır. “Devletler arasında silahlı çatışmalar olgusunun varlığı” savaş tanımının objektif ögesini oluşturmaktadır. “Taraflardan en az birisinin bu silahlı eylemleri savaş niyetiyle gerçekleştirmesi (**animus belligerandi**)” ise savaş tanımının sübjektif ögesini oluşturmaktadır. Ancak bu tanımlamalar uygulamada yetersiz kalmaktadır.¹⁵

Uluslararası hukuk, devletlerin arasında yaşanan silahlı bir çatışmanın savaş olarak nitelendirilmesi için gerekli olan objektif öğeleri kesin olarak belirleyemediğinden savaşın genel bir tanımı yapılamamıştır. Devletler arasında silahlı bir çatışmanın çıkması durumunda eğer devletlerden biri savaş amacı güdüyorsa bu silahlı çatışma savaş olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan savaş değerlendirmesi yapılırken devletlerin amacı esas alınmaktadır. Buna göre devletlerden herhangi biri aralarındaki çatışmayı savaş olarak nitelememişse bu çatışmalar, savaşa varmayan sınırlı nitelikte silahlı çatışmalar şeklinde ele alınmaktadır.¹⁶ Hobsbawm, bu durumu eleştirmektedir. Savaş olduğunu yadsımanın mümkün olmadığı hâllerde bile sırf resmî savaş ilanı olmadığından mevcut durumun savaş olarak kabul edilmemesini şaşkıncı bulur. Örnek olarak da Soğuk Savaşın sonlanmasıyla Yugoslavya’da yaşanan silahlı çatışmalarda taraflardan birinin bir savaşın sürdüğünü kabul etmemesinden dolayı mevcut durumun savaş olmadığının ileri sürülmesini gösterir.¹⁷

¹³ A.e., s. 57-65.

¹⁴ A.e., s. 41.

¹⁵ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, 4. Bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2006, s. 530.

¹⁶ M. Yasin Aslan, “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, **TBB Dergisi**, Sayı: 79, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, s. 248-249.

¹⁷ Eric Hobsbawm, **Yeni Yüzyılın Eşiğinde**, Çev. İbrahim Yıldız, İstanbul, Yordam Kitap, 2007, s. 20.

2. Saldırı

Devletler arası ilişkilerde şiddet ve kuvvet kullanımı arasında fark var mıdır? Uluslararası hukuk, esasen kuvvet kullanmama ilkesini kabul etmektedir. Devletlerin kuvvet kullanma yoluna başvurmalarından kaçınması istenmektedir. BM Antlaşması, devletlerin aralarında meydana gelen uyuşmazlıkların çözülmesinde barışçıl yollara başvurmalarını öngörmekte ve kuvvete başvurmama ilkesini benimsemektedir. Bu doğrultuda BM, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını kendisine amaç edinmektedir. BM üyesi olan devletler de uyuşmazlıkların çözümünde barış yollarına başvuracaklarını, kuvvet kullanma yolundan kaçınacaklarını taahhüt etmektedir. Bu husus, BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 3. paragrafında "Teşkilâtın Üyeleri, milletlerarası mahiyetteki uyuşmazlıklarını milletlerarası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye koymayacak şekilde barış yolları ile çözerler." ve 4. paragrafında "Teşkilâtın Üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka Devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir suretle tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar." şeklinde yer almaktadır.¹⁸

Ancak BM Antlaşması ile ilke olarak kuvvet kullanılmasının reddedilmesine rağmen bazı durumlarda kuvvet kullanılmasına imkân tanınmıştır. Örneğin, BM Antlaşması'na göre eğer bir devlet silahlı bir saldırıya uğrarsa meşru müdafaa bulundukları amacıyla silahlı kuvvet kullanabilir. Bu husus da BM Antlaşması'nın 51. maddesinde "İşbu Andlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler Üyelerinden birinin silâhlı bir saldırıya hedef olması hâlinde, Güvenlik Meclisi milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası için lüzumlu tedbirleri alıncaya kadar, tabî olan münferit veya müşterek müdafaa hakkına hâlel getirmez." şeklinde yer almaktadır.¹⁹ Bu bağlamda saldırı fiili karşısında meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanılması, uluslararası hukukta kuvvet kullanımının meşru sayıldığı hâllerdendir.

¹⁸ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler - Örnek Kararlar**, 4. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, Ekim 2000, s. 85.

¹⁹ **A.e.**, s. 92-93.

Burada ifade edilen saldırı, devletin devlete şiddeti midir? Bu çerçevede uluslararası ilişkilerde saldırı ne anlama gelmektedir? BM Genel Kurulu, 14 Aralık 1974 tarihinde kabul ettiği 3314 sayılı “Saldırının Tanımlanması” kararının birinci maddesinde “Saldırı, bir Devletin diğer bir Devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına karşı veya işbu Tanımda belirtildiği üzere, BM Andlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanılmasıdır.” şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Söz konusu kararın üçüncü maddesinde ise savaş ilan edilmiş olsun olmasın, hangi hâllerde eylemlerin saldırı eylemi niteliği taşıdığı sıralanmaktadır. Saldırı niteliği taşıyan bu eylemler şunlardır:

“a- Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devleti istila etmesi veya ona hücum etmesi veya ne kadar geçici olursa olsun, böyle bir istiladan veya hücumdan ileri gelen herhangi bir askerî işgal veya kuvvet yoluyla başka bir Devletin ülkesinin veya bir bölümünün ilhakı;

b-Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin, başka bir Devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bir Devletin diğer bir Devletin ülkesine karşı herhangi bir şekilde silah kullanması;

c- Bir Devletin liman veya kıyılarının diğer bir Devletin silahlı kuvvetleri tarafından abluka altına alınması;

d- Bir Devletin silahlı kuvvetleriyle başka bir Devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz veya hava filolarına saldırması;

e- Bir Devletin başka bir Devlette sonuncusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerinin varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürülmesi;

f- Ülkesini başka bir Devletin emrine veren bir Devletin, ülkesinin o Devlet tarafından üçüncü bir Devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına izin vermesi;

g- Bir Devlet tarafından veya bir Devlet adına diğer bir Devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde katılması.”²⁰

²⁰ A.e., s. 119.

Bu bağlamda bir devletin kendi silahlı kuvvetleri aracılığı ile BM Antlaşması'na aykırı olarak gerçekleştirdiği eylemler saldırı sayılmaktadır. Bununla birlikte bir devletin yardım ettiği silahlı oluşumların başka bir devlete yönelik düzenlediği eylemler de saldırı kapsamında yer almaktadır.

Eğer bir devlet diğer bir devlete yönelik silahlı bir saldırı düzenlerse, uluslararası hukuka göre saldırıya uğrayan devletin meşru müdafaa hakkı ortaya çıkmaktadır. Meşru müdafaa hakkı, “bir devletin bir başka devletçe kendisine karşı girişilen hukuka aykırı bir kuvvet kullanma eylemine ani ve doğal olarak kuvvet kullanma yoluyla karşılık vermesi” olarak ifade edilmektedir.²¹ Eğer bu silahlı saldırı, bir devlet tarafından değil de bir terör örgütü tarafından gerçekleştirilmişse yine saldırıya uğrayan devlet için meşru müdafaa hakkı doğar mı? Burada dikkat edilmesi gereken husus, söz konusu örgütün bir başka devlet tarafından gönderilmesi ya da eylemlerini bir devlet adına gerçekleştirmesi koşuludur. Bu takdirde örgütler tarafından gerçekleştirilen ve bu özellikleri taşıyan eylemler, meşru müdafaa hakkı doğuran saldırı kapsamında değerlendirilir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti de PKK'ya (**Partiya Karkeren Kürdistan: Kürdistan İşçi Partisi**) karşı düzenlediği sınır ötesi operasyonlarında meşru müdafaa hakkına dayanmaktadır.

Sonuç olarak BM Antlaşması çerçevesinde devletler, kuvvet kullanma ve tehdidini yasaklayan ilkelere aykırı olarak kuvvet kullandıklarında bu hareket saldırı amaçlı olarak kabul edilmektedir. Ancak devletlerin saldırılara karşı kendini savunmak için kuvvet kullanmaları durumunda bu, meşru kabul edilmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü de “soykırım suçları, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçları”nı Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi kapsamına almıştır.

3. Terör

Savaşlar ve silahlı saldırılardan başka terör de günümüzde uluslararası ilişkilerde tezahür eden en önemli şiddet biçimidir. Öyle ki terörizm, uluslararası toplumun en önemli sorunlarından biri hâline gelmiştir. Robespierre, terörü şu şekilde tanımlamıştır: “Terör; acil, sert, esnemeyen adaletten başka bir şey

²¹ Pazarcı, **a.g.e.**, s. 512.

değildir.”²² Siyasal anlamda terörizm, Fransız Devrimi ile hayatımıza girmiştir. Terörizm terimi, Fransa’da 1793-1794 yıllarındaki terör politikalarını ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Fransız Akademisi Sözlüğü’ne ilk kez 1798 yılında kaydedilmiştir. Terörizm, “bir yandan siyasal bir hedefe varmak için istisnâî önlemlerin, şiddetin sistematik kullanımı anlamını edinirken, diğer yandan bir örgütlenmenin halkı etkilemek ve güvensizlik ortamı yaratmak için gerçekleştirdiği şiddet eylemleri bütünü” anlamını da kazanmıştır.²³

24 Aralık 1800 tarihinde Bonaparte’ı hedef alan bir suikast düzenlenmiştir. Terörizm kelimesi ilk kez bu suikastı adlandırmak amacıyla kullanılmıştır ve böylece akademik dile geçmiştir. Saint-Nicaire Sokağı’nda kralcılar tarafından gerçekleştirilen suikast saldırısında, içi patlayıcı madde dolu fitilli bir varil, bir ata bağlı olan at arabasının üzerine yerleştirilerek patlatılmıştır. Yöntemi itibariyle bombalı araç taktiğinin ilk örneklerindendir ve bu yüzden günümüzde bombalı araçla düzenlenen terör eylemleri açısından da önemlidir. Söz konusu suikast saldırısında bomba, hedefini vuramasa da yirmi iki kişinin ölümüne ve birçok kişinin yaralanmasına neden olmuştur.²⁴ Tarihsel süreç içerisinde terör eylemleri taktiksel anlamda büyük gelişme göstererek günümüzde kitlesel ölümlere neden olabilecek boyutlara ulaşmıştır.

Bu açıdan zarar ve etki açısından geleneksel savaşların yerini günümüzün terör eylemleri almıştır. Bu yüzden de terörizm, çift yönlü olarak devletlerin gündemine oturmuştur. Bir yandan terörizm, devletlere büyük zararlar vermektedir. Terör saldırıları nedeniyle devletler hem insan kaybetmekte hem de maddî zarara uğramaktadır. Güvenlik ve huzur ortamı sarsılan devletler, terörizmle mücadele yöntemleri geliştirmektedir. Diğer yandan ise terör örgütleri, devletler tarafından bir dış politika aracı olarak kullanılmaktadır. Artık devletler, uyuşmazlık yaşadıkları devletlere karşı ya da belirledikleri ulusal çıkar hedeflerine ulaşmak için savaş yerine

²² Maximilien de Robespierre, “Discours du 5 février 1794”, *Euvres de Robespierre*, Paris, Cournol, 1866, s. 301’den akt. Gérard Rabinovitch, **Terörizm mi? Direniş mi? Kitle Toplulukları Çağında Bir Sözlük Karmaşasına Dair**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2016, s. 20.

²³ Rabinovitch, **a.g.e.**, s. 21.

²⁴ **A.y.** Terör eylemini gerçekleştirenler, atın hareket etmemesini sağlamak için ise küçük bir kız çocuğuna birkaç kuruş vererek atın yularını tutmasını istemişlerdir, Marianne Peusol adındaki bu küçük kız da ölenlerin arasında yer almıştır.

terörizm yöntemlerini tercih etmektedir. Diğer bir ifadeyle, devletler bir yandan kendilerine zarar veren terör örgütleriyle mücadele ederken bir yandan da rakip veya düşman olarak gördükleri devletlere zarar vermek için terör örgütlerinden faydalanmaktadır. Bu durum, terör örgütlerini uluslararası ilişkiler alanında önemli bir konuma getirmektedir. Devletlerin bu tutumu terör örgütlerinin uluslararası siyaset açısından belirleyici bir özelliğe sahip olmalarının önünü açmaktadır.

4. Baskı ve Zorlama Yöntemleri

Uluslararası ilişkilerde devletler birbirlerine karşı baskı yöntemleri uygulayabilirler. Bu baskı yöntemleri, uluslararası hukuka aykırı davranan bir devleti hukuka uygun davranmaya zorlamak maksadıyla uygulanabilir. Pazarcı, siyasal ve ekonomik alanlarda uygulanabilen bu yöntemleri “hukuka aykırı fiilin duyurulması, uyarı ve kınama, uluslararası örgütlere üye kabul etmeme, uluslararası örgütlerde üyelik haklarının durdurulması veya üyelikten çıkarma, ekonomik ve teknik yardımın kesilmesi, diplomatik ilişkilerin kesilmesi” şeklinde sıralamaktadır.²⁵ Uluslararası toplumun üyeleri, siyasal ve ekonomik alanlarda bu önlemleri alarak uluslararası hukuka aykırı davranan devletin söz konusu davranışını düzeltmesini bekler. Bu takdirde uygulanan önlemler, uluslararası hukukun devletlere tanıdığı baskı yöntemleridir.

BM Antlaşması’nın yedinci bölümünde “barışın tehdidi, bozulması veya saldırma fiili hâlinde” uygulanacak hareketler belirlenmektedir. 39. maddeye göre “Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu veya saldırma fiilinin vuku bulunduğunu tespit ederse uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden tesisi için bazı tavsiyelerde bulunur...” Güvenlik Konseyi böyle bir durumda devletlerin silahlı kuvvete başvurmadan alabilecekleri önlemleri 41. maddede “ekonomik münasebetlerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer ulaştırma vasıtalarının tamamen veya kısmen kesilmesi ile siyasî münasebetlerin kat’ı” şeklinde sıralamaktadır.²⁶ Devletler tarafından uygulanan bu yöntemler, devletlerin kuvvete başvurmadan birbirlerine karşı kullanabilecekleri baskı ve zorlama önlemleridir.

²⁵ Pazarcı, **a.g.e.**, s. 429.

²⁶ Gündüz, **a.g.e.**, s. 91.

Uluslararası hukukun kurallarına uyulmasını zorla sağlama maksadıyla başvurulmuş bu önlemlerin başında misilleme ve zararlar karşılık gelmektedir. Diplomatların istenmeyen kişi (**persona non grata**) ilan edilmesi, ilgili devletle ticarî ilişkilerin kesilmesi, mal ithaline izin verilmemesi (boykot), limanların ilgili devlet gemilerine kapatılması gibi önlemler misilleme önlemleri arasında sayılmaktadır.²⁷ Ambargo, malların ve gemilerin zapt ve müsaderesi, antlaşmaların uygulanmasının durdurulması veya feshi zararlar karşılık yöntemleri olarak sıralanmaktadır.²⁸

Silahlı kuvvete başvurulmadan uygulanan bu baskı ve zorlama yöntemleri, fizikî şiddet içermese de bazı hâllerde uluslararası ilişkilerde şiddet örneği teşkil eder mi? Bu yöntemler, BM Antlaşması'nda belirtildiği gibi barışın tehdidi, bozulması veya saldırı fiili hâlinde uygulanıyorsa kuşkusuz bir şiddet örneği teşkil etmez. Ancak BM Antlaşması'ndaki hâller dışında da uygulanıyorsa bu durumu nasıl değerlendireceğiz? Örneğin, 2007 yılından bu yana İsrail tarafından Gazze'ye uygulanan abluka, uluslararası toplum üyeleri arasında tartışılmaktadır. Hamas, 2006 yılında Filistin'de seçimleri kazandıktan sonra İsrail tarafına atılan füze ve roketlerin deniz yolu ve tünellerden ulaştırıldığı iddiasıyla Gazze'ye abluka başlatıldı. Ancak bu abluka, Gazze halkının ihtiyaç duyduğu insanî yardım malzemelerini de içermesi açısından tartışmalıdır. Ayrıca barış içinde abluka, eskiden başvurulmuş bir zararlar karşılık yöntemi idi.

Günümüzde barış içinde abluka, BM Antlaşması'nın kuvvet kullanma yasağına aykırı düşen bir yöntem olarak kabul edilmektedir. “Barış içinde abluka, savaşa varmayacak bir biçimde, bir devletin başka bir devlet üzerinde baskı kurmak için bu devletin kıyılarını ve limanlarını denetim altına alarak deniz kuvvetleri aracılığıyla deniz temas yollarının kapatılmasıdır.”²⁹ Bu açıdan Gazze'ye uygulanan abluhanın meşruiyeti tartışılır hâle gelmiştir. Başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere birçok devlet, Gazze abluhasının özellikle ilaç ve gıda malzemelerinin sivil halka ulaştırılmasını zorlaştırdığından bir an önce kaldırılmasını talep etmektedir. Gazze

²⁷ Pazarcı, **a.g.e.**, s. 429-431.

²⁸ **A.e.**, s. 433.

²⁹ **A.e.**, s. 434.

ablukasına karşı sivil toplum örgütleri tarafından da çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Örneğin sivillerden oluşan bir grup, Gazze halkına insanî yardım malzemesi ulaştırmak üzere Mavi Marmara adlı bir gemiyle yola çıkmıştır. İsrail askerî kuvvetleri, içinde farklı milletlerden sivillerin bulunduğu bu gemiye açık denizde operasyon düzenlemiştir. Bu operasyon sonucunda gemide bulunan bazı siviller hayatını kaybetmiştir. Geminin Gazze'ye ulaşmasını engellemek için İsrail'in "açık denizlerin serbestliği" ilkesine rağmen yaptığı müdahale sonucunda 31 Mayıs 2010 tarihinde yaşanan bu olay, "Mavi Marmara olayı" olarak bilinmektedir.

B. Terörizm

Uluslararası ilişkiler açısından şiddet biçimleri olarak karşımıza çıkan terör faaliyetleri, temel anlamda saldırganlığın bir türüdür. Terör şiddetini, genel anlamıyla şiddet eylemlerinden ayıran bazı özellikler vardır. Bu açıdan siyasal nitelik taşıyan terör faaliyetleri siyasal şiddet olarak ifade edilebilir. Uluslararası hukuk literatüründe herkes tarafından üzerinde bağdaşılacak tek bir terör tanımı bulunmamaktadır ve çok sayıda terörizm tanımı vardır. Terörizmin tanımlanması sorunu devletlerin terörizme yaklaşımlarını etkilemektedir. Küreselleşme ve ileri teknolojik gelişmelerle birlikte terörizm de yöntemleri ve amaçları açısından çeşitlenmekte ve gelişmektedir. Terörizmin analizine başlamadan önce yapmamız gereken, ilk olarak terörizmin tanımlanması sorununu ele almaktır.

1. Tanımlanma Sorunu

Uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler alanında çalışan bilim insanları, ortak bir terörizm tanımı etrafında birleşememektedir. Ancak terörizmle mücadele bağlamında terörizmin ortak bir tanımının gerekliliği tartışılmaktadır. Hangi şiddet eylemlerinin terör kapsamında yer alacağı konusunda, uzmanlar arasında belli noktalarda görüş birliği sağlansa da tam anlamıyla bir uzlaşma yoktur. Terörizm kavramının bu belirsizliğine ek olarak değişen koşullarla birlikte terörizmin de değişkenlik göstermesi, tanımlama sorununu daha fazla zorlaştırmaktadır. Karşımızda çok boyutlu ve dinamik bir terör şiddeti olgusu bulunmaktadır. Devletlerin terörizmi bir sorun olarak görüp önlemek ve cezalandırmak istemesi, ilk olarak 16 Kasım 1937 tarihinde "Tedhişçiliğin Önlenmesine ve Cezalandırılmasına

İlişkin Sözleşme” kapsamında ele alınmıştır. Ancak söz konusu sözleşme gerekli onaylamaları toplayamadığı için yürürlüğe girememiştir. Bu sözleşmede terörizm, “bir devlete yönelik olarak toplumda korku yaratmak amacı ile gerçekleştirilen şiddet eylemleri” şeklinde ifade edilmektedir.³⁰ Günümüzde tüm devletlerin kabul ettiği ortak bir terörizm tanımının olmaması, uluslararası hukuk açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Terörizmin ortak bir tanımının gerekliliği hususunda farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Bu görüşlerden ilki, terörizmle etkin mücadelede tüm devletlerin kabul ettiği ortak bir tanıma ihtiyaç olduğunu savunur. Bu görüşe göre terörizm hakkında ortak bir tanım yapılamaması durumunda terörizmle etkin mücadele edilemez. Diğer bir deyişle uluslararası terörizmle mücadelede en büyük engel, ortak bir terörizm tanımının yapılamamasıdır. Ayrıca bu tanımlama yapılırken dikkate alınması gereken terörizmin siyasal düşüncesi değil, başvurduğu yöntemdir.³¹ Siyasal bir amacı olan ve yöntemleriyle toplumu dehşete salan terörizm siyasal amacıyla ilişkisi olmayan sivillere ve hedeflere de saldırır. Bu yüzden asıl amacı toplumu dehşete düşürmek olan terörizmin uluslararası hukukta bir insan hakkı ihlali sayılarak hiçbir sebeple şiddetin meşru görülmediği bir tanımlamaya ihtiyacı vardır.³² BM Genel Kurulu da 42/159 (1987) sayılı kararında terörizmin tanımlanması sorunu hakkında, uluslararası terörizmin genel kabul görmüş bir tanımının yapılmasının terörizmle mücadelenin etkinliğini artıracakını belirtmektedir.³³

Terörizmi tanımlama çabası, devletlerin terörizme karşı oluşturacakları politikaların belirlenmesi açısından büyük önem taşır. Çünkü devletler, hangi şiddet eylemlerini terörist eylem kapsamında değerlendirebileceklerinin ölçütünü belirleyici bir tanımda bulabilirler. Terörizmin resmî bir tanımla açıklanması devletlerin terörizmi diğer şiddet olaylarından ayırmalarını sağlar.³⁴ Terör kavramının diğer bazı

³⁰ Pazarcı, **a.g.e.**, s. 205.

³¹ Sertaç H. Başeren, “İnsan Hakları ve Terörizm”, **İnsan Hakları ve Güvenlik**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2001, s. 200-201.

³² Gündüz Aktan, “Devletler Hukuku Açısından Terörizm”, **İnsan Hakları ve Güvenlik**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2001, s. 170-175.

³³ BM Genel Kurul, A/RES/42/159, 07.12.1987, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/42/159>, 10.08.2018.

³⁴ Gus Martin, **Terörizm, Kavramlar ve Kuramlar**; Çev. İhsan Çapçioğlu, Bahadır Metin, Ankara, Adres Yayınları, Mart 2017, s. 32.

kavramlarla karıştırılmasının önüne geçebilmek için de bir tanıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kavramların başında gerillacılık gelmektedir. Gerilla kelimesi, Fransızca **la guerre** (savaş) kelimesinden türemiştir ve “küçük savaş” anlamında kullanılmaktadır. Terör eylemlerinde halka yönelik bir tedhiş hareketi söz konusuyken, gerillalar işgal altındaki topraklarının kurtuluşu için mücadele ederler.³⁵

Gerillacılık, 19. yüzyılda Fransa'nın İspanya'da giriştiği savaş döneminde ortaya çıkmıştır. Gerillacılıkta sayısal ve teknolojik açıdan üstün düşmana karşı klasik vur-kaç hareketi stratejisi benimsenmiştir. İspanyol halkı, bu savaşta işgalci Fransız ordusuna karşı isyan etmiş ve direniş göstermiştir. Bu savaş, Napolyon'un konvansiyonel ordularla yürüttüğü cephe savaşlarından farklı olarak, gayri nizamî bir çatışma şeklinde olmuştur. Yıllarca süren mücadelenin ardından Fransız ordusu başarısız olmuş ve İspanya'dan çıkarılmıştır. Bu bakımdan terörizm ile gerilla savaşı aynı şey değildir.³⁶ “Teröristlerin aksine, gerilla savaşçıları terimi, sayısal olarak daha büyük bir askerî birim olarak faaliyet gösteren düşman askeri kuvvetlerine saldıran ve belirli bölgelerde tutunan ve elinde tutan (yalnızca gündüz saatlerinde kısa süreli olsa bile), belli bir coğrafi bölge ve halkı üzerinde bir dereceye kadar egemenlik veya bir tür kontrol de uygulayan, bir grup silahlı kişiyi ifade eder.”³⁷

Devletlerin terörle mücadele stratejileri geliştirmeleri, terör eylemlerini engelleyebilecek yöntemler üretmeleri için terörizmin tanımlanmasının gerekli olduğunu düşünen birçok yazar mevcuttur. Bu yazarlardan Bagdasarian, terörle mücadelede uluslararası işbirliğinin sağlanabilmesi için öncelikle bir terörizm tanımı üzerinde uzlaşılması gerektiğini öne sürer. Ayrıca terörizmin ortak bir tanımı yapılmadıkça hangi eylemlerin terörist eylem sayılacağı ve bu eylemlerin önlenmesi için hangi tedbirlerin alınacağını tespitinin zorlaştığını belirtir.³⁸

³⁵ Cemile Arıkoğlu Ündücü, “Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki”, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, Ocak 2011, (Çevrimiçi) <https://esbadergisi.com/images/sayi2/cemile-arikoglu.pdf>, 11.06.2015, s. 4.

³⁶ Martin, **a.g.e.**, s. 31-32.

³⁷ David J. Whittaker, **The Terrorism Reader**, New York, Routledge, 2001, s. 8, akt. Martin, **a.e.**, s. 32.

³⁸ Sabrina R. Der Bagdasarian, “The Need for International Cooperation to Suppress Terrorism: the United States and Germany as an Example”, **New York Law School Journal of International and Comparative Law**, Cilt: 19, Sayı: 2, 1999-2000, (Çevrimiçi) <https://heinonline.org>, 11.06.2015, s. 265-266.

Devletler açısından uluslararası terörizmle mücadelede önemli bir yol haritası belirleyebilmek için öncelikle devletin uğradığı şiddet eylemini terör kapsamında değerlendirebilmesi gereklidir. Çünkü bu aşamadan sonra terörizme karşı diğer devletlerin işbirliği ve yardımı talep edilebilir ve ortak bir mücadele yöntemi belirlenebilir.

Terörizmin ortak bir tanımının gerekliliği hususundaki diğer görüş, böyle bir tanıma ihtiyaç olmadığını ileri süren görüştür. Bu görüşü savunanlar, terörizmin tanımının yapılmasının imkânsız olduğuna dikkat çeker. Terörizmi tanımlamakla uğraşmak yerine suçun kendisine yoğunlaşmak gerektiğini savunur. Hatta terörizmle mücadelede ortak bir terörizm tanımının olmamasını daha faydalı görürler.³⁹ Böylece devletler kendilerini bir kalıpla sınırlandırmamış olacaklar ve uğradıkları bir şiddet eyleminde kendi değerlendirmelerini kendi tanımlamalarına göre yapabileceklerdir. Bu durum da devletlere şiddet eyleminin değerlendirilmesinde ve buna karşı alacakları önlemlerde daha esnek bir alan bırakacaktır.

Devletlerin ortak bir terörizm tanımı etrafında birleşememiş olması, terörizm kavramının tanımlanamaz olmasından ileri gelmemektedir. Terörizm siyasal ve toplumsal açıdan çok çeşitli unsurlardan etkilendiğinden ve zamanla gelişen karmaşık bir yapıya sahip olduğundan ortak bir tanımı yapılamamıştır. Ayrıca devletler sahip oldukları farklı siyasal yaklaşım ve öncelikler nedeniyle kendilerini belirleyici bir tanımla bağlamayı ve sınırlandırmayı istemezler. Devletlerin kendi kaderini tayin hakkı ve ulusal kurtuluş hareketlerine yaklaşımlarındaki farklılık da terörizmin tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.⁴⁰

Henüz terörizmin tanımı üzerinde anlaşılamamış olan devletler, kendi kaderini tayin hakkı konusunda da benzer bir durum içerisinde dirler. Bazı devletlerin terörist olarak nitelendirdiği kimseleri, diğer devletler özgürlük savaşçısı olarak görmektedir. Bazen devletler terörü bir politika aracı olarak kullanarak diğer devletlere karşı menfaat elde etmeye çalışmaktadır. Bu sebeple terör yöntemlerini kullanan örgütler,

³⁹ Fatma Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara, USAK Yayınları, Nisan 2006, s. 11.

⁴⁰ Ahmet Hamdi Topal, **Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı**, İstanbul, Beta Yayınları, Ocak 2005, s. 11.

bazı devletler tarafından kurtuluş teşkilatları olarak görülmektedir. Gündüz, terörizmin evrensel bir suç olması için girişimler olduğunu, ancak bu konuda evrensel bir anlaşma sağlanamadığını vurgular. Bu yüzden çoğu zaman terör suçlarının siyasî suçlar kapsamında ele alınarak bu kişilerin iade edilmediğine dikkat çeker. Böylece bir devletin terörist saydığı kişi, örneğin bir Avrupa devletinde “prestijli bir sığınmacı”, “bir özgürlük savaşçısı” sayılabilir.⁴¹

Bu noktada sıkça kullanılan bir ifade şu şekildedir; “bir kişinin teröristi, bir başka kişinin özgürlük savaşçısıdır.” Bu karmaşayı ortadan kaldıracak, evrensel düzeyde kabul görmüş bir terörizm tanımı olmamasından dolayı devletler kendi siyasal görüşleri ve çıkarları doğrultusunda değerlendirmeler yapmaktadır. Devletler kendi değerlendirmelerini yaptıklarında terörist mi, özgürlük savaşçısı mı ikilemi ortaya çıkmaktadır. Bu durumu, tanımlama sorununun önündeki siyasal sebepler olarak görebiliriz. Buradaki sorun terör eyleminin kendisine değil, eylemin arkasında yatan siyasal amaca bakılarak karar verilmesidir. Başeren’e göre terör yöntemlerini kullananların ideolojisine, dinine veya etnik kökenine göre değerlendirme yapılmamalıdır. Terörizmin varlığının tespitinde eylemin amacına değil, eylemin kendisine bakılmalıdır. Sonuç olarak hangi amaçla olursa olsun terör yöntemleri kullanıldığında orada terörizm var demektir.⁴² Nitekim BM Genel Kurulu, 40/61 (1985) sayılı kararında her nerede ve kim tarafından işlenirse işlensin tüm terörizm eylemlerini, yöntemlerini ve uygulamalarını kınamaktadır; bu terör eylemlerinin devletlerin güvenliğini ve devletler arasındaki dostluk ilişkilerini tehlikeye düşürdüğünü ifade etmektedir.⁴³ Genel Kurul, 49/60 (1994) sayılı kararında da siyasal, toplumsal veya ideolojik hangi sebeple olursa olsun terörizmi kınamakta ve terörizmin insan hak ve özgürlüklerini, uluslararası işbirliğini, barış ve güvenliği tehlikeye attığını belirtmektedir.⁴⁴

BM Genel Kurulu kararlarında terörizm kınanmakla birlikte kendi kaderini tayin hakkı da ayrıca ifade edilerek tanınır. Örneğin Genel Kurul, 27/3034 (1972)

⁴¹ Gündüz, **a.g.e.**, s. 53.

⁴² Başeren, **a.g.m.**, s. 201.

⁴³ BM Genel Kurul, A/RES/40/61, 09.12.1985, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/40/61>, 10.08.2018.

⁴⁴ BM Genel Kurul, A/RES/49/60, 09.12.1994, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/49/60>, 10.08.2018.

sayılı kararında sömürgeci ve ırkçı rejimlerin yönetimi altındaki ve diğer yabancı boyunduruğundaki tüm halkların özgürlük ve kendi kaderini tayin hakkı ile ulusal kurtuluş hareketlerinin mücadelelerinin meşruiyetini onaylamaktadır.⁴⁵ Kendi kaderini tayin hakkı konusu ve içeriği itibarıyla uluslararası hukukta ayrıca incelenmektedir. Ancak kendi kaderini tayin hakkını kullandığını savunan ulusal kurtuluş hareketlerinin de terörist yöntemleri uygulamama yükümlülüğü vardır; bu sebeple ulusal kurtuluş hareketleri uluslararası hukukun reddettiği terörist eylemlerden kaçınmalıdır. Çünkü uluslararası hukuk kendi kaderini tayin hakkı kapsamındaki mücadeleleri meşru görse de her ne şekilde olursa olsun terörizmi gayri meşru görerek kabul etmemektedir. Bu yüzden ulusal kurtuluş hareketleri de bu kapsamda değerlendirilmelidir.⁴⁶

2. Tanım ve Unsurları

Terör kelimesi, köken itibarıyla Latince **terrere** kelimesinden gelmektedir. Türk Dil Kurumu terör kelimesini “yıldıрма, cana kıyma ve malı yakıp yıkmak, korkutma, tedhiş” şeklinde; terörizmi ise “siyasal bir hedefe ulaşmak amacıyla devlete, halka veya bireylere karşı şiddet eylemlerine başvurma, yıldırımcılık” şeklinde açıklamaktadır. Terör; korku salmak, dehşete düşürmek, sindirmek, yıldırmak anlamlarında kullanılmaktadır. Terör, “altüst edici ve felce uğraticı aşırı korku”dur. Fransız Devrimi’nden sonra terör kelimesi, “bir toplumda bir grubun, halkın direnişini kırmak için yarattığı ortak korku” anlamını kazanmıştır.⁴⁷ Oxford İngilizce Sözlük’te yer alan iki tanıma göre terörizm, “1. 1789-94 yıllarında Devrim süresince Fransa’da iktidardaki parti tarafından gerçekleştirilen ve yönlendirilen tehdit yönetimi... 2. karşısında olduğunu kabul ettiği kişilere karşı terörle vurmayı amaçlayan bir politikadır.”⁴⁸ Terörizme sosyolojik açıdan yaklaşacak olursak, terörü siyasal yapıdaki egemenlik ilişkisine saldıran bir etkinlik olarak değerlendirebiliriz.

⁴⁵ BM Genel Kurul, A/RES/27/3034, 18.12.1972, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/en/A/RES/3034\(XXVII\)](https://undocs.org/en/A/RES/3034(XXVII)), 10.08.2018.

⁴⁶ Murat Saraçlı, “Uluslararası Hukukta Terörizm”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XI, Sayı: 1-2, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 1066.

⁴⁷ Ruşen Keleş ve Artun Ünsal, “Kent ve Siyasal Şiddet”, **Cogito**, Sayı: 6-7: Şiddet, Kış-Bahar 1996, 8. Bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Şubat 2014, s. 92.

⁴⁸ Tilly, **a.g.e.**, s. 174.

Bu durumda terör saldırılarının hedefi kişi, grup veya toplumun ardındaki yönetim felsefesidir.⁴⁹

Terörizmin devletler arasında genel kabul görmüş bir tanımı yapılamamış olsa da terörizmi tanımlama çabaları neticesinde birçok terörizm tanımı ortaya çıkmıştır. Genel olarak terörizmi siyasal amaçlara ulaşmak üzere terör yöntemlerine başvurmak olarak açıklayabiliriz. Bu şekilde terörizm, korkunun ve endişenin hâkim olduğu bir belirsizlik ortamı yaratmaya çalışır.⁵⁰ Bir tanıma göre “terörizm, bazı siyasal ve sosyal değişiklikler meydana getirmek için bir korku veya dehşet atmosferi yaratmayı tasarlamış şiddet tehdidi veya şiddettir.”⁵¹ Başka bir tanımda da terör, “insanları yıldırma, sindirme yoluyla onlara belli düşünce ve davranışları benimsetmek için zor kullanma ya da tehdit etme eylemidir.”, terörizm ise “siyasal amaçlar için örgütlü, sistemli ve sürekli, terör kullanmayı yöntem olarak benimseyen bir strateji anlayışıdır.”⁵² Alex Schmid’in birçok farklı bileşenden oluşan kapsamlı tanımlaması ise şu şekildedir:

“Terörizm, (yarı) gizli kişiler, gruplar veya devlet aktörleri tarafından kendine özgü, kriminal veya politik sebeplerle uygulanan ve tekrarlanmış şiddet eylemleriyle yaratılan bir kaygı uyandırma yöntemidir. Suikastin aksine burada şiddetin doğrudan hedefleri asıl hedefler değildir. Şiddetin doğrudan insan kurbanları genellikle hedef kitlenin içinden rastgele (fırsat hedefler) veya özel (temsilli veya sembolik hedefler) olarak seçilirler ve mesaj jeneratörü olarak kullanılırlar. Terörist (örgüt), (tehlike altındaki) kurbanlar ve asıl hedef arasındaki tehdit ve şiddet temelli iletişim süreçleri asıl hedefi (hedef kitleleri) yönlendirmek için kullanılır. Böylece hedef kitle, ister yıldırma veya baskı amaçlı olsun, ister propaganda amaçlı olsun terörün, taleplerin ve ilginin hedefi hâline getirilir.”⁵³

⁴⁹ Emre Kongar, **Küresel Terör ve Türkiye: Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül, Etnikçi ve Mezhepçi Terör Kapanında Türkiye**, 14. Bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016, s.73.

⁵⁰ Andrew Heywood, **Siyaset**, 4. Bs., Ankara, Adres Yayınları, Şubat 2011, s. 484.

⁵¹ Brian M. Jenkins, “International Terrorism: The Other World Wars”, **International Terrorism**, ed. Charles W. Jr. Kegley, New York, St. Martin’s Press, 1990, s.28’den akt. Hayati Hazır, **Siyasal Şiddet ve Terörizm**, Ankara, Nobel Yayınları, Mart 2001, s. 45.

⁵² Mevlüt Bozdemir, “Terör (mü) ve Terörizm (mi)?”, **SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllığı**, C: VI, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1982, s. 526.

⁵³ Alex Schmid, “Terrorism – The Definitional Problem”, **Case Western Reserve Journal of International Law**, Sayı: 36, 2004, (Çevrimiçi) <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol36/iss2/8>, 03.02.2016, s. 382.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 1. maddesinde “Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.” şeklinde bir tanım yapılmaktadır.⁵⁴

ABD Dışişleri Bakanlığı da terörizmi “alt-ulusal gruplar veya gizli ajanlar tarafından savaşımayan hedeflere karşı uygulanan, genellikle kitleleri etkilemeye yönelik siyasal amaçlı şiddet” olarak tanımlamaktadır. Devletler açısından terörü uygulayanlar iki siyasal gruba mensup olabilir. Bunlardan birincisi dış düşmanlarla aktif olarak ilişkili gruplardır. İkincisi muhalefet kanadının ılımlı olmayan ve genellikle silahlı fraksiyonlarıdır. Tilly bunun gibi terörizm tanımlarının ve yaklaşımlarının amaç, niyet ve teşvik konularında somut ve net bir bilgi edinmenin zorluğundan kaynaklanan dezavantajları olduğunu öne sürer. Ama onların talepleri, genellikle kendi yerel nüfusları veya bölgeleri için otonomi veya özgürlük sağlamaktır. Bunun dışında sıkça karşılaşılan diğer talepler, var olan hükümetin değişmesi veya yapılan yanlışların düzeltilmesidir. Terörü kullananlar, terör yöntemleriyle karşı taraftan taviz elde etmeye çalışırlar. Bu bağlamda terörü uygulayanlar açısından terör bir inanç veya doktrin değil, bir stratejidir.⁵⁵

Bu strateji “mevcut rejim içerisinde rutin olarak işleyen siyasal mücadele biçimlerinin dışında kalan araçlar kullanarak düşmanlara karşı asimetrik şiddet ve tehdit uygulanmasıdır”.⁵⁶ Tilly'ye göre bir strateji olarak terörü uygulayan grupların çoğu hükümet destekli veya hükümet tarafından istihdam edilmiş baskı uzmanlarıyla

⁵⁴ T.C. Terörle Mücadele Kanunu, Kanun numarası: 3713, Kabul Tarihi: 12.04.1991, T.C. Resmî Gazete Sayı: 20843 Mükerrer, Tertip:5, Cilt:30, 12.04.1991, s.125.

⁵⁵ Tilly, **a.g.e.**, s. 233-237.

⁵⁶ Charles Tilly, “Terror, Terrorism, Terrorists”, **Sociological Theory**, Vol. 22, No: 1, New York, American Sociological Association, Mart 2004, s. 5.

örtüşür. Bu baskı uzmanlarına ordular, polis, paramiliter güçler gibi kuvvetler örnek verilebilir. Bu çerçevede terör, çeşitli derecelerde ortaya çıkabilir. Örneğin, siyasal mücadele içerisindeki grup üyelerinin aralıklı eylemleri bu stratejinin bir görünümünü oluşturur. Diğer taraftan hükümet destekli veya hükümet tarafından istihdam edilmiş baskı uzmanları dâhil örgütlü baskı uzmanlarının çalışma yöntemi de bu stratejinin bir çeşididir.⁵⁷ Çünkü çok çeşitli kişi ve gruplar bu stratejiyi kullanırlar. Böylece terör terimi hem hükümetlerin muhaliflerini sindirmek amacıyla yaptığı infazları ifade etmek için, hem de hükümetleri hedef alan gizli saldırıları tanımlamak için kullanılır.⁵⁸

Bu şekilde yapılmış terör ve terörizm tanımlarını çoğaltabiliriz. Bu tanımların ortak noktalarına bakacak olursak terörizmin temel unsurlarını görebiliriz: siyasal amaç, şiddet veya zor kullanımını veya tehdidini içeren taktik, toplumda etki yaratma.⁵⁹ Burada dikkat çekmemiz gereken nokta, terörizmin unsurlarından sayılan “siyasal amaç” meselesidir. Aslında her terör faaliyeti, siyasal bir amaç gütmeyiz. Tüm terör eylemleri, siyasal bir hedef gözetilerek yapılmaz, adi suçlular da kişisel hedefleri için teröre başvurabilirler. Bu tür terör eylemlerini, siyasal amaçla yapılan terör eylemlerinden ayırabilmek için siyasal terör kavramı ortaya çıkmıştır. Bu açıdan siyasal nitelik taşıyan terör eylemleri, siyasal terör olarak nitelendirilebilir. Uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk uzmanlarının inceleme alanını genellikle siyasal terör kavramı oluşturmaktadır. Bu yüzden terör kavramı ile genellikle siyasal terör kavramını kastederler ve terörün tanımlamasını yaparken siyasal amaçtan bahsederek siyasal terörü tanımlarlar. Bir siyasal şiddet türü olarak karşımıza çıkan siyasal terörizm, siyasal amaçlarını sağlamak üzere şiddet kullanma ve tehdididir. Örneğin Wilkinson tarafından siyasal terörizm “teröristlerin siyasal amaçlarını teslim etmelerini sağlamak üzere fertleri, grupları, toplumları veya hükümetleri yıldırma için sistematik olarak tahrip ve cinayet işlemleri veya bunları işleme tehdidi” şeklinde açıklanmaktadır.⁶⁰

⁵⁷ A.e., s. 6.

⁵⁸ A.e., s. 9.

⁵⁹ Schmid, a.g.e., s. 381.

⁶⁰ Paul Wilkinson, **Terrorism and the Liberal State**, London, Mac Millan Press, 1986, s. 56’dan akt. Hazır, a.g.e., s 47.

Terörizmin unsurları mağdur, motif, kast, yöntem olarak da sınıflandırılmaktadır. Terör eylemlerinden doğrudan etkilenen sivil halka mensup kimseler mağdur olarak nitelenir. Terörün mağduru ile terörün hedefi aynı değildir. Terörün mağdurları, terörün mesajını asıl hedefe ileten araç konumundadır. Terörizmin diğer unsuru olan motif ile kastedilen terör eylemlerinin siyasal nitelik taşımasıdır. Burada motif; dinsel, etnik, askerî, ideolojik herhangi bir amaç içeren siyasal özelliktir. Kast unsuru, terör eylemlerinin bilinçli bir şekilde isteyerek işlenmesidir. Yöntem unsuru ise terörizmin amaçlarını yerine getirebilmek için kullandığı her türlü şiddet yöntemini ve şiddet kullanma tehdidini kapsar.⁶¹ Terörizm; mağdurları, şiddet yöntemlerini ve şiddet tehdidini birer araç olarak kullanır. Böylece kamuoyunda bir korku, endişe ve dehşet ortamı yaratır. Bu sayede toplum ve hedef kitle üzerinde oluşturduğu etkiyle amaçlarına ulaşmaya çalışır. Bu açıdan terörizmin unsurları arasında etki unsuru çok önemlidir.

Terörizmin tanımlarını ve unsurlarını inceledikten sonra terörizmin bir ideoloji olmadığına tespitini yapmak gerekir. Terörizm için bir yöntem, bir hareket, bir araç, bir stratejidir diyebiliriz; ama ideolojidir diyemeyiz. Terörizmin ideoloji olarak ifade edilmesindeki en büyük yanılsama –izm ekinden kaynaklanmaktadır. Terörizmde her zaman ideolojik amaçlar güdülmez, ancak ideolojik bir söylemle hareket ediliyor dahi olsa, bu durum terörizmin kendisini bir ideoloji yapmaz. Burada ideoloji araçsallaştırılır, terörizm tarafından amaca giden yolda kullanılır. Bu bağlamda Altuğ, terörizm için “bir ideoloji olmayıp, aslında totaliter bir silah ve apaçık bir stratejidir.” demektedir.⁶² Zafer de terörizmin bir ideoloji içermediğini, ideolojinin terörizm açısından “bir araç, bir hareket tarzı, bir strateji” olarak kullanıldığını vurgular.⁶³

Sonuç olarak terörizm, bir ideoloji olarak algılanmamalıdır. Terörizm, siyasal amaçlarına ulaşmak için şiddet ve tehdit yöntemlerini kullanarak toplumda korku salmaya ve etki yaratmaya çalışan bir stratejik anlayış ve hareket bütünüdür. Terörizmin unsurları arasında yer alan siyasal amaç unsuru, onu diğer terör şiddeti

⁶¹ Saraçlı, **a.g.m.**, s. 1064-1065.

⁶² Yılmaz Altuğ, **Terörün Anatomisi**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1995, s. 14.

⁶³ Hamide Zafer, **Sosyolojik Boyutuyla Terörizm**, İstanbul, Beta Yayınları, 1999, s. 3.

türlerinden (örneğin mafya teröründen) ayıran önemli bir özelliktir. Bu hâliyle siyasal terörizm de denilen bu terörizm türü, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alanında uluslararası toplumun ilgilendiği terörizm türüdür. Siyasal amaç içermeyen, ama terör yöntemlerini kullanan örgütlenmelerin daha özel amaçları vardır. Suikast, öldürme, korku salma, tehdit gibi şiddet içeren yöntemleri kullansalar da bunları siyasal saiklerle yapmazlar. Siyasal amaç taşıyan terörizm ise ya egemen olan gücü yıldırmak için uygulanır ya da egemen güç tarafından toplumun bir kesimini sindirmek için kullanılır. Bu siyasal amaçlar tarihsel süreç içerisinde dinî, etnik, milliyetçi, ayrılıkçı, ideolojik, sosyo-ekonomik görünümlere bürünebilir.

3. Tarihçe ve Modern Terörizmin Dört Dalga Teorisi

Terörizm, stratejik açıdan bir modern çağ ürünüdür. Ancak pratik açıdan terör eylemlerini çok eski dönemlere kadar tarihlendirebiliriz.⁶⁴ Terörün bilinen en eski örnekleri arasında M.S. 1. yüzyılda faaliyette bulunan Zealotslar gösterilmektedir. Filistin topraklarında Romalı işgalcilere karşı ayaklanan Zealotslar, özellikle bayram günlerinde ve dinî günlerde eylemlerini gerçekleştirmiştir. Jewish Zealots liderliğindeki harekete katılan yaklaşık iki bin kişi çarmıha gerilerek idam edilince “Sicarii” hareketi ortaya çıkmıştır.⁶⁵ Sicariiler dinî bir mezhebe mensup kişilerden oluşmaktadır. M.S. 66-73 yıllarında ileri derecede örgütlü olarak faaliyet gösteren Sicariiler, ceketlerinin altına sakladıkları “Sica” adı verilen küçük kılıçlarla gündüz vaktinde kalabalık arasında saldırı gerçekleştirirlerdi. Sicariiler bu yöntemle Filistin’in Roma tarafından işgaline karşı mücadele vermekteydi. Diğer bir örnek, Hasan Sabbah liderliğinde ortaya çıkan Haşhaşinlerin yürüttüğü terör eylemleridir. 11. ve 12. yüzyıllarda faaliyet gösteren bu hareket, İsmaililer mezhebine bağlıdır.

⁶⁴ Terörü siyasal bir amaca ulaşmak için uygulanan şiddet olayları olarak ele aldığımızda bazı kaynaklar terörün tarihini Hz. Âdem’in oğlu Kabil’in, kendi kardeşi Habil’i öldürmesinden başlatmaktadır. Liderlere yönelik suikast düzenlemeleri de birer terör örneği olarak gösterilmektedir. Bunun en bilineni ise Roma İmparatoru Julius Caesar’ın M.Ö. 44’te diktatörlük rejimi yerine cumhuriyetçi bir rejim kurmak amacıyla Brutus tarafından öldürülmesidir. İslam tarihinde de halifeler Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali birer suikast sonucunda ölmüştür. Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasına sebep olarak yine tarihsel akışta büyük etki yaratan diğer bir suikast, bir Sırp milliyetçisinin Avusturya Macaristan Veliahdı Franz Ferdinand’ı öldürmesidir. Tüm bu örnekler suikast yöntemini benimsemiş siyasal amaç güden terör eylemleri olarak değerlendirilmektedir.

⁶⁵ Emin Demirel, **Siyasî Yapılanmalar ve Terör Grupları**, 9. Bs., İstanbul, Renk Yayıncılık, Haziran 2011, s. 25.

Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine karşı eylemlerde bulunan Haşhaşinler, sistemli olarak suikast yöntemini uygulamıştır.⁶⁶

Uzmanlar terörizmin tarihsel gelişiminde 1789 Fransız Devrimi'ni bir dönüm noktası olarak görmektedir. Modern anlamda terörizm kavramı, Fransız Devrimi sonrasındaki dönem için kullanılmıştır. Haziran 1793 - Temmuz 1794 tarihleri arasındaki bu döneme “Terör Rejimi” (**regime de la terreur**) denilmektedir. Modern bağlamında terörizm terimini, bu rejimi ifade etmek için Edmund Burke kullanmıştır. Aslında terör kelimesi Jakobenler tarafından kendilerini övmek için kullandıkları bir terimdi. Fakat daha sonra terör olumsuz anlam yüklenerek kullanılmıştır. Jakoben iktidarın devrimci hedeflerini yerine getirmek için uyguladığı şiddet, baskı, korku ve sindirme yöntemleri devlet terörizmine örnek olarak gösterilmektedir. Devrimin korunması adına birçok muhalif, Jakoben iktidarı tarafından tutuklanmış, Devrim Mahkemelerinde yargılanmış ve giyotinle idam edilmiştir. Terörün sistemli bir şekilde uygulanması neticesinde idam edilenlerin sayısı 40 bine ulaşmıştır. Cumhuriyete kaşı çıkan ayaklanmalar, çok kanlı bir biçimde bastırılmıştır.⁶⁷

Amerikan Sivil Savaşı'ndan hemen sonra 1866'da Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ortaya çıkan **Ku Klux Klan** örgütü de beyaz üstünlüğünü savunan, ırkçılık üzerine kurulmuş sağ görüşlü gizli bir terör örgütüdür. Siyahîlere karşı terör eylemlerinde bulunan örgüt, kölelikten özgürleşmiş siyahîlerin sosyal ve siyasal haklarına karşı bir direniş sergilemiştir. Esasen bir sosyal kulüp olarak kıdemli askerler tarafından kurulan örgüt, savaş öncesindeki beyaz üstünlüğüne dayalı düzeni tekrar sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda şiddet yoluna başvurmuş, özgürleşmiş siyahîleri ve onların destekçisi olan beyazları gece yarısı baskınlarıyla öldürmüşlerdir. Örgüt üyeleri, halk arasında daha çok korku salmak için beyaz elbise, çarşaf ve başlık giyinerek eylemlerini gerçekleştirmiştir. Ku Klux

⁶⁶ Atilla Yayla, “Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 45, Sayı:1, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1990, s. 343.

⁶⁷ Martin, **a.g.e.**, 51 ve Yayla **a.g.e.**, s. 344. Giyotin, Fransa'da 1792'de yeni bir idam aracı olarak icat edildi. Jakobenler tarafından uygar bir araç olarak görüldü. Giyotinle idamlar, çapraz bıçakla başların kesilmesi suretiyle gerçekleştirildi. Joseph-Ignace Guillotin'in daha insancıl bir idam yöntemi bulunması talebiyle Ulusal Meclise sunduğu öneri üzerine Dr. Antoine Louis tarafından geliştirilmiştir. Giyotin, çok hızlı bir şekilde başı gövdeden ayırarak ani bir ölüm sağlıyordu.

Klan, 1870'lerde son bulmuştur; ancak 1915'te tekrar kurulmuştur. 1920'lerde çok aktif olan örgüt siyahilere karşı olan ırkçılığını Katolik, Yahudi ve Doğululara da yöneltmiştir. Yabancı düşmanlığı ile bu kökenden gelen göçmenlere de karşı çıkmıştır. Linç ve bombalama tekniklerini kullanarak yüzlerce insanı öldürmüştür.⁶⁸ Ku Klux Klan hâlen varlığını devam ettirmektedir.

Rapoport, modern terörizmin tarihini dört dalga teorisiyle açıklar. Birinci terör dalgası, "Anarşist dalga"dır; 1880'lerden Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan süreci kapsar. İkinci terör dalgası, "Anti-sömürgeci dalga"dır; Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan 1960'ların sonlarına kadar olan süreci kapsar. Üçüncü terör dalgası, "Yeni sol dalga"dır; 1960'ların sonlarından yakın geçmişe doğru olan süreci kapsar. Dördüncü terör dalgası; "Dinî motifli dalga"dır; 1980'lerden günümüze kadar olan süreci kapsar.⁶⁹

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren terör, artık sistemli bir şekilde uygulanmaya başlamıştır. Rapoport'un "Anarşist dalga" olarak nitelendirdiği bu dönemde Rusya'da Çarlık yönetimine karşı terör eylemlerine başvuran gençlik hareketleri ortaya çıkmıştır. Özellikle **Narodnaya Volya (The People's Will-Halkın İradesi)** isimli örgüt, birçok terör eylemi gerçekleştirmiştir. Bu örgüt, çoğunlukla üniversite öğrencilerinden oluşmakta ve anarşizm fikrini benimsemektedir. Çarlık yönetiminin mensuplarını hedef alan suikast, bıçaklama ve bombalama eylemlerini gerçekleştirdiler. 1 Mart 1881'de Çar II. Aleksander'ı bomba ile öldürmüşlerdir.⁷⁰ Bu örgütün üyeleri kitlelerin bilinçlenmesini sağlamak için terörü geçici bir gereklilik olarak görmekteydi. Toplumda radikal bir dönüşüm amacı taşıyan örgüt, hedeflerine ulaşmasa da sonraki kuşaklar için terör kültürünün gelişmesini sağlamıştır. Birinci dalgada terörün en hızlı ve en etkin araç olduğu düşünülmüştür. Artık terör; kitlelerin dikkatini çekmek, hükümetlerin meşruiyetini sarsmak ve siyasal gerilimler yaratmak için kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Balkanlarda ortaya çıkan İç Makedon Devrimci Örgütü (**Internal Macedonian Revolutionary**

⁶⁸ Brenda Lutz, James Lutz, "Terörizm", **Çağdaş Güvenlik Çalışmaları**, ed. Alan Collins, çev. Nasuh Uslu, 3. Bs., İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2017, s. 280.

⁶⁹ David C. Rapoport, **The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences**, Ocak 2013, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/286896869>, 18.10.2020, s. 2.

⁷⁰ Martin, **a.g.e.**, s. 53.

Organization), Genç Bosna (**Young Bosnia**) ve Sırp Kara El (**Serbian Black Hand**) örgütleri anarşist dalganın diğer örnekleri olmuştur.⁷¹

20. yüzyılda ortaya çıkan terörizm için modern terörizm terimi kullanılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1960'lara kadar olan dönemde totaliter rejimler, sömürgecilik karşıtı-bağımsızlıkçı hareketler, imparatorlukların bünyesindeki milliyetçi-ayrılıkçı hareketler terör yöntemlerine başvurmuştur. Mussolini ve Hitler rejimleri, toplum üzerinde korkuya dayalı bir hâkimiyet kurarak devlet terörüne örnek teşkil etmişlerdir. Muhaliflere ve azınlıklara karşı terör yöntemlerini kullanmışlardır. İtalya'da Kara Gömlekliler (**Squadristi**) adındaki paramiliter birlikler; sendikalar, grev gözcüleri, sosyalist matbaalar, sosyalist eylemciler gibi muhalif kanadı oluşturan unsurlara karşı saldırılar gerçekleştirmiştir. Sonrasında benzer şekilde Almanya'da da Kahverengi Gömlekliler (**Sturmabteilung**) isimli bir birlik oluşturulmuştur. Aslında Fırtına Birliği anlamına gelen ve kısaca SA denilen Kahverengi Gömlekliler, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin iktidarı için çalışan paramiliter bir örgütlenmedir. Kahverengi Gömlekliler; sendikalar, sol hareketler, Yahudiler gibi toplumsal muhalefet ve azınlık unsurlarına karşı saldırılar düzenleyerek Nazi yönetiminin kurulmasında ve güçlenmesinde büyük rol oynamıştır.⁷² Hitler ve Ernst Röhm tarafından kurulan Kahverengi Gömlekliler, 1934 yılında yine Hitler'in emriyle rejimin askerî koruma timi olan SS (**Schutzstaffel**) birlikleri tarafından bir gecede yok edilmiştir. Bu gece "Uzun Bıçaklar Gecesi" olarak tarihe geçmiştir.

Rapoport'un "Anti-sömürgeci dalga" olarak tanımladığı bu dönemde kendi kaderini tayin hakkı prensibine dayanan örgütler kurulmuş ve imparatorlukların çözülmesine yol açan gelişmeler yaşanmıştır. IRA (**Irish Republican Army**: İrlanda Cumhuriyet Ordusu), EOKA (**Etniki Organosi Kipriaku Agonos**: Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü), Cezayirde'ki bazı örgütlerle Filistin'de ortaya çıkan **Irgun** ve **Lehi** ikinci dalganın örnekleridir. Bu örgütlerin mensupları kendilerini

⁷¹ David C. Rapoport, "The Fourth Wave: September 11 in the History of Terrorism", **Current History**, Vol: 100, No: 650, Aralık 2001, (Çevrimiçi) http://online.ucpress.edu/currenthistory/article-pdf/100/650/419/389784curh_100_650_419.pdf, 18.10.2020, s. 419-420.

⁷² Neil Faulkner, **Marksist Dünya Tarihi**, Çev. Tuncel Öncel, İstanbul, Yordam Kitap, Haziran 2014, s. 298-301.

terörist değil “özgürlük savaşçısı” olarak tanımlamış ve birincil hedefler olarak da polis güçlerini tercih etmiştir.⁷³ Örneğin İkinci Dünya Savaşı’nın ardından teröre başvuran sömürgecilik karşıtı-bağımsızlıkçı hareketlerden FLN (**Front de Liberation Nationale**: Millî Kurtuluş Cephesi) Fransız sömürgesine karşı çıkarak Cezayir’in bağımsızlığı için mücadele vermiştir. FLN, demokratik ve barışçıl özgürlük hareketlerinin sonuç vermeyeceğini savunarak silahlı mücadelenin yanı sıra terör yöntemlerini de benimsemiştir. FLN, güvenlik güçleri ve kamusal hedeflerle birlikte sivillere karşı da terör saldırılarında bulunmuştur. Teröre başvuran milliyetçi-ayrılıkçı hareketlere örnek olarak da EOKA’yı verebiliriz. Kıbrıs’ta terör eylemlerinde bulunan EOKA, Yunanistan’ın desteğiyle Kıbrıslı Rumlar tarafından kurulmuştur. Adanın enosis yoluyla Yunanistan’a bağlanmasını amaçlayan ve 1955 yılında ilk saldırılarına başlayan EOKA, hem Türk sivillere hem de Kıbrıs’ta görev yapan İngiliz yetkililere karşı terör yöntemlerini uygulamıştır.

1960’ların sonlarından itibaren 1980’lere kadar çoğunlukla sol akıma dayalı hareketlerle milliyetçi hareketler terör eylemleri gerçekleştirmiştir. Rapoport’un “Yeni sol dalga” olarak tanımladığı bu dönemde radikalleşme ve milliyetçilik sıkça biraraya gelmiştir. ABD’nin Vietnam’da yenilmesi ve Küba’da Castro’nun devrim yapması bu dalgayı hızlandırmıştır. Yöntem olarak da daha çok rehin alma, uçak kaçırma ve elçiliklere saldırmayı kullanmışlardır. Üçüncü dalgada devrimciler ve ayrılıkçılar olarak iki türde örgüt ortaya çıkmıştır.⁷⁴ ETA (**Euskadi Ta Askatasuna**: Bask Yurdu ve Özgürlük), ASALA (**Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia**: Ermenistan’ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu), FLNC (**Front de Libération Nationale Corse**: Korsika Ulusal Kurtuluş Cephesi) bu dönemin terör örgütlerine örnektir. 1970’lerin başından itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne karşı terör eylemlerine girişen Ermeni milliyetçi örgütü ASALA Türkiye’nin doğusunu ve İran’ın kuzeyini de içeren Büyük Ermenistan’ı kurma amacını taşımıştır. Suriye’den destek alarak Lübnan’da karargâh kurmuş ve eğitim faaliyetlerini burada yürütmüştür. Merkezi Beyrut’ta bulunan ASALA, birçok devletin desteğini almış ve bu devletlerin ülkelerinde şube açmıştır. Özellikle yurt

⁷³ Rapoport, **a.g.m.**, s. 420.

⁷⁴ David C. Rapoport, **Terrorism as a Global Wave Phenomenon: Overview**, USA, Oxford University Press, 2016, s. 6-7.

dışındaki Türk diplomatları hedef alan örgüt, birçok kentte silahlı ve bombalı terör eyleminde bulunmuştur. Türk diplomatlar, konsolosluk çalışanları, siviller olmak üzere birçok insan bu terör saldırıları neticesinde hayatını kaybetmiştir. Saldırılarına 1973 yılında Los Angeles'ta Türkiye Cumhuriyeti konsolosunu ve yardımcısını öldürerek başlayan örgüt, 1982 yılında Ankara'da Esenboğa Havaalanı'nda silahlı baskın düzenlemiştir. Bu saldırı, örgütün Türkiye'de yaptığı ilk eylem olmuştur.⁷⁵ 1980'lerin sonuna doğru örgütün kurucusu öldürülmüş ve örgüt dağılmıştır.

1980'lerden itibaren günümüze kadar geçen süreçte ortaya çıkan terör oluşumları da daha çok dinî temelli hareketlerdir. İlk üç dalgada da din önemliydi, ama bu gruplar etnik ve ulusal kimliklerle bağlantılı seküler amaçlar taşıyordu, dinî bir rejim kurmak gibi bir amaçları yoktu. Dördüncü dalgada ise din ayırt edici bir özellik olmuş ve dinî rejim kurmak amaç hâlini almıştır. Yöntem olarak da daha çok kendini feda etmeye dayanan intihar saldırılarını tercih etmişlerdir. Bu yöntem sebebiyle de dördüncü dalga en yıkıcı dalga olmuştur.⁷⁶ Rapoport'un "Dinî dalga" olarak nitelendirdiği bu döneme yol açan bazı önemli siyasal gelişmeler yaşanmıştır. Bu olaylar 1979'daki İran İslam Devrimi ve 1989'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Afganistan'da yenilmesidir. SSCB dağıldıktan sonra da dinî temelli ayrılıkçı hareketler ortaya çıkmıştır. İslamiyet, Hristiyanlık, Yahudilik veya Sihizm dinleriyle ilgili örgütlerin yanı sıra Budist, Hindu ve Hristiyan temalarını bir arada kullanan **Aum Shinrikyo** örgütü de terör saldırıları düzenlemiştir.⁷⁷

Bu terör örgütleri dinî bir söylem benimsemekte, amaçlarını dinsel öğelerle açıklamakta ve yoğun olarak dinî motifler kullanmaktadır. Dinî temelli terör örgütü deyince ilk akla gelen terör örgütlerinden biri olan El Kaide, 1988 yılında Usame bin Ladin tarafından kurulmuştur. SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgali sonrasında, başta ABD olmak üzere bu işgale karşı çıkan devletler SSCB ile mücadele etmesi için gönüllü savaşçıları desteklemiştir. Daha sonra El Kaide de bu savaşçıların katılımıyla ortaya çıkmıştır. Ancak cihat kavramını öne çıkaran örgüt, 1996 yılından itibaren yayınladığı bildirilerle ABD'yi hedef almıştır. Örgütün amacı, tüm

⁷⁵ Demirel, **a.g.e.**, s. 564-568.

⁷⁶ Rapoport, **a.g.e.**, s. 8.

⁷⁷ Rapoport, **The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences**, Ocak 2013, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/286896869>, 18.10.2020, s. 26-27.

Müslümanların çatısı altında toplandığı tek bir devlet kurmaktır. 1998 yılında Usame Bin Ladin, Müslümanları korumak için silahlanmanın dinî bir görev olduğunu açıklamıştır.⁷⁸

Afganistan, Pakistan, Lübnan, Yemen, Sudan, Libya, Ürdün gibi birçok ülkede hücre yapılanması şeklinde bir örgütlenmeye sahip olan örgüt, cihat ve şehitlik olguları üzerinden militan yetiştirmektedir. Söz konusu hücreler, bağımsız ve yarı bağımsız niteliktedir, bu nedenle örgüt esnek bir yapıya sahiptir. Örgüt Yemen, Somali, Suudi Arabistan, Pakistan, Kenya, Tanzanya, Tunus, Endonezya, Fas, Afganistan, Türkiye, İspanya, İngiltere, Mısır gibi birçok ülkede terör eylemlerinde bulunmuştur. Ancak örgütün en çok ses getiren terör eylemi, 11 Eylül saldırıları olarak tarihe geçen 2001 yılında New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a düzenlediği saldırılardır. El Kaide'nin Türkiye'deki terör eylemleri ise 2003 yılında gerçekleşmiştir. Örgüt, eş zamanlı olarak İstanbul'da iki sinagoga bombalı saldırı düzenlemiş, daha sonra İngiltere Başkonsolosluğuna ve HSBC Genel Müdürlüğüne de bombalı saldırı düzenlemiştir. 2011 yılında örgüt lideri Usame bin Ladin, ABD özel kuvvetlerinin düzenlediği bir operasyonla Pakistan'da öldürülmüştür. Dönemin ABD Başkanı Barack Obama, 2 Mayıs 2011'de "zamanımızın en kötü teröristi" dediği Usame bin Ladin'in öldürüldüğünü açıklamıştır.⁷⁹ "Usame bin Ladin'in yakalanması veya öldürülmesi, El Kaide'yi yenme savaşımızda en yüksek önceliğimizi oluşturuyordu"⁸⁰ diyen Obama, bu savaşı Usame bin Ladin'in başlattığını, ama artık ABD'yi tehdit edemeyeceğini duyurmuştur.⁸¹ Usame bin Ladin'in öldürülmesinin ardından Ayman el-Zevahiri, El Kaide'nin yeni lideri olmuştur.

21. yüzyılda terör örgütleri küreselleşmenin etkisiyle yöntemsel olarak büyük bir gelişim göstermiştir. Artık kitle iletişim araçlarını verimli kullanan, gelişen silah

⁷⁸ David C. Rapoport, **Terrorism as a Global Wave Phenomenon: Religious Wave**, Ekim 2017, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/321171687_Terrorism_as_a_Global_Wave_Phenomenon_Religious_Wave/link/5a1361d9a6fdcc717b568828/download, 18.10.2020, s. 12-13.

⁷⁹ Lee Jarvis, Jack Holland, "We (for)got him: Remembering and Forgetting in the Narration of bin Laden's Death", **Millennium: Journal of International Studies**, Vol 42(2), 2014, (Çevrimiçi) <https://mil.sagepub.com>, 25.03.2015, s. 436.

⁸⁰ A.e., s. 432.

⁸¹ A.e., s. 436-438.

teknolojisinden faydalanan, bilgisayar teknolojilerini takip eden, sosyal medya üzerinden tanıtım yaparak taraftar toplayan ve katılımcı sağlayan, şiddeti araç olarak kullanmanın ötesinde amaç hâline getiren terör örgütleri ile mücadele edilmektedir. 21. yüzyılda terörizmi tarif etmek için küresel terörizm, yeni terörizm ifadeleri kullanılmaktadır. Bu aşamada 2001 yılında El Kaide tarafından ABD’de düzenlenen 11 Eylül terör saldırıları dönüm noktası olmuştur. Bu saldırılardan sonra terör kavramı yeni bir boyut kazanmıştır. Yeni terörizm, tarihte tanık olduğumuz terörizm türlerinden farklı bir karaktere sahiptir. Çünkü açıkça tanımlanmış siyasal talepler yerine, toplumun yıkılmasını ve nüfusun geniş kesimlerinin yok edilmesini amaçlamaktadır.⁸² Yeni teröristlerin bireysel teşvik unsurları paranoya, saldırganlık, sadizm gibi aşırılıklardır.⁸³ Ayrıca dinî teşvikli teröristler kendilerini sistemin bir bileşeni olarak görmezler. Onlar sistemin dışındakiler olarak sistemi kökünden değiştirmeye çalışırlar. Seküler teröristler ise şiddeti sistemi düzeltmek için bir araç olarak kullanırlar.⁸⁴

Yeni terörizm, Rapoport’un sınıflandırmasında dördüncü dalga terörizmine karşılık gelmektedir. El Kaide’den doğan IŞİD ve El Nusra gibi bazı terör örgütleri yeni terör örgütlerine örnek verilebilir. Bu örgütler genellikle dinî bir teşvikle hareket etmektedir. Hiyerarşik bir yapılanma yerine, eylem yapmayı ve yayılmayı kolaylaştıran hücre temelli yatay bir örgütlenme yapısına sahiptir. Bu örgütler bağımsız hücrelerden oluşan örgütlenme yapısı sayesinde dünyanın herhangi bir yerinde her an terör saldırısı düzenleyebilme özelliğine sahiptir. Bu terör saldırılarında da yüksek ölüm oranlarını hedeflemektedir. Bu terör örgütlerinin elinde çeşitli yollardan temin ettikleri tahrip gücü yüksek ileri teknolojiye sahip silahlar, insansız hava araçları, füzesavarlar gibi saldırı, savunma ve istihbarat araçları bulunmaktadır. Hoffman gibi yeni terör kavramını savunanlara göre eski değer ve yaklaşımların yerini yeni anlayışlar almıştır. Terörizmin dinî niteliğinin ortaya çıkması uluslararası terörizmin ölümcüllüğünü de artırmıştır. Burada Hoffman

⁸² Walter Laqueur, **The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destructions**, New York, Oxford University Press, 1999, s. 81.

⁸³ **A.e.**, s. 281.

⁸⁴ Bruce Hoffman, **Inside Terrorism**, New York, Columbia University Press, 1998, s. 95.

günümüzde teröristlerin kitle imha silahlarını kullanma potansiyeline dikkat çekmektedir.⁸⁵

“Eski” ve “yeni” terörizm kavramları üzerine yapılan tartışmalarda eski ve yeni terörizm arasında amaçlar, yöntemler ve örgütsel yapılar anlamında farklardan çok benzerlikler olduğunu savunanlar vardır. Yeni terörizm kavramını öne sürenlerin dinî boyuta atıfta bulunmaları abartılı bulunmaktadır. Buna göre 1990’lar sonrası için terör konusunda dinî veya seküler ayrımını kesin şekilde yapabilmek zordur, çünkü terör oluşumları içinde karma yapılar söz konusudur. Terör örgütleri ve terör yöntemleri arasındaki farklar değişen ve gelişen koşullara uyum sağlanmasından kaynaklanmaktadır. Yeni terör kavramının öne çıkması küreselleşmeyle birlikte iletişim alanında yaşanan gelişmeler, bireysel dolaşımın artması, silah ve patlayıcılara erişim kolaylığı gibi nedenlerden olmuştur. Oysa eski ve yeni şeklinde iki tür oluşumunun tespitini yapmak için henüz erkendir ve bu konuda yeterli istatistiksel araştırma yapılmamıştır.⁸⁶ Bazı düşünürler de eski ve yeni terör unsurları olarak ortaya konan özelliklerin bir arada varolduğunu, yani yeni terörün eskinin yerini almadığını onunla birleştiğini savunur.⁸⁷

4. Nedenleri

Terörizmin nedenlerinin belirlenmesi, tıpkı terörizmin tanımlanmasındaki gibi çeşitli zorluklar içermektedir. Birçok değişkeni içinde barındıran bu kavramın nedenlerini tespit etmek çok karmaşık bir iştir. Terörün nedenlerini açıklamak, terörle mücadele yöntemlerini geliştirebilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Çoğunlukla terörün altında yatan nedenler, terörü haklı göstermeye çalışmak için bir unsur olarak kullanılır. Nitekim BM Genel Kurulu, 52/165 (1997) sayılı kararında siyasal, ideolojik, etnik, dinsel veya ırksal hangi düşünsel temele dayanırsa dayansın siyasal amaçlar için teröre başvuran grupların suç eylemlerini gayrı meşru ilan

⁸⁵ A.e., s. 204-205.

⁸⁶ Martha Crenshaw, “The Debate over “New” vs. “Old” Terrorism”, **Values and Violence: Intangible Aspects of Terrorism**, ed. Ibrahim A. Karawan, Wayne McCormack, Stephen E. Reynolds, USA, Springer, 2008, s. 135-136.

⁸⁷ A.g.m., s. 122.

etmektedir.⁸⁸ Terörün nedenlerini ideolojik, etnik, dinsel, sosyo-kültürel, ekonomik, jeopolitik ve siyasal nedenler olarak sıralayabiliriz. Teröre yol açan bu etkenlerin neredeyse hepsinin temelinde haksızlığa, adaletsizliğe uğramışlık hissi gerekçe olarak gösterilmektedir. Bireylerin neden terör örgütlerine katılmayı tercih ettikleri, hedeflerini gerçekleştirmek için neden terör yöntemlerine başvurdukları, devletlerin diğer devletlerle ilişkilerinde neden terör örgütlerinden faydalanmayı bir yöntem olarak ele aldıkları gibi sorular terörün nedenlerinin belirlenmesiyle açıklığa kavuşabilir.

Sosyolojik açıdan bir kolektif şiddet türü olan terörizmin nedenleri, genellikle iç ve dış etkenler olarak sınıflandırılarak analiz edilmektedir. İç etkenler toplumun iç dinamiklerinden kaynaklanan etnik, dinsel, ideolojik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik nedenleri içeren etkenlerdir. Dış etkenler ise devletin jeopolitik özelliklerinden veya diğer devletlerin politik çıkarlarından kaynaklanan siyasal ve jeopolitik nedenleri içeren etkenlerdir. Ancak bu etkenleri kesin çizgilerle birbirinden ayıramayız. İç etkenlerden kaynaklanan nedenler, diğer devletler tarafından kullanılarak birer dış etken malzemesi hâline getirilebilirler.

Terörün etnik nedenleri farklı etnik yapıların oluşturduğu toplumlarda ortaya çıkan etnik sorunlardan kaynaklanmaktadır. Farklı etnik gruplardan birine mensup bireylerin etnik kimliklerinden ötürü kendilerini dışlanmış hissetmeleri, diğer etnik grubun üyelerine nazaran ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmeleri, eğitim ve iş imkânlarından eşit olarak faydalanamamaları, sosyo-ekonomik anlamda geri bırakıldıklarını düşünmeleri, kendi kültürel unsurlarının ve dillerinin yasaklanması veya asimilasyona uğraması gibi durumlar etnik sorunları oluşturur. Bu sorunların ortadan kaldırılmasını amaçlayan bireyler, devlet yönetimini çözüme zorlamak ve uluslararası toplumun dikkatini çekmek için terör yöntemlerine başvurabilirler. Ayrılıkçı-bölücü hareketler bu sorunlara çözüm olarak toprak talebinde bulunurlar. Etnik grupların toprak talepleri farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Bunlar ayrılıkçı, irredantist veya otonomist olabilir. Ayrılıkçılık, bir etnik grubun yaşadığı toprak üzerinde kendi bağımsız devletini kurma umuduyla gerçekleştirdiği siyasal hareket

⁸⁸ BM Genel Kurul, A/RES/52/165, 15.12.1997, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/52/165>, 10.08.2018.

olarak anlaşılabilir. Grup temelli bu harekete karşı irredantizm, devlet temelli bir harekettir. İrredantizm, aynı etnik grubun üyelerinin yaşadığı komşu devlet topraklarına uzanarak kendi toprağını genişletmek ister. Özerklik ise var olan uluslararası sınırları değiştirmeye çalışmaz, ama var olan bir devletin bir parçası olarak tanınan kendi bölgelerinde kendi kendine yönetimi elde etmek üzere özel bir etnik grubun isteğini ifade eder. Sonuç olarak, etnik taleplerle toprak talepleri birleştiğinde şiddetli bir etnik çatışmanın oluşması için patlayıcı bir karışım ortaya çıkar.⁸⁹ İşte bu amaç ve taleplerin gerçekleştirilmesi için de yıldırma odaklı terör saldırıları düzenleyebilirler.

Terörün ideolojik nedenleri, toplumdaki bireyler arasında ortaya çıkan ideolojik kutuplaşmaların ileri düzeyde seyretmesi ile ilişkilidir. Aşırıcılık olarak niteleyebileceğimiz aşırı uç sağ ve aşırı uç sol görüşlerin amacı ister faşizm, ister devrim olsun, bu hareketlerin ortak noktaları var olan devlet düzenini yıkmaktır. Terörü bir strateji, bir siyasal eylem biçimi olarak benimserler. Terörün dinsel nedenleri ise bir toplumda farklı din veya mezhebin üyeleri arasında yaşanan iktidar mücadeleleri, dinsel ve mezhepsel sorunlar, herhangi bir dine veya mezhebe mensup bireylerin bağlı oldukları dinî görüşün kuralları doğrultusunda yönetilmek istemeleri ve bu kuralların yayılmasını sağlamaya çalışmaları gibi etkenlerden oluşmaktadır. Kendilerine dinsel amaçlar edindiklerini öne süren bu tarz terör örgütlenmeleri, ya var olan devlet yapılanmasını yıkıp yerine din temelli bir devlet kurmayı amaçlarlar ya da tehlike olarak gördükleri diğer din veya mezhep mensuplarını yok etmeyi amaçlarlar. Dinî bir söylem kullanan bu birey ve gruplar, kendilerine düşman gördükleri devletlere ve onun vatandaşlarına karşı da terör saldırıları gerçekleştirirler.

Terörün sosyo-kültürel ve ekonomik nedenleri toplumun sosyal ve kültürel değerleri, gelenekler, aile, eğitim, kentleşme, göç, gelir dağılımı adaletsizliği, işsizlik, yoksulluk, ekonomik eşitsizlik gibi konularda ortaya çıkan sorunları içermektedir. Bu unsurlardaki hızlı değişim ve adaletsizlikler, sosyo-kültürel ve ekonomik bunalımlara yol açar. Terörizme yol açan diğer bazı etkenlerde olduğu gibi

⁸⁹ Stefan Wolff, **Ethnic Conflict: A Global Perspective**, United States, Oxford University Press, 2006, s. 45-50.

burada da haksızlığa uğramışlık, dışlanmışlık, adaletsizlik, eşitsizlik, ötekileşme hissi yaşayan kesimlerde şiddet alt-kültürü oluşur ve bu kesimler sorunların çözümünü şiddete başvurmada ararlar. Özellikle yaşanan mağduriyetler bir etnik kimlik, sınıf, din veya mezhep ile örtüştüğünde bu kesimin üyelerinin terör örgütlerine katılımına zemin hazırlanmış olur. Örneğin kişi, meydana gelen haksızlığı, sahip olduğu kimlikten ötürü yaşadığını düşündüğü takdirde tepkisel olarak terör şiddetine yönlenebilir.

Terör örgütüne katılan, destekleyen veya eylemlerinde bulunanların bireysel olarak çocuklukları, aile geçmişi, yaşamışlıkları, genetik yapıları, sarsıntıları gibi birçok değişken, psikolojik durumlarının oluşmasında etkilidir. Masum bir sivil öldürmek veya intihar eylemcisi olmak gibi aşırılıkları normalleştirerek kabul etmek ve meşrulaştırmak psikolojik açıdan karmaşık olabilir. Terör örgütlerine veya eylemlerine katılan bireylerin psikolojik yapılarında bir bozukluk veya bir psikiyatrik rahatsızlıkları olduğu için şiddete başvurdıklarını ileri sürenler vardır. Ancak terör örgütü mensuplarının ve intihar eylemcilerinin belirli bir psikiyatrik kategoriye dâhil oldukları bilimsel olarak kanıtlanmamıştır. Örneğin APADS (**American Psychiatric Association's Diagnostic and Statistical Manual**) tarafından terör örgütü mensupları ile yapılan profil çalışmaları ile intihar eylemcileri üzerinde yapılan psikolojik otopsilerin sonucunda bir genellemeye varabilecek bulgulara rastlanmamıştır.⁹⁰

Terörün siyasal nedenleri devletlerin başka devletlerin içişlerine karışması, yabancı devletler tarafından işgale uğrama, sömürgeleştirme, insan hakları ihlallerinin yaygınlığı, ayrımcılık politikaları, devlet yönetiminde otorite zayıflığı, anti-demokratik yönetim biçimleri gibi unsurlardan oluşur. Devletler ulusal çıkarları açısından dış politika uygulamalarında terör örgütleri aracılığıyla rakip devletleri zayıflatmak veya etki alanına almak isteyebilir. Bu maksatla bir devletin kendi iç meselelerine müdahalelerde bulunarak ve ekonomik, sosyal, dinî veya etnik sorunları

⁹⁰ Ercan Çitlioğlu, Fatih Dedemen, “Terörizmi Anlamak”, **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, Cilt:3 Sayı:2, Kasım 2014, (Çevrimiçi)
http://www.jsga.edu.tr/kurumlar/jsga.edu.tr/IcSite/guvben/GuvenlikBilimleriDergisi/Arsiv/2014/Kasim/makale_2.pdf, 12.04.2017, s. 33.

kullanarak toplumun tepkisini teröre yönlendirebilir.⁹¹ Bir devletin başka bir devleti işgal etmesi veya sömürgeleştirmesi durumunda da toplumun bir kesimi, işgalci veya sömürgeci devlete karşı teröre başvurabilir. Yoğun olarak insan hakları ihlallerinin yaşandığı, ayrımcılık politikalarının uygulandığı toplumlarda da terör olayları sık görülür.

Terörün jeopolitik nedenleri devletlerin sahip olduğu su kaynakları, petrol rezervleri, değerli madenler, stratejik öneme sahip coğrafi konumları dolayısıyla diğer devletlerin bu bölgelerde etki alanı yaratmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde de terör olaylarının yoğun olarak yaşandığı, terör örgütlerinin güçlü olduğu bölgeler jeopolitik açıdan önemli bölgelerdir. Değerli maden yataklarına sahip Afrika ülkelerini ve zengin petrol kaynaklarına sahip Orta Doğu ülkelerini buna örnek gösterebiliriz. Genellikle bu ülkelerde içeride aşiretler veya benzeri yapılar arasında sürekli bir iktidar mücadelesi yaşanır ve istikrarlı bir siyasal ortam sağlanamaz. Böylece bu ülkeler, söz konusu kaynaklar üzerinde denetim sağlamak isteyen diğer uluslararası güçlerin müdahalesine açık hâle gelir. Bu durum da terör örgütlerinin oluşumuna uygun zemin hazırlar.

Terörizmin ortaya çıkışında farklı nedenler rol oynasa da genel amaç siyasal bir değişim sağlamaktır. Terörizmin nedenselliğini kavramak için terör örgütlerinin tarihsel süreç içerisinde bu genel amaca ulaşmada başarılı olup olmadığını analiz etmek gerekir. Bazı insanların neden teröre başvurdukları sorusunun cevabı onların psikolojik bir anomaliye sahip olmaları değil, amaçlarına ulaşmada şiddeti en etkin yol olarak değerlendirmeleridir. Teröre başvuranlarda şiddet içermeyen siyasal faaliyetlerin işe yaramadığı, bu yüzden de tek yolun şiddet olduğu görüşü hâkimdir. Burada önemli olan nokta pratik olarak şiddet içeren yöntemlerin amaca ulaşmada işe yarayıp yaramadığının belirlenmesidir. Bazı uzmanlar terör yönteminin genel olarak başarılı olduğunu ve işe yaradığını, bu nedenle de tercih edildiğini savunurlar. El Kaide, Hamas ve Tamil Kaplanları örgütlerini bu duruma örnek gösterirler. Karşı görüşü savunanlar ise terör örgütlerinin uzun vadeli siyasal amaçlarına ulaşamadıklarını, sadece amaçlarının küçük bir kısmını gerçekleştirebildiklerini,

⁹¹ Yaşar Onay, **Etki Odaklı Hareket: Terör**, İstanbul, YeniYüzyıl Yayınları, Mayıs 2009, s. 133-134.

dolayısıyla genel olarak başarısız olduklarını öne sürerler. Ancak uluslararası ilişkiler alanında stratejik bir etki yarattıklarını da kabul ederler.⁹²

Terörün “ne işe yaradığı” sorusunun anlamı sadece nihaî amaç üzerinden ele alınmayabilir. Temel amacın yanında ikincil amaçlar, stratejik ve taktiksel amaçlar da vardır. Bir mahkûmun serbest bırakılmasını veya bir anlaşmanın bozulmasını sağlamak, para ve şöhret gibi kazanımlar elde etmek de bu tarz amaçlara örnek verilebilir. Örneğin tarihsel açıdan terörün tekrarlayarak devam etmesi, terör yöntemlerinin temel amaçlarına ulaşamaması da uluslararası düzeyde taleplerini ve sorunlarını duyurma konusunda işe yaraması olabilir. Bu da taktiksel bir başarı olarak değerlendirilebilir.⁹³ Bu açıdan terörizmin işlevselliği, nedenlerini anlamada ve terörle mücadelede kritik noktadadır. Burada terörizm işlevsel veya stratejik bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu işlevsel veya stratejik modelde teröristlerin fayda-maliyet analizi yaparak en uygun seçeneğe yöneldikleri düşünülür. Teröristler, terörizmin diğer yöntemlere göre daha etkin olduğunu düşünen, tutarlı amaçlara sahip olan ve siyasal etkinlik açısından terörizme sonuç odaklı yaklaşan kişilerdir. Bu yaklaşıma göre terör yöntemini tercih edenlerin minimum maliyetle maksimum kazanç sağlayarak siyasal amaçlarına ulaşmaya çalışan rasyonel aktörler olduğu varsayılırsa bu siyasal kazançların azaltılmasıyla terörizm de zayıflatılabilir.⁹⁴

Ancak diğer bir görüş, stratejik modelin varsayımlarının terör örgütlerinin davranışlarına uymadığını savunur. Terörizmin sivilleri hedef alarak siyasal amaçlarına ulaşmadığını, aksine şiddet eylemlerinin siyasal amaçları üzerinde olumsuz etki yarattığını öne sürer. Ayrıca terör örgütlerinin terörizme son çare olarak değil, ilk aşamada başvurduklarını, siyasal baskı yaratmada etkin olmadıklarını, tutarlı siyasal amaçlardan ziyade değişken amaçlara sahip olduklarını, taviz verilse de uzlaşmacı olmadıklarını, anonim saldırılar da gerçekleştirdiklerini, ortak düşmana saldırmak yerine aynı amacı taşıyan örgütlerin birbirleriyle çatıştıklarını ortaya koyar. Bu yaklaşım, söz konusu özelliklere dayanarak terör örgütlerinin farklı

⁹² Richard English, **Does Terrorism Work?: A History**, UK, Oxford University Press, 2016, s. 2-8.

⁹³ **A.e.**, s. 30-34.

⁹⁴ Max Abrahms, “What Terrorists Really Want?: Terrorist Motives and Counterterrorism Strategy”, **International Security**, Vol. 32, No: 4, Bahar 2008, (Çevrimiçi) https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/Abrahms_What_Terrorists_Really_Want.pdf, 04.11.2020, s. 78-81.

nedenlerle ortaya çıksa da amaç odaklı bir mantığa sahip olduğu varsayımını reddeder.⁹⁵ Buna göre terör örgütlerinin oluşumunda çeşitli teşvik unsurları öne çıksa da asıl neden sosyal bütünleşme amacıdır. Terör örgütleri sosyal bir dayanışma örneği olarak ortaya çıkar ve insanlar çoğunlukla sosyal beraberlik arayışı içerisinde örgüte katılım gösterir.⁹⁶

5. Türleri

Terörizmin türlerinin sınıflandırılmasında terör örgütlerinin amaçları, kullandıkları yöntem ve araçlar, terörü uygulayan güç, terör eylemlerinin etkinlik alanları belirleyici olmaktadır. Terörizmi amaçları açısından sınıflandırdığımızda ideolojik terörizm, etnik terörizm, dinî terörizm gibi türleri karşımıza çıkar. Terörizmin nedenleri başlığı altında açıklandığı üzere ideolojik, etnik veya dinsel nedenlerle ortaya çıkan terör örgütleri ideolojik, etnik veya dinsel amaçlarını gerçekleştirmek için terör eylemlerinde bulunurlar. İdeolojik terörizme aşırı uçta solcu ve aşırı uçta sağcı terör örgütlerini, etnik terörizme ayrılıkçı ve bölücü terör örgütlerini, dinî terörizme köktendinci terör örgütlerini örnek olarak gösterebiliriz.

Bu nedensel sınıflandırmaların yanı sıra aşağıdan terör - yukarıdan terör, devlet terörü - devlete karşı terör, ulusal terör - uluslararası terör şeklinde farklı adlandırmalarla benzer ayırmalar yapılmaktadır. Burada terörizmin ulusal (ülke içi) terörizm, devlet terörü, uluslararası terörizm şeklindeki sınıflandırması incelenecektir.

a. Ulusal (Ülke İçi) Terörizm

İç terörizm olarak da tanımlanan ulusal terörizmde terör eyleminin gerçekleştiği yer, eylemin hedefi, eylemi gerçekleştirenlerin kimliği gibi hususlarda belirli sınırlandırmalar vardır. Ulusal terörizm, bir terör oluşumunun bir devletin ulusal sınırları kapsamında dış kaynaklı herhangi bir terör örgütüyle bağlantısı olmaksızın ve başka bir devletin yararını hedeflemeden düzenlediği terör hareketleridir. Burada teröristin milliyeti önemlidir. Terör eyleminin o devletin

⁹⁵ A.e., s. 82-93.

⁹⁶ A.e., s. 101-103.

mevcut otoritesini ve vatandaşlarını hedef alması gerekir.⁹⁷ 21. yüzyıl şartları açısından düşündüğümüzde ulusal terörizmin bütün yönleriyle belirli bir sınırın içinde olması, onu somut bir örnek olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Ulusal terörizmde terör eylemi sadece bir devletin ülke sınırları içinde, o devletin vatandaşları tarafından, o devletin vatandaşlarına veya yönetimine karşı gerçekleştirilmiş olmalı ve hiçbir yabancı unsurla ilişki içinde olmamalıdır. Bu tarz bir terörizm örneğini tarihsel süreç içerisinde görebiliriz. 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da Çarlık yönetimine karşı terör eylemlerine başvuran **Narodnaya Volya** (Halkın İradesi) isimli örgüt, ulusal terörizmin tanımına yakın bir örnek teşkil etmektedir.⁹⁸ Ancak küreselleşme çağında tüm unsurlarıyla ulusal nitelikli bir terörizm örneğine rastlamak çok zordur. Çünkü suç örgütlerinin sınır aşan nitelik kazandığı, para ve finans piyasalarının küreselleştiği, bilişim teknolojilerinin, uzay çalışmalarının, bio-teknolojinin, nano-teknolojinin, robot teknolojisinin baş döndürücü bir hızla geliştiği bilgi ve teknoloji çağında terör örgütlerinin ulusal düzeyde kalmaları, uluslararası destek görmemeleri, uluslararası suç örgütleriyle ilişki içine girmemeleri beklenemez. Bu çerçevede gerek finansal açıdan, gerek teçhizat tedariki açısından, gerekse terör eylemlerinin etkinliğinin artırılması açısından ulusal imkânlar yeterli gelmeyecektir. Ayrıca terörizmin asıl amacının, iletisini mümkün olan çok sayıda insana ulaştırmak olduğunu düşünürsek, bir terör örgütünün yöntemsel açıdan internet kullanarak ve sosyal medya tekniklerinden faydalanarak uluslararası düzeyde propaganda yapmaması düşünülemez.

b. Devlet Terörü

Devlet terörü, bir devletin kendi ulusal sınırları kapsamında vatandaşlarına yönelik gerçekleştirdiği veya yabancı düşman olarak algıladığı bireylere karşı işlediği sistematik şiddet eylemleridir. Devlet terörüne yukarıdan terör de denir. Devlet tarafından uygulanan siyasal şiddetin terör örgütlerinin uyguladığı şiddetten daha kapsamlı olma imkânı vardır. Çünkü devlet, insan ve silah kaynakları açısından bir terör örgütünden daha üstün bir kapasiteye sahiptir. Devlet, resmî güvenlik kuvvetleri veya gayri resmî görevliler yoluyla belirli siyasal amaçlarını

⁹⁷ Yayla, a.g.e., s. 379.

⁹⁸ A.e., s. 379.

gerçekleştirmek için topluma karşı şiddet, baskı, zorlama, tehdit uyguladığında devlet terörü ortaya çıkar.⁹⁹ “Devlet, idaresi altındaki toplumun siyasal yönelimlerini kontrol edebilmek, mevcut siyasal rejimi kabul etmeyen kendi halkını kontrol etmek maksadı ile kaos ve kargaşa ortamından yararlanarak, kendi yönetiminin meşruiyetini sürdürebilmek için terörizme başvurabilir mi?”¹⁰⁰ Devlet terörü, kendi halkını siyasal boyunduruk altında tutmayı amaçlar. Caşın, devlet terörünü “siyasal otoritenin mevcut devlet politikası ve yönetim modelinin takip ettiği esasları, bu maksatla alınan kararları, kendi kamuoyuna baskı yolu ile benimsetmek, bu kararlara karşı gelen toplum kesimlerini de zorla bastırabilmek için terörizmi bir maşa olarak kullanması”¹⁰¹ şeklinde tanımlamaktadır.

Tarihsel açıdan incelediğimizde bazı devletlerin kendi toplumlarına karşı baskı ve şiddet politikaları uyguladığını görürüz. Aslında kavramsal olarak baktığımızda burada terör şiddetini gerçekleştiren devletin kendisi değil, devletin yönetimindeki hükümet yetkilileridir. Bu nedenle bazı kesimler devlet terörü yerine “hükümet terörü” ifadesini kullanmaktadır. Demokratik ve insan haklarına saygılı bir devlet yönetiminde, devletin vatandaşlarına karşı bu tarz uygulamalar gerçekleştirmesi ilke olarak beklenmez. Ancak anti-demokratik yönetimlerde belirli bir etnik, dinî, siyasal grubun yok edilmesi veya bastırılması amacıyla kitlesel tutuklamalar, süresiz gözaltılar, sürgüne gönderme, işkence, suikast, toplama kampları, etnik temizlik, soykırım gibi çeşitli şekillerde şiddet uygulamaları gerçekleştirilir.

Bu açıdan ele aldığımızda İtalya’da Benito Mussolini ve Almanya’da Adolf Hitler liderliğindeki totaliter rejimler, muhaliflere ve azınlıklara karşı soykırım, toplama kampları, işkence gibi yöntemleri kullanarak devlet terörüne örnek teşkil etmişlerdir. 1973-1990 yılları arasında Şili’de Augusto Pinochet liderliğindeki otoriter rejim de muhaliflere karşı uyguladığı işkence, katliam, soykırım yöntemleriyle bir devlet terörü örneği sergilemiştir. Diğer bir örnek Irak’taki Saddam Hüseyin liderliğindeki güçlerin kimyasal silah kullanımını da içeren şiddet

⁹⁹ Martin, **a.g.e.**, s. 115.

¹⁰⁰ Mesut Hakkı Caşın, **Uluslararası Terörizm**, Ankara, Nobel Yayınları, Şubat 2008, s. 554.

¹⁰¹ **A.e.**, s. 554.

uygulamalarıdır. 1980–1988 yılları arasında süren İran-İrak Savaşı’nın sonlarında 16 Mart 1988 tarihinde Irak’ın kuzeyinde yer alan ve Kürtlerin yaşadığı Halepçe kentine kimyasal bir saldırı düzenlenmiştir. Irak ordusu, İran ordusuyla birlikte hareket eden Kürt savaşçıların ele geçirdiği Halepçe kentine uçaklardan zehirli bombalar atmak suretiyle binlerce insanın ölümüne ve yaralanmasına sebep olmuştur.

c. Uluslararası Terörizm

Uluslararası terörizm, terör eylemlerinin uluslararası nitelik kazanması ve uluslararası sonuçlar doğurması ile ortaya çıkan terörizm türüdür. Bir eylemin uluslararası terörizm sayılabilmesi için belirli nitelikleri taşıması gerekmektedir. Terör eylemi onu gerçekleştiren kişiler, eylemin hedefleri, sonuçları, eylemin gerçekleştirildiği yer, finans, istihbarat, eğitim, silah gibi her türlü kaynak bakımından birden fazla devleti ilgilendiriyorsa uluslararası terörizmden bahsedilebilir.¹⁰² Bu çerçevede bir terör örgütü belirli bir devletin vatandaşlarını hedef alırsa, eylemin hangi ülke sınırları içerisinde gerçekleştirildiğine bakılmaksızın, bu eylem uluslararası terörizm kapsamında yer alır. Bir terör eylemi, belirli bir devletin çıkarlarına hizmet ediyorsa veya bir devlete zarar vermeyi amaçlıyorsa bu eylem de uluslararası terörizm kapsamında yer alır. Uluslararası örgütlere zarar vermek üzere veya uluslararası örgütlerin politikalarını etkilemek için gerçekleştirilen terör eylemleri de uluslararası terörizm dâhilindedir. Son olarak elbette terör örgütünün siyasal bir amaç taşıyor olması gerekmektedir. Uluslararası terörizm konusu “devlet destekli uluslararası terörizm ve devlet destekli olmayan uluslararası terörizm” şeklinde sınıflandırılarak incelenebilir.

(1)Devlet Destekli Uluslararası Terörizm

Bir devlet tarafından kontrol edilen veya desteklenen kişiler terör eylemi gerçekleştirdiğinde devlet destekli uluslararası terörizm ortaya çıkmaktadır. Devletler diğer devletlere karşı terör örgütlerini destekleyerek terörizmi bir dış politika aracı olarak kullanabilir. Bazı devletler, rakip olduğu devlete karşı üstünlük sağlamak, politik çıkar elde etmek ve o devleti zayıflatmak amacıyla terör örgütlerine destek

¹⁰² Yayla, a.g.e., s. 380.

verirler. Uluslararası alanda meşru yollardan istedikleri sonucu alamayan bazı devletler, terörü kolay ve etkili bir yol olarak değerlendirirler. Uluslararası terörizme destek veren devletler, konvansiyonel bir savaş için ayıracakları bütçeye nazaran daha az bir bütçeyle teröre destek vererek diğer devletlere karşı mücadele yürütebilirler. Bu devletler, terörü bir araç olarak kullanarak diğer devletleri kendi politikalarını kabul etmeye zorlarlar. Terör örgütlerinin eylemleri aracılığı ile o devlet içerisinde kargaşa ortamı doğar ve istikrar bozulur. Ülke içerisinde bozulan istikrarı yeniden sağlamaya ve toplumu terör eylemlerine karşı koruyacak önlemleri almaya çalışan devlet hem ekonomik açıdan yıpranır, hem de diğer dış politika konularına gereken ilgiyi gösteremez.

Terör örgütlerinin sınır aşan siyasal şiddet eylemlerine verilen destek, doğrudan veya dolaylı yollardan olabilir. Bazı devletler, kendi politikalarına fayda sağlamak amacıyla terör örgütlerine silah, cephane, teçhizat, para, propaganda, barınma, istihbarat, askerî eğitim, üs kurma, büro açma desteği gibi siyasal, finansal ve lojistik destek verirler. Bu bağlamda devlet destekli uluslararası terörizm, devletler tarafından dolaylı bir savaş stratejisi olarak rakip devletlere karşı uygulanabilmektedir. Bu devletler rakip veya düşman olarak gördükleri devletlere karşı terör eylemlerini bir dış politika çıktısı olarak kullanırlar.¹⁰³ Devlet destekli terörizmin analizinde devletlerin dış politika alanında karar alırken değer yargılarını dikkate almamasını savunan Machiavelli'nin ve uluslararası sistemi devletler arasında bir mücadele, rekabet, üstünlük sağlama alanı olarak gören Hobbes'un yaklaşımlarına dayanan realist güvenlik anlayışı öne çıkmaktadır. Devletlerin bu yaklaşımı, belki de uluslararası terörizmle mücadele alanındaki en büyük engeli oluşturmaktadır. Ayrıca terör örgütleri, belirli siyasal hedeflerine ulaşmak için çeşitli yöntemlerle düzenledikleri terör eylemleri yoluyla uluslararası ilişkilerde yeni politika belirleyicileri olma iddiasındadır.

Devlet destekli uluslararası terörizm kapsamında örnek olarak verilebilecek terör örgütleri arasında öne çıkanlar El Kaide, Hizbullah ve PKK'dır. PKK'nın Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde kurulmuş olması ve içinde

¹⁰³ Caşın, a.g.e., s. 558.

kurulduğu devleti hedef alması, onu ulusal terörizmin kapsamına dâhil etmez. Çok uluslu militan yapısına sahip olan PKK, kuruluş amacını bağımsız Kürdistan'ın kurulması olarak açıklamıştır. PKK, birçok devletin uluslararası desteğini alarak siyasal amaçlarını gerçekleştirmek üzere Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni ve vatandaşlarını hedef alan terör faaliyetlerini uluslararası alanda sürdürmektedir. 1978 yılında Diyarbakır'da kurulan PKK, 1982 yılından itibaren Irak'ın kuzey bölgesinde üslenerek burada karargâh kurmuştur. Irak'ın kuzey bölgesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırında yer aldığından örgüte lojistik açıdan büyük avantajlar sağlamaktadır. PKK Irak, Suriye, İran, Lübnan gibi Ortadoğu ülkelerinin topraklarını barınma, kamp kurma, silahlı eğitim faaliyetlerini yürütme, üslenme, sevk ve idare amacıyla kullanmaktadır. Yunanistan, Ermenistan, Bulgaristan, Hollanda, Belçika, Fransa, Almanya, Romanya, İtalya, Rusya gibi devletlerin ülkelerini ise propaganda faaliyetlerini yürütme, büro açma, kamuoyu oluşturma, tanıtım yapma, uluslararası ilişkiler politikası geliştirme, finans sağlama, görsel ve yazılı basın aracılığıyla yayın yapma amacıyla kullanmaktadır. Sadece Türk güvenlik güçlerini değil sivilleri de hedef alan PKK, uluslararası uyuşturucu kaçakçılığı, insan kaçakçılığı, kara para aklama gibi birçok uluslararası suç yoluyla gelir elde etmektedir. Tüm bu özellikleri nedeniyle PKK hem uluslararası bir terör örgütü, hem de devlet desteği alan bir terör örgütü olarak karşımıza çıkmaktadır.

(2)Devlet Destekli Olmayan Uluslararası Terörizm

Uluslararası nitelik taşıyan terör eylemlerinin herhangi bir devlet desteği olmaksızın gerçekleştirilmesi hâlinde devlet destekli olmayan uluslararası terörizm ortaya çıkmaktadır. Uluslarötesi terörizm olarak da adlandırılan bu terörizm türünde devlet dışı aktörler, terör eylemini planlar ve yürütür. Bu kapsamdaki terör örgütleri, gerek finansal gerek askerî düzeyde bir devlet desteği almadıkları için bu ihtiyaçlarını kendi kaynakları yoluyla karşılarlar. Bu kaynaklar genellikle uluslararası suçlardan elde edilen gelirlerden, yardım kuruluşlarından toplanan paralardan veya kişisel servetlerden sağlanmaktadır.¹⁰⁴ Martin, devletin dışındaki aktörler tarafından gerçekleştirilen terör eylemlerini muhalif terörizm olarak sınıflandırmaktadır.

¹⁰⁴ Martin, a.g.e., s. 146.

Muhalik terörizm, aşağıdan terörizm türü olarak sayılmaktadır. Aşağıdan gelen terörizm ise çoğunlukla devlet karşıtıdır. Bu bağlamda Martin, muhalif terörizmi “devletin dışındaki hareketler ve gruplar tarafından, hükümetlere, etnik ulusal gruplara, dinî gruplara ve diğer algılanan düşmanlara karşı işlenen” aşağıdan terörizm olarak açıklamaktadır.¹⁰⁵

Genellikle devleti ve kurumlarını hedef alan muhalif terörizm, devlet gibi büyük bir varlık karşısında, herhangi bir devlet desteğı almadan mücadele ettikleri için konvansiyonel yöntemlerden ziyade gerilla hareketi, asimetrik savaş ve internet savaşı gibi yöntemler kullanır. Bu türdeki terör örgütleri, artık günümüz koşullarında gerilla hareketi uzun süreli olamayacağından farklı mücadele tekniklerini tercih ederler. Çağımızın küresel imkânları ve teknolojik gelişmeleri kapsamında yeni terörizm olarak nitelendirilen, esnek örgütlenme yapısına sahip, siber iletişim yöntemlerini kullanan bu terör örgütleri asimetrik savaş denilen siyasal şiddet yöntemlerini uygularlar. Terör örgütleri, asimetrik savaş yoluyla beklenmedik hedeflere alışılmadık taktiklerle saldırarak uluslararası toplumun geleneksel güvenlik yöntemlerini bertaraf ederler.¹⁰⁶ Mücadele eden taraflar arasında güç dengesinin asimetrik hâle gelmesi durumunda güçsüz olan taraf bu durumu lehine çevirebilmek için yeni stratejiler geliştirir. Ani ve beklenmedik hedeflere karşı düzenlenen terör saldırıları yoluyla medyanın da gücünü kullanarak toplumda büyük bir psikolojik etki sağlanır. Terör saldırılarının yöneleceğı hedeflerin ve mekânların belirsiz hâle gelmesi, terörün her an her yerden gelebilecek olması asimetrik şiddet yöntemi olarak karşımıza çıkar.¹⁰⁷

C. 21. Yüzyıldaki Yeni Güvenlik Tehditlerinden Terörizm

1. Terörizmin Yeni Boyutları

Terörizm teknoloji ile daha tehlikeli bir boyut kazanmıştır. Uluslararası terör örgütleri 21. yüzyılda bilişim ve robot teknolojileri gibi alanlarda yaşanan hızlı gelişmeler ve küreselleşme sayesinde yöntem, teknik, silah ve mühimmat açısından iyice güçlenmiştir. Ulaşım teknolojilerinin gelişmesi teröristlerin hareket kabiliyetini

¹⁰⁵ A.e., s. 139.

¹⁰⁶ A.e., s. 144-145.

¹⁰⁷ Balta Parker, a.g.e., s. 42-43.

artırmış, iletişim teknolojilerinin gelişmesi hızlı haberleşme, bilgi toplama, propaganda, bağış ve eleman sağlama imkânı sunarak eylem kabiliyetini artırmıştır. İnternet, terör örgütleri için birçok açıdan çok etkili ve faydalı olmuştur. İnternette resmî kontrolün sınırlı olması, kolay erişim, internet (**web**) sitesi kurmanın ucuz olması, hızlı ve gizli iletişim sağlanması, küresel düzeyde izleyiciye ulaşma ve psikolojik savaş yürütme imkânı terör örgütlerini güçlendirmiştir. Psikolojik savaş için internette terör eylemlerinin görüntülerini yayınlama, korku yayma, yanıltıcı haber yapma, tehdit etme yöntemleri kullanılır. Örgüt sempatzanları ve destekçileri dijital videolar, elektronik bültenler ve çevrimiçi sohbet odaları gibi teknolojilerle nasıl kimyasal silah ve patlayıcı yapılacağını ya da örgüt kamplarına nasıl ulaşacağını öğrenebilirler. Örneğin internet sitelerinde yer alan **The Terrorist's Handbook** ve **The Anarşist Cookbook** geniş menzilli bomba yapımını ayrıntılarıyla anlatan yayınlardır. Ev yapımı zehirler ve zehirli gazlarla nasıl terörist saldırı düzenleneceğini anlatan **The Mujahadeen Poisons Handbook** ise Hamas'ın internet sitesinde yayınlanmıştır.¹⁰⁸

Uluslararası terör örgütlerinin biyolojik, kimyasal, nükleer silahlar gibi kitle imha silahları yoluyla terör saldırıları düzenlemeleri olasılığı devletler için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Uzmanlar, böyle bir olasılığın gerçekleşmesi durumunda devletlerin çaresiz kalabileceği uyarısında bulunmaktadır. Bu olasılık, hafife alınamayacak şekilde ciddi bir tehlike ortaya koymaktadır. Bu sebeple devletler uluslararası terör örgütlerinin kitle imha silahlarıyla düzenleyebilecekleri bir terör saldırısı sonucunda sadece saldırıya maruz kalan devletin değil, tüm insanlığın zarar göreceği gerçeğinden hareketle bu örgütlerin bu tarz silahlara sahip olmasının önüne geçmeye çalışır. Çünkü uluslararası terör örgütleri kitle imha silahlarını devletler arası ilişkilerdeki mantıkla caydırıcı olarak elinde bulundurmamaktadır. Bu silahları elde ettiklerinde devletlere karşı kullanmakta tereddüt etmeyecektir. Böylece devletler çok büyük çaplı ölümler, salgın hastalıklar, ekonomik ve sosyal yıkımlarla karşı karşıya kalacaktır. Terörizmi daha tehlikeli boyuta taşıyan türlerini biyolojik

¹⁰⁸ Gabriel Weimann, **Special Report 116, www.terror.net: How Modern Terrorism Uses the Internet**, United States Institute of Peace, Mart 2004, (Çevrimiçi) <https://www.usip.org/sites/default/files/sr116.pdf>, 04.12.2020, s. 3-9.

terörizm, kimyasal terörizm, nükleer terörizm ve siber terörizm şeklinde sıralayabiliriz.

a. Biyolojik Terörizm

Biyoterörizm diye de adlandırılan biyolojik terörizm, biyolojik silahların kullanıldığı terör hareketleridir. Biyolojik silah olarak kullanılan bakteri, virüs ve zehir çeşitleri arasında çiçek, veba, sıtma, kolera, difteri, ebola, anthrax (şarbon basili), risin (doğal olarak bir bitkinin tohumlarından elde edilen zehir), aflotoksin, botulizm (aşırı derecede ölümcül botulinium maddesinden üretilen zehir), clostridium perfringens (yaraları kangrene dönüştüren bakteri) sayılabilir. Biyolojik terör tehdidi tüm devletler için geçerlidir. Guy Roberts'ın "terörlerin terörü" diye bahsettiği biyolojik terörizm, yeni bir tehdit olmasa da yıkıcı etkilere sahip büyük bir tehdittir. Büyük bir biyolojik terör saldırısı olması hâlinde bu olay, çok sayıda insanın ölümüne ve ekonomik hasara sebep olacaktır. Biyolojik ajanlar kamusal sağlık sorunlarına ve ölümcül salgınlara yol açar, insandan insana geçerek kolayca yayılır. Böylece yüksek ölüm oranlarına neden olur. Aynı zamanda ulaşım, eğitim, çalışma hayatının durmasına yol açar. Genetik biliminin gelişmesiyle bilim insanları sentetik organizmalar geliştirdiler, bakteri ve virüslerin yapısını değiştirerek daha ölümcül hâle getirdiler. Terör örgütleri, biyolojik silahların yıkıcı etkilerinin farkında olduklarından bu biyolojik silahları elde etme ve kullanma yollarını aramaktadır.¹⁰⁹

Tokyo'da Aum Shinrikyo örgütü, biyolojik ajanları kullanarak terör saldırısı gerçekleştirmeye çalışan ilk gruptur. Saldırıda kullandıkları biyolojik ajanların sporlarını olması gerektiği şekilde aerosolleştirmedikleri için bulaşıcı olmamış, bu da kayıpları önlemiştir. Bir diğer örnek ise ABD'de 2001'de gerçekleştirilen şarbon saldırısıdır. Bu saldırıda da az miktarda kuru spor kullanılmasına rağmen 5 kişi hayatını kaybetmiş, 17 kişi hastalanmış, birçok günlük faaliyet durdurulmuştur. Biyolojik silahlar pandemik etkisi nedeniyle çok geniş alanda zarara yol açarlar. 100

¹⁰⁹ Guy B. Roberts, "Biyolojik Terör Tehdidi", **Küresel Terörizm ve Uluslararası İş Birliği Sempozyumu-III, Bildiriler**, 15-16 Mart 2010, ed. Kenan Koçak, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayınları, 2010, s. 117- 121.

kglık şarbon tozu ile yapılacak bir biyolojik saldırı, bir kentin yok olmasını sağlayacak kadar güçlüdür.¹¹⁰

b. Kimyasal Terörizm

Kimyasal terörizm, kimyasal silahların kullanıldığı terör olaylarını kapsar. Kimyasal silahlar katı, sıvı veya gaz (buhar, aerosol) hâlde bulunurlar. İhtiva ettikleri kimyasal özelliklerinden dolayı canlı organizmaların hücrelerine zarar verirler. Böylece canlıları kitleler hâlinde öldürme ve yaralama etkisine sahiptirler. Kimyasal silah çeşitleri arasında sinir gazları (tabun, sarin, soman, Vx ajanı), boğucu gazlar (fosgen, difosgen), yakıcı gazlar (kükürtlü hardal, azotlu hardal, arsenikli vezikanlar, halojenli oxim), kan zehirleyici gazlar (siyanür, siyanojen klorid, arsin), uyuşturucu gazlar (LSD 25, benzilat), kusturucu gazlar (difonil klorarsin, adamzit, difonil siyonarsin), göz yaşartıcı gazlar yer almaktadır.¹¹¹ Terör örgütleri, bu kimyasal ajanlarla büyük bir terör saldırısı gerçekleştirdikleri takdirde yüksek ölüm oranlarına ulaşacaktır.

Sinir ajanlarından sarin gazının kullanıldığı çeşitli kimyasal silah saldırıları olmuştur. Tokyo’da daha önce biyolojik terör saldırısında bulunan Aum Shinrikyo adındaki örgüt, daha sonra 1995 yılında Tokyo metrosunda sarin gazı saldırısında bulunmuş, insanların ölümüne ve hastalanmasına neden olmuştur. Bu örgüt ilk kitle imha silahı geliştiren devlet dışı aktör sayılmaktadır.¹¹² Örgüt bir milyar doların üzerindeki mal varlığı sayesinde bir tesis kurarak nükleer ve kimyasal silah üretme denemeleri yapmıştır. Avustralya’da kurulan tesiste birçok bilim insanı, teknik uzman ve mühendis çalışmıştır. Finans gücü ve uzmanlık bilgisiyle laboratuvarlardan ve reaktörlerden oluşan kitle imha silahı üretecek bir mühendislik mekanizması kurmuştur. Örgüt, nükleer silah üretmeyi başaramasa da sarin gazı üretmiştir.¹¹³ Daha sonra da 13 kişinin ölümü ve beş bin kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan bir

¹¹⁰ Deniz Ülke Arıboğan, **Terör Korku Hali**, 4. Bs., İstanbul, Profil Yayıncılık, Eylül 2017, s. 162.

¹¹¹ T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Kimyasal ve Biyolojik Savaş Ajanlarına Karşı Korunma ve Tedavi Yöntemleri**, Ocak 1991, (Çevrimiçi) <https://www.ttb.org.tr/eweb/savas/6.html>, 25.04.2017.

¹¹² Andrea A. Nehorayoff, Benjamin Ash, Daniel S. Smith, “Aum Shinrikyo’s Nuclear and Chemical Weapons Development Efforts”, **Journal of Strategic Security**, Vol.9, No:1, Mart 2016, (Çevrimiçi) <https://scholarcommons.usf.edu/jss/vol9/iss1/5/>, 04.12.2020, s. 36.

¹¹³ A.e., s. 40-45.

kimyasal saldırı düzenlemiştir. Bu saldırının ardından yakalanan örgütün lideri Şoko Asahara ve altı örgüt üyesi 2018 yılında idam edilmiştir. Japonya bu örgütü Hindu ve Budist inaçlarının sentezi bir dinî örgütlenme olarak kabul etmekteydi. Küresel bir savaşın çıkacağı ve sadece tarikat üyelerinin hayatta kalacağı inancını geliştiren örgütün dünya genelinde üyeleri bulunmaktadır.¹¹⁴

Bu terör saldırılarından en yakın zamanda gerçekleştirilenlerden biri Suriye’de olmuştur. 4 Nisan 2017’de Suriye’nin İdlib bölgesindeki Han Şeyhun kasabasında 87 kişinin ölümüne yol açan bir saldırı yaşanmıştır. Uluslararası gözlemci bir kuruluş olan OPCW (**Organisation for Prohibition of Chemical Weapons**: Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü), bu terör saldırısında sarin gazı ya da benzer bir kimyasal maddenin kullanıldığına yönelik kuvvetli deliller elde ettiklerini duyurmuştur. OPCW, saldırıya maruz kalanlardan aldıkları örnekleri laboratuvarlarda inceleyerek sarin gazı ya da buna benzer bir kimyasal madde kullanıldığını tespit etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı da Türkiye’deki laboratuvar sonuçlarına göre saldırıda “sarin gazı kullanıldığının kesinleştiğini” öne sürmüştür. Bu saldırıyla ilgili olarak Suriye Ordusu sorumlu tutulmuştur. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad bu iddiayı yalanlamıştır.¹¹⁵ BM ve OPCW’nin ortak araştırma komisyonu, saldırıyla ilgili yaptıkları incelemeler sonucunda elde ettikleri veriler ışığında bu şekilde bir etkinin ancak sarin gazı kullanıldığında ortaya çıkabileceği yönünde bir rapor hazırlamıştır.¹¹⁶ BM, uçaklardan sarin gazı bombaları atılarak yapılan bu saldırıdan Suriye Arap Cumhuriyeti’ni sorumlu olarak açıklamıştır.¹¹⁷

c. Nükleer Terörizm

Nükleer terörizm de biyolojik ve kimyasal terörizm gibi çok ciddi bir uluslararası güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Nükleer terörizm, nükleer silahların

¹¹⁴ “Japonya, Aum Şinrikyo tarikatı liderini idam etti”, 06.07.2018, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44733999>, 14.09.2018.

¹¹⁵ “OPCW: Han Şeyhun saldırısında sarin gazı kullanıldı”, 20.04.2017, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39650002>, 14.09.2018.

¹¹⁶ “BM: Han Şeyhun’daki saldırıda sarin kullanıldı”, 30.06.2017, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40453204>, 14.09.2018.

¹¹⁷ “BM: Han Şeyhun’daki kimyasal saldırı Esad güçlerince düzenlendi”, 27.10.2017, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41772196>, 14.09.2018.

kullanılması yoluyla gerçekleştirilen terör yöntemlerini ifade eder. Herhangi bir terör örgütünün nükleer bir silah temin etmesi ve bunu kullanması durumunda büyük çaplı can kaybı ve ekonomik yıkım yaşanacaktır. Terör örgütleri, devletlerin sahip olduğu nükleer silahlardan birini ele geçirerek veya nükleer silah yapımında kullanılan yüksek içerikli uranyum veya plütonyum maddelerini temin edip kendisi nükleer bir silah geliştirerek bunları kullanabilir. Uluslararası terör örgütleri, nükleer malzeme teknolojisiyle yakından ilgilenmekte ve uzmanlaşmaktadır. Bu yüzden nükleer terör saldırısı kaçınılmaz olarak görülmektedir.¹¹⁸ Sonuç olarak terör örgütleri biyolojik, kimyasal ve nükleer silahlar gibi kitle imha silahlarını temin etmeleri durumunda bu silahları caydırıcı olarak ellerinde tutmayacaklar, doğrudan kullanacaklardır. Bazı terör örgütleri, bu tarz silahların ellerinde bulunduğunu ileri sürseler de bu konuda kesin bir kanıt yoktur.

d. Siber Terörizm

Teknolojik terörizm de denilen siber terörizm, yeni bir türdür. Siber terörizm, bilgisayar sistemleri üzerinden toplumun ve resmî birimlerin bilgisayar ağlarına ve veri tabanlarına yapılan saldırılardır. Gelişen bilgisayar ve mobil teknolojileri, artan internet kullanımı siber saldırıların etkinliğini artırmıştır. Bu saldırılar, maliyet açısından büyük zararlar doğurmasının yanında bilgi güvenliğini de tehdit etmektedir. Bilgi güvenliğinin tehdidi sadece vatandaşların kimlik bilgileri, sağlık kayıtları, banka hesap bilgileri gibi kişisel verilere yönelik değildir, aynı zamanda devletin savunma ve istihbarat gibi ulusal güvenlikle ilgili verilerine de yöneliktir. Başlıca siber tehditlerden biri yazılım kodlarıyla ilgilidir. Zararlı yazılımlar, bilişim sistemlerindeki güvenlik açıklarını kullanır. Örneğin, Conficker solucanı işletim sistemlerine ciddi zararlar verir, daha önce yapılan bir siber terör saldırısında 9-15 milyon arası bilgisayarın yanı sıra donanma gemileri ve denizaltıları da bu solucandan etkilenmiştir.¹¹⁹ Devletler artık siber saldırıları bir ulusal güvenlik sorunu

¹¹⁸ Graham Allison, “Onur Misafirinin Konuşmaları”, **Küresel Terörizm ve Uluslararası İş Birliği Sempozyumu-III, Bildiriler**, 15-16 Mart 2010, ed. Kenan Koçak, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayınları, 2010, s. 18-20.

¹¹⁹ Murat Üçüncü, “Siber Savunmada Mücadele Alanları ve Sistem Yönetiminin Önemi”, **Küresel Terörizm ve Uluslararası İş Birliği Sempozyumu-III, Bildiriler**, 15-16 Mart 2010, ed. Kenan Koçak, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayınları, 2010, s. 56-59.

olarak görmektedir. Bilgisayar korsanları Slammer, Sasser, Zeus, Conficker, Stuxnet, Duqu gibi kötü amaçlı yazılımlarla DDoS (Hizmet Dışı Bırakma) saldırıları düzenlemekte ve botnetler ortaya çıkarmaktadır. Bu şekilde Çin, ABD, Rusya, İsrail, İran gibi devletler arasında da ekonomik ve siyasî siber casusluk olayları ve siber savaşlar yaşanmaktadır. Siber güvenlik alanının başvuru nesnelerini bilgisayar ağları, askerî ağlar, iş ağları, hükümet ağları, önemli altyapılar oluşturur.¹²⁰

Siber terörizm “bir terör örgütüne mensup, iltisaklı veya sempatizan kişi/kişiler tarafından ağ (internet) teknolojileri kullanılmak suretiyle siyasi bir amaca ulaşmak maksadıyla girişilecek her türlü suç teşkil eden şiddet eylemi, faaliyeti veya planlaması, ayrıca bahse konu teknolojilerin imkân ve vasıtaları kullanılmak suretiyle propaganda, eylem planlanması ve diğer lojistik ihtiyaçların temin edilmesine yönelik aktiviteler”¹²¹ olarak kapsamlı bir şekilde tanımlanabilir. Teknolojinin küreselleşmesiyle internetin yaygın kullanımı siber terör saldırılarını da artırmıştır. Bilgisayar ve internet teknolojisiyle kontrol edilen tüm alanlar siber terörizmin hedefi olabilir. Uluslararası finans kuruluşları, enerji kaynakları sistemleri, ulaşım, iletişim alanları, kamu kuruluşları, hastaneler, ulusal savunma sistemleri, istihbarat ve güvenlik birimleri siber saldırıların tehdidi altındadır. Teröristlerin sadece internet bağlantısı olan bir bilgisayarla saldırı yapabilmesi, kendini kolayca gizleyebilmesi, hedefe uzaktan saldırabilmesi, silah eğitimi gerektirmeden ve ölüm riski taşımadan büyük zarara yol açabilmesi siber terör yöntemlerinin tercih edilme sebepleridir. İntihar saldırıları veya bombalı saldırılar kadar dehşet yaratmasa da geniş kitlelere ulaşarak ilgi çekmektedir. Bu açıdan geleneksel terör yöntemlerini tamamlayıcı bir yöntemdir.¹²²

1997’de Çin haberleşme uydusuna, 1998’de Sri Lanka Büyükelçiliği’ne ve Hindistan’daki Bhabha Atom Araştırma Merkezi’ne yapılan saldırılar siber terör saldırılarına örnek verilebilir. Ayrıca ABD, Afganistan’daki terör örgütlerinin dokümanlarında Avrupa ve ABD’de bulunan bazı nükleer santraller ve stadyumlara

¹²⁰ Myriam Dunn Cavelty, “Siber Güvenlik”, **Çağdaş Güvenlik Çalışmaları**, ed. Alan Collins, çev. Nasuh Uslu, 3. Bs., İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2017, s. 365-371.

¹²¹ Ali Burak Darıcılı, “Küresel Terörün Teknolojik Yönü: Siber Terörizm”, **Küresel Terör ve Güvenlik Politikaları**, ed. Hasan Acar, Ankara, Nobel Yayınları, Nisan 2020, s. 96.

¹²² Doğan Şafak Polat, “Siber Terörizmle Mücadele”, **Uluslararası Güvenlik**, Ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 174- 175.

ait teknik altyapılarla ilgili yazılımlar bulmuştur.¹²³ Sonuç olarak terör örgütleri, gelişen teknoloji sayesinde siber saldırılar yoluyla günlük yaşamı işleyemez hale getirebilirler, devlet otoritesini zayıflatabilirler, böylece toplumu ve yönetimleri baskı altına almaya ve yıldırmaya çalışarak amaçlarını gerçekleştirmek isterler.

2. Üç Boyutlu Model Teorisine Göre Terörizm

21. yüzyıl “bilgi devrimi”nin yaşandığı ve internet sayesinde ülke sınırlarının aşıldığı bir çağ olmuştur. Küreselleşmeyle birlikte sivil toplum örgütlerinin, halkların ve vatandaşların kimlik ve aidiyet üzerinden yeni talepler ortaya atmasıyla dünyada bir dönüşüm başlamıştır. Bu dönüşüm 1600’lerin ortalarından beri dünya siyasetinde baskın olan merkezî devlet kavramına karşı gelişmiştir. Joseph S. Nye uluslararası ilişkilerde egemen devlet sisteminin hâlâ geçerli olduğunu, ancak siyasal sınırları aşan ulus ötesi bağlantılar anlamında 21. yüzyıldaki uluslararası sistemin 1648 Vestfalya Barış Antlaşması’ndan önceki dönemle de benzerlikler taşıdığını öne sürmektedir. BM’nin kuvvet kullanımını sınırlandırması, Dünya Ticaret Örgütü’nün ekonomik kararlardaki etkinliği, çevreyle ilgili anlaşmaların uygulamaları egemenlik kavramını tartışılır hâle getirmiştir. İnternet sayesinde milyonlarca insan ulus ötesi iletişim kurmakta, şirketler üretim için kendi ülkelerini değil yabancı ülkeleri tercih etmekte ve egemen devletin rolü değişmektedir. Küreselleşmenin bu etkileriyle devletler kendi sınırları içinde kontrol edemeyecekleri sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, iklim değişikliği, ekonomik krizler, göç gibi sorunlar hem egemenlik hem de ulusal güvenlik kavramlarını değişime uğratmaktadır. Bu tehditlerin yarattığı can ve mal kaybı bazı savaşlarınkinden bile daha büyük olmaktadır.¹²⁴

Küresel bilgi çağının içinde olduğumuzdan internetin tüm etkisini anlamak için henüz erken olsa da siber bir kültürün oluşmaya başladığını söyleyebiliriz. Örneğin insanlar vergi karşıtı bir protesto için hızlıca internetten örgütlenerek hükümetleri baskı altına alabiliyorlar. Ulusal kimliklerinin dışında daha geniş (ulus

¹²³ Darıcı, a.g.m., s. 98.

¹²⁴ Joseph S. Nye Jr., “The Information Revolution and the Paradox of American Power”, **American Society and International Law**, Sayı: 97, USA, Cambridge University Press, Nisan 2003, (Çevrimiçi) https://www.jstor.org/stable/25659835?seq=1&cid=pdf-reference#references_tab_contents, 19.10.2020, s. 67-69.

üstü, küresel vatandaşlık gibi) veya daha dar kapsamlı (aile, köy, etnik köken gibi) kimliklerle kendilerini ifade ediyorlar.¹²⁵ Küreselleşmeyle birlikte ulusal sınırları aşan örgütlenmelerin sayısı da hızla artmaktadır. Günümüzde sayısı 30 bini bulan uluslararası hükümetler-dışı kuruluşlar çevre, sağlık, nüfus, silahlanma, insan hakları, ekonomi gibi konularda hükümetleri ve iş dünyasını baskı altına alarak politikaların belirlenmesinde etkin olmaktadır. Ayrıca ozon tabakasının zarar görmesi, kara mayınlarının yasaklanması gibi konuların uluslararası toplumun gündemine alınmasında ve bu alanlarda önemli sözleşmelerin yapılmasında büyük rolleri vardır.¹²⁶ Egemen devletler politika alanında başat role sahip olsa da “yumuşak güç” olarak hükümetlere baskı kuran ve toplumu yönlendiren bu yeni aktörleri dikkate almak zorundadır. Bu durum devlet egemenliğini ortadan kaldırmayacak, ama onun anlamını değiştirecektir. Realistler ise uluslararası alanda gücün dağılımı ve doğası konusunda yaşanan bu değişimleri göz ardı ederek devlet dışı aktörlerin etkisini yeteri kadar değerlendirmezler.¹²⁷

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bazıları tek kutuplu bir dünyanın ortaya çıktığını söylerken diğerleri çok kutuplu bir dünya düzeninin oluştuğunu savundu. Nye’e göreyse 21. yüzyılda güç, askerî ve ekonomik kaynakların (sert güç) yanı sıra yumuşak güç kaynaklarını da içerecek şekilde değişti. Nye, küresel bilgi çağında gücün dağılımını üç boyutlu karmaşık bir satranç oyunu modeline benzetmektedir. Satranç tahtasının en üstünde akerî güç, ortasında ekonomik güç, en altında ise ulus üstü ilişkiler vardır. Askerî güç olarak küresel düzeyde hem nükleer silahlara hem de konvansiyonel kuvvetlere sahip olan tek devlet ABD’dir. Bu açıdan askerî boyutta tek kutuplu bir sistem geçerlidir. Ekonomik olarak ABD ile birlikte Avrupa ve Japonya dünya üretiminde üçte ikilik büyük bir paya sahiptir. Çin de ekonomik alanda hızla yükselerek dördüncü oyuncu olma yolundadır. Bu açıdan ekonomi boyutunda çok kutuplu bir sistem geçerlidir. Sınırları aşan ulus üstü ilişkiler ise hükümetlerin kontrolü dışındaki alandır. Bu alanda güç dağılmıştır ve çok çeşitli

¹²⁵ A.g.m., s.70.

¹²⁶ Levent Bilman, “Hükümetdışı Kuruluşların (NGO) Dünya Ekonomik ve Sosyal Gelişimindeki Rollerini”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar**, Sayı: II, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, (Çevrimiçi) http://www.mfa.gov.tr/hukumetdisi-kuruluslarin-ngo_-dunya-ekonomik-ve-sosyal-gelisimindeki-rolleri.tr.mfa, 02.12.2020.

¹²⁷ Nye, a.g.m., s. 71-72.

aktörler yer almaktadır. Silah transferi yapan teröristler, internet yoluyla bilişim sistemlerine girerek işlemleri bozan “hacker”lar, ulusal bütçelerden daha büyük para transferleri yapan bankacılar bunlara örnek gösterilebilir. Ayrıca bu üç boyut arasında dikey bağlantılar da söz konusudur.¹²⁸ Devletlerin çeşitli yollarla terör örgütlerine silah temin etmesi boyutlar arası dikey bağlantı olarak sayılabilir.¹²⁹

Küreselleşmeyle birlikte gücün üç boyutlu olarak dağıldığı bu uluslararası sistemde terörizm, uyuşturucu, kitle imha silahları, küresel ısınma, ekonomik krizler, salgın hastalıkların yayılması gibi sorunlar sınırları aşarak tüm toplumları tehdit eder. Bu ulus üstü konular ABD gibi bir gücün bile tek başına çözemeyeceği, uluslararası işbirliğini gerektiren sorunlardır. Küresel piyasalar ve sivil kuruluşlar gibi teröristler de internet sayesinde ucuz bilgi akışı sağlayan uluslararası iletişim kanallarını kullanır.¹³⁰ El Kaide gibi küresel düzeyde uygarlık çatışmasına yol açan oluşumlara ve ortak tehditlere karşı uluslararası koalisyonlara ihtiyaç vardır. Sadece askerî güce veya ekonomik güce odaklanarak teröristleri zayıflatabilirsiniz, ama yok edemezsiniz. Kültürel güç kaynakları olan yumuşak güç sayesinde ise zorlamaya başvurmadan insanlarla işbirliği yapabilirsiniz.¹³¹ Nye yumuşak gücü, kültürel çekim ve ideoloji yoluyla kendi istediğiniz şeyi başkalarının istemesini sağlamanız olarak açıklar ve ulus üstü ilişkiler alanında ortaya çıkan sorunların çözümünde yumuşak gücün önemine dikkat çeker. Bu üç boyutlu modeliyle ulus üstü ilişkiler alanında terör örgütlerinin devlet dışı aktörler olarak güçlendiğini gösterir. Örneğin ABD’nin askerî gücüne rağmen El Kaide’nin hâlâ birçok ülkede hücreleri vardır.¹³² 11 Eylül saldırıları sonrasında terörizme karşı işbirliğinin önemi daha çok anlaşılmıştır. Terörist saldırıların engellenmesi, teröristlerin yakalanması gibi konularda istihbarat paylaşımı ve yaptırımların uygulanması için devletler arası işbirliği gereklidir.¹³³

¹²⁸ A.g.m., s. 72.

¹²⁹ Arıkoğlu Ündücü, a.g.m., s. 16.

¹³⁰ Joseph S. Nye Jr., **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, İstanbul, Literatür Yayınları, Temmuz 2003, s. 170-175.

¹³¹ A.e., s. 10-11.

¹³² Nye, a.g.m., s. 73.

¹³³ Nye, a.g.e., s. 202.

II. TERÖRİZMİN TEORİK VE KURUMSAL ANALİZİ

A. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Terörizm

1. Neorealizm

Soğuk Savaş döneminde geçerliliğini koruyan realist paradigma uluslararası sistemin anarşik yapıda olduğunu savunur. Devletlerin uluslararası alandaki davranışlarını daha iyi anlayabilmek için uluslararası sistemin yapısal analizinin gerekliliğine vurgu yapan neorealist kuramcılar anarşiyi uluslararası ilişkilerde devletleri zorlayıcı bir üst otoritenin yokluğu anlamında kullanmaktadır. Devletlerin davranışları da bu anarşi ortamında belirlenmektedir ve burada kendiliğinden bir uyum yoktur. Bir sorunu çözerken devletler kendi imkânlarına güvenmek zorundadır ve onları kendilerinden başka yargılayacak kimse yoktur.¹ Kenneth N. Waltz ulusal ve uluslararası siyasal sistemleri yapısal özellikleri açısından karşılaştırır. Ulusal sistemler merkezî ve hiyerarşik bir yapıda oldukları için bu siyasal sistemin parçaları arasında emir ve itaat ilişkisi şeklinde bir ast-üst ilişkisi vardır. Uluslararası siyasal sistemler ise merkezî değildir ve anarşik bir yapıdadır, sistemin her bir parçası diğerleriyle eşittir, bu yüzden aralarında emir ve itaat ilişkisi yoktur.²

Devletlerin davranışlarının altında realist yaklaşımın uluslararası ilişkilerin bir mücadele ve rekabet ortamı olduğu düşüncesi yer almaktadır. Hans J. Morgenthau “uluslararası siyaset, tüm siyaset gibi, güç için bir mücadeledir.” sözüyle bu durumu ortaya koymaktadır.³ Waltz’a göre uluslararası siyasal sistemi oluşturan temel birimler devletlerdir ve başka amaçları da olsa asıl amaçları sistemde hayatta kalmaya çalışmaktır.⁴ Bu açıdan uluslararası sistemin anarşi koşullarında devletler için temel hedef güvenlik olarak ortaya çıkmaktadır.⁵ Ancak bu güvenliğin sağlanmasında devletler arasında rekabet oluşacağından devletler var olmaları için

¹ Kenneth N. Waltz, **Man, The State and War: A Theoretical Analysis**, New York, Columbia University Press, 2001, s.159-160.

² Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, s. 88.

³ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, 5. Bsk, New York, Alfred A. Knoph, Inc., 1973, s. 27, akt. Eyüp Ersoy, “Realizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, der. Ramazan Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 161.

⁴ Waltz, **a.g.e.**, s. 91.

⁵ **A.e.**, s.126.

gereken güvenliğin ötesinde bir güvenlik artırımına giderler. Bu durum bir devletin güvenliği artarken diğer devletin orantısız olarak daha az güvenlik içinde olmasına yol açabilir. Bu neorealist anlayış açısından uluslararası ilişkilerde güvenlik “sıfır toplamlı bir oyun” anlamına gelmektedir ve güvenlik ikilemine neden olmaktadır.⁶ Bir devlet diğerini tehdit olarak gördüğünden silahlanırken diğer devlet de bu durumu tehdit olarak görüp silahlanır. Diğer devletlere duyulan güvensizlik, çıkarını en üst seviyeye çıkarma isteği ve korku güvenlik ikilemine yol açar ve bu da devletleri karşı karşıya getirir. Bu açıdan devletler düşman olarak tanımladığı devletle savaşmayı meşru kabul eder. Devletler uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkan sorunların çözümünde güç kullanımını en etkili yol olarak gördüklerinden askerî yöntemlere ağırlık verirler.⁷ Bu noktada neorealist kuram içinde savunmacı realistler gücün kendisini bir amaç olarak görmez, güvenliği sağlamak için onu bir araç olarak değerlendirir.⁸ Devletler bu yaklaşımla terör örgütlerine karşı da güce dayalı askerî yöntemleri uygulayarak sonuç almaya çalışırlar.

Terörizmin küreselleşmesiyle birlikte terör örgütleri devlet dışı aktörler olarak uluslararası sistemde etkinliklerini artırmaktadır. Kitle imha silahlarının yaygınlaşmasıyla bu silahların terör örgütlerinin eline geçme olasılığı da artmaktadır. Teknoloji ve bilişim alanında yaşanan hızlı gelişmelerle siber saldırılar önem kazanmaktadır. Enerji kaynaklarının sınırlılığına rağmen ülkelerin enerjiye duyduğu yüksek ihtiyaçtan dolayı krizler yaşanmakta ve terör örgütleri de enerji kaynaklarına sahip olmak istemektedir. Diğer yandan kıtlık, iklim değişikliği, kuraklık ve yoksulluk nedeniyle açlık, gıda sorunu ve su sorunu gibi çeşitli sorunlar büyümektedir. Tüm bu olaylar uluslararası toplumun 21. yüzyılda mücadele etmekte olduğu yeni tehdit unsurlarıdır. Bu yeni tehditler karşısında devletler, koruyan ve sorun çözen olması gerekirken uluslararası sistemin anarşi ortamına dayanarak gücü

⁶ Oktay F. Tanrıseven, “Güvenlik”, **Devlet ve Ötesi**, der. Atilla Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.117.

⁷ Sait Yılmaz, **Uluslararası Güvenlik- Teori, Pratik ve Gelecek**, Ankara, Kaynak Yayınları, Şubat 2017, s. 103-106.

⁸ Ersoy, **a.g.m.**, 176-177.

öne çıkaran ve diğer devletlerle işbirliğine şüpheyile yaklaşan realist politikaları nedeniyle bu tehditlerin oluşmasına katkı sağladıkları şeklinde eleştirilmektedir.⁹

Tablo 2.1: Realist ve Liberal Güvenlik Sistemleri

Teorik Çerçeve		Realist (İttifak)	Liberal (Hukuk Topluluğu)
Uluslararası Sistemin Yapısı		Materyal, Statik, Anarşik, Kendi Kendine Yetme	Sosyal, Dinamik, Hükümsüz Yönetim
Güvenlik Kavramları	Temel İlkeler Stratejiler	Güç Birikimi Askeri Caydırıcılık Müttefiklerin Kontrolü	Entegrasyon Demokratikleşme, Çatışma Çözümü, Hukuk Kuralı
Kurumsal Özellikler	Fonksiyonel Kapsam	Sadece Askeri Bölge	Birden Çok Sorun Alanı
	Üyelik Kriterleri	Stratejik İlişki	Demokratik Yönetim Sistemi
	İç Güç Yapısı	Güç Dağılımını Yansıtır, Çoğunlukla Hegemonik	Simetrik, Yüksek Derecede Karşılıklı Bağımlılık
	Karar Verme	Hâkim Güçlerin İradesi Etkili	Demokratik Olarak Meşruiyet
Sistemin Çevresiyle İlişkisi		Ayrılmış, Tehdit Algısı	Çekim Modeli olmak; İşbirliğine açık

Kaynak: Cornelia Navari, “Liberalism”, **Security Studies- An Introduction**, ed. Paul D. Williams, London, Routledge, 2008, s.42.

Realist yaklaşıma göre ideal siyasal topluluk ulus devletlerdir ve güvenlik kavramı da devletlerin hayatta kalması olarak anlaşılmaktadır; bu yüzden devletler tehditler karşısında askerî kapasitelerini artırmaya çalışır. Ancak devlet destekli terörizm, etnik çatışmalar, gelir dağılımı adaletsizliği gibi meseleler devletleri hasara uğratmaktadır.¹⁰ Her devlet rasyonel olarak güç dengesi içinde kendi çıkarı için davranır. Bu sebeple realistler uluslararası güvenlik için işbirliğine ve uluslararası örgütlere şüpheyile yaklaşır, bunun yerine güç dengesi sistemini önerir. İşbirliğine ve uluslararası örgütlere duyulan şüphenin sebebi bu işbirliğinden diğer devletin daha fazla çıkar sağlayacağı (nispi kazanç) varsayımı ve uluslararası örgütlerin diğer

⁹ Emre Çıtak, “Yeni Gerçekçilik ve Güvenlik”, **Uluslararası İlişkilerde Güvenlik- Teorik Değerlendirmeler**, der. Emre Çıtak, Osman Şen, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014, s. 42.

¹⁰ Christian Reus-Smit, “Realist and Resistance Utopias: Community, Security and Political Action in the New Europe”, **Millennium: Journal of International Studies**, Vol: 21, No:1, Mart 1992, (Çevrimiçi) <https://www.mil.sagepub.com>, 08.12.2020, s.14-17.

devletin çıkarına hizmet edeceği düşüncesidir.¹¹ İşbirliğine şüpheyle yaklaşan realist görüş ile işbirliğine dayanan liberal görüşün öngördüğü güvenlik sistemleri de birbiriyle farklılaşır. “İttifak tipi güvenlik sistemi” realist görüşe dayanırken, “hukuk topluluğu tipi güvenlik sistemi” liberal görüşe dayanır (Bkz. Tablo 1). Bu iki güvenlik sistemi arasındaki temel farklılık noktası tehdide cevap verme şeklidir.¹²

2. Neoliberalizm

Devletleri uluslararası sistemin temel aktörü olarak kabul eden ve güvenlik yaklaşımlarını bunun üzerine kuran neorealist kuramın açıklamalarını yetersiz bulan neoliberal kurumsalcılık, çoğulcu bir anlayışla “işbirlikçi güvenlik” (**cooperative security**) yaklaşımını öne sürmektedir. Devletlerin ulusal çıkar peşinde koşması, birbirleriyle rekabet etmeleri ve üstünlük mücadelesine girişmeleriyle meydana gelen güç dengesi sistemine dayalı realist güvenlik yaklaşımına karşı işbirlikçi güvenlik yaklaşımı, devletin yanında devlet dışı aktörleri de analizine dâhil eden ve ortak değerleri temel alan liberal bir anlayışı ortaya koymaktadır.¹³ Çoğulculuk, liberal kurumsalcılığın realizme karşı öne sürdüğü önemli bir kavramdır. Bu çerçevede yeni aktörler olarak ulus ötesi kurumlar ve hükümetler dışı kuruluşlar dikkate alınmakta; yeni etkileşim modelleri olarak karşılıklı bağımlılık ve bütünleşme üzerinde durulmaktadır.¹⁴

1970’lerden sonra Soğuk Savaş döneminde yumuşama sürecine girilmesiyle liberal yaklaşımlar öne çıkmıştır. Aslında neoliberaler de neorealistler gibi sistemin anarşik olduğunu, devletlerin uluslararası ilişkilerin temel aktörü olduğunu ve çıkarını en üst düzeye çıkarmak için hareket ettiğini varsayarlar. Ancak devletlerin tek aktör olmadığını söylerler ve neorealistlerden farklı olarak anarşik sistemde de uluslararası kurumlar aracılığıyla işbirliğinin sağlanacağını savunurlar. Ancak bu şekilde küresel ölçekte barış, refah, özgürlük alanında kolektif kazanç elde

¹¹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 104.

¹² Cornelia Navari, “Liberalism”, **Security Studies- An Introduction**, ed. Paul D. Williams, London, Routledge, 2008, s.42.

¹³ Tanrisever, **a.g.m.**, s.114.

¹⁴ Tim Dunne, “Liberalism”, **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Ed. John Baylis, Steve Smith, 2. Bs., New York, Oxford University Press, 2011, s.171.

edilebilir.¹⁵ Bunun sağlanması için ticarî, cumhuriyetçi, sosyolojik ve liberal kurumsalcılığı temel alan yöntemler uygulanmalıdır. Ulus ötesi ticarî faaliyetlerin ve toplumlar arası iletişimin artması sosyolojik ve ekonomik karşılıklı bağımlılığı getirecektir. Liberal demokratik anayasalara dayalı yönetimler savaşın zararından kaçınacaktır. Bunlar barışçıl uluslararası toplumun oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bölgesel sorunlar karşısında Avrupa Birliği gibi bölgesel bütünleşme çalışmaları da çok taraflı işbirliği sağlayarak entegrasyon teorilerine örnek oluşturmaktadır.¹⁶

Liberal yaklaşımlara göre devletlerin güvenliği sağlanması onların meşruiyetini oluşturan bir husustur ve güvenlik sağlanırken bireylerin özgürlüğünün öncelikli olarak değerlendirilmesi demokrasi yönetimi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Demokrasi, liberal yaklaşımların birey düzeyindeki analizinin devlet ve uluslararası sistem düzeyinde yapılmasını sağlamaktadır. İnsanın özünde iyi olduğu, rasyonel birey olarak çıkarlarını gözettiği ve böylece ilerleme sağladığı yönündeki liberal düşünceler uluslararası sistemde barış ve güvenliğin tesis edilmesi için de demokratik yönetimlerin varlığını ve işbirliğini savunmaktadır.¹⁷ Liberal devletler kendi aralarında barışı kurmuş ve NATO gibi savunma amaçlı ittifaklar geliştirmiştir. Çoğulcu ve liberal olmayan faşist, komünist, otoriter veya totaliter devletler tarafından saldırıya uğradıklarında veya tehdit edildiklerinde savaşa giriştiklerini öne sürmüştür.¹⁸ Liberal kurumsalcılığın demokrasiyi barışın kaynağı olarak görmesi, demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmayacaklarını varsayması ve demokrasinin yayılmasıyla uluslararası güvenliğin de artacağını düşünmesi “demokratik barış teorisi” olarak şekillenmiştir. Demokratik barış teorisi cumhuriyetçi demokratik

¹⁵ Jennifer Sterling-Folker, “Neoliberalism”, **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, 3. Bs., United Kingdom, Oxford University Press, 2013, s. 115.

¹⁶ Steven L. Lamy, “Contemporary Mainstream Approaches: Neo-realism and Neo-liberalism”, **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, ed. John Baylis, Steve Smith, 2. Bs., New York, Oxford University Press, 2011, s. 188-189.

¹⁷ Fulya Akgül Durakçay, “Uluslararası İlişkilerde Liberal Yaklaşımlar ve Güvenlik Anlayışı”, **Uluslararası İlişkilerde Güvenlik- Teorik Değerlendirmeler**, der. Emre Çıtak, Osman Şen, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014, s.10.

¹⁸ Michael W. Doyle, “Liberalism and World Politics”, **American Political Science Review**, Vol. 80, No: 4, Aralık 1986, (Çevrimiçi), <http://www.jstor.org/stable/1960861>, 06.10.2020, s. 1156-1157.

yönetimler, insan haklarına bağlılık ve uluslar ötesi karşılıklı bağımlılığı öne çıkaran Kantçı yaklaşıma dayanır.¹⁹

Anarşi ortamında işbirliğini sağlayacak unsurlar rejimler ve kurumlardır. Kurumlar devletler arasında arabulucu ve işbirliği sağlama aracı olarak işlev görür. Bunlar uluslararası örgütler, bürokratik kuruluşlar, antlaşmalar ve teamüllerden oluşmaktadır. Bu kurumlar sistemdeki aktörlerin eylemlerini sınırlandırır, kurallar belirler, beklentilerini şekillendirir. Rejimler (kurumsal düzenlemeler) de kurallar, normlar ve ilkelere dayalı sosyal kurumlardır; devletler ve devlet dışı aktörler arasındaki ilişkileri düzenler. Böylece neoliberal kurumsalcılık, devletlerin uluslararası sistemin anarşi ortamında da işbirliği içinde davranabileceklerini göstermektedir.²⁰

Liberal demokrasilerin ve serbest pazarın barış bölgesini genişleteceğini savunan liberal yaklaşımlara göre Batı karşıtı İslamcı terör bunun önünde önemli bir engeldir.²¹ Bu açıdan neoliberal kurumsalcılık, Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle uluslararası toplumun gündeminde daha çok yer almaya başlayan yeni tehditlerle mücadelede kurumsal yöntemleri önermektedir. Bu tehditler karşısında devletler tek başına mücadele ederek başarılı olamayacaklarından uluslararası işbirliği öne çıkmaktadır. Terörizm askerî, ekonomik, siyasal ve toplumsal yönleri olması nedeniyle çok boyutlu bir yapıya sahiptir ve bu yüzden ulusal mücadelenin ötesinde küresel bir mücadeleyi gerekli kılmaktadır. Terörizmle küresel düzeyde mücadele edilmesi de uluslararası hukukun öngördüğü yöntemler doğrultusunda kurumların belirlediği kurallara göre devletlerin işbirliği içinde hareket etmesiyle mümkündür.

Aksi takdirde devletler El Kaide gibi terör örgütleriyle mücadele için askerî güçlerini artıracak ve ulusal güvenlik devleti yükselişe geçecektir. Nitekim 11 Eylül saldırılarından sonra özgürlüklerin kısıtlanması, askerî harcamaların artması, istihbarat servislerinin genişlemesi, devlet müdahalelerinin çoğalması bunun

¹⁹ John Baylis, "International and Global Security in the Post-cold War Era", **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, ed. John Baylis, Steve Smith, 2. Bs., New York, Oxford University Press, 2011, s.262-263.

²⁰ Lamy, **a.g.m.**, s. 189-191.

²¹ Scott Burchill, "Liberalism", **Theories of International Relations**, Scott Burchill v.d., 3. Bs., New York, Palgrave Macmillan, 2005, s.70.

göstergesi olmuştur. Ulus ötesi terörizm ve kitle imha silahlarının yaygınlaşması tehlikelerine karşı terörle savaş adı altında ABD başka devletlerin içişlerine müdahale etmiş; Rusya, İsrail, Çin gibi devletler muhalifleri bastırmıştır. Terör örgütlerinin varlığı devletlerin kapsayıcılığını artırmasına neden olmuştur.²²

3. Eleştirel Yaklaşımlar

Aydınlanma dönemi düşünürlerinden etkilenen ve 1920'lerde Frankfurt Okulu ile başlayan eleştirel çalışmalar 1990'larda eleştirel güvenlik çalışmaları, postmodernizm, postkolonyalizm, kozmopolitanizm gibi yaklaşımlarla genişlemiştir. Frankfurt Okulunun ilk düşünürleri Marksizm eleştirisinden hareket etmiş; otoriteryanizmin ideolojik ve sosyolojik kökenlerini anlamak için kültürü ele almıştır. Modern sosyal ve siyasal yaşamı inceleyerek teknoloji gelişiminin ve liberal siyasî yapıların bireyleri baskıdan özgürleştirmede, bunun yerine tüketim kültürü oluşturduğunu ve siyasal bilinçlenmeyi engellediğini savunmuştur.²³ Eleştirel teori, sadece toplumu anlamaya çalışmaz, onu dönüştürmeye de çalışır. Bireyin özgürleşme ve aydınlanması yanlış bilinç hâlinde özgürleştiği bir sosyal duruma geçmesiyle mümkündür.²⁴

Eleştirel teori, uluslararası ilişkiler alanında da geleneksel teorilerin kabul ettiği uluslararası ilişkiler kavramlarına yönelik özgürleştirici bir bakış açısı getirmiştir. Eleştirel yaklaşımlar, realizmin verili olarak kabul ettiği anarşik sistemin nasıl ortaya çıktığını sorgulamıştır. Buna göre devletler realistlerin iddia ettiği gibi nesnel yapılar değildir; tarihsel ve sosyal koşullara göre değişim gösterirler. Bu açıdan sistemdeki diğer birimlerle olan ilişkilerinden de etkilenen subjektif yapılardır.²⁵ Robert Cox, geleneksel teorileri problem çözücü teoriler olarak adlandırır. Neorealizm gibi problem çözücü teoriler var olan düzeni verili kabul eder ve sorgulamaz; özne ve nesneyi birbirinden ayırarak nesnel bilgiye ulaşılacağını ve

²² A.g.m., s.79-80.

²³ Steven C. Roach, "Critical Theory", **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, 3. Bs., United Kingdom, Oxford University Press, 2013, s.171-173. Max Horkheimer, Theodor Adorno, Herbert Marcuse, Walter Benjamin, Jürgen Habermas Frankfurt Okulunun önemli düşünürleridir.

²⁴ Raymond Guess, **The Idea of a Critical Theory-Habermas and the Frankfurt School**, USA, Cambridge University Press, 1981, s. 57-58.

²⁵ Roach, a.g.m., s. 174.

nesnel dünyayı anlamanın mümkün olacağını düşünür. Eleştirel teori ise geleneksel teorilerin pozitivist metodolojisini eleştirir; olgu ve değerler arasında ayırım yapan ve değer yargılarından arınmış analiz yöntemini reddeder.²⁶

Eleştirel teori uluslararası ilişkiler alanına dair çalışmaların da etik, sosyal ve kültürel etkilerin altında olduğunu söyleyerek normatif bir yaklaşım sergiler; var olan güç ilişkilerine ve dünya düzenine karşı özgürleştirici seçeneklerin mümkün olduğunu savunur.²⁷ Devleti merkez alarak güvenliği askerî güç üzerinden açıklayan yaklaşımlar karşısında bireyi merkez alarak post-pozitivist bir yöntem kullanır. Devletin “güvenliği sağlanması gereken nesne” olmasını sorgular. Güvenlik alanında bireyleri, içinde bulundukları toplumu, değerleri, inançları ve düşünceleri dikkate alarak güvenliğin referans nesnesini değiştirir. Güvenliğin askerî güç kullanımına indirgenerek açıklanmasını eleştirir ve askerî tehdit dışındaki diğer tehdit unsurlarına dikkat çeker. Böylece güvenliğin kapsamını genişletir.²⁸

Soğuk Savaş süresince askerî güce odaklanan realist güvenlik yaklaşımı ile eleştirel teori arasındaki ayırım 11 Eylül terör saldırılarından sonra daha çok belirginleşmiştir. ABD’nin uluslararası terör tehdidine karşı küresel bir savaş başlatması ve “terörle savaş” yöntemleri dünyayı daha güvensiz hâle getirmiştir.²⁹ Galler Okulu (Aberystwyth Okulu) da geleneksel teorinin indirgemeciliğine karşı eleştirel güvenlik teorisini oluşturmuştur. Eleştirel güvenlik çalışmaları güvenliği kapsamlı bir şekilde ele alır ve çoklu başvuru nesneleri (bireylerden tüm insanlığa kadar), çoklu tehdit türleri ve çoklu analiz düzeyleri kullanarak güvenliği tartışır. Eleştirel güvenlik teorisi dünya güvenliğini sağlamakla ilgilenir ve dünya güvenliğinin sağlanması da özgürleştirici politikalarla ve tüm insan toplulukları arasındaki bağlantılarla mümkündür.³⁰ Özgürleşme, teorik ve pratik anlamda kısıtlamalardan kurtulma anlamındadır. Ken Booth, özgürleşme kavramını ilerlemeyi sağlayacak bir teori ve baskılara karşı direnişi sağlayacak bir pratik olarak görür. Ona

²⁶ Richard Devetak, “Critical Theory”, **Theories of International Relations**, Scott Burchill v.d., 3. Bs., New York, Palgrave Macmillan, 2005, s. 141-142.

²⁷ **A.g.m.**, s. 142-143.

²⁸ David Mutimer, “Eleştirel Güvenlik Çalışmaları: Ayrılıkçı Tarih”, **Çağdaş Güvenlik Çalışmaları**, Alan Collins, çev. Nasuh Uslu, 3. Bs., İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2017, s. 68-71.

²⁹ Ken Booth, **Theory of World Security**, USA, Cambridge University Press, 2007, s. 96.

³⁰ **A.e.**, s. 30-31.

göre özgürleşme, insanların kendini gerçekleştirmesini engelleyen sosyal, siyasal, fiziksel, ekonomik ve diğer baskılardan onları korumak için gereklidir.³¹ Özgürleştirici politikalar yapısal baskıları yok ederek ilerlemeyi ve dünya güvenliğini sağlar. Güvenlik ile özgürleşme “bir madalyonun iki yüzü” gibidir: güvenliği uygulamak insanları güvensizlik koşullarından kurtarmaktır ve bu da insanları baskıdan kurtararak özgürleşmeyi sağlar; özgürleşmeyi gerçekleştirmek tam olarak insan olmayı sağlamaktır ve bu da güvenliği başkalarına karşı değil, onlarla birlikte uygulamakla gerçekleşir.³²

Galler Okulu, ABD’nin dünya siyasetindeki hegemonyasını ve güvenlik politikalarını eleştirir; bu şekilde uluslararası sistemde oluşan “eşitsiz ve hiyerarşik” yapı nedeniyle güvensizliğin ortaya çıktığını ileri sürer. Batı toplumları dışındakiler ötekileştirilmekte; demokrasi ve özgürlük alanında ABD kendisini “kurtarıcı” olarak konumlandırmaktadır. Özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra İslam dinine yönelik ötekileştirme uygulamaları ve yabancı düşmanlığı artmış, teröre karşı küresel savaş gerekçesiyle Batılı devletlerin yaptığı müdahaleler uluslararası güvensizlik ortamı yaratmıştır. 11 Eylül terör saldırıları nedeniyle ABD teröre karşı sürekli bir korku ortamı yaratarak özgürleşmeyi engellemiş ve böylece militarist politikalarının toplum tarafından kabul görmesini sağlamıştır. Bu açıdan devletlerin terörü bir politika aracı olarak kullanması dünyayı güvensiz yapmaktadır.³³

Feminist yaklaşımlar da uluslararası güvenlik konusunda devletin merkez alınmasına karşı çıkar ve uluslararası ilişkiler alanındaki maskülen bakış açısına dikkat çeker. Savaşlarda en çok kadınların etkilenmesine rağmen cinsiyet konusu güvenlik tartışmalarının dışında kalmaktadır. Cinsiyet konularının güvenlik alanında daha çok yer alması, ataerkil ve militarist bakış açısının dışında uluslararası güvenliğe dair farklı bir bakış açısı getirecektir ve böylece güvenlik yeniden kavramsallaştırılacaktır.³⁴ Feminist yaklaşımlara göre cinsiyet, sosyal olarak inşa edilmiş özellikler bütünüdür ve erkeklere pozitif özellikler atfedilirken kadınlara

³¹ A.e., s. 111-112.

³² A.e., s. 114-115.

³³ Fikret Birdişli, **Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik**, 4. Bs., Ankara, Seçkin Yayınları, Mart 2019, s. 112-113.

³⁴ Baylis, **a.g.m.**, s. 266-267.

negatif özellikler atfedilir. Uluslararası sistem de sosyal olarak inşa edilmiş bu cinsiyet hiyerarşisine dayanarak kurulmuştur.³⁵ Geleneksel teorilerin aksine sadece savaşlar güvenlik tehdidi değildir; güvenlik tehditleri bireyin kendisine ve yaşadığı çevreye yönelik fiziksel, yapısal ve çevresel şiddet türlerini de içerir. Böylece feminist yaklaşımlar yoksulluğu, çevresel felaketleri, tecavüzü, ulusal şiddeti tehdit sayarak analizinde birey ve toplumu temel alır. Çünkü ulusal ve uluslararası siyaset bireylerin güvenliğiyle ilişkilidir ve devletlerin güvenlik politikaları bireylerin güvenliğini etkiler.³⁶ Geleneksel yaklaşımlar devlet merkezli bir bakış açısına sahip olduğu için 11 Eylül gibi olayları açıklamakta yetersiz kalır. 21. yüzyılda dünya düzenini ve küresel siyaseti anlamak ve bir çıkış yolu bulmak için uluslararası ilişkilerin temel varsayımlarını, devletlerin doğasını feminist bir bakış açısıyla yeniden düşünmek gerekir.³⁷

Michel Foucault ve Jacques Derrida'nın dilin ve söylemin gücünü temel alan analizlerine dayanarak gelişen uluslararası ilişkilerdeki postyapısalcı yaklaşımlar ise dış politikayı söylemsel bir uygulama olarak değerlendirirler.³⁸ Postyapısalcı yaklaşımlar, realizmin insan doğası ve devlet yapısı ile ilgili varsayımlarını yapısöküme uğratırlar. Batı-Doğu, biz-diğerleri, iç-dış, egoizm-altrüizm, rasyonalite-irrasyonalite gibi dikotomileri yapısöküme uğratarak kavramları parçalarına ayırır ve birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya çıkarırlar. Kavramlardan birinin diğerine karşı nasıl üstün geldiğini ve aralarında nasıl bir hiyerarşi oluştuğunu araştırırlar. Dış politikada başvuru kimlikler de söylemden bağımsız değildir. "Liberal değerlerin korunması için Taliban'a karşı savaşılması" söylemi buna örnek verilebilir.³⁹ Campell da Amerikan siyasal kimliğinin oluşması, üretilmesi ve devam

³⁵ J. Ann Tickner, Laura Sjoberg, "Feminism", **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, 3. Bs., United Kingdom, Oxford University Press, 2013, s. 206-

³⁶ **A.g.m.**, s. 213.

³⁷ Jacqui True, "Feminism", **Theories of International Relations**, Scott Burchill v.d., 3. Bs., New York, Palgrave Macmillan, 2005, s. 234.

³⁸ Lene Hansen, "Discourse Analysis, Post-structuralism, and Foreign Policy", **Foreign Policy-Theories, Actors, Cases**, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, 3. Bs., United Kingdom, Oxford University Press, 2016, s. 95-96.

³⁹ **A.g.m.**, s. 99-100.

ettirilmesinde dış politikanın merkezî bir siyasal rolü olduğunu ileri sürer.⁴⁰ Bu yaklaşıma göre oluşturulan güvenlik teorilerinin siyasal sonuçları vardır, diğer bir deyişle bu teoriler şiddet üreten sistemi kurmaktadır.⁴¹

4. Kopenhag Okulu

11 Eylül terör saldırılarından sonra terörizm uluslararası toplumun en önemli sorunu olarak öne çıkmıştır. 21. yüzyılda küresel salgınlar, çevre felaketleri, kıtlık, göç, kimlik ve kültür bunalımları gibi yaşanan diğer sorunlar da çok önemli olmasına rağmen terörizmin öne çıkmasının sebebi devletlerin varlığına yönelik bir tehdit olmasıdır. Terörizmin devletler açısından “varoluşsal bir tehdit” şeklinde değerlendirilmesi onun güvenlikleştirilmesini sağlamaktadır.⁴² Kopenhag Okulu güvenlik kavramını tehditler üzerinden ele almaktadır. Okulun güvenlikleştirme olarak tanımladığı bu durum, bir konunun güvenlik sorunu olarak tanımlanıp güvenlik kapsamına dâhil edilmesidir. Güvenlik, varoluşla ilgili konuları ele alır ve başvuru nesnesinin varlığına yönelen tehditleri güvenlik sorunu olarak tanımlar.⁴³ Buna göre güvenliğin başvuru nesneleri “hayatta kalma konusunda meşru hakka sahip olan ve varoluşsal olarak tehdit edildiği düşünülen şeylerdir.”⁴⁴ Güvenlikleştirici aktörler ise “başvuru nesnesinin varoluşsal olarak tehdit edildiğini ilan ederek meseleleri güvenlikleştiren aktörlerdir.”⁴⁵ Terör örgütlerinin devletlere karşı silahlı saldırı düzenleyebilme kapasitesi de terörizmin güvenlik sorunu olarak tanımlanmasını kolaylaştırmaktadır. Bu açıdan uluslararası toplum, terörizmi uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak değerlendirmektedir.

Geleneksel yaklaşımlar güvenliğin başvuru nesnesini devlet olarak görürken ve askerî güvenliğe odaklanırken Kopenhag Okulu farklı sektörleri de güvenlik analizinde kullanmaktadır. Bu sayede güvenlik kavramı genişlemekte, askerî

⁴⁰ David Campell, **Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity**, Manchester, Manchester University Press, 1992, s.8, akt. Hansen, **a.g.m.**, s. 100.

⁴¹ Mutimer, **a.g.m.**, s. 80.

⁴² Oktay Bingöl, “Yeni Güvenlik Yaklaşımları ve 21. Yüzyıl Güvenlik Sorunları”, **Uluslararası Güvenlik- Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 25.

⁴³ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, **Security: A New Framework for Analysis**, London, Lynne Rienner, 1998, s. 21.

⁴⁴ **A.e.**, s. 36.

⁴⁵ **A.y.**

konuların dışındaki siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel konular da güvenlik alanına girmektedir. Başvuru nesneleri farklı güvenlik sektörlerine göre değişkenlik gösterebilir. Askerî güvenlik alanında başvuru nesnesi genellikle devlettir. Siyasal güvenlik alanında başvuru nesnesi devletin kurucu ilkesi, egemenliği veya ideolojisi olabilir. Örneğin egemenliğe yönelik tanıma, meşruiyet, yönetim otoritesine dair sorunlar tehdit oluşturabilir. Ekonomik güvenlik alanında ulusal ekonomiler; toplumsal güvenlik alanında uluslar ve dinler gibi kolektif kimlikler başvuru nesnesi olabilir. Örneğin göçmenler veya rakip kimlikler kolektif kimlik unsurlarına tehdit olarak görülebilir. Çevresel güvenlik alanında ise biyolojik türler, habitat tipleri, iklim veya biyosfer başvuru nesnesi olabilir.⁴⁶

Bir meselenin güvenlikleştirilmesi onun bir tür siyasileştirilmesi anlamına gelmektedir. Siyasî olmayan mesele devletin gündemine almadığı ve ilgilenmediği meseledir. Siyasileştirilmiş mesele devletin siyasal sistemin unsurlarıyla ilgilendiği meseledir. Hükümet, ordu veya siyasiler gibi güvenlikleştirici aktörler tarafından bir meselenin referans nesnelerinden birinin varlığına tehdit olarak tanımlanması o meselenin siyasileşmenin ötesine geçerek güvenlikleştirilmesi demektir. Bir meselenin güvenlikleştirilmesi sonucunda ise varoluşsal bir tehdit söz konusu olduğu için olağanüstü tedbirler alınmasının önü açılmaktadır. Bu güvenlikleştirme sürecinin tersine çevrilmesi de bir meselenin güvenlik alanından çıkarılarak yeniden siyasî alana aktarılmasıdır ve güvenlik dışılaştırma şeklinde ifade edilmektedir. Böylece bu mesele için olağanüstü araçlardan normal araçlara geçiş yapılabilir.⁴⁷

Güvenlikleştirme süreci acil tedbirler gerektirir ve normal siyasal sınırların dışına çıkan eylemleri meşrulaştırır. Hangi konuların güvenlikleştirileceği devletlere ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Ama güvenlikleştirme süreci için gerekli olan iki aşama vardır. Birincisi söylem aşaması, ikincisi ikna aşamasıdır. Güvenlikleştirici aktörün bir meseleyi başvuru nesnesinin varlığına yönelik bir tehdit olarak sunması söylem aşamasını oluşturur ve bu konuşma eylemi “güvenlikleştirme hareketi”dir. Ancak söylem tek başına yeterli değildir. İkinci aşamada bu meselenin

⁴⁶ A.e., s. 22-23.

⁴⁷ Ralf Emmers, “Güvenlikleştirme”, **Çağdaş Güvenlik Çalışmaları**, ed. Alan Collins, çev. Nasuh Uslu, 3. Bs., İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2017, s. 132-133.

diğerleri tarafından güvenlik meselesi olarak kabul edilmesi ve onaylanması da gereklidir. Bu onay rızaya dayalı olmak zorunda değil baskı ile de olabilir. Kabul etme süreciyle insanlar acil tedbirlerin uygulanmasını da onaylamış olur. Böylece başarılı bir güvenlikleştirme süreci gerçekleşir.⁴⁸

Başarılı bir güvenlikleştirme süreci sonrasında söz konusu mesele aciliyet kazandığı için olağanüstü tedbirlerin uygulanması, halk desteği ve kaynak sağlanması mümkün olur. Ancak diğer taraftan bu güvenlikleştirme süreci olumsuz sonuçlar da doğurabilir. Güvenlikleştirici aktörlerin güvenlik tehdidine dayanarak aldıkları olağanüstü tedbirlerle özgürlüklerin kısıtlanması, muhaliflerin bastırılması, sıkıyönetim uygulanması, ordunun siyaset alanında güçlenmesi gibi tehlikeler oluşabilir. Özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra güvenlikleştirme süreci bu şekilde kullanılmıştır. Kopenhag Okulu da bu tehlikeye karşı normal siyasî alana geçişi sağlamak için güvenlik dışılaştırma sürecini tanımlamıştır. Bu süreç güvenlik kuvvetlerinin bireylere kötü muamele etmesi, kişilerin henüz şüpheli konumundayken tutuklanması veya yargısız infazların yaşanması gibi otoritenin kötüye kullanılmasına karşı işleyecektir.⁴⁹

Güvenlikleştirme teorisinde görüldüğü üzere Kopenhag Okulu güvenlik konusuna sosyal olarak inşa edilen bir kavram şeklinde yaklaşmaktadır. Bu açıdan uluslararası siyasetin oluşumunda normlar ve kimlikler gibi sosyal unsurlar önemli bir yer turmaktadır.⁵⁰ Bu inşacı güvenlik yaklaşımının öne sürdüğü bir diğer teori de “bölgesel güvenlik kompleksi” teorisidir (**Regional Security Complex Theory**). Kopenhag Okulu, bu teoriyle uluslararası sistemi bölgesel düzeyde analiz etmeye çalışır. Bölgelerde yaşanan sorunları ve gelişmeleri o bölgenin dinamikleriyle açıklar. Güvenlik kompleksi ulusal güvenlikleri, buna dair tehdit algıları ve endişeleri birbiriyle yakından ilişkili olan devletlerin oluşturduğu gruptur ve uluslararası sistemde çok sayıda güvenlik kompleksi yer almaktadır. Güvenlik komplekslerinin sınırları çok net değildir, bazen iç içe geçebilir. Bazı devletler birden fazla komplekste yer alabilir. Coğrafi, siyasal, stratejik, tarihî, ekonomik veya

⁴⁸ Buzan vd., **a.g.e.**, s. 24-25.

⁴⁹ Emmers, **a.g.m.**, s. 136.

⁵⁰ Birdişli, **a.g.e.**, s. 139.

kültürel bağlar bir güvenlik kompleksini bir arada tutabilir. Buna göre bir bölgede yer alan bir devletin güvenlik sorunu diğer devletten ayrı düşünülemez.⁵¹ Sosyal olarak inşa edilmiş bölgesel güvenlik kompleksleri, uluslararası sistemde alt yapılar meydana getirerek göreceli olarak güvenlikte karşılıklı bağımlılığı öne çıkarır. Devletler arasındaki dostluk-düşmanlık ilişkileri ve güç ilişkileri de bu komplekslerin yapısını belirler.⁵²

Güvenlik kompleksleri uluslararası sistemin anarşik yapısıyla, güç dağılımı ve güç dengesi fikriyle ilişkilidir. Bu yaklaşım mikro düzeyde devletler arasındaki ilişkileri, makro düzeyde büyük güçlerin uluslararası sisteme etkisini inceleme olanağı sağlar. Bu iki düzey üzerinden yerel sorunlar ile dış etkiler arasındaki karşılıklı etkileşimi gösterir. Ayrıca aktörler arasındaki hiyerarşide en üstte yer alan devletle en altta yer alan devlet arasında güç ve statü farklılıklarına dikkat çeker. Güvenlik kompleksleri yaklaşımıyla hiyerarşide altta kalan zayıf devletler kendi bölgelerinde oluşturdıkları modellerle büyük güçlere karşı etkili olabilirler. Böylece bu teori, güvenlik komplekslerinin uluslararası anarşik sistemde ulusal güvenlik yaklaşımının etnosantirizmine karşı bir ağırlık oluşturabileceğini savunur.⁵³

Soğuk Savaş döneminden sonra Kuzey Amerika, Güney Amerika, Avrupa, post-Sovyet, Orta Doğu, Güney Afrika, Orta Afrika, Güney Asya ve Doğu Asya şeklinde bölgesel güvenlik kompleksleri ortaya çıkmıştır. Batı Afrika ve Afrika Boynuzu kompleksleri de oluşma aşamasındadır. Bölgesel güvenlik kompleksleri bir araya gelerek süper-kompleksleri oluşturur. Bölgesel bir güvenlik kompleksinin içinde alt-kompleksler oluşabilir. Örneğin Güney Asya ve Doğu Asya bölgesel güvenlik kompleksleri Asya süper-kompleksini meydana getirir. Bunun içinde Kuzeydoğu Asya ve Güneydoğu Asya alt-kompleksleri mevcuttur. Bazı devletler de yalıtkan veya tampon bölge işlevi görür.⁵⁴ Küresel düzeyde güvenliği sağlayabilmek

⁵¹ Barry Buzan, **People, States, and Fear-The National Security Problem in International Relations**, UK, Wheatsheaf Books, 1983, s. 106.

⁵² Barry Buzan, Ole Waever, **Regions and Power- The Structure of International Security**, USA, Cambridge University Press, 2003, s. 47-48.

⁵³ Buzan, **a.g.e.**, s. 111-113.

⁵⁴ Buzan, Waever, **a.g.e.**, s. xxvi.

için önce bu komplekslerde bölgesel güvenliği sağlamak gerekir. Bir devletin birden fazla güvenlik bölgesinde yer alması da güvenliği artırıcı bir unsur olmaktadır.⁵⁵

Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli değişiklikler meydana gelmiş ve 21. yüzyılda yeni güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır. Kopenhag Okulunun güvenlik çalışmaları alanında ortaya koyduğu güvenlikleştirme teorisi ve bölgesel güvenlik kompleksleri modeli bu yeni tehditlere yönelik işlevsel bir analiz yöntemi sunmaktadır. Bu güvenlik yaklaşımından faydalanarak Orta Doğu'da yaşanan Arap Baharı sürecini, Suriye krizini ve IŞİD terör örgütünün ortaya çıkışını Orta Doğu bölgesel güvenlik kompleksindeki etkenlerle açıklayabiliriz. Bu bölgede yer alan devletlerin dış politika uygulamaları, dost-düşman veya işbirliği-çatışma stratejileri, bölgenin sahip olduğu doğal kaynaklar, etnik ve mezhepsel kimlikler, tarihsel ve sosyolojik ilişkilerin etkileri bu olayların analizinde merkezî önemdedir. Orta Doğu bölgesel güvenlik kompleksinin dışında yer alan süper güç veya büyük güçlerin bölgedeki aktörlerle olan ilişkileri de bu süreçte etkili olmuştur.⁵⁶

B. Devletlerin Uluslararası Terörizm ile İlişki Biçimleri

Realist güvenlik anlayışıyla hareket eden devletler uluslararası sistemde gücünü maksimize etmek ve ulusal çıkarlarını sağlamak için yasa dışı örgütleri kullanabilir. Bilgi ve teknoloji çağında konvansiyonel yöntemler artık yetersiz kalmıştır. Stratejik hedeflere yönelik siber saldırılar yapılması, organize suç örgütlerinin ve terör örgütlerinin kullanılması gibi yöntemler öne çıkmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra savaşın değişen yapısı belirginleşmiş ve bu yeni modelde terör örgütlerinin ağırlığı artmıştır. Terör örgütleri gibi devlet dışı aktörler tarafından yürütülen, gayrinizamî bir savaş yöntemine dayanan, sınırsız/kuralsız bir şiddet kullanan, daha çok etnik ve dinî temelli olan yeni nesil savaşlarda terörizm ön plandadır.⁵⁷ Bu açıdan devletlerin yöneldiği hibrit savaş modelinin siyasî, ekonomik, diplomatik, sosyal ve bilişimsel yöntemlerinin yanı sıra terörizm de askerî

⁵⁵ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, 4. Bs., İstanbul, YeniYüzyıl Yayınları, 2020, s. 80.

⁵⁶ Bingöl, **a.g.m.**, s. 33-34.

⁵⁷ Hasan Acar, "Küresel Terörün Uluslararası Politikadaki Yeni Aktörü: Hibrit Savaş Modeli", **Küresel Terör ve Güvenlik Politikaları**, ed. Hasan Acar, Ankara, Nobel Yayınları, Nisan 2020, s. 59-61.

yöntemlerinin içinde yer almaktadır.⁵⁸ Hibrit savaş modelinin aksine klasik devlet savaşlarında devletler birbirlerine savaş ilan ederler ve ordular tüm imkânlarıyla çarpışır. Ancak nükleer silah teknolojisinin gelişmesiyle devletler karşılıklı yok olma tehlikesine karşılık uluslararası savaşları tercih etmemektedirler. Savaş ilan etme yetkisine sahip egemen devletler, rakip veya düşman olarak algıladıkları diğer devletlere karşı farklı mücadele yöntemleri geliştirmektedir. Bu yöntemlerden birisi de yeni bir savaş yöntemi diyebileceğimiz uluslararası terörizmi desteklemektir.

Devletlerin uluslararası terörizmle ilişki biçimleri; uluslararası terörizmi himaye etme, uluslararası terörizme fiilî destek verme, uluslararası terörizm faaliyetlerine müsamaha gösterme ve uluslararası terörizm faaliyetlerine karşı yetersiz kalma şeklinde olabilir. Bu bağlamda devletler aktif veya pasif olarak, doğrudan veya dolaylı biçimlerde uluslararası terörizme destek verebilirler. Devletlerin uluslararası terörizm ile ilişki biçimleri hakkında çeşitli tipolojiler mevcuttur. Bunlardan en bilineni Antonio Cassese'e aittir. Cassese, bu çerçevede altı maddelik bir sınıflandırma yapmıştır. Bunlardan birincisi, devletin resmî görevlilerinin ülke dışında terör eylemlerini gerçekleştirmesidir. İkincisi, devletin gayriresmî görevliler, paralı askerler veya silahlı gruplar yoluyla terör eylemlerini gerçekleştirmesidir. Üçüncüsü, devletin bağımsız bir terör örgütüne para ve silah yardımında bulunmasıdır. Dördüncüsü, devletin kendi ülkesinde terör örgütlerine lojistik destek sağlamasıdır. Beşincisi, devletin kendi ülkesinde terör örgütünün üslenmesine ve terör örgütü üyelerinin sığınmasına izin vermesidir. Altıncısı ise devletin aktif veya pasif olarak terör örgütlerine destek sağlamamasıdır.⁵⁹

Devletlerin uluslararası terörizmle ilişki biçimleri konusunda diğer bir tipoloji ise John Murphy'ye aittir. Murphy, bu çerçevede on iki başlık altında bir sınıflandırma yapmıştır. Bunlardan ilki, devletin terör eylemini bizzat gerçekleştirmesi anlamındaki devlet terörizmidir. Bu ilişki tipi, devletin terörizme karışma biçiminin en aktif hâlidir. Burada devlet, yabancı ülkelerde terör faaliyeti gerçekleştirmek için istihbarat birimlerini kullanır. İkincisi, devletin terör örgütüne

⁵⁸ A.g.m., s. 65-66.

⁵⁹ Antonio Cassese, "The International Community's 'Legal' Response to Terrorism", **The International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 38, No:3, Cambridge, Cambridge University Press, Temmuz 1989, s. 598.

doğrudan destek vermesidir. Doğrudan destek, planlama ve rehberlik etme aşamalarını içermektedir. Üçüncüsü, devletin istihbarat desteği vermesidir. Bu destek, teröristlere istihbarat bilgisi sağlanması şeklindedir. Dördüncüsü, devletin teröristleri eğitime desteğidir. Eğitim desteği, temel askerî eğitim ve özelleştirilmiş terörist eğitimi şeklinde iki çeşittir. Beşincisi, devletin terör örgütü üyelerine diplomatik varlıklarını kullandırmasıdır. Burada örgüt üyelerine pasaport verilmesi, bu kişilerin elçiliklerin dış dokunulmazlık ayrıcalığından faydalanmaları gibi durumlar söz konusudur. Altıncısı, devletin terör örgütüne yüksek teknoloji sağlamasıdır. Bu ilişki tipi terör örgütüne nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların temin edilmesini de içerdiğinden hayatî öneme sahiptir. Yedincisi, devletin terör örgütüne silah ve patlayıcı mühimmat temin etmesidir. Bu, en sık karşılaşılan ilişki tipidir. Sekizincisi, devletin terör örgütüne lojistik destek vermesidir. Bu destek, hem ulaşım hem de iletişim yardımı şeklindedir. Dokuzuncusu, devletin terörist amaçlar için teröristlerin ülkesini kullanmasına veya geçiş yapmasına izin vermesidir. Onuncusu, devletin terör örgütüne finansal destek vermesidir. Bu finansal destek, doğrudan veya dolaylı olabilir. On birincisi, devletin zımnî destek vermesidir. Zımnî destek, hedef devleti terör saldırısı hakkında uyarmama, bilgi vermeme veya diğer devletlerle işbirliğini reddetme şeklindedir. On ikincisi, devletin retorik destek vermesidir. Retorik destek, hükümet ajanları kullanılarak diğer devletteki muhalif grupların terörizme teşvik edilmesi şeklindedir.⁶⁰

BM Genel Kurulu, devletlerin uluslararası terörizmle herhangi bir düzeyde ilişkiye girmesini engelleme adına çeşitli kararlar almaktadır. Örneğin, 34/145 (1979) sayılı kararında devletleri, diğer devletlerdeki terörist eylemlere yardım etmek, katılmak ve organize etmekten kaçınmaya ve uluslararası hukuk altındaki mecburiyetlerini yerine getirmeye çağırmaktadır. Uluslararası terörizm sorununun hızlı ve kesin bir biçimde yok edilmesi için devletlerin ulusal düzeyde gerekli tüm tedbirleri almaları, iç hukuk düzenlemelerini uluslararası antlaşmalara uyumlu hale getirmeleri, kendi ülkelerinden diğer devletlere karşı yöneltilecek eylemlerin

⁶⁰ John Francis Murphy, **State Support of International Terrorism: Legal, Political and Economic Dimensions**, New York, Routledge, 2019, s. 32-33.

hazırlanmasını ve örgütlenmesini engellemeleri gerektiğini belirtmektedir.⁶¹ Genel Kurul, 42/159 (1987) sayılı kararında da devletlerin doğrudan veya dolaylı olarak dâhil oldukları bütün terörist eylemlerin şiddetin ve terörün yayılmasına yol açtığını ve uluslararası ilişkilerin normal işleyişini tehlikeye attığını, uluslararası terörizmin dünya genelindeki faaliyetlerinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini ifade etmektedir.⁶² Bu açıdan devletlerin terör örgütlerini bir dış politika aracı olarak kullanmak suretiyle terörizme destek vermesi devletler arası ilişkilerde uluslararası hukukun meşru saydığı yolların dışına çıkması anlamına gelmektedir.

1. Himaye Etme

Devletin uluslararası terörizmi himaye etmesi, devletin terörizme verdiği doğrudan ve aktif bir destek şeklidir. Terörizmi himaye eden devlet, kurumları ve yetkilileri aracılığıyla doğrudan terör eylemlerine katılır. Aktif olarak terör örgütlerini silahlandırır, örgüt üyelerine askerî eğitim verir, kamp ve sığınak sağlar, terör eylemlerini teşvik eder.⁶³ Bu himaye modeline devlet sponsorlu terörizm de denir. Bu bağlamda devletin kendi ajanlarıyla doğrudan terör eylemini planlaması, yönlendirmesi, gerçekleştirmesi söz konusudur.⁶⁴ Burada devletin bizzat terör örgütünü kontrol ettiğini ya da yönettiğini görmekteyiz. Terör örgütü, devletin kontrolü altında hareket etmekte ve terör eylemlerini gerçekleştirmektedir. Himayeci devlet, kendi sınırları dışında faaliyet gösteren terör örgütlerine her alanda destek vererek örgütün varlığını sürdürmesinde başat rol oynamaktadır. Bu açıdan himayeci devlet, terör örgütünü bir maşa olarak elinde tutan, uluslararası siyasal şiddetin asıl uygulayıcısı konumuna gelmektedir.

Devletin bir dış politika aracı olarak uluslararası terörizmi himaye etmesi, kendi sınırları dışında doğrudan terör örgütlerini kullanması anlamına gelmektedir. Bunun en belirgin örneği olarak 1981-1988 yılları arasında ABD'nin Nikaragua'da solcu rejime karşı yürüttüğü faaliyetler gösterilmektedir. Kontralar olarak

⁶¹ BM Genel Kurul, A/RES/34/145, 17.12.1979, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/34/145>, 10.08.2018.

⁶² BM Genel Kurul, A/RES/42/159, 07.12.1987, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/42/159>, 10.08.2018.

⁶³ Martin, **a.g.e.**, s. 117.

⁶⁴ Taşdemir, **a.g.e.**, s. 47-48.

adlandırılan ABD himayesindeki kontrgerillalar, ülkede terör eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Birçok insan hakları ihlali gerçekleştiren rejim karşıtı Kontraların terör faaliyetleri hakkındaki iddialar, ABD tarafından reddedilmiş veya üstü kapatılmıştır. Oysa ABD'nin himayesi olmasaydı, Kontralar rejime karşı terör eylemi gerçekleştirebilecek silah ve para imkânına sahip değillerdi. Terörizmi himaye eden devletler bu faaliyetleri ortaya çıktığında ya olayları reddederler, örtbas ederler, kınarlar ya da bu olayların terörizm olmadığını savunurlar.⁶⁵

Nikaragua'da solcu Sandinista hükümeti, sağcı Samoza hükümetini ihtilal yoluyla devirerek 1979 yılında iktidara gelmiştir. Bunun üzerine 1981 yılında ABD Başkanı Reagan, Nikaragua'nın El Salvador hükümetine karşı savaşıyan gerillalara yardım ettiğini ileri sürerek Nikaragua'ya yaptığı ekonomik yardımı kesmiştir. Nikaragua, ABD'nin uluslararası teamüllere aykırı olarak "Nikaragua'nın iç suları ve karasularına mayın dökmek, Nikaragua ticaret gemileriyle yabancı ticaret gemilerine zarar vermek ve Nikaragua'nın limanlarına, petrol tesislerine ve bir donanma üssüne saldırmak suretiyle kendisine karşı doğrudan güç kullandığını" ve "Sandinista Hükümetini devirmek için savaşıyan Nikaragua gerillalarına yardım ettiğini" iddia etmiştir.⁶⁶ Milletlerarası Adalet Divanı, Nikaragua olayında ABD'nin uluslararası teamülleri ihlal edip etmediğini incelemiştir. Bu çerçevede Divan, ABD'nin Nikaragua'ya karşı iddia edilen silahlı hareketlerini, ABD'nin iddia ettiği meşru müdafaa durumunu ve gerçekleşen terörist faaliyetlerin yerini tartışmıştır.⁶⁷ Divan, öncelikle BM Antlaşması'nın 2. maddesinde bulunan kuvvet kullanmama ilkesinden ve BM Antlaşması'nın 51. maddesinde bulunan silahlı bir saldırı olması hâlinde münferit veya müşterek meşru müdafaa şeklindeki kuvvet kullanmama ilkesinin istisnalarından bahsetmiştir. Divan, Genel Kurulun 1974 tarihli ve 3314 sayılı "Saldırının Tanımlanması" kararının 3. maddesinin g paragrafına atıfta bulunarak "silahlı bir saldırının sadece düzenli silahlı kuvvetlerin sınır ötesi harekâtını değil, ayrıca bir devletin aleyhine düzenli güçlerin ika edebileceği ağırlıkta silahlı harekât ika eden silahlı grupların, düzensiz kuvvetlerin, ücretli askerlerin başka bir devlet

⁶⁵ Martin, **a.g.e.**, s. 118.

⁶⁶ Gündüz, **a.g.e.**, s. 58.

⁶⁷ **A.e.**, s. 118.

tarafından veya onun adına gönderilmesini veya bu olaylara önemli ölçüde müdahil olmasını” içerdiğini kabul etmiştir.⁶⁸

Sonuç olarak Divan, ABD’nin Nikaragua’da bu ülkeye karşı yürüttüğü askerî ve paramiliter faaliyetlerle ilgili olarak öne sürdüğü kolektif meşru müdafaa gerekçesini reddetmiş ve ABD’nin Nikaragua’ya karşı ihlal ettiği uluslararası teamüllerden kaynaklanan yükümlülükleri tespit etmiştir. Buna göre ABD’nin başka bir devletin ülkesine girmek için düzensiz kuvvetler veya silahlı gruplar organize ettiğini veya örgütlenmelerini teşvik ettiğini ve sivil karışıklıklara katıldığını belirtmiştir. Bu bağlamda ABD’nin kontra güçleri eğitmek, silahlandırmak, teçhiz etmek, finanse etmek ve desteklemek veya Nikaragua’da bu ülkeye karşı yürütülen askerî ve paramiliter faaliyetleri teşvik etmek, desteklemek ve bunlara yardımda bulunmak suretiyle iç işlerine karışmama yükümlülüğünü ihlal ettiğine karar vermiştir. Bununla birlikte ABD’nin 1983-1984 yıllarında Nikaragua’nın ülkesine bazı saldırılar ve kuvvet kullanımını içeren hareketler düzenleyerek kuvvet kullanmama ilkesini ihlal ettiğine karar vermiştir. Ayrıca ABD’nin Nikaragua’nın ülkesi üzerinde uçuşları yönlendirerek bir başka devletin egemenlik haklarına tecavüz etmeme yükümlülüğünü ihlal ettiğine karar vermiştir. Nihayet ABD’nin Nikaragua’nın iç sularına ve karasularına mayın dökerek kuvvet kullanmama, iç işlerine karışmama, egemenlik haklarına tecavüz etmeme ve barışçı deniz ticaretini kesintiye uğratmama yükümlülüklerini ihlal ettiğine karar vermiştir.⁶⁹

2. Fiilî Destek Sağlama

Devletin uluslararası terörizme fiilî destek sağlaması, devletin terörizme verdiği dolaylı ve aktif bir destek şeklidir. Terörizme destek veren devlet, terör örgütlerini doğrudan kontrol etmemekle birlikte örgüte her türlü desteği sağlamaktadır. Bu çerçevede terör örgütü, herhangi bir devletin kontrolünde veya yönetiminde değil, bağımsız olarak hareket etmekte ve terör eylemlerini gerçekleştirmektedir. Devlet ise bağımsız olarak hareket eden terör örgütüne dolaylı yollardan finansal, lojistik, siyasi destek sağlamaktadır. Böylece devlet, terör örgütünün para, silah, patlayıcı madde, istihbarat, eğitim, barınma gibi hayati önem

⁶⁸ A.e., s. 58-60.

⁶⁹ A.e., s. 63-67.

taşıyan gereksinimlerini karşılamasına yardım etmektedir. Devletin terörizmi himaye modelinde devletin terör örgütünü resmî veya gayri resmî ajanları yoluyla yönetmesi ve kontrol etmesi söz konusuysa, devletin terörizme fiilî destek vermesi modelinde devletle ilişkisi olmayan kişilerin devletten fiilî destek alarak eylem gerçekleştirmesi söz konusudur.⁷⁰

Devletin uluslararası terörizme fiilî destek sağlaması terörizme devlet yardımı modeli olarak adlandırılmaktadır. Yardım modelinde devlet, terörizmi örtülü olarak teşvik etmekte ve terör örgütüne üstü kapalı olarak destek vermektedir. Devletin terör örgütü ile bağlantısı açık değil, belirsizdir. Devletin terör örgütüne verdiği bu dolaylı destek ortaya çıktığında ise devlet, bağlantının belirsiz olmasına dayanarak desteğini inkâr eder. Sonrasında devlet, siyasal maliyet hesabı yapar ve buna göre terör örgütüne desteğini kesebilir veya desteğe devam edebilir.⁷¹

Uluslararası toplum üyeleri, uluslararası terörizmle mücadele edilmesi gerektiğini savunur ve her fırsatta terörü lanetlerler. Ancak uluslararası ilişkiler alanında devletler, klasik savaş maliyetinden kaçınmak için daha az maliyetli olan yöntemlere yönelirler. Konvansiyonel savaş olasılığının azalması ile savaşlar dönüşerek yeni şekillerde devam etmiştir. Devletler de terör örgütlerine gizli yardımlar yaparak bu savaşı dolaylı olarak yürütmektedir. Konvansiyonel savaş modelinin dönüşmesiyle ortaya çıkan savaş modeli, “yeni savaşlar” olarak tanımlanmaktadır.⁷² Buna göre yeni savaşlarda devletler aktör olma özelliğini kaybetmiştir. Devlet benzeri aktörler, uluslararası terör örgütleri, gerilla grupları, paralı askerlik şirketleri, çıkar grupları yeni aktörler olarak ortaya çıkmıştır.⁷³ Uluslararası suçlardan ve devletlerin gizli malî desteğinden gelir elde eden terör örgütleri, yeni savaşların aktörlerinden biri olarak savaşı yürütürken devletler de dolaylı olarak bu savaşlara dâhil olmaktadır. Örneğin PKK, El Kaide, Hizbullah gibi

⁷⁰ Umut Kedikli, **Uluslararası Terörizm ve Devlet Sorumluluğu**, Ankara, Nobel Yayınları, 2013, s. 136.

⁷¹ Martin, **a.g.e.**, s.119.

⁷² Kaldor, konvansiyonel savaşların dönüştüğünü ve savaşların yeni bir hâl olarak devam ettiğini ifade etmek için 1990’ların sonunda yeni savaşlar terimini kullanmıştır. Bkz. Mary Kaldor, **New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era**, 3. Bs., USA, Stanford University Press, 2012.

⁷³ Münkler, **a.g.e.**, s. 11.

terör örgütleri İran, Suriye, Afganistan, Irak, Yunanistan, ABD gibi birçok devletin fiilî desteğini alarak terör faaliyetlerini yürütmektedir.

3. Müsamaha Gösterme

Devletin uluslararası terörizm faaliyetlerine müsamaha göstermesi, devletin terörizme verdiği doğrudan ve pasif bir destek şeklidir. Bu destek şeklinde devlet, terör örgütünün kendi ülkesinde faaliyet gösterdiğini bilmekte, ancak bu faaliyetlere karşı herhangi bir müdahalede bulunmamakta, aksine müsamaha göstermektedir. Bu kapsamda devlet, terör örgütünü doğrudan yönetmemekte, kontrol etmemekte veya dolaylı olarak fiilî destek vermemekte, fakat terör örgütünün kendi ülkesinde barınmasına, eğitim faaliyetleri yürütmesine, medyayı kullanmasına, tanıtım yapmasına, büro açmasına, miting düzenlemesine, propaganda yapmasına müsaade etmektedir. Devletin terörizmin önlenmesine dair gereken çabayı göstermediğini, son derece müsamahalı davrandığını söyleyebiliriz.

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından 1990 yılında hazırlanan A/45/10 sayılı raporun İnsanlığın Barış ve Güvenliğine Karşı Suçlar bölümünde barışa karşı suç olarak tanımlanan uluslararası terörizmi oluşturan öğeler kapsamında “bir devletin, yetkilileri aracılığıyla diğer bir devlette terörist faaliyetlere girişmesi veya terörist faaliyetleri teşvik etmesi veya bir devletin yetkililerinin diğer bir devlette terörist eylemler gerçekleştirmeyi hesaplayan örgütlü faaliyetlere müsamaha göstermesi” sayılmaktadır. Bu bağlamda başka bir devlete yönelik olarak hareket eden terörist oluşumlara karşı bir devlet tarafından müsamaha gösterilmesi, devletlerin uluslararası terörizme karışma biçimlerinden birini oluşturmaktadır. Ayrıca raporda “müsamaha gösterme” kelimesinin terörist eylemin bilinçli kabulünü ifade ettiği belirtilmektedir.⁷⁴ BM Genel Kurulu’nun 1994 yılında aldığı 49/60 sayılı kararda da devletlerin terörist faaliyetleri örgütlemek, kolaylaştırmak, finanse etmek, teşvik etmek veya müsamaha göstermekten kaçınması gerektiği ifade edilmektedir.⁷⁵ 2006’da kabul edilen BM Terörizmle Mücadele Küresel Stratejisi’nde de terörizmin

⁷⁴ BM Uluslararası Hukuk Komisyonu (ILC) Raporu, Sayı: A/45/10, 1 Mayıs-20 Temmuz 1990, s. 28, (Çevrimiçi) https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_45_10.pdf, 12.08.2018.

⁷⁵ BM Genel Kurul, A/RES/49/60, 09.12.1994, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/49/60>, 10.08.2018.

önlenmesi için sıralanan tedbirler arasında terörist faaliyetlere müsamaha gösterilmesinden veya teşvik edilmesinden kaçınmak yer alır.⁷⁶

4. Yetersiz Kalma

Devletin uluslararası terörizm faaliyetlerine karşı yetersiz kalması, devletin terörizme verdiği dolaylı ve pasif bir destek şekli sayılmaktadır. Bu durumda devlet, kendi ülkesinde terör örgütlerinin barınmasını ve terör eylemlerinin gerçekleşmesini istememekte, onları fiilî olarak desteklememekte, ancak gerçekleşen terör eylemlerini durdurmada yetersiz kalmaktadır. Devlet, kendi ülkesindeki terör örgütlerinin varlığından haberdar olmakla birlikte onlarla mücadele etmede zayıf kalmaktadır. Bu noktada devlet, diğer devletlerden veya uluslararası örgütlerden yardım talebinde bulunmalıdır. Aksi takdirde devlet, terörizmle mücadele konusunda sorumluluğunu yerine getirmemiş olur. Eğer bir devlet, kendi ülkesinde gerçekleşen terörizm faaliyetlerine karşı yetersiz kalmasına rağmen yardım talebinde bulunmuyorsa veya yardım tekliflerini geri çeviriyorsa terörizme zımnî destek vermiş sayılmaktadır.⁷⁷

Bu ilişki biçimine örnek olarak 1977 yılında Somali hükümetinin Mogadişu'ya kaçırılan uçak eyleminde, eyleme müdahalede yetersiz kalması gösterilebilir. Bu olayda 13 Ekim 1977 tarihinde Palma de Mallorca-Frankfurt seferini yapan yolcu uçağı, Filistin Halk Kurtuluş Ordusu'nun mensupları tarafından kaçırılmıştır. Uçak, Almanya'nın Lufthansa havayolu şirketine aittir. Uçak, yakıt almak için Roma'ya indiği sırada Filistin Halk Kurtuluş Ordusu üyesi 4 kişi, Türkiye'de tutulan Filistinlilerin serbest bırakılması ve kendilerine 15 milyon dolar ödenmesi talebiyle uçağı kaçırmıştır. Uçak, önce Dubai'ye, sonra Aden'e uçmuştur. 16 Ekim'de kaptan pilot Jürgen Schumann, uçak korsanları tarafından işbirliği yapmadığı gerekçesiyle öldürülmüştür. Uçak, ikinci pilotun komutasında Mogadişu'ya inmiştir. 18 Ekim'de Somali hükümetinin yardım istediği Federal Almanya Cumhuriyeti'nin polis timi tarafından uçağa baskın düzenlenerek başarılı

⁷⁶BM Genel Kurul, A/RES/60/288, "The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy", 08.09.2006, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/60/288>, 10.08.2018.

⁷⁷ Kedikli, **a.g.e.**, s. 139-140.

bir operasyonla uçak kaçırma eylemi sonlandırılmıştır.⁷⁸ Ayrıca uçak kaçırma yöntemine Rapoport'un üçüncü dalga terörizmi olarak tanımladığı Yeni Sol Dalga dönemindeki terör örgütleri tarafından sıkça başvurulmuştur. 1970'ler boyunca yüzden fazla uçak kaçırma olayı yaşanmıştır.⁷⁹

C. Uluslararası Örgütler Bakımından Terörizmin Kurumsal Analizi

21. yüzyılda terörizm, küreselleşmenin ve teknolojik ilerlemelerin sayesinde amaçsal ve yöntemsel olarak yeni bir boyut kazanmıştır. Eski ve yeni terör tartışmaları sürerken terörizm, El Kaide'nin 11 Eylül saldırılarından sonra ortaya atılan küresel terörizm veya yeni terörizm kavramlarıyla anılmaya başlanmıştır. Bilimsel gelişmelerin hızla ilerlemesi, bilgisayar ve internet teknolojilerinde baş döndürücü yeniliklerin yaşanmasıyla terör örgütleri de buna uyum sağlamış ve yeni bir yapıya bürünmüştür. Bu terör örgütleri bağımsız hücrelerden oluştukları ve gevşek örgütlenme yapısına sahip oldukları için denetim altına alınmaları daha zor hâle gelmiştir. Yüksek ölüm oranlarına yol açan büyük çaplı terör saldırıları düzenleyebilen bu terör örgütleri, bu saldırılarını internet ve sosyal medya yoluyla tüm dünyaya duyurmayı başararak toplumda korku salma ve etki yaratma anlamında da büyük ilerleme kaydetmiştir. Bu açıdan devletlerin bu yeni terörizmle mücadelede tek başına başarılı olma şansları düşüktür. Yeni terörizme karşı daha etkin ve başarılı bir mücadele yöntemi geliştirebilmek için devletlerin işbirliği yapması ve ortaklaşa hareket etmeleri gerektiği düşüncesi ağırlık kazanmaktadır.

Uluslararası örgütler de aldıkları kararlarında özellikle uluslararası işbirliğinin öneminden bahsetmektedir. Uluslararası terörizmle mücadelenin ancak devletlerin ortaklaşa hareket etmeleriyle, istihbarat paylaşımlarıyla ve işbirliğiyle olacağını vurgulamaktadır. Bu bağlamda neoliberal kurumsalcı yaklaşımlar devletlerin terörizme karşı mücadelesinde devlet dışı aktörlerin de önemine dikkat çekmektedir. Buna göre bu ortak mücadelede tüm devletlerle birlikte uluslararası ve bölgesel

⁷⁸ Tolga Özbek, "Mogadişu'ya Kaçırılan Lufthansa Uçağının Hikayesi", 12.02.2017, (Çevrimiçi) [https://www.havayolu101.com/2017/02/12/mogadisuya-kacirilan-lufthansa-ucagi-muze-olacak/#:~:text=Lufthansa%20u%C3%A7a%C4%9F%C4%B1%20\(LH%20181\)%2C,mensup%20d%C3%B6rt%20ki%C5%9Fi%20taraf%C4%B1ndan%20ka%C3%A7%C4%B1r%C4%B1ld%C4%B1,04.01.2021.](https://www.havayolu101.com/2017/02/12/mogadisuya-kacirilan-lufthansa-ucagi-muze-olacak/#:~:text=Lufthansa%20u%C3%A7a%C4%9F%C4%B1%20(LH%20181)%2C,mensup%20d%C3%B6rt%20ki%C5%9Fi%20taraf%C4%B1ndan%20ka%C3%A7%C4%B1r%C4%B1ld%C4%B1,04.01.2021.)

⁷⁹ Rapoport, "The Fourth Wave: September 11 in the History of Terrorism", **a.g.e.**, s. 421.

örgütlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşları, medya ve özel sektör de yer almalıdır. Devletler de üye oldukları uluslararası ve bölgesel örgütlerin çatısı altında sözleşmeler düzenleyerek terörizme karşı alınacak tedbirleri belirlerler ve uygularlar. Örneğin BM, NATO, AGİT, AB, Avrupa Konseyi, Arap Devletleri Ligi, Afrika Birliği, İslam İşbirliği Teşkilâtı, Amerikan Devletleri Örgütü, Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü gibi örgütler, terörizmle mücadele kapsamında çeşitli çalışmalar yürütmektedir.

1. Birleşmiş Milletler

BM'nin genel olarak güvenliğe yaklaşımını anlamak için 1994 yılında yayınladığı İnsanî Kalkınma Raporu önemli bir kaynaktır. Bu raporda insan merkezli bir güvenlik yaklaşımı öne sürülerek insan güvenliğinin silahlarla değil, gelişimle mümkün olacağı ortaya konmuştur. Soğuk Savaş dönemindeki nükleer güvenlik anlayışından insanî güvenlik anlayışına geçilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Soğuk Savaş döneminde güvenlik kavramı ulusal çıkarların korunması veya ülkenin dış saldırılardan korunması gibi ulus devlet merkezli dar bir bakış açısından ele alınmaktaydı. 21. yüzyılda insanî güvenlik kavramı dört temel özellik taşımaktadır. Birincisi, insan güvenliği evrenseldir. Tehditler karşısında tüm insanlar etkilenebilmektedir ve bu tehditler her geçen gün gelişmektedir. İkincisi, insan güvenliğini oluşturan unsurlar arasında karşılıklı bağımlılık vardır. Terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, çevre kirliliği, etnik çatışmalar gibi sorunların sonuçları ulusal sınırlar içinde kalmaz, tüm dünyaya yayılır. Üçüncüsü, insan güvenliği ile ilgili konularda sonradan müdahale etmek yerine önceden önleme sağlamak daha kolaydır. Ayrıca bu yöntem maliyet açısından da daha ucuzdur. Dördüncüsü, insan güvenliği halk merkezlidir. Bu yaklaşım insanların barış içinde yaşayıp yaşamadıklarıyla ilgilenir.⁸⁰ İnsanî güvenlik, askerî güvenlik veya teritoryal güvenlik gibi savunma odaklı ve dar kapsamlı değil, bütünleştirici ve kapsayıcı bir kavramdır. Artık nükleer felaket yerine terörizm, yasa dışı göç, küresel yoksulluk gibi tehditler insan güvenliğini tehdit etmektedir. Bu yüzden güvenlik kavramı teritoryal

⁸⁰ BM Kalkınma Programı, **UNDP Human Development Report 1994**, New York, Oxford University Press, 1994, (Çevrimiçi), http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf, 08.01.2021, s. 22-23.

güvenlikten daha çok insanların güvenliğine odaklanmalı ve güvenliğini sağlamak için silahlı yerlere sürdürülebilir insanî gelişime yönelmelidir. Sonuç olarak insanî güvenlik yedi başlık altında ele alınabilir: ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevresel güvenlik, kişisel güvenlik, toplumsal güvenlik ve politik güvenlik. Bu güvenlik alanlarından birine yönelen bir tehdit diğer alanları da etkiler.⁸¹

BM, küresel insanî güvenliğe yönelik gerçek tehditleri uluslararası terörizm, sera gazı emisyonu ve ormansızlaşma gibi çevresel bozulmalar, kontrolsüz nüfus artışı, aşırı göç, ekonomik açıdan fırsat eşitsizliği, uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığı olarak sıralamaktadır. Bu tehditlere karşı da işbirliğini en geçerli yol olarak görmektedir. Terör olayları 1970'lerin başına kadar daha çok Latin Amerika'da, sonrasında Avrupa'da yaşanmış; 1980'lerin ortalarından itibaren de Orta Doğu'da görülmüştür. Artık terörizm dünyanın her yerinde görülen, özel bir ulusa odaklanmayan küresel bir olgu hâline gelmiştir⁸² Bu açıdan BM, hem Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi yoluyla uluslararası terörizmle ilgili kararlar almakta, hem de bu kararların uygulanması ve denetlenmesi için komisyonlar oluşturarak çalışmalar yürütmektedir.

a. BM Genel Kurulu'nun Çalışmaları

BM Genel Kurulu, 1972'den 2020'ye kadar uluslararası terörizmle mücadele konusunda yüzden fazla karar almıştır. Bu kararlar uluslararası terörizmin önlenmesine yönelik tedbirler, uluslararası terörizmin yok edilmesine yönelik tedbirler, insan hakları ve terörizm, terörizmin finansmanının engellenmesi, terörist saldırıların kınanması, teröristlerin kitle imha silahlarını ele geçirmelerini önlemeye yönelik tedbirler, terörizmle mücadele ederken insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması, rehin alma, nükleer terörizm faaliyetlerinin engellenmesi, radyolojik terörizm tehlikesinin önlenmesi, radyoaktif maddelerin ve kaynakların teröristler tarafından ele geçirilmelerinin önlenmesi, terörizmle mücadeleyle ilişkili uluslararası anlaşma ve protokollerin yürütülmesi için teknik destek verilmesi, uluslararası olarak korunan kişilere yönelik terörist saldırılar, dinî mekânlara karşı

⁸¹ A.e., s. 24-33.

⁸² A.e., s. 34-37.

yapılan terörist eylemlerin barış kültürü üzerindeki etkileri, BM Terörizmle Mücadele Küresel Stratejisi ve BM Terörizmle Mücadele Merkezi hakkındadır.

Genel Kurul, 1972 yılından 1991 yılına kadar aldığı kararlarda “uluslararası terörizmin önlenmesi” ibaresini kullanırken, 1991 yılından sonra aldığı kararlarda “uluslararası terörizmin yok edilmesi” ibaresini kullanmıştır. Bu durum, uluslararası toplumun terörizme karşı aldığı tavrın daha net ve kesin bir şekilde ifade edilmesi anlamında önemlidir. Genel Kurul, “Uluslararası terörizmin önlenmesine yönelik tedbirler” başlıklı kararlarında öncelikle uluslararası terörizm faaliyetlerine karşı uluslararası işbirliğinin öneminden bahsetmekte ve ulusal düzeyde uygun tedbirlerin alınmasını istemektedir. Genel Kurul, artan şiddet eylemlerinin masum insanların hayatlarını ve temel özgürlükleri tehlikeye attığını ve devletlerin bir an önce dikkatlerini şiddet eylemlerinin altında yatan sebeplerin bulunmasına yönlendirmeleri gerektiğini belirtmektedir.⁸³

Genel Kurul, “Uluslararası terörizmin yok edilmesine yönelik tedbirler” başlıklı kararlarında uluslararası terörizmin tüm uygulamalarını ve yöntemlerini sona erdirmek için uluslararası hukuka uygun olarak etkili ve katı tedbirler içeren bir politika uygulanması gerektiğini öne sürmektedir. Buna uygun olarak 9 Aralık 1994 tarihinde “Uluslararası Terörizmin Yok Edilmesine Yönelik Tedbirler Üzerine Deklarasyon” isimli bir bildiri yayımlanmıştır. Söz konusu bildiride aşırıcılık ve hoşgörüsüzlük üzerine dayalı terörizm faaliyetlerinin dünyanın birçok yerinde yükselişe geçtiği, terörist gruplar ile uyuşturucu kaçakçıları ve onların paramiliter gangsterleri arasındaki tehlikeli bağlantıların geliştiği vurgulanmaktadır. Ayrıca hem terörizmle hem de uyuşturucu, silah, nükleer madde kaçakçılığı ve kara para aklama gibi terörizmle yakından ilişkili suçlarla mücadele konusunda devletler arasında daha yakın bir işbirliğinin elzem olduğu, uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülebilmesi için uluslararası terörizm faaliyetlerinin önlenmesinin esas olduğu, uluslararası terörizm eylemlerinden sorumlu olanların adalet önüne çıkarılmaları gerektiği belirtilmektedir. Bununla birlikte BM’nin, ilgili özel kuruluşların ve devletlerin uluslararası terörizm sorunu hakkında kamusal farkındalık yaratılması gibi konularda

⁸³ BM Genel Kurul, A/RES/31/102, 15.12.1976, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/31/102>, 10.08.2018.

önemli bir rol oynayabilecekleri maddesi de bildiride yer almaktadır. Bildiriye göre devletler, ülkelerini başka devletlere veya onların vatandaşlarına karşı işlenecek olan terörist eylemlerin hazırlanması ve örgütlenmesi için veya teröristlerin yerleşmesi ve eğitim kampları kurması için kullandırmamalıdır, buna karşı gerekli önlemleri almalıdır. Ayrıca devletler, terörist faaliyetleri örgütlemek, kolaylaştırmak, finanse etmek, teşvik etmek veya terörist faaliyetlere müsamaha göstermekten kaçınmalıdır.⁸⁴

(1)Terörizmin Önlenmesine Yönelik Sözleşmeler

Terörizmin önlenmesine yönelik sözleşmeler, terörizmin belli alanlarına odaklanır ve belli terörist suçlara yoğunlaşır. Bu sektörel yaklaşım, terörizmin önlenmesi konusunda kapsayıcı genel bir sözleşmenin olmamasından kaynaklanır. Bu sektörel sözleşmeler genel bir normatif standarda sahiptir. Buna göre taraf devletler bu suçları kendi ulusal yargı sistemlerinde suç olarak düzenler ve cezalandırır. Sektörel sözleşmeler terörizmi tanımlamaya çalışmaz. Küresel düzeyde kapsayıcı bir sözleşmenin ve terörizmin tanımının yapılmasının ideolojik ve siyasal zorlukları nedeniyle sektörel sözleşmeler terörizmin önlenmesi konusunda büyük önem arz etmektedir.⁸⁵ Genel Kurul, işbirliği çerçevesinde tüm devletlerin uluslararası terörizme karşı taraf olması gereken protokol ve sözleşmeleri şu şekilde sıralamaktadır:

- 14 Eylül 1963 tarihinde Tokyo’da imzalanan “Uçaklarda İşlenen Suçlar ve Diğer Bazı Eylemlere İlişkin Sözleşme”,
- 16 Aralık 1970 tarihinde Lahey’de imzalanan “Uçakların Kanun Dışı Yollarla Ele Geçirilmesinin Önlenmesine Dair Sözleşme”,
- 23 Eylül 1971 tarihinde Montreal’de akdedilen “Sivil Havacılığın Güvenliğine Karşı Kanun Dışı Eylemlerin Önlenmesine İlişkin Sözleşme”,

⁸⁴ BM Genel Kurul, A/RES/49/60, “Declaration on Measures to Eliminate International Terrorism”, 09.12.1994, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/49/60>, 10.08.2018.

⁸⁵ Andrea Gioia, “The UN Conventions on the Prevention and Suppression of International Terrorism”, **International Cooperation in Counter-terrorism: The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism**, ed. Giuseppe Nesi, England, Ashgate, 2006, s. 8-10.

- 14 Aralık 1973 tarihinde New York'ta kabul edilen “Diplomatik Ajanlar da Dâhil Olmak Üzere Uluslararası Korunmaya Sahip Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme”,
- 17 Aralık 1979 tarihinde New York'ta kabul edilen “Rehine Alınmasına Karşı Uluslararası Sözleşme”,
- 3 Mart 1980 tarihinde Viyana'da imzalanan “Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Hakkında Sözleşme”,
- 24 Şubat 1988 tarihinde Montreal'de imzalanan “Uluslararası Sivil Havacılığa Hizmet Veren Havaalanlarında Kanun Dışı Şiddet Olaylarının Önlenmesine İlişkin Protokol” (23 Eylül 1971 tarihli Sivil Havacılığın Güvenliğine Karşı Kanun Dışı Eylemlerin Önlenmesine İlişkin Sözleşme'nin tamamlayıcı protokolü),
- 10 Mart 1988 tarihinde Roma'da yapılan “Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasa Dışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme”,
- 10 Mart 1988 tarihinde Roma'da yapılan “Kıta Sahanlığında Bulunan Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Yasa Dışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Protokol”,
- 1 Mart 1991 tarihinde Montreal'de yapılan “Plastik Patlayıcıların Teşhisi Amacıyla İşaretlenmesine Dair Sözleşme”.⁸⁶

Genel Kurul'un sonraki kararlarında dikkat çektiği diğer sözleşmeler ise şu şekildedir:

- 15 Aralık 1997 tarihli “Terörist Bombalamalarının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme”,
- 9 Aralık 1999 tarihli “Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme”.⁸⁷

⁸⁶BM Genel Kurul, A/RES/51/210, 17.12.1996, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/51/210>, 10.08.2018.

⁸⁷BM Genel Kurul, A/RES/55/158, 12.12.2000, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/55/158>, 10.08.2018.

“Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme”ye göre terörizmin finanse edilmesi, uluslararası toplumun tamamını ilgilendiren bir sorundur. Uluslararası terörizm faaliyetlerinin sayısı ve ciddiyeti teröristlerin elde ettiği finansmana bağlıdır. Bu sözleşmede, terörizmin finansmanında kullanılan fonlar ile kastedilen kazançlar her türlü değeri içermektedir. Bunlar; somut veya soyut, taşınabilir veya taşınmaz mallar, banka kredileri, seyahat çekleri, banka çekleri, para havaleleri, hisse senetleri, tahviller, bonolar, poliçeler, kredi mektupları, elektronik/dijital belgeler ve aygıtlardır. Doğrudan veya dolaylı olarak ele geçirilen veya türetilen tüm fonlar gelir olarak sayılmaktadır. Eğer bir kişi teröristlerin kullanması niyetiyle veya onların kullanacağını bilerek fon sağlıyorsa veya topluyorsa suç işlemiş olur. Sözleşmeye taraf olan devletler, bu fiilleri kendi iç hukuklarında da suç olarak tanzim etmeli, bu suçların ağırlığına uygun olan cezalar getirmeli ve yargılamanın sağlanması için gerekli tedbirleri almalıdır. Ayrıca terörizmin finansmanı amacıyla tahsis edilen veya kullanılan fonların tespit edilmesi, haczedilmesi veya dondurulması için kendi iç hukuk ilkelerine uygun olarak gerekenleri yapmalıdır. Taraf devletlerden her biri, diğer taraf devletlerle bilgi ve delil paylaşımında bulunacak mekanizmaları kurmalıdır. Terörizmin finansmanına dair suçların hiçbirisi malî suç veya siyasal suç kapsamına alınamaz. Bu sebeple taraf devletler, söz konusu suçu malî suç veya siyasal suç sayarak suçluların iadesi talebini reddetmemelidir. Bu suçların önlenmesi konusunda işbirliği yapmalı ve kendi ülkelerindeki kişilerin ve örgütlerin yasal olmayan faaliyetlerini yasaklamalıdır. Bir suç eyleminden geldiğinden şüphelenilen finansal işlemleri rapor etmeli ve şüpheli işlemlere dikkat etmelidir. Bu amaçla sahipleri veya kullanıcıları belirlenemeyen hesapların açılmasını yasaklayacak düzenlemeler getirmeli, finansal işlemlerin gerçek sahiplerinin kimliğini soruşturacak kurumları tesis etmelidir. Tüm para nakil kuruluşlarına ruhsat verme gibi denetleme önlemleri getirmeli, fizikî olarak sınır ötesine nakit taşınmasını gözlemlemeli ve soruşturmalıdır.⁸⁸

Genel Kurul’un dikkat çektiği bir diğer önemli sözleşme, en tehlikeli terörizm türlerinden biri olan nükleer terörizm hakkındaki “Nükleer Terörizmin Önlenmesine

⁸⁸ BM Genel Kurul, A/RES/54/109, 09.12.1999, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/54/109>, 10.08.2018.

İlişkin Sözleşme”dir. Bu sözleşmeye göre barışçıl amaçlar için olduğu takdirde devletler, nükleer enerji üzerine çalışmalar yapma, uygulama ve nükleer enerji kullanımından fayda sağlama hakkına sahiptir. Ancak nükleer terörizm eylemleri, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürmektedir. Bu sözleşmede radyoaktif madde olarak kastedilen, nükleer madde ve kendiliğinden çözünen parçacıklar içeren diğer radyoaktif yapılardır. Nükleer madde olarak kastedilen, plütonyum-238’de izotop yoğunlaşması yüzde 80’i aşanlar hariç olmak üzere plütonyum, uranyum-233, izotop 235 veya 233’te zenginleştirilmiş uranyum, maden cevheri veya kalıntısı biçimindekiler hariç doğal olarak meydana gelen izotop karışımı olan uranyum maddeleridir. Bu sözleşmeye göre eğer bir kişi öldürme, bedensel yaralama, mülke ve çevreye önemli hasar verme amacıyla radyoaktif madde veya cihaz edinirse, bunları kullanırsa veya böyle bir cihaz yaparsa suç işlemiş olur. Benzer şekilde eğer bir kişi, aynı niyetlerle nükleer bir tesise zarar verirse veya böyle bir tesisi kullanarak radyoaktif madde yayılmasına yol açarsa suç işlemiş olur. Yine bir kişi, güç kullanımı veya tehdit yoluyla nükleer bir tesisi, radyoaktif madde veya cihazı isterse suç işlemiş olur. Bu açıdan taraf devletler söz konusu suçları engellemek için Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı’nın önerilerine uyarak gerekli önlemleri almalıdır. Taraf devletlerden her biri, sözleşmede suç sayılan fiilleri iç hukuklarında da suç şeklinde düzenlemeli ve söz konusu suçların ağırlığına uygun cezalar getirmelidir. Taraf devletler radyoaktif madde, cihazlar veya nükleer tesislerin kontrolünü ele geçirmeleri durumunda bunları zararsız kılacak adımlar atmalıdır.⁸⁹

Genel Kurul’a göre uluslararası terörizmle mücadele alanında BM’nin ve ilgili özel kuruluşların rolü artırılmalı, bölgesel ve uluslararası işbirliği yoluyla devletlerin ulusal kapasiteleri güçlendirilmelidir. Bu doğrultuda Genel Kurul bu alandaki bölgesel çabalara ve bölgesel sözleşmelere de dikkat çeker. Buna uygun olarak AB, Afrika Birliği, And Milletler Topluluğu, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, Amerikan Devletleri Örgütü, Şangay İşbirliği Örgütü, Güney Asya Bölgesel

⁸⁹ BM Genel Kurul, A/RES/59/290, 13.04.2005, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/59/290>, 10.08.2018.

İşbirliği Örgütü gibi bölgesel örgütlerin terörizmle mücadele konusunda yaptıkları toplantı, zirve ve girişimleri örnek gösterir.⁹⁰

(2)BM Terörizmle Mücadele Küresel Stratejisi

Genel Kurul, terörizmle etkili şekilde mücadele etmek amacıyla 8 Eylül 2006 tarihinde “Birleşmiş Milletler Terörizmle Mücadele Küresel Stratejisi”ni kabul etmiş ve böylece uluslararası toplumun çabaları için ayrıntılı bir çerçeve sunmuştur. Bu strateji, iki senede bir gözden geçirilerek yenilenir. Bu stratejinin yürütülmesi için BM Terörizmle Mücadele Merkezi kurulmuştur. Bu merkez, BM’nin terörizmle mücadele çabalarını güçlendirmeye çalışmakta ve üye devletlerin terörizmle mücadele etme kapasitelerini geliştirmeye odaklanmaktadır. Ayrıca Genel Sekreter, “Şiddet Aşırıcılığının Önlenmesine Dair Eylem Planı” oluşturmuştur. Bu planla terörizme zemin hazırlayan şiddet aşırıcılığının önlenmesi amaçlanmaktadır.⁹¹

BM Terörizmle Mücadele Küresel Stratejisi dört sütundan oluşmaktadır. Birinci sütun, terörizmin yayılmasına yardım eden koşullara yönelik tedbirleri içerir. Buna göre uzun süredir çözilemeyen uyuşmazlıkların barışçıl çözümü, terörizme karşı küresel savaşın güçlendirilmesine katkı sağlar. Farklı din, medeniyet, kültür ve halklar arasında hoşgörü ve anlayışı destekleyecek programlar düzenlenmelidir. Toplumun tüm kesimlerini içeren eğitim ve kamusal farkındalık programları uygulanarak barış kültürü, adalet, insanî gelişim, etnik, ulusal, dinî hoşgörü ve tüm dinlere, dinî değerlere, inanışlara veya kültürlere saygı sağlanmalıdır. Terörizmin kurbanlarının ve onların ailelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak ve hayatlarını normalleştirmeyi kolaylaştıracak, gönüllülük esasına dayalı ulusal yardım sistemleri kurulmalıdır. İkinci sütun, terörizmin engellenmesine ve terörizmle mücadeleye yönelik tedbirlerdir. Devletler terörist faaliyetlere müsamaha göstermek, finansman sağlamak, katılmak veya terörist faaliyetleri organize etmek, teşvik etmek, kolaylaştırmak ve tahrik etmekten kaçınmalıdır. Diğer devletlere ve onların vatandaşlarına karşı girişilen terörist eylemlerin hazırlanması için veya teröristlerin

⁹⁰ BM Genel Kurul, A/RES/59/46, 02.12.2004, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/59/46>, 10.08.2018.

⁹¹ BM Genel Kurul, A/RES/72/284, 26.06.2018, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/72/284>, 10.08.2018.

eğitim kampları için kendi ülkelerinin kullanılmamasını sağlamalıdır. Terörizmle bağlantılı suçlarla mücadelede işbirliği artırılmalıdır. Terörizme herhangi bir şekilde destek verenler yargılanmalıdır. Devletler kimyasal, biyolojik, radyolojik, nükleer silah ve malzemeleri, hafif silahları, konvansiyonel silah ve patlayıcıları da içeren yasa dışı ticareti ve teröristlerin hareketlerini tespit etmek ve önlemek için sınır ve gümrük kontrollerini geliştirmelidir. Nükleer, kimyasal, biyolojik veya radyolojik silahlar ve maddelerin kullanıldığı terörist saldırılara cevap vermek için BM davet edilmelidir.⁹²

Üçüncü sütun, terörizmin engellenmesi ve terörizmle mücadele için devletlerin kapasitesini desteklemeye ve bu bağlamda BM sisteminin rolünü güçlendirmeye yönelik tedbirlerdir. Devletler, BM'nin terörle mücadelede işbirliği ve teknik yardım projelerine gönüllü katkı sağlamaları konusunda teşvik edilmelidir. Uluslararası ve bölgesel örgütler, uluslararası toplumun terörle mücadele alanındaki çabalarına katkı sağlamalıdır. BM'nin ilgili kararlarını yürütebilmeleri için devletlerin kapasitelerini geliştirmek üzere üye devletler, BM'nin terörizmle mücadeleyle ilişkili organları, uluslararası ve bölgesel örgütler arasında işbirliği ve teknik destek hakkında daha çok bilgi alışverişi ve düzenli toplantılar yapılmalıdır. Dördüncü sütun ise terörizmle mücadelede insan haklarına saygıyı ve hukukun üstünlüğünü sağlamaya yönelik tedbirlerdir. Devletler terörizmle mücadele ederken genel olarak uluslararası hukuk altındaki yükümlülüklerini, özel olarak da mülteci hakları ve uluslararası insancıl hukuk altındaki yükümlülüklerini göz önünde bulundurmalıdır. Devletler, yargılama sistemini etkin ve hukukun üstünlüğüne dayalı olarak geliştirmek ve sürdürmek için yardım istemelidir.⁹³

b. BM Güvenlik Konseyi'nin Çalışmaları

(1) El Kaide ve Taliban Yaptırımlar Komitesi

Güvenlik Konseyi terörizmle mücadele kapsamında bazı komiteler vücuda getirmiştir. Bu alanda kurduğu ilk uluslararası komite olan “El Kaide ve Taliban

⁹² BM Genel Kurul, A/RES/60/288, “The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy”, 08.09.2006, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/60/288>, 10.08.2018.

⁹³ A.y.

Yaptırımlar Komitesi”, Güvenlik Konseyi’nin 1267 (1999) sayılı kararının uygulanması için kurulmuştur.⁹⁴ Bu sebeple “1267 Yaptırımlar Komitesi” de denilmektedir. El Kaide 1998’de Nairobi, Kenya ve Tanzanya’daki Amerikan elçiliklerine bombalı saldırı düzenlemiştir. Bunun ardından El Kaide mensuplarının Afganistan’da saklanmasıyla ötürü buradaki Taliban rejimine karşı yaptırım kararları alınmıştır.⁹⁵ Söz konusu kararda Afganistan’daki durum ele alınmış ve özellikle Taliban denetimindeki alanlarda terörist faaliyetlerin planlandığına ve teröristlerin eğitildiğine dikkat çekilmiştir. Usame Bin Ladin ve onunla ilişkili kişilerin uluslararası terörist uygulamalarına destek verdiği belirtilmiştir. Yaptırım olarak Taliban yönetimine ait uçakların kalkış ve inişlerinin yasaklanmasına, fonların ve diğer malî kaynakların dondurulmasına karar verilmiştir. Söz konusu karar uyarınca El Kaide ve Taliban Yaptırımlar Komitesi de El Kaide ve Taliban ile bağlantısı olan kişi ve kuruluşları tespit etme ve denetleme görevini üstlenmiştir. 1267 sayılı karardan sonra alınan kararlarla komitenin görev ve yetkileri genişletilmiştir. Buna göre Taliban ve El Kaide’ye karşı silah ambargosu, seyahat yasağı, ağır malî yaptırımlar getirilmiştir.⁹⁶

(2)Terörizmle Mücadele Komitesi

Güvenlik Konseyi’nin terörizmle mücadele kapsamında oluşturduğu bir diğer komite “Terörizmle Mücadele Komitesi”dir. Güvenlik Konseyi’nin 1373 (2001) sayılı kararının uygulanması için kurulduğundan 1373 Komitesi de denilmektedir.⁹⁷ ABD’de düzenlenen 11 Eylül terör eylemlerinden sonra alınan bu kararda hem bu saldırılar kınanmış, hem de bireysel veya ortak meşru müdafaa hakkına atıfta bulunulmuştur. Bununla birlikte aşırıcılığın ve hoşgörüsüzlüğün teşvik ettiği terörizm faaliyetlerinin dünya çapında yayıldığı ve bunun engellenmesi için terörizm faaliyetlerinin hazırlanmasının ve finanse edilmesinin önüne geçilmesi gerektiği

⁹⁴ BM Güvenlik Konseyi, S/RES/1267 (1999), 15.10.1999, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/S/RES/1267\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1267(1999)), 15.08.2018.

⁹⁵ Tamer Kaşıkçı, “Küresel Terörizm ve Birleşmiş Milletler Sistemi”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 47, 2016, s. 14.

⁹⁶ Ülkü Halatçı Ulusoy, **Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Kapsamında Birleşmiş Milletler Akıllı Yaptırımları**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2014, s. 86-89.

⁹⁷ BM Güvenlik Konseyi, S/RES/1373 (2001), 28.09.2001, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/S/RES/1373\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1373(2001)), 15.08.2018.

vurgulanmıştır. Bu çerçevede terörist eylemleri gerçekleştiren veya kolaylaştıran kişilerin ekonomik kaynaklarının, fonlarının ve diğer finansal değerlerinin dondurulması, teröristlerin silah edinmesinin engellenmesi, terörist hareketlerle ilişkili kişilere doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik fayda sağlayanların finansal varlıklarına yasaklar getirilmesi gibi yaptırımlar devletlerin yapması gerekenler arasında sayılmıştır. Terörizmle Mücadele Komitesi, devletlerin 1373 sayılı kararda geçen yükümlülüklerini yerine getirmeleri, terörizmin finansmanının engellenmesi hakkında kendi ulusal mevzuatında yasal düzenlemeleri yapmaları, bu yasal düzenlemelerin etkili olarak uygulanacağı mekanizmaları oluşturmaları gibi konularda yol gösterme ve denetleme görevini yürütmektedir.⁹⁸

Bu komite, devletlerin ilgili normlara uyumunu denetlerken raporlama yöntemini kullanmaktadır. Buna göre devletler terörle mücadele alanındaki iç hukuk düzenlemelerini raporlamakta, Komite de bu raporları değerlendirip terörle mücadele normlarına uyum sürecinin doğru bir şekilde ilerlemesini sağlamaktadır.⁹⁹ Devletlerin hepsi ilgili raporlarını Komiteye ileterek raporlama sistemine uymuştur. Bu raporlara göre devletlerin çoğu iç hukuklarını 1373 sayılı karara uygun hâle getirmek için düzenlemiştir. Ayrıca Komite, devletlerin uluslararası terörizmle ilgili sözleşme ve protokollere taraf olma sürecini hızlandırmıştır.¹⁰⁰ Bu açıdan 1373 sayılı kararın ve Terörizmle Mücadele Komitesi'nin asıl işlevi küresel terörizmle mücadelede devletlerin yasama ve yürütme kapasitelerini artırmaktır.¹⁰¹

(3) Kitle İmha Silahları Komitesi

“Kitle İmha Silahları Komitesi”, Güvenlik Konseyi'nin terörizmle mücadele kapsamında meydana getirdiği komitelerden bir diğeridir. Bu komite, Güvenlik Konseyi'nin 1540 (2004) sayılı kararı gereğince oluşturulduğundan 1540 Komitesi olarak da anılmaktadır.¹⁰² Söz konusu karar kitle imha silahlarının yayılmasının

⁹⁸ Halatçı Ulusoy, **a.g.e.**, s.103-105.

⁹⁹ Kaşıkçı, **a.g.m.**, s. 16.

¹⁰⁰ Eric Rosand, “Security Council Resolution 1373, the Counter-Terrorism Committee, and the Fight Against Terrorism”, **American Society of International Law**, Vol. 97, No: 2, Nisan 2003, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/3100110>, 14.01.2015, s. 337.

¹⁰¹ **A.e.**, s. 334.

¹⁰² BM Güvenlik Konseyi, S/RES/1540 (2004), 28.04.2004, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/S/RES/1540\(2004\)](https://undocs.org/S/RES/1540(2004)), 15.08.2018.

engellenmesini konu edinmiştir. Buna göre devletler hiçbir surette nükleer, kimyasal veya biyolojik silahların edinilmesi, üretilmesi, geliştirilmesi, nakliyesi veya kullanılması amacıyla devlet dışı aktörlere destek sağlamayacaklarını beyan etmektedir. Terörist amaçlar için nükleer, kimyasal veya biyolojik silahların edinilmesi, üretilmesi, geliştirilmesi, nakliyesi veya kullanılmasını yasaklayan yasal düzenlemeleri gerçekleştireceklerini kabul etmektedir. Devletler bu konuda sınır kontrolleri de dâhil etkin tedbirler alacaklarını ve gerekli denetimleri yürüteceklerini açıklamaktadır. Kitle İmha Silahları Komitesi, devletlerin 1540 sayılı kararda bahsedilen yükümlülüklerini yerine getirmeleri hakkında denetleme yapmakta, bu konuda yaptıkları çalışmaları takip etmekte ve hazırladıkları raporları incelemektedir.¹⁰³

c. BM'nin Terörizme Karşı Etkinliğinin Tartışılması

BM'nin insan merkezli güvenlik yaklaşımı uluslararası güvenlik alanında devletler tarafından tam olarak benimsenerek uygulanmamıştır. Bu durumu devletlerin uluslararası politikada daha çok realist bir yaklaşımla hareket etmeleriyle açıklayabiliriz.¹⁰⁴ Bu sebeple BM'nin terörizmle ilgili kararlarının uygulanmasında da sorunlar ortaya çıkmaktadır. Devletlerin realist dış politika uygulamalarının yanı sıra terörizmin tanımlanma sorunundan kaynaklanan durumlar da bu soruna yol açmaktadır. BM Genel Sekreterlik Üst-düzey Paneli'nde terörizmin tanımlanma sorunu nedeniyle çeşitli oluşumların sivilleri hedef almasının kolaylaştığı tartışılmış ve sivillerin öldürülmesinin hiçbir surette haklılaştırılamayacağı söylenmiştir. Buna göre ne devletlerin savaşırken ne de halkların yabancı işgaline direnirken sivilleri öldürmesi kabul edilebilir.¹⁰⁵ Panelin sonucunda çıkan raporda şöyle denilmektedir:

“BM'nin kapsayıcı bir strateji geliştirmesi, üye devletlerin terörizmin tanımını da içeren bir anti-terörizm sözleşmesi üzerinde anlaşamamasından dolayı engellenmektedir. Bu, BM'nin en haklı

¹⁰³ Halatçı Ulusoy, **a.g.e.**, s.110.

¹⁰⁴ Birdişli, **a.g.e.**, s. 133.

¹⁰⁵ Adrian Guelke, **Terrorism and Global Disorder**, London, I.B.Tauris, 2006, s. 193.

sebepler için bile olsa terörizmin asla kabul edilebilir bir taktik olmadığı şeklindeki kesin mesajını vermesine ve moral otoritesini kullanmasına mâni olmaktadır.”¹⁰⁶

Bu durumun somut bir örneğini 1972 yılında Kara Eylül örgütünün Münih Olimpiyatları’nda İsrailli atletlere karşı düzenlediği terör saldırısı sürecinde görebiliriz. Bu saldırının ardından dönemin BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim, bu meselenin Genel Kurul tarafından araştırılmasını istemiştir. ABD konuyla ilgili bir taslak sözleşme hazırlamış, ancak Üçüncü Dünya devletleri bu sözleşmeye itiraz etmiştir. Çünkü bu sözleşmenin sömürge sistemine karşı self-determinasyon mücadelesi veren meşru grupları etkilemesinden endişe etmişlerdir.¹⁰⁷

BM Genel Kurulu’nun ve Güvenlik Konseyi’nin devletlerin doğrudan veya dolaylı olarak uluslararası terörizme siyasal, finansal, lojistik veya askerî destek vermemeleri yönünde aldığı kararlara rağmen devletler yeni bir savaş stratejisi olarak değerlendirdikleri uluslararası terör örgütlerine destek verme yolunu kullanmaya devam etmektedir. Devletlerin bu iki yönlü yaklaşımı, BM sisteminin uluslararası terörizmle mücadele alanındaki etkinliğini tartışmalı hâle getiren bir diğer önemli etkidir. Bunun dışında terörizme karşı yapılan birçok uluslararası sözleşme olmasına rağmen bu sözleşmelerin uygulama safhasındaki etkinlikleri de devletlerin önlemleri uygulayıp uygulamamalarına bağlıdır.¹⁰⁸

BM’nin bünyesindeki devletler açısından uluslararası terörizm konusundaki kararlar neredeyse dünyadaki devletlerin tamamına yakını tarafından alınmış olmaktadır. Buna rağmen kararlar her zaman gerektiği şekilde uygulanamamaktadır. BM, devletlerin bir araya gelerek meseleleri tartışıp görüşebildikleri bir zemin sağlaması açısından çok değerli olmakla birlikte, eğer alınan kararlar verimli şekilde hayata geçirilemezse ve istenilen yönde sonuçlar doğurmazsa BM’nin etkinliği

¹⁰⁶ BM Genel Sekreterlik, High-level Panel on Threats, Challenges and Change, A More Secure World: Our Shared Responsibility, United Nations, New York, 2004, s. 51’den akt. Guelke, **a.g.e.**, s. 193.

¹⁰⁷ Guelke, **a.g.e.**, s. 192.

¹⁰⁸ **A.e.**, s. 194. Örneğin ABD Dışişleri Bakanlığı Irak’ı PKK’ya destek verdiği için terörist devlet olarak tanımlamıştı. Terörist devlet tanımlaması kendi ülke vatandaşlarına terör uygulayan devlet anlamında değildir; başka devletlerde uçak kaçırma, bombalama, diplomatlara saldırma gibi terör faaliyetleri için grupları destekleyen devletleri ifade etmektedir.

zedelenmiş olur. Oysa uluslararası terörizmle mücadele konusundaki BM kararları, terör meselesini her yönüyle ele almakta ve ayrıntılı mücadele yöntemleri önermektedir. Ancak bu kararların uygulayıcısı konumundaki devletlerin yeterli çabayı göstermedikleri söylenebilir. BM'nin gerek Güvenlik Konseyi gerekse Genel Kurul nezdinde aldığı kararlarda terör faaliyetlerinin uluslararası barış ve güvenlik açısından bir tehdit oluşturduğu belirtilmektedir. BM'nin temel amacı uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden tesisi olduğuna göre bu durumda devletler, terörizmle mücadele hakkında alınan BM kararlarındaki tavsiyelere uyma yükümlülüğü taşımaktadır. Aksi takdirde BM aslî görevini ve temel amacını yerine getirememiş olur. Diğer bir deyişle üyesi olsun veya olmasın tüm devletlerin BM Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul tarafından alınan uluslararası terörizmin yok edilmesine yönelik tedbir kararlarına ve tavsiyelerine uyması gerekmektedir. Örneğin terörizmin finansmanının önlenmesi bağlamında bir devlet, terör örgütüne kaynak aktardığı tespit edilmiş kişi veya kurumların ekonomik faaliyetlerine devam etmesine müsaade edemez ya da terör örgütü sayılmış bir oluşumun kendi ülke topraklarında barınmasına göz yumamaz. Somut bir örnek verecek olursak IŞİD'in ele geçirdiği bölgelerdeki petrolü satın alan firmalar IŞİD ile petrol ticareti yapmak suretiyle IŞİD'e finansal destek sağlamış oldu. Böyle olduğu takdirde BM, ilgili kararlarına uymayan devletler hakkında ne yapabilir? BM, bu durumun önüne geçebilmek için terörle mücadele kararlarına uymayan ve gerekli tebirleri almayan devletleri tespit ederek uyarma veya kınama yapabilir ve gerekirse bu devletlere karşı zorlayıcı tedbir kararı alabilir. Çünkü terörizmle mücadele kararlarına uyulmayarak ortaya konan fiiller teröre destek verme sayılabilir.

Soğuk Savaş sonrasında küreselleşmeyle yaşanan gelişmeler karşısında BM'nin yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Ancak eksikliklerine rağmen BM evrensel bir örgüt olarak küresel yönetim bağlamında önemli bir konumdadır. Bu nedenle BM'nin işlevsel olarak daha etkin olabilmesi için değişen koşullara göre düzenlenmesi istenmektedir.¹⁰⁹ Örneğin ABD'nin 20 Mart 2003'te Irak'ı işgal etmesi BM sisteminde engellenememiştir. ABD, Irak'ta kitle imha silahları bulunduğu

¹⁰⁹ Doğan Şafak Polat, "Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Güvenlik", **Uluslararası Güvenlik- Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 342.

iddiasına ve BM silah denetçilerinin Irak'ta görev yapmasına izin verilmemesine dayanarak bu işgali başlatmıştır. BM daha sonra aldığı kararlarla ABD ve İngiltere önderliğindeki Çokuluslu Koalisyon Kuvvetlerinin yasal dayanak olmadan yaptıkları operasyonları onaylamış oldu.¹¹⁰ Bu olayda ABD Başkanı George W. Bush ve İngiltere Başbakanı Tony Blair Irak'taki Saddam Hüseyin rejimini güvenceleştirmek istemiş, ancak başarısız olmuştur. ABD, Irak'taki kitle imha silahlarını uluslararası terörizmle ilişkilendirmiş, acil ve olağanüstü önlemler bağlamında askerî güç kullanımını onaylatmak istemiştir. Uluslararası toplum ve BM Güvenlik Konseyi Saddam Hüseyin rejiminin uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit unsuru olduğu konusunda ikna olmamıştır. Bu başarısız güvenceleştirme sürecine rağmen Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu gerçekleşmiştir.¹¹¹

ABD'nin buna benzer askerî müdahaleleri BM'nin bir ürünü değil, onun tek taraflı tasarruflarının sonucudur. ABD askerî müdahaleden önce ahlakî bir müdahalede bulunur. Düşmanı tespit eder, onu terörist olarak nitelendirir. Sonra da müttefik devletlere düşmanın askerî müdahale ile etkisiz hâle getirilmesini teklif eder veya dayatır.¹¹² ABD bir dünya polisi gibi davranmakta ve Körfez Savaşı'nda olduğu gibi "kendi ulusal saiklerinden hareketle değil, küresel hak adına uluslararası adaleti sağlayabilecek tek güç olarak" hareket etmektedir.¹¹³ ABD "küresel zor kullanma tekeli"ni kullanarak ülkelere müdahale ederken bunu diğer devletlerle birlikte BM çatısı altında yapmaya çalışır.¹¹⁴

BM'nin yapısal bir değişim geçirerek günümüz şartlarına uygun hâle gelmesi gerekmektedir. BM'nin devletlere yaptırım uygulama konusunda sınırlı bir kapasiteye sahip olması örgütün en çok eleştirilen özelliklerinden biridir. Ayrıca kararları uygulama aşamasında ihtiyaç duyduğu malî güce de sahip değildir. BM'nin kurulduğu dönemin yani İkinci Dünya Savaşı sonrasında güç dengesi günümüzde değişime uğramıştır. Bu açıdan Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi (ABD, Çin, Rusya, İngiltere ve Fransa) ve 10 geçici üyeden oluşan yapısı günümüzün güç dengesine

¹¹⁰ A.g.m., s. 347-348.

¹¹¹ Emmers, a.g.m., s.141-142.

¹¹² Michael Hardt, Antonio Negri, **İmparatorluk**, çev. Abdullah Yılmaz, 9. Bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, Şubat 2018, s. 59.

¹¹³ A.e., s. 190.

¹¹⁴ A.e., s. 313.

uygun değildir. Bu yüzden Japonya, Almanya, Hindistan ve Brezilya 11 daimi ve 14 geçici üyeden oluşan yeni bir Güvenlik Konseyi yapılanması önerisinde bulunmuştur. Bu devletler kendilerini ve iki Afrika ülkesini daha daimi üye olarak önermiştir. Ancak var olan daimi üyeler tarafından istenmediği için değişiklik yapılamamaktadır.¹¹⁵

BM'nin üyeleri bağımsız ve egemen devletlerdir. Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin ise veto hakkı vardır. Veto yetkisinin sağladığı bu ayrıcalıklı konum devletlerin egemen eşitliği ilkesine uygun düşmemektedir. Kolektif güvenlik sisteminin işletilmesi için de daimi üyelerin onayı gereklidir. Karar alınırken bu devletlerin kendi ulusal çıkarlarına göre hareket etmeleri sorunların çözülmesini zorlaştırmaktadır. Veto yetkisinin karar alma sürecinde eşitsizliğe yol açması Güvenlik Konseyi'ne karşı güvensizlik doğurmaktadır.¹¹⁶ Ayrıca BM'nin malî açıdan üye devletlere bağlı olması da diğer bir sorundur. BM'nin idari bütçesine ve barış operasyonlarına en fazla malî desteği veren devlet ABD'dir. Örneğin 2019 yılına göre BM Barışı Koruma Operasyonlarına ABD %27.89, Çin %15.21, Japonya %8.56, Almanya %6.09, İngiltere %5.79, Fransa %5.61, İtalya %3.30, Rusya %3.04, Kanada %2.73, Kore Cumhuriyeti %2.26 oranında katkı sağlayarak ilk 10 devleti oluşturmuştur.¹¹⁷ BM, var olması ve kararlarını hayata geçirmesi için devletlerin malî gücüne ihtiyaç duyduğundan ve Güvenlik Konseyi'nin kurumsal yapısı nedeniyle sistemdeki güçlü devletlerin istekleri doğrultusunda çalıştığı yönünde eleştirilmektedir.¹¹⁸

Bu yapısal sorunlar BM'nin tam anlamıyla ulus üstü bir kuruluş olmamasından kaynaklanmaktadır. Aslında BM fikrî düzeyde ulus üstü bir düzen kurmaya çalışmış, ancak biçimsel anlamda bunu yapamamıştır.¹¹⁹ Ulus üstü bir kuruluşun ortaya çıkışında bazı teorik yaklaşımlar öne sürülmüştür. Hobbesçu

¹¹⁵ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 313.

¹¹⁶ Mesut Şöhret, "Uluslararası Güvenlikte BM Güvenlik Konseyi'nin Rolü", **Uluslararası Güvenlik-Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 388-390.

¹¹⁷ BM, "How we are funded", (Çevrimiçi) <https://peacekeeping.un.org/en/how-we-are-funded>, 12.01.2021.

¹¹⁸ Deniz Ülke Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri- Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi**, 3. Bs., İstanbul, Der Yayınları, Eylül 2001, s. 207-208.

¹¹⁹ Hardt, Negri, **a.g.e.**, s. 28.

yaklaşım ulus üstü bir kuruluş için devletlerin egemenlik hakkının bu ulus üstü birime aktarılması ve askerî gücün de bu birimde olması gerektiğini savunur. Bu süreç devletler arasında bir sözleşmeye dayanacaktır ve “...güvenli bir uluslararası sistem kurulmasının ve böylece egemen devletlerin kaçınılmaz olarak ürettiği anarşinin üstesinden gelinmesinin tek aracıdır.”¹²⁰ Lockeçu yaklaşım devletlerin egemenlik hakkının ulus üstü birime aktarılmasından sonra ulus üstü iktidarın oluşacağını ve karşı iktidarların onu destekleyeceğini savunur. Sonuçta ulus aşırı demokrasiyi kuracak küresel değerlere dayalı “küresel bir sivil toplum” ortaya çıkacaktır. Ancak bu yaklaşımlar da günümüzün küreselleşen dünya düzenine cevap verecek bir yapı önermez.¹²¹

2. NATO

NATO, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1949 yılında Sovyetler Birliği’ne karşı savunma niteliğinde kurulan bir örgüttür. Kolektif güvenliği amaçlayan NATO’nun Kurucu Antlaşması’nın 5. maddesine göre “Taraflar, Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası’nın 51. maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır...”¹²²

ABD’nin geliştirdiği ulusal güvenlik stratejileri NATO politikaları olarak ittifak üyeleri tarafından benimsenmiştir. Buna göre Sovyetler Birliği’ni çevreleme politikası ve nükleer silahlanma rekabeti NATO’nun da en önemli stratejisi olmuştur.¹²³ NATO’nun ilk genel sekreteri Lord Hastings Ismay ittifakın amacını “Rusları dışarıda, Amerikalıları içeride, Almanları aşağıda tutmak” olarak ifade

¹²⁰ A.e., s. 29.

¹²¹ A.e., s. 29-30.

¹²² NATO, Kuzey Atlantik Antlaşması, 04.04.1949, (Çevrimiçi)
https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm, 15.10.2018.

¹²³ Birdişli, a.g.e., s. 83-84.

etmiştir.¹²⁴ 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin ve ardından Doğu Bloğunun dağılması ile siyasal ve askerî bir örgüt olan NATO'nun varlığı ve rolü tartışmaya açılmıştır. Uluslararası ilişkiler ortamında meydana gelen değişimlerle birlikte NATO'nun da görevi ve güvenlik stratejileri değişmeye başlamıştır. Bunun üzerine NATO 1991 Roma Zirvesi'ndeki stratejisini geliştirmiş ve ileri savunma, kitlesel karşılık ve esnek karşılık stratejilerinin yerine 1999 Washington Zirvesi'nde "kapsamlı güvenlik kavramı stratejisi"ni benimsemiştir. NATO, bu stratejiyle kitle imha silahlarının yaygınlaşmasının, etnik çatışmaların, ekonomik ve yönetsel istikrarsızlıkların yol açtığı güvenlik sorunlarına karşı mücadele edeceğini açıklamıştır.¹²⁵ Terörizm, 1999 Washington Stratejik Konsepti'nde NATO'nun güvenliğini etkileyen tehlikelerden biri olarak tanımlanmıştır.¹²⁶

Bu yeni stratejiyle NATO'nun alan dışı askerî operasyon yapabilmesinin önü açılmıştır.¹²⁷ NATO ilk askerî operasyonunu Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1991 yılında Körfez Savaşı esnasında Irak'a yapmıştır. Daha sonra 1993-1995'te Bosna Hersek'e ve 1999'da Kosova'ya askerî müdahalede bulunmuştur. NATO insan hakları ihlalleri karşısında müdahalede bulunduğunu gerekçe göstermiştir. Bu insanî gerekçelere rağmen NATO'nun askerî müdahaleleri ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa başta olmak üzere Batılı kapitalist devletlerin kapitalist sistemindeki hâkim konumlarını korumalarına ve sürdürmelerine yardım etmiştir.¹²⁸ Böylece Batılı devletler NATO'nun insanî gerekçelerle yaptığı ve bir stratejiye dönüşen alan dışı operasyonlar yoluyla özellikle Doğulu devletlere müdahale etme imkânına sahip olmuştur.¹²⁹

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de yaşanan terör saldırıları neticesinde de Antlaşmanın 5. maddesi NATO tarihinde ilk kez uygulamaya konmuş ve

¹²⁴ John S. Duffield, Cynthia Michota, Sara Ann Miller, "Alliances", **Security Studies- An Introduction**, ed. Paul D. Williams, London, Routledge, 2008, s. 300.

¹²⁵ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 321-323.

¹²⁶ NATO, "Washington Summit Communiqué", 24.04.1999, (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm>, 15.10.2018.

¹²⁷ Levent Yiğittepe, "NATO'nun Güvenlik Algılaması ve Türkiye Tartışmaları", **International Journal of Academic Value Studies**, Cilt:3, Sayı: 9, 2017, s. 347.

¹²⁸ Caner Sancaktar, "NATO'nun Kosova Müdahalesi: Emperyalist Müdahaleye Bir Örnek", **Uluslararası Güvenlik- Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 445-446.

¹²⁹ Birdişli, **a.g.e.**, s. 122.

Afganistan’da alan dışı misyon başlatılmıştır. Tüm askerî operasyonun liderliğini ABD yürütmüş, diğer müttefikler de ona katkı sağlamıştır.¹³⁰ 11 Eylül saldırılarının etkisiyle küresel terörizm 5. maddenin uygulanmasını sağlayacak gerçek bir tehdit olarak kabul edilmiştir. Küresel terörizmle mücadele artık NATO’nun yeni temel görevi hâline gelmiştir.¹³¹ 2002 Prag Zirvesi’nde NATO, ne zaman ve nerede gerekirse terörizmle mücadele için operasyon gerçekleştireceğine karar vermiştir.¹³² Böylece operasyonlarının alanı ile yapılan tartışmaları sonlandırmak istemiştir. NATO, Afganistan’da ISAF (**International Security Assistance Force: Uluslararası Güvenlik Destek Gücü**) görevinin liderliğini üstlenmiştir (2014 sonu itibarıyla ISAF görevini sonlandırmıştır). NATO, Afganistan’ın terörizm için yeniden güvenli bir bölge hâline gelmesini engellemek üzere Afgan güvenlik güçlerine ve kuruluşlarına eğitim, tavsiye ve destek vermiştir.¹³³

NATO, 2006 Riga Zirvesi’nde de terör örgütlerinin enerji altyapılarına saldırılarına karşı enerji güvenliğinin sağlanmasını gündemine almıştır. Terör örgütlerinin petrol ve doğalgaz boru hatları, tankerleri veya enerji santralleri gibi önemli enerji altyapılarına ve üretim tesislerine saldırı düzenlemesine enerji terörizmi denmektedir. El Kaide’nin Şubat 2016’da Suudi Arabistan’daki Abqaiq petrol rafinerisine saldırı düzenlemesi gibi olaylar NATO’nun enerji güvenliğine dikkat çekmesine yol açmıştır.¹³⁴ Neticede NATO, örgüt olarak terörizmle mücadele alanında da var olacağını göstermiştir. Bu şekilde görev tanımını genişleterek kurulma sebebi ortadan kalksa da neden var olmaya devam ettiğini göstermeye çalışmıştır.

İki kutuplu sisteme göre kurulan NATO aslında klasik devletler arası uyumsuzlukları gidermeye odaklanmıştı, kurucu antlaşmasında da terörizme açık bir

¹³⁰ Sten Rynning, “The New NATO: Europe’s Continued Security Crisis”, **Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research**, ed. Stefano Guzzini, Dietrich Jung, London, Routledge, 2004, s. 193.

¹³¹ **A.e.**, s. 196-199.

¹³² NATO, “Prague Summit Declaration”, 21.11.2002, (Çevrimiçi)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm, 15.10.2018.

¹³³ NATO, “Milestones in NATO’s work on counter-terrorism”, (Çevrimiçi)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm, 15.10.2018.

¹³⁴ Mesut Şöhret, “NATO’nun Ortadoğu Politikası”, **Ortadoğu Analizi: İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve Arap Baharı**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, Haziran 2014, s. 474-476.

atıf yapılmamıştı. NATO'nun terörizm konusundaki yasal çerçevesini 1991 Roma Stratejik Konsepti ve 1999 Washington Stratejik Konsepti oluşturmuştur.¹³⁵ Soğuk Savaş sonrası uluslararası ortamın koşulları karşısında dönüşüm geçiren ve 21. yüzyılın tehditlerine göre yenilenen NATO, 11 Eylül'den sonraki zirvelerinde açıkladığı strateji ve politikalarında küresel terör tehdidini ön plana çıkarmıştır.¹³⁶ 2010 yılında Lizbon Zirvesi'nde kabul edilen NATO'nun Stratejik Konsepti'nde terörizm; uluslararası istikrara, refaha ve NATO üyesi ülkelerin vatandaşlarının güvenliğine karşı doğrudan bir tehdit olarak belirtilmiştir.¹³⁷ NATO uluslararası terörizmi, kitle imha silahlarının yaygınlaşmasını, uyuşturucu, silah ve insan ticareti gibi yasa dışı faaliyetleri, siber saldırıları, iklim değişikliğini yeni güvenlik tehditleri olarak tanımlamıştır. Bu tehditler karşısında “Aktif Katılım, Modern Savunma” şeklinde belirlenen stratejik yaklaşımda “ortak savunma, kriz yönetimi ve işbirlikçi güvenlik” öngörülmüştür.¹³⁸ 2010 Lizbon Stratejik Konsepti bir anlamda NATO'nun küreselleşmesini sağlamıştır, çünkü “alan dışı” müdahale kavramı bu stratejiyle somutlaşmıştır. NATO, terör ve siber saldırılar gibi asimetrik nitelikli yeni güvenlik tehditlerine odaklanmış ve bu tehditlerin Avrupa-Atlantik alanından uzak bölgelerden gelmesi hâlinde alan dışı müdahale ve işbirliği politikalarını öne sürerek etki alanını genişletmiştir. Alan dışı operasyon görevleri, Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun dönüşme sürecinde küresel güvenlik kavramı açısından büyük önem taşımıştır.¹³⁹

2012 yılında Chicago Zirvesi'nde NATO'nun terörizmle mücadele çalışmasının odaklanacağı ilkeler bu tehdide karşı farkındalık oluşturulması, önleme, caydırma, tehdide cevap verme ve hazır olma kapasitelerinin geliştirilmesi, ortak

¹³⁵ Marco Pertile, “NATO”, **International Cooperation in Counter-terrorism: The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism**, ed. Giuseppe Nesi, England, Ashgate, 2006, s. 177-178.

¹³⁶ Sibel Kavuncu, “Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Türkiye”, **Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: “İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası”**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, Eylül 2013, s. 321-322.

¹³⁷ NATO, “Active Engagement, Modern Defence- Strategic Concept”, 2010, (Çevrimiçi) https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf, 15.10.2018, s.11.

¹³⁸ Kavuncu, **a.g.m.**, s. 327-328.

¹³⁹ Sertif Demir, Ekrem Aslan, “NATO'nun Orta Doğu ve Kuzey Afrika Politikaları”, **Ortadoğu Analizi: İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve Arap Baharı**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, Haziran 2014, s. 428-430.

lkeler ve diğer uluslararası aktörlerle işbirliğinin artırılması şeklinde belirlenmiştir.¹⁴⁰ Bu zirvede “akıllı savunma programı” kabul edilmiş, işbirliği ve kriz yönetimi ön plana çıkarılmıştır. Kriz yönetimi ile önleyici bir politika uygulanırken işbirliğine dayalı güvenlik anlayışı ile NATO yesi olmayan ülkelerle ortaklıkların artırılması amaçlanmıştır.¹⁴¹ Buna uygun olarak NATO, 2016 yılında Varşova Zirvesi’nde yol kenarı bombaları ile mücadele, liman güvenliği ve siber savunma gibi alanlarda Ürdün ile işbirliğini artıracalıını ve Irak’ta eğitim ve inşa sürecine başlayacalıını açıklamıştır.¹⁴² Bu zirvede daha çok NATO’nun caydırıcılığını ön plana çıkararak ve Avrupa-Atlantik bölgesinin dışında istikrarın sağlanmasına yönelik politikalar benimsenmiştir.¹⁴³ Soğuk Savaş sonrasında NATO’nun Irak, Afganistan, Libya ve Suriye’deki faaliyetleri değerlendirildiğinde savunma nitelikli askerî bir rgttan daha çok bir güvenlik rgt hâline geldiği söylenebilir.¹⁴⁴

2017 yılında NATO, terörizme karşı uluslararası mücadelede daha çok faaliyette bulunmak için bir eylem planı hazırlamıştır. Bu eylem planına göre daha çok AWACS (**Airborne Warning and Control System** - Havadan Erken Uyarı ve Kontrol Sistemi) uçuşu, daha çok bilgi paylaşımı ve havada yakıt ikmali sağlanacak; NATO Genel Merkezi’nde terörizmle ilgili yeni bir istihbarat birimi kurulacak ve NATO’nun terörizmle mücadele çalışmalarını denetleyecek bir koordinatör atanacaktır. Ayrıca NATO ve AB, terörizmle mücadele konusunda işbirliğini artırmaya karar vermişlerdir. Buna göre bilgi alışverişi güçlendirilecek, terörizmle mücadelede ye ülkelere destek sağlanacak ve terörist saldırılara karşı ulusal mukavemeti geliştirmek üzere çalışmalar yapılacaktır.¹⁴⁵ 2018 yılında Brüksel Zirvesi’nde ise istikrarsız bölgelerde terörizmin yayılmasını ve teröristlerin güvenli bölge edinmesini engellemek için gerekli tedbirlere dikkat çekilmiştir. Örneğin

¹⁴⁰ NATO, “Chicago Summit Declaration”, 20.05.2012, (evrimii), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en, 15.10.2018.

¹⁴¹ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 330.

¹⁴² NATO, “Warsaw Summit Communiqu”, 09.07.2016, (evrimii), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm, 15.10.2018.

¹⁴³ Yiğittepe, **a.g.m.**, s. 349.

¹⁴⁴ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 542.

¹⁴⁵ NATO, “Milestones in NATO’s work on counter-terrorism”, (evrimii) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm, 15.10.2018.

Irak'ta askerî eğitim ve ulusal güvenlik kurumlarının oluşturulmasına, Afgan güvenlik güçlerine sağlanan yardımın artırılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁶ Bu açıdan NATO, terörizmle mücadele alanında her zaman muharip güç olarak değil eğitim, istihbarat paylaşımı, siber güvenlik önlemleri gibi konularda destek vererek de yer almaktadır. Sonuç olarak NATO; terörizmi sınır, milliyet ve din tanımayan bir küresel tehdit olarak görmekte ve bu küresel tehdide karşı uluslararası toplumun ancak birlikte başarı sağlayabileceğine inanmaktadır.¹⁴⁷

3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı

AGİT, Soğuk Savaş yıllarında Avrupa'da güvenliğin artırılması amacıyla kurulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın 1994 yılında uluslararası bir teşkilâta dönüşmüş hâlidir. Teşkilât, güvenliğin üç boyutu olduğunu kabul etmektedir. Bunlar siyasal ve askerî boyut, ekonomi ve çevre boyutu, insanî boyuttur. AGİT, uluslararası sorunlar karşısında diyalog esaslı çözümler üretmeye çalışan, kriz yönetimi ve çatışma önleyici tedbirler öngören, üyeleri itibarıyla geniş bir alanda etkinliğini sürdüren önemli bir işbirliği örgütüdür.¹⁴⁸ Kuzey Amerika'dan Orta Asya'ya uzanan üye devletleri arasında sınır kontrolleri ve düzenlemeleri sağlayarak, zayıf ve istikrarsız devletleri (özellikle Orta Asya devletlerini) güçlendirerek terörizm gibi güvenlik tehditlerini denetim altına almaya çalışır.¹⁴⁹

AGİT'in güvenlik kavramı geniş kapsamlı bir yaklaşıma dayanmaktadır. Kapsamlı güvenlik, işbirlikçi veya genel güvenlik politikasına karşılık gelir. Benzer şekilde Johan Galtung güvenliğin tanımlanmasında geniş bir bakış açısını savunurken Kopenhag Okulu da toplumsal ve insanî güvensizlik durumlarında çatışmanın kökenine inilmesi gerektiğini öne sürer.¹⁵⁰ AGİT bu güvenlik yaklaşımıyla NATO, AB ve Avrupa Konseyi gibi diğer örgütlerden ayrılır.

¹⁴⁶ NATO, "Brussels Summit Declaration", 2018, (Çevrimiçi) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm, 15.10.2018.

¹⁴⁷ NATO, "Countering terrorism", (Çevrimiçi) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm, 15.10.2018.

¹⁴⁸ Erdal Düzdaban, "AGİT ve Türkiye", **Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: "İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası"**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, Eylül 2013, s. 361.

¹⁴⁹ Joanne Wright, "The Importance of Europe in the Global Campaign Against Terrorism", **Terrorism and Political Violence**, No: 18(2), London, Routledge, 2006, s. 291.

¹⁵⁰ David J. Galbreath, **The Organization for Security and Co-Operation in Europe**, London Routledge, 2007, s. 65-66.

NATO'nun ve AB'nin geniş bir güvenlik gündemi olsa da NATO, güvenlik alanında daha çok geleneksel tehditlere odaklanırken AB de güvenlik konularında geleneksel güç politikalarına göre hareket eder. Avrupa Konseyi ise demokratikleşme ve insan hakları gibi insanî güvenlik konularına odaklanan sınırlı bir güvenlik yaklaşımına sahiptir.¹⁵¹

11 Eylül saldırılarından sonra terörizm AGİT'in öncelikli meseleleri arasına girmiştir. AGİT aslında 1975 Helsinki Nihaî Senedi'nde, 1983 Madrid ve 1989 Viyana İzleme Komiteleri toplantılarında terörist faaliyetlere doğrudan ve dolaylı yardımdan kaçınılması ve terörizme karşı işbirliği yapılması konusunda karara varmıştır. AGİT'e göre uluslararası ilişkiler alanındaki şiddet biçimleri insan yaşamını, insan haklarını ve temel özgürlükleri tehlikeye atmaktadır.¹⁵² Bu açıdan AGİT terörizmi barışa, güvenliğe, istikrara, insan haklarına, sosyal ve ekonomik gelişmeye karşı en önemli tehditlerden biri olarak değerlendirmektedir. Terörizmin herhangi bir ırk, milliyet veya dinle ilişkilendirilmesini reddederek kaynağı veya dinamiği her ne olursa olsun terörizmin tüm çeşitleriyle mücadele edilmesi gerektiğini savunmaktadır. AGİT'in terörizmle mücadele yaklaşımı, işbirliğine ve ortaklaşa hareket etmeye dayalıdır. Bu bağlamda AGİT; devletler, uluslararası ve bölgesel örgütler, özel sektör, sivil toplum ve medya arasında işbirliği ve ortaklık yapılmasını önermektedir. AGİT'in terörizmle mücadele faaliyetlerinde odaklandığı bazı stratejik temeller bulunmaktadır. Bu kapsamda terörizme karşı mücadelede uluslararası yasal çerçevenin uygulanması sağlanmalıdır. Terörizmle ilintili suçlara karşı uluslararası işbirliği geliştirilmelidir. Terörizme yol açan şiddet aşırıcılığı ve radikalleşmeyle çok boyutlu bir yaklaşımla mücadele edilmelidir. Terörizmin finansmanı engellenmelidir. Terörist amaçlar için internet kullanımına karşı mücadele verilmelidir. Kitlel imha silahlarının yaygınlaştırılmasına karşı alınan BM Güvenlik Konseyi kararının uygulanması için ulusal çabalar güçlendirilmelidir. Terörizmle mücadele önlemleri uygulanırken, insan hakları ve temel özgürlükler

¹⁵¹ A.e., s. 66-67.

¹⁵² Pietro Gargiulo, "The Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE)", **International Cooperation in Counter-terrorism: The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism**, ed. Giuseppe Nesi, England, Ashgate, 2006, s. 195-196.

korunmalıdır.¹⁵³ Ancak barış ve güvenlik alanında söz konusu stratejilerin uygulanmasında AGİT'in bir yaptırım gücünün olmaması teşkilatın işlevselliğini tartışmalı hâle getirmektedir.¹⁵⁴

AGİT 1999 İstanbul Zirvesi'nde, 2001 Bükreş, 2002 Porto ve 2003 Maastricht Bakanlık Toplantılarında terörle mücadele, çatışma önleme, çatışma sonrası istikrarı sağlama konularında aldığı kararlarla kendi bölgesinde ve komşu bölgelerde daha stratejik ve merkezî bir role kavuşmuştur.¹⁵⁵ 2001'de "Bükreş Terörizmle Mücadele Eylem Planı" kabul edildikten sonra Bişkek Eylem Planı kabul edilmiş ve burada Afganistan'dan kaynaklanan tehditlerden bahsedilmiştir.¹⁵⁶ Böylece AGİT, Afganistan'daki terör oluşumları, uyuşturu üretimi ve kaçakçılığı gibi ulus aşırı güvenlik tehditlerine karşı çalışma yürütmüştür. Sınırların geçirgenliği nedeniyle bu güvenlik tehditleri sadece Orta Asya devletlerini değil, Rusya'yı, Kafkasya ve Avrupa devletlerini de etkiler. Sınırlardan terörist grupların geçişi, insan kaçakçılığı, yasa dışı göç, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı yapılması diğer ülkeler için tehlike oluşturur. Uyuşturucu kaçakçılığı teröristlerin finansmanı için de kullanılır. Ayrıca Afganistan'da teröristler ve kaçakçılar için güvenli bölgeler oluşmuştur.¹⁵⁷

AGİT, 2003'te 537 sayılı Daimî Konsey kararı ile Afganistan'a "İşbirliği Ortağı" statüsü vermiştir. Böylece Afganistan AGİT'in terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi güvenlik sorunlarıyla mücadele konusundaki eğitim ve faaliyetlerine katılabilmektedir.¹⁵⁸ Örneğin AGİT Sınır Güvenliği ve Yönetimi Konsepti kapsamında Afganistan'a sınır güvenliği konusunda yardımcı olmuştur. Bu çerçevede terörizme ve diğer sınır ötesi güvenlik tehditlerine karşı sınır polislerinin eğitimi, sınır güvenliğinin güçlendirilmesi gibi çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca Afganistan,

¹⁵³ AGİT, "Countering Terrorism", (Çevrimiçi) <https://www.osce.org/countering-terrorism>, 22.10.2018.

¹⁵⁴ Levent Yiğittepe, **Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Kavramsal Analiz ve Teorik Tartışmalar**, Ankara, Nobel Yayınları, Ekim 2020, s. 122.

¹⁵⁵ Robert L. Barry, "The Future Tasks of the OSCE", **OSCE Yearbook 2004**, ed. IFSH (Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg), Baden-Baden, 2005, s. 28.

¹⁵⁶ Christophe Billen, "The OSCE: A Platform for Co-operative Counter-Terrorism Activities in Central Asia", **OSCE Yearbook 2005**, ed. IFSH (Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg), Baden-Baden, 2006, s. 267.

¹⁵⁷ Alice Ackermann, "The OSCE and Transnational Security Challenges", **Security and Human Rights**, No:20(3), Leiden, Brill, 2009, s. 239.

¹⁵⁸ **a.g.m.**, s. 240. AGİT, "Granting of the Status of Partner for Co-operation to Afghanistan", PC.DEC/537, 03.04.2003.

Terörizme Karşı Eylem Birimi'nin (**Action Against Terrorism Unit-ATU**) çalışmalarından faydalanmıştır.¹⁵⁹ ATU'nun görevi AGİT'e üye devletlerin BM'nin terörle ilgili sözleşme ve protokollerine katılımını ve bunları uygulamasını gözlemlemek ve bu süreçte devletlere teknik ve yasal destek vermektir.¹⁶⁰

2003 Maastricht Bakanlık Konseyi Toplantısı'nda "21. Yüzyıldaki Güvenlik ve İstikrara Yönelik Tehditlere Karşı AGİT Stratejisi" kabul edilmiştir. Bu stratejide ulus aşırı yeni tehditlerin politik-askerî, ekonomik-çevresel ve insanî güvenlik boyutlarında silahlı çatışmalardan daha çok istikrarsızlık yarattığı belirtilmiştir. Örneğin bu yeni tehditlerin başında gelen terörizm asimetrik yöntemler kullanarak geleneksel güvenlik ve savunma sistemlerini bertaraf eder ve diğer tehdit türleriyle de karşılıklı ilişki hâlinindedir.¹⁶¹ Bu açıdan AGİT 21. yüzyılın güvenlik tehditleriyle mücadele konusunda önemli bir konuma ve büyük bir potansiyele sahiptir. Geniş bir coğrafyada etkin olması, fazla bürokratik olmayan esnek yapısı, ortak değerlere dayalı bir temelinin olması, Orta Asya ve Kafkasya devletlerinin stratejik öneminin artması AGİT'in sahip olduğu avantajlı özelliklerdir.¹⁶² ABD liderliğindeki terör karşıtı uygulamalar "bul ve yok et" temeline dayanırken, AGİT'in uygulamaları terörist grupların ve aşırı ideolojilerin beslendiği sosyal ve siyasal koşullara odaklanır. Bu açıdan AGİT, terörist faaliyetleri bastırmaktan ziyade bu faaliyetlerin oluşumunu engellemeye yönelik uzun vadeli terörle mücadele politikaları yürütür.¹⁶³

Bu kapsamda AGİT bünyesindeki ODIHR (**Office of Democratic Institutions and Human Rights**: Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi) tarafından üye devletlerde yürütülen yasal reformlar, hâkimlerin, polislerin, sınır görevlilerinin eğitilmesi gibi hukukî çalışmalar aslında terörle mücadele alanında

¹⁵⁹ **A.g.m.**, s. 242-243.

¹⁶⁰ Gudrun Steinacker, "The Role of the OSCE as a Regional Security Organization in Combating International Terrorism", **OSCE Yearbook 2003**, ed. IFSH (Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg), Baden-Baden, 2004, s. 89-90.

¹⁶¹ Wolfgang Zellner, "The OSCE and Transnational Security Threats", **Security and Human Rights**, No: 19(4), Leiden, Brill, 2008, s. 311-312.

¹⁶² Marton Krasznai, "Terrorism: a Priority for the Future of OSCE", **Nação e Defesa**, Cilt: 2, No: 103, Sonbahar-Kış 2002, (Çevrimiçi) https://comum.rcaap.pt/bitstream/10400.26/1281/1/NeD103_MartonKrasznai.pdf, 17.01.2021, s. 121-122.

¹⁶³ Ekaterina Stepanova, "The OSCE and US-Russian Co-Operation in the Fight Against Terrorism", **OSCE Yearbook 2002**, ed. IFSH (Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg), Baden-Baden, 2003, s. 63.

kilit role sahiptir. Hukuk sisteminin ve demokratik yapıların güçlendirilmesi AGİT'in terörle mücadeledeki en önemli aracıdır. Ayrıca çatışma alanları terörizm ve onunla ilintili suçlar için elverişli bir ortam hazırladığından AGİT erken uyarı, çatışma önleme ve kriz yönetimi ile çatışma koşullarının oluşmasını engelleyerek terörizm tehdidini kontrol altına almaya çalışır. Uzun vadeli terörle mücadele politikaları kapsamında iyi işleyen demokratik kurumların inşası, özgür seçimlerin yapılması, yargı sisteminin iyileştirilmesi, sivil toplumun yaratılması, muhalefet partilerine yardım edilmesi, ekonomik istikrarın sağlanması gibi çalışmalar yer alır. Çünkü demokratik kurumların zayıflığı, olumsuz ekonomik şartlar, yoksulluk, devlet kurumlarının iyi işlememesi, adil olmayan seçimler, toplumsal iletişim kanallarının yokluğu gibi koşullar terörizmin doğmasına yardım eder. Örneğin bu koşullar altında genç bireyler dinî aşırıcılığa yönelmektedir.¹⁶⁴

AGİT Daimî Konseyi tarafından 2012 yılında alınan 1063 sayılı “AGİT Terörizmle Mücadele Konsolide Çerçeve Belgesi” kararı, Teşkilâtın terörizme karşı verdiği mücadelede bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu çerçeve belgesi, daha önce 2001 yılında açıklanan “Bükreş Terörizmle Mücadele Eylem Planı”na ve 2002 yılında kabul edilen “AGİT Terörizmin Önlenmesi ve Terörizmle Mücadele Şartı”na uygun olarak hazırlanmıştır. Buna göre AGİT; terörist eylemleri hazırlayan, planlayan, finanse eden, kolaylaştıran, destekleyen, bu eylemlere katılan, teröristler için güvenli sığınak temin eden kişileri yakalamak ve yargı önüne çıkarmak için işbirliği yapılmasını öngörmektedir. Terörizm gibi güvenliği tehdit eden diğer örgütlü suçlara da dikkat çekmektedir. İnsan kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı, kitle imha silahlarının yaygınlaştırılması, siber güvenliği tehdit eden yasa dışı faaliyetler bu suçlara örnektir. AGİT'e göre bu tehditlere karşı kapsamlı bir cevap verebilmek için birlikte çalışma gücünün artırılması gereklidir. AGİT, terörizmin yayılmasına yardım eden koşulların ortadan kaldırılması için yapılması gerekenler konusunda da önemli tespitlerde bulunmuştur. Bu bağlamda demokratik kurumlar ve hukukun üstünlüğü güçlendirilmeli, devlet ve toplum arasında diyalog sağlanmalı, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı duyulmalıdır. Terörizmin yayılmasında olumsuz ekonomik koşullara dikkat çeken AGİT yüksek işsizlik oranları, rüşvet ve

¹⁶⁴ Krasznai, **a.g.m.**, s. 121-126.

kötü yönetim durumlarını buna örnek göstermektedir. Ayrıca ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele edilmelidir. Farklı etnik, dinî, dilsel ve diğer topluluklar arasında uyum ve karşılıklı saygı temin edilmelidir. Mevcut uyuşmazlıklar, barışçıl ve müzakereci yöntemlerle çözüme kavuşturulmalıdır.¹⁶⁵

4. Avrupa Birliği

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1951 yılında bazı Avrupalı devletler tarafından Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmuş ve ardından bu kuruluş gelişerek önce Avrupa Ekonomik Topluluğu'na sonra da Avrupa Birliği'ne dönüşmüştür. Bu kuruluş, Avrupalı devletler arasında işbirliği yaparak Avrupa'nın refah seviyesini yükseltmek ve Avrupa'da barışı sağlamak amacıyla tesis edilen siyasal ve ekonomik bir teşkilattır. Savaşlar sonrasında Avrupa'da yaşanan yıkımı düzeltmek ve tekrar böyle bir yıkımın gerçekleşmesini engellemek isteyen Avrupalı devletler, ekonomik gelişmeyi sağlamak ve demokrasiyi güçlendirmek için işbirliğine dayalı çalışmalar yürütmüşlerdir. Böylece AB, karşılıklı bağımlılığa dayanan demokratik bir güvenlik topluluğu olarak ortaya çıkmıştır. AB, küreselleşmeyle birlikte sınırların aşıldığı bir süreçte postmodern bir siyasal varlık olarak adem-i merkezîyetçi bir nitelik göstermiş ve bir barış projesi olarak farklı kimlikleri desteklemiştir.¹⁶⁶

Bölgesel güvenlik kuruluşları dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında birlikte hareket etmeye dayalı bir güvenlik önlemi anlayışına sahiptir. Uluslararası güvenlik tehditleri arttıkça ve çeşitlendikçe güvenlik önlemleri de buna göre şekillenmiştir.¹⁶⁷ Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşmeyle birlikte bir yandan “Yeni Dünya Düzeni”, “tarihin sonu” tartışmaları sürerken diğer yandan güvenlik alanında bölgeselcilik tartışmaları başlamıştır. Buzan ve Waever'ın “bölgesel güvenlik kompleksi” teorisi de bu tartışmalara yeni bir açılım sağlamıştır. Daha çok

¹⁶⁵ AGİT Daimî Konseyi, PC.DEC/1063 (934) “OSCE Consolidated Framework for the Fight Against Terrorism”, 07.12.2012, (Çevrimiçi) <https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/98008.pdf>, 22.10.2018.

¹⁶⁶ Christopher S. Browning, “The EU as a Foreign Policy Actor: the Limitations of Territorial Sovereignty”, **Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research**, ed. Stefano Guzzini, Dietrich Jung, London, Routledge, 2004, s.167-168.

¹⁶⁷ Louise Fawcett, “Regional Institutions”, **Security Studies- An Introduction**, ed. Paul D. Williams, London, Routledge, 2008, s. 311.

ekonomiye odaklanan AB de işbirliğine dayalı güvenlik anlayışına yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda 1992’de Ortak Dış ve Güvenlik Politikası’nı (**Common Foreign and Security Policy**) kabul etmiş, sonra da Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nı (**AGSP-European Security and Defence Policy**) oluşturmuştur.¹⁶⁸ Bosna ve Kosova krizlerinde NATO müdahale ederken AB’nin etkisiz kalması onun güvenlik sorunları karşısındaki eksikliğini göstermiştir. Bu durum AB’nin AGSP’yi kurmasında etkili olmuştur.¹⁶⁹

AB açısından yeni tehditler arasında terörizm, organize suçlar, uyuşturucu trafiği ve göç dalgaları öne çıkmıştır. Bu güvenlik sorunları esasen “yeni” değildir; bunlar geleneksel ulusal güvenlik anlayışının ötesinde askerî olmayan uluslararası nitelikli tehditlerdir. Güvenliğin yeniden tanımlanması ve genişlemesi (Buzan’ın güvenlik kavramını askerî, siyasal, toplumsal, ekonomik ve çevresel güvenlik alanlarına genişletmesi) ile bu tehditler de uluslararası toplumun gündeminde öncelik kazanmıştır.¹⁷⁰ Bu yeni tehditler 1992 Maastricht Anlaşması ile AB’nin güvenlik kapsamına girmiş ve sonrasında bunlarla mücadele için 1995 yılında **Europol** kurulmuştur.¹⁷¹ Europol’ün teröre karşı faaliyet yürütebilmesi ise 1999 yılındaki Konsey kararı ile olmuştur. Ancak 11 Eylül terör saldırılarından sonra terörizmin Europol’ün faaliyetlerinin ötesinde önlemler gerektiren çok boyutlu bir kavram olduğu anlaşılmıştır.¹⁷² Bunun üzerine 2001 yılında Europol, terörle mücadele için özel bir birim kurmuştur. 2002 yılında da üye devletler arasında eşgüdümü sağlayarak soruşturma faaliyetlerinde Europol’e yardımcı olması için **Eurojust** kurulmuştur.¹⁷³ Europol’ün bünyesindeki Terörle Mücadele Görev Gücü (**Counter Terrorist Task Force**), terörizm tehdidiyle ilgili bilgi ve istihbaratın toplanması ve

¹⁶⁸ **A.g.m.**, s. 316-317.

¹⁶⁹ Ufuk Cerrah, “Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının İnşası”, **Uluslararası Güvenlik-Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 643.

¹⁷⁰ Philippe Marchesin, “‘Yeni Tehditler’ Karşısında Avrupa”, çev. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, der. Beril Dedeoğlu, İstanbul, Boyut Kitapları, Ekim 2003, s. 421-424.

¹⁷¹ **A.g.m.**, s. 430.

¹⁷² Beril Dedeoğlu, “Terörizm Üzerine Karşılaştırmalar: Bermuda Şeytan Üçgeni”, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, der. Beril Dedeoğlu, İstanbul, Boyut Kitapları, Ekim 2003, s. 456-458.

¹⁷³ Tessa Szyszkowitz, “The European Union”, **Europe Confronts Terrorism**, ed. Karin von Hippel, New York, Palgrave Macmillan, 2005, s.176-177.

bu bilginin analiz edilerek bir tehdit değerlendirmesi yapılmasından sorumlu olmuştur.¹⁷⁴

Aslında 11 Eylül terör saldırılarından önce de Avrupalı devletler kendi ülkelerinde terör saldırılarına uğramakta ve terör örgütleriyle mücadele etmekteydi. Örneğin İspanya’da ETA, İngiltere’de IRA ayrılıkçı terörist örgütler olarak saldırılar düzenlemekteydi. Ancak bu örgütler sol kanattan gelse de ortak bir amaç için faaliyet göstermedikleri için onlarla mücadelede de devletler arasında ortak bir çalışma yapılmadı. Ancak 1972 Münih Olimpiyatları’nda yapılan terör saldırısından sonra çok taraflı terörle mücadele çalışmaları başladı. Sonrasında kurulan TREVI (**Terrorism, Radicalism, Extremism, International Violence**) grubu üyeleri arasında teröre karşı işbirliği çalışmaları yapıldı.¹⁷⁵ 11 Eylül terör saldırılarının ise AB’de terörizmin “kolektif güvenlikleştirilmesi”nde hızlandırıcı etkisi olmuştur. Bu saldırılarla terör tehdidinin karakteri değişmiş, siyasal kazanç ile şiddetin kullanımı arasındaki denge ortadan kalmış, geniş kapsamlı aşırı şiddet nedeniyle “hiperterörizm” gibi ifadeler kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷⁶ 11 Eylül saldırıları küresel terörizmle ilgili AB’de genel bir tehdit algısı oluşmasını sağlamıştır. AB, küresel terörizmi askerî araçlarla değil, hukukî yaptırımlarla çözüm bulunabilecek bir suç olarak değerlendirmiştir.¹⁷⁷ 21 Eylül 2001’de AB Konseyi olağanüstü toplantı yapmış ve bundan sonra aldığı karar ve uygulamalarıyla AB, terörle mücadele alanında uluslararası bir aktör olma yolunda ilerlemiştir.¹⁷⁸

21. yüzyılda kitle imha silahlarının ve terörizmin yaygınlaşması tehdidi karşısında “Avrupa Güvenlik Politikası sınırların korunmasına dayalı savunma anlayışını terk ederek sınırların ötesindeki menfaatlerin korunması, olumsuz gelişmelere imkân vermeden yerinde çözümleme ilkesine dayalı stratejik güvenlik

¹⁷⁴ Oldrich Bures, “Europol’s Counter-terrorism Role: A Chicken-Egg Dilemma”, **European Security, Terrorism and Intelligence: Tackling New Security Challenges in Europe**, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, England, Palgrave Macmillan, 2013, s. 70.

¹⁷⁵ Christian Kaunert, Sarah Léonard, “The Collective Securitisation of Terrorism in the European Union”, **West European Politics**, Vol. 42, No. 2, UK, Routledge, 2019, s. 263-264.

¹⁷⁶ **A.g.m.**, s. 265.

¹⁷⁷ Jörg Monar, “The EU as an International Counter-terrorism Actor: Progress and Constraints”, **Intelligence and National Security**, Vol. 30, No:2-3, London, Routledge, 2015, s. 355.

¹⁷⁸ **A.g.m.**, s. 334.

kavramına yönelmiştir.”¹⁷⁹ Bu yaklaşımla AB’nin 2001 Laeken Zirvesi’nde aldığı kararlara göre terörizm, dinsel aşırıcılık, bölgesel çatışmalar gibi sorunlar yükselmiş ve 11 Eylül terör saldırıları Soğuk Savaş sonrası dönemin beklenildiği gibi daha güvenli bir dünya sunmadığını göstermiştir.¹⁸⁰ AB, Mart 2004’teki Madrid bombalı terör saldırıları sonrasında terörle mücadeleyle ilgili yeni bir Deklarasyon kabul etmiştir.¹⁸¹ 25 Mart 2004 tarihli Terörle Mücadele Deklarasyonu’nda terör eylemlerinin AB’nin kurucu değerlerine saldırdığı belirtilmiş ve bu saldırıları önlemeye ve cevap vermeye yönelik bir dizi karar açıklanmıştır.¹⁸² Özellikle devlet kurumlarının Europol ve Eurojust gibi AB kurumları ile istihbarat paylaşımı ve işbirliği yapmaları yönünde kararlar alınmıştır. Sınır kontrolü, altyapının korunması, yargı işbirliği, bilgi paylaşımı gibi somut tedbirleri içeren bir Eylem Planı hazırlanmıştır. 11 Eylül saldırıları AB’nin terörle mücadele alanında kurumsallaşma sürecini başlatmış, 2004 Madrid saldırıları ise bu kurumsallaşma sürecini hızlandırmıştır.¹⁸³

AB Terörle Mücadele Koordinatörü (**EU Counter-Terrorism Coordinator**) pozisyonunun kurulmasına da bu dönemde karar verilmiştir. Bu koordinatör, terörle mücadele alanındaki önlemlerin denetimini yapmakla görevlendirilmiştir. Böylece AB’nin terörle mücadele alanında daha aktif bir rol alması istenmiştir.¹⁸⁴ AB Terörle Mücadele Koordinatörü ilk başlarda etkisiz gibi görünse de terörle mücadele alanında AB’nin üçüncü ülkelerle iletişimini geliştirerek önemli bir konuma gelmiştir.¹⁸⁵ Çünkü terörizme karşı sadece askerî faaliyetler yeterli değildir; farklı devletlerin istihbarat servisleri, polis güçleri ve yargı birimleri arasında uluslararası

¹⁷⁹ Hasret Çomak, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nda Gelişmeler ve Türkiye’nin Uyumı”, **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, 2013, s. 215.

¹⁸⁰ **A.g.m.**, s. 245.

¹⁸¹ Patrizia de Cesari, “The European Union”, **International Cooperation in Counter-terrorism: The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism**, ed. Giuseppe Nesi, England, Ashgate, 2006, s. 211.

¹⁸² **A.g.m.**, s. 218.

¹⁸³ Javier Argomaniz, “Post-9/11 Institutionalisation of European Union Counter-terrorism: Emergence, Acceleration and Inertia”, **European Security**, Vol. 18, No:2, UK, Routledge, 2009, s. 158.

¹⁸⁴ Alex Mackenzie vd., “The European Union Counter-terrorism Coordinator and the External Dimension of the European Union Counter-terrorism Policy”, **Perspectives on European Politics and Society**, Vol. 14, No. 3, UK, Routledge, 2013, 328-329.

¹⁸⁵ **A.g.m.**, s. 336-337.

işbirliği gereklidir. Bu işbirliğinin sağlanması da farklı kurumlar arasındaki iletişime bağlıdır. Bu açıdan Avrupa güvenlik ve savunma politikası terörizmle mücadelede önemli bir işlev görmektedir, ancak üye devletler kararların icrasında yavaş hareket etmektedir.¹⁸⁶

AB, Temmuz 2005'teki Londra bombalamalarından sonra "Avrupa Birliği Terörizmle Mücadele Stratejisi"ni kabul etmiştir. Bu strateji, dört sütuna dayanmaktadır: önleme, koruma, takip etme ve karşılık verme. Birinci sütunu oluşturan önleme başlığında radikalleşmenin ve terör örgütlerine katılımın sebeplerinin araştırılmasına dikkat çekilmektedir. İkinci sütunu oluşturan koruma başlığında vatandaşların ve altyapının korunması ve saldırılara karşı güvenlik açıklarının azaltılması yer almaktadır. Bunun için sınır güvenliğinin sağlanması, ulaşım güvenliğinin geliştirilmesi ve stratejik hedeflerin korunması gereklidir. Üçüncü sütunu oluşturan takip etme başlığında teröristlerin plan yapma ve örgütlenme kapasitelerinin azaltılması ve bu teröristlerin yargılanması hedeflenmektedir. Bunun için teröristlerin finanse edilmesi engellenmeli, teröristler iletişim araçlarından ve destekten mahrum bırakılmalı, devletlerin ulusal kapasiteleri artırılmalı, polis ve yargı otoriteleri arasında işbirliği ve bilgi paylaşımı geliştirilmelidir. Dördüncü sütunu oluşturan karşılık verme başlığında ise bir terörist saldırı sonrasında saldırının sonuçlarının en aza indirilmesi ve bu sürecin yönetimi yer almaktadır. Bu amaçla kriz yönetimi düzenlemeleri yapılmalı, sivil koruma mekanizmaları iyileştirilmeli, risk değerlendirme araçları geliştirilmeli ve terörizmin kurbanlarına yardım edilmelidir.¹⁸⁷ AB, bu dört başlığın icrasında üçüncü ülkelerle ve uluslararası kuruluşlarla bilgi paylaşımı ve işbirliğinin önemine özellikle vurgu yapmaktadır.

Kopenhag Okulunun geliştirdiği güvenlikleştirme teorisi bağlamında AB'nin terörle mücadele politikalarına baktığımızda tehdidi tanımlayan güvenlikleştirici aktörle onun hitap ettiği dinleyici kitlesi arasında net bir ayrım yapılamaz. Bu durum AB'nin sui generis özelliğinden kaynaklanmaktadır. AB bir devlet olmadığından bir

¹⁸⁶ Cesari, **a.g.m.**, s. 228-229.

¹⁸⁷ Avrupa Birliği, "The European Union Counter-Terrorism Strategy", (Çevrimiçi)
<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf>,
05.11.2018.

hükümeti veya başkanı da yoktur, dolayısıyla güvenlikleştirme sürecinin söylem aşamasını icra edecek biri de yoktur. Ancak AB'nin güvenlikleştirme için kullandığı araçlar vardır ve bunları olağanüstü tedbirler almak için kullanır. Bu politika araçlarını 2005 AB Terörizmle Mücadele Stratejisi'nde görebiliriz. Stratejinin önleme, koruma, takip etme ve karşılık verme şeklindeki dört sütununda yer alan faaliyetlerin yerine getirilebilmesi için istihbarat paylaşımı gereklidir.¹⁸⁸ Güvenlikleştirmenin politika araçlarını “neyin tehlikede olduğu ve onun hakkında ne yapılması gerektiği konusunda tartışmalı olan tarafları uyumlaştırmayı sağlayan güçlü stratejiler”¹⁸⁹ olarak açıklamak mümkündür. Böylece güvenlikleştirmenin politika araçları tehdit unsurunu somutlaştırarak kamusal eylemin bu tehdide yönelmesini sağlar.¹⁹⁰ AB'nin terörle mücadele politikasında da bilgi sistemlerini içeren veritabanları politika araçları olarak işlev görür. Bu veritabanlarına örnek olarak 11 Eylül saldırılarından sonra kurulan VIS (**Visa Information System**: Vize Bilgi Sistemi) gösterilebilir. VIS sadece genel bir vize uygulaması veya düzensiz göçmenlere yönelik bir önlem değildir. VIS, AB'nin potansiyel tehdit olarak tanımladığı kişilere karşı uygulanarak bilgi paylaşımı yoluyla terörle mücadele eder ve böylece bir güvenlikleştirme aracı hâline gelir.¹⁹¹

AB, Avrupa'nın güvenliğinin diğer ülkelerin güvenliğiyle, özellikle de komşu ülkelerin güvenliğiyle ilişkili olduğu gerçeğinden hareketle AB Terörizmle Mücadele Stratejisi'nin küresel ölçekte uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Bunun için AB Balkanlar, Afrika, Orta Doğu ve Asya ülkeleriyle ortaklaşa hareket etmektedir. Yumuşak güce dayalı stratejiler benimseyen AB yeni güvenlik tehditlerinden korunmak için komşu bölgelerdeki ülkelerin istikrarlı, insan haklarına saygılı ve demokratik yapılara sahip olmasını ister. Bu çerçevede “Yeni Komşuluk Politikası”nı geliştirerek Orta Doğu, Orta Asya, Güney Akdeniz ve Güney Kafkasya devletlerini demokratikleşmeleri yönünde destekler. Böylece bölgesel çatışmaların neden olduğu güvenlik tehditlerini önlemeyi amaçlar. Örneğin AB, İsrail-Filistin

¹⁸⁸ Thierry Balzacq, Sarah Léonard, “Information-sharing and the EU Counter-terrorism Policy: A ‘Securitisation Tool’ Approach”, **European Security, Terrorism and Intelligence: Tackling New Security Challenges in Europe**, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, England, Palgrave Macmillan, 2013, s. 127-128.

¹⁸⁹ A.g.m., s. 130.

¹⁹⁰ A.g.m., s. 131.

¹⁹¹ A.g.m., s. 138.

sorununun bölgede istikrarsızlık yaratarak terörizme ve aşırıcılığa zemin hazırladığını düşünmektedir.¹⁹²

AGSP'nin adı 2007 Lizbon Anlaşması ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (**OGSP-Common Security and Defence Policy**) olarak değiştirilmiştir. OGSP, AB'ye bölgesel güvenlik sorunlarında çatışma önleme, kriz yönetimi ve barışı koruma için sivil ve askerî operasyon yapabilme olanağı sağlamıştır.¹⁹³ OGSP'nin operasyon görevleri doğrudan terörle mücadele amacıyla yapılmasa da sivil operasyonlar hukukî yaptırımların uygulanmasını ve emniyet kurumlarının güçlendirilmesini sağlayarak terörle mücadeleye destek olmuştur. EUPOL Afganistan (**EU Police Mission in Afghanistan**) ve EUJUST LEX Irak (**Integrated Rule of Law Mission for Iraq**) görevleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.¹⁹⁴

2008 yılında kabul edilen ve 2014 yılında güncellenen “Radikalleşmeyle ve Terörizme Katılımla Mücadele Stratejisi”nde terörizme katılımı ve radikalleşmeyi artıran unsurlar ve bunlara karşı yapılması gerekenler tespit edilmiştir. Buna göre internet ve sosyal medyanın kullanımıyla teröristlerin iletişim ve hareket kabiliyetleri artmıştır. Yeni nesil teröristler yabancı savaşçılar, yalnız kurt terörizmi, evde terörist eğitimi gibi yöntemleri kullanmaktadır. Bu unsurlar radikalleşmeye ve terörizme katılıma yönelik olanaklar sunmaktadır.¹⁹⁵ Terör örgütlerinin internet ve sosyal medya araçlarını kullanmalarını önlemek için 2015 yılında AB İnternet Başvuru Birimi (**EU Internet Referral Unit**) kurulmuştur. Bu birimin amacı, terörist ve şiddet aşırıcılığı içeren çevrimiçi bağlantıları tespit etmek ve üye devletleri bu konuda bilgilendirmektir.¹⁹⁶ 2016 yılında da Avrupa Terörizmle Mücadele Merkezi (**European Counter Terrorism Centre**) kurulmuştur. Bu merkez üye devletlerin bilgi paylaşımını artırmak, yabancı teröristlerin, silah kaçakçılığının, çevrimiçi

¹⁹² Hasret Çomak, Mehlika Özlem Ultan, “Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası”, **Ortadoğu Analizi: İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve Arap Baharı**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, Haziran 2014, s. 419-420.

¹⁹³ Cerrah, **a.g.m.**, s. 647-648.

¹⁹⁴ Monar, **a.g.m.**, s. 337.

¹⁹⁵ Avrupa Birliği Konseyi, “Revised EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism”, 2014, (Çevrimiçi) <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9956-2014-INIT/en/pdf>, 05.11.2018.

¹⁹⁶ Europol, “EU Internet Referral Unit-EU IRU”, (Çevrimiçi) <https://www.europol.europa.eu/about-europol/eu-internet-referral-unit-eu-iru>, 05.11.2018.

terörist propagandanın ve teröristlerin finansmanının araştırılması ve gözlemlenmesi için ortak çalışma yürütmek amacını gütmektedir.¹⁹⁷ Ayrıca AB terörizmle mücadelede uluslararası standartların oluşturulması ve uluslararası uzlaşmanın sağlanması için uluslararası ve bölgesel örgütlenmelerle yakın çalışma içerisinde. Bu bağlamda BM, İslam İşbirliği Teşkilâtı, Arap Devletleri Ligi, AGİT ve Avrupa Konseyi gibi örgütlenmelerle işbirliği yapmaktadır.

Tablo 2.2: 2017-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Terörist Saldırıları

Yıl	Cihatçı Terörizm	Sol Kanat ve Anarşist Terörizm	Sağ Kanat Terörizm	Etno-Milliyetçi ve Ayrılcı Terörizm	Tek Sorun Terörizm	Türü Belirsiz	Toplam
2017	33	24	5	137	-	6	205
2018	24	19	1	83	1	1	129
2019	21	26	6	57	3	6	119

Kaynak: Bu tablo EU TE-SAT Report 2020'deki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. EU TE-SAT Report 2020, 23.06.2020, (Çevrimiçi)

https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/european_union_terrorism_situation_and_trend_report_te-sat_2020_0.pdf , 21.01.2021.

Europol 2006 yılından beri yıllık olarak TE-SAT Raporu (**European Union Terrorism Situation and Trend Report**) yayınlamaktadır. Bu rapor AB ülkelerindeki terörist saldırıları ve tutuklamaları kayıt altına alarak bir durum analizi ortaya çıkarmaktadır. Böylece Europol terörizmle ilgili bir durum değerlendirmesi yaparak terörle mücadele politikalarının etkinliğini göstermektedir. 2020 TE-SAT Raporu'na göre 2019 yılında 13 AB üyesi devlette 119 saldırı gerçekleşti. Bu saldırılara tamamlanmış, başarısız olmuş ve engellenmiş saldırılar dâhildir. 2017 yılında 205 saldırı, 2018 yılında 129 saldırı gerçekleştiğinden saldırı sayılarında azalma eğilimi gözlemlenmektedir (Bkz. Tablo 2). 2019 yılında 19 AB üyesi devlette

¹⁹⁷ Europol, "European Counter Terrorism Centre-ECTC", (Çevrimiçi) <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-counter-terrorism-centre-ectc>, 05.11.2018.

1004 kişi terörle ilişkili olduğu şüphesiyle tutuklandı. 2017 yılında 1219 kişi, 2018 yılında 1056 kişi tutuklandığından tutuklamalarda da azalma eğilimi gözlemlenmektedir (Bkz. Tablo 3).¹⁹⁸

Tablo 2.3: 2017-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Tutuklamalar

Yıl	Solcu Ve Anarşist Terörist	Sağcı Terörist	Cihatçı Terörist	Etno-Milliyetçi Terörist	Tek Sorun Terörist	Türü Belirsiz	Toplam
2017	36	20	705	30	0	428	1219
2018	34	44	511	30	3	434	1056
2019	111	21	436	48	2	386	1004

Kaynak: Bu tablo EU TE-SAT Report 2020'deki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. EU TE-SAT Report 2020, 23.06.2020, (Çevrimiçi)
https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/european_union_terrorism_situation_and_trend_report_te-sat_2020_0.pdf , 21.01.2021.

AB terör türlerini cihatçı, sağ kanat, sol kanat ve anarşist, etno-milliyetçi ve ayrılıkçı, tek sorun terörizmi olarak gruplandırmaktadır. AB, cihatçı terörizmi Selefilik'in şiddet içeren bir alt akımı olarak görmektedir. Sağ kanat terörizm sosyal, siyasal ve ekonomik sistemde aşırı sağcı bir model kurmayı amaçlar ve bir ırkın, ulusun veya kültürün üstün olduğuna inanır. Sol kanat terörizm siyasal, sosyal ve ekonomik sistemin yerine komünist, sosyalist veya sınıfsız bir yapı kurmak ister. Anarşist terörizm de sol kanat terörizmin bir alt kategorisidir. Etno-milliyetçi ve ayrılıkçı terörizm bir devletten ayrılarak belli bir ulusal veya etnik kimliğe dayalı kendi devletini kurmayı amaçlar. Tek sorun terörizmi ise hayvan hakları, çevrenin korunması gibi özel bir politikayı değiştirme amacı taşır.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Europol, **European Union Terrorism Situation and Trend Report 2020**, 23.06.2020, (Çevrimiçi)

https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/european_union_terrorism_situation_and_trend_report_te-sat_2020_0.pdf , 21.01.2021.

¹⁹⁹ A.e., s. 94-95.

III. İŞİD VE ULUSLARARASI TOPLUMUN İŞİD'E YAKLAŞIMI

A. İŞİD'in Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

21. yüzyılda küresel düzeyde faaliyet gösteren İŞİD, sahip olduğu özelliklerle uluslararası ilişkilerde devlet dışı bir aktör olarak etki yaratan terör örgütleri arasında öne çıkmıştır. Yeni nesil terör örgütü olarak nitelendirilen İŞİD, bağımsız hücrelerden oluşan gevşek örgütlenme yapısı, bilişim teknolojilerini kullanarak küresel düzeyde yürüttüğü propaganda faaliyetleri, devlet olma amacına uygun olarak yürüttüğü teritoryal stratejisi, sahip olduğu yüksek finansal kaynaklar ve ağır silahlar sayesinde dünya çapında düzenlediği terör saldırıları ile uluslararası toplumu fazlasıyla etkilemiştir. Nitekim uluslararası toplum, İŞİD terör örgütünün uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürdüğü konusunda anlaşarak ortak bir mücadeleye girişmiştir. İŞİD'in açılımı “Irak ve Şam İslam Devleti” şeklindedir. Arapça adı **ad-Dawlah al-Islamiyah fil-‘Iraq wa ash-Sham**’dır ve Arapça yazılışı, okunuşu veya telaffuzundan hareketle DAESH/DAEŞ/DAİŞ/DEAŞ olarak da kısaltılmaktadır. İngilizce adı **The Islamic State of Iraq and Syria**’dır ve bunun kısaltması ISIS şeklindedir. Diğer İngilizce kullanımı **The Islamic State of Iraq and the Levant**’tır ve bunun kısaltması da ISIL şeklindedir. Son dönemde örgüt, adını “İslam Devleti” olarak açıklamıştır. Bu yüzden İngilizcede **The Islamic State** olarak kullananlar vardır ve bunun kısaltması ise IS şeklindedir.

1. İŞİD'in Oluşum Süreci

İŞİD'in oluşumunda ve güçlenmesinde SSCB'nin 1979'da Afganistan'ı işgal etmesiyle başlayan, 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali ve 2011'de Suriye'de çıkan iç çatışmalarla devam eden çeşitli olaylar etkili olmuştur. Bu olaylar bölgede siyasal istikrarsızlık, siyasal yönetim boşluğu ve sürekli şiddet ortamı yaratarak İŞİD'in güçlenmesine zemin hazırlamıştır. İŞİD, dinî söylemler kullanarak cihat çağrısı yapmış ve Iraklı, Suriyeli ve birçok ülkeden gelen yabancı terörist savaşçılar toplayarak hem işgal kuvvetlerine, hem de merkezî hükümetin askerî güçlerine karşı saldırılar düzenlemiştir. Bu şekilde toprak kazanan İŞİD, ele geçirdiği bölgelerdeki büyük gelir kaynağı olan petrol rafinerilerine sahip olmuş ve ekonomik açıdan

güçlenmiştir. IŞİD'in bu yükselişi, uluslararası toplumun IŞİD'e karşı harekete geçmesini sağlamıştır.

IŞİD'in kökeni, Ebu Musab el-Zerkavi'nin 1999'da Afganistan'da kurduğu "Tevhid ve Cihat" adlı örgüte dayanmaktadır. Zerkavi, Kur'an-ı Kerim'i en saf hâliyle anlama ve yaşama şeklinde ifade edilebilecek Selefilik inancına bağlıydı ve bu inancı örgütün temel düşüncesi olarak belirledi. Zerkavi, 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle başlayan süreçte işgale karşı savaşıyan mücahitlere katılmış ve cihatçı faaliyetlere bu şekilde başlamıştır. SSCB'nin işgali bittikten sonra ülkesi Ürdün'e dönen Zerkavi burada 1994 yılında silah ve patlayıcı bulundurmaktan tutuklanmıştır. Zerkavi hapisteyken Selefilik inancını teoriden pratiğe geçirme amacını gerçekleştirmek için yeni bir savaşçı grup oluşturmaya karar vermiştir. 1999 yılında hapisten çıkan Zerkavi, El Kaide'nin lideri Usame bin Ladin'den destek istemiştir.¹ El Kaide'den istediği yardımı alamayan Zerkavi, Tevhit ve Cihat örgütünü kurarak Afganistan'ın Herat kampında eğitimlerine başlamıştır. Örgütün militan yapısı daha çok Ürdünlü, Filistinli ve Suriyelilerden oluşmuştur.²

ABD, 11 Eylül saldırıları dolayısıyla 2001 yılında Afganistan'a müdahale edince Zerkavi Afganistan'dan çıkmıştır. Irak, İran ve Ürdün'de çalışmalarını sürdüren Zerkavi, 2003 yılında Irak'ta, "Irak Tevhit ve Cihat Örgütü"nü kurmuştur. ABD, 2003'te Irak'ı işgal ettiğinde ise buna direniş göstermiştir. Sadece işgal güçlerine karşı değil, BM merkezlerine ve Şiiilere karşı da saldırılar düzenlemiştir. Böylece Sünni ve Şiiiler arasında şiddetli mezhep çatışmaları çıkarmak istemiştir. Şiiileri içerideki düşman, Batılıları da dışarıdaki düşman olarak tanımlamıştır. Örgütün düzenlediği bombalı araç saldırılarının ve suikastların yer aldığı video kayıtları, cihatçılar tarafından tüm dünyaya yayılmıştır. Zerkavi bu şekilde düşmanlarına korku salmayı ve taraftarlarını da etkilemeyi hedeflemiştir.³ 2004 yılının Nisan ayında Felluce'de ABD kuvvetleri ile direnişçiler arasında yaşanan çatışmalardan sonra ABD Felluce'den geri çekilmiştir. Felluce'de ABD askerleri

¹ Katarzyna Jasko v.d., "ISIS: Its History, Ideology, and Psychology", 08.04.2018, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/324279895_ISIS_Its_History_Ideology_and_Psychology, 13.11.2018, s. 4-6.

² Recep Tayyip Gürler, Ömer Behram Özdemir, "El-Kaide'den Post-Kaide'ye Dönüşüm: IŞİD", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Mayıs 2014, s. 116.

³ Jasko v.d., **a.g.m.**, s. 6-8.

savaş suçu işlemiş ve tepkilere neden olmuştur. Zerkavi ise çatışmadaki başarısından dolayı etkinliğini artırmıştır. 2004 yılına kadar bağımsız olarak örgüt faaliyetlerini sürdüren Zerkavi, 2004 yılında Usame bin Ladin'e bağlılık yemini etmiş ve El Kaide çatısı altına girmiştir. Örgütün adını da **Tanzim Kaidat el-Cihad fi Bilad el-Rafidayn** (İki Nehir Topraklarındaki El Kaide ya da Mezopotamya El Kaidesi) şeklinde değiştirmiştir ve bundan dolayı örgüte "Irak El Kaidesi" denmiştir.⁴

ABD liderliğindeki Irak işgalinden sonra Irak'taki farklı etnik köken ve mezheplere mensup kesimler arasındaki ayrılık derinleşmiştir. Baas rejiminin benimsediği kolektif kimlik anlayışı ulusalcılığa dayanmaktaydı, ancak Irak El Kaidesi Sünni bir İslam devleti kurmayı amaçlamıştır. Irak'taki işgal ortamı, siyasi istikrarsızlık, devlet kurumlarının yıkılması, etnik ve mezhepsel çatışmalar örgütün yükselmesine zemin hazırlamıştır. Siyasal sistemin başarısızlığından faydalanan örgüt, Selefi-cihatçılığa ve mezhepçiliğe dayalı politikalarını bir seçenek olarak sunmuştur.⁵ ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra kurulan Koalisyon Geçici Otoritesi, ülke yönetiminde Şii'leri öne çıkaran, Sünnileri ise etkisiz kılan politikalar izlemiştir. Devlet kurumlarında ve orduda çalışan Sünnilere yönelik işten çıkarmalar yapılmış ve bir daha görev almalarını engelleyen kararlar alınmıştır. Bunun sonucunda yüz binlerce kişi sistem dışında kalmıştır. Bu uygulamalar eğitilmiş ve rütbeli Sünni çalışanları işsiz bırakmış ve Irak yönetimine karşı Sünni toplumun kendisini güvensiz hissetmesine yol açmıştır. IŞİD de bu durumu hem mezhepçi politikası için kullanmış, hem de Sünnilerin örgüte eleman olarak katılmalarını ve finansal destek vermelerini sağlamıştır.⁶

2006 yılının başlarında Zerkavi bölgedeki etkinliğini ve toplumsal desteğini artırmak için Irak'taki diğer Sünni direnişçi oluşumlarla bir araya gelerek "Mücahitler Şura Konseyi"ni oluşturmuştur.⁷ Ancak Zerkavi, Haziran 2006'da

⁴ Gürler, Özdemir, **a.g.m.**, s. 117.

⁵ Fawaz A. Gerges, **ISIS: A History**, USA, Princeton University Press, 2016, s. 8-10.

⁶ T. Gökhan Özçelik, "Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD/DAEŞ) Örgütü ve Faaliyetleri", **Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütleri**, ed. Hasan Acar, Serkan Yenil, Ankara, Nobel Yayınları, Ekim 2020, s. 101-102.

⁷ Aaron Y. Zelin, **The War between ISIS and al-Qaeda for Supremacy of the Global Jihadist Movement**, Research Notes, No:20, The Washington Institute for Near East Policy, Haziran 2014, (Çevrimiçi) <https://www.washingtoninstitute.org/media/2714?disposition=attachment>, 30.01.2021, s. 3.

ABD'nin düzenlediği hava operasyonunda öldürülmüştür. Zerkavi'nin yerine Ebu Eyyüb el-Mısri geçmiştir. Ebu Eyyüb el-Mısri patlayıcılar konusunda uzmandır; örgütün bombalı araç saldırılarını ve yabancı terörist savaşçıların bölgeye geçişini düzenleyen kişidir. Aynı yıl Ebu Eyyüb el-Mısri "Irak İslam Devleti"nin kurulduğunu açıklamıştır. Ebu Ömer el-Bağdadi de Irak İslam Devleti'nin lideri ilan edilmiştir. Böylece İslam devleti kurma amacının ilk somut adımı atılmıştır.⁸ Bu zamana kadar kendine ait bir bayrağı olmayan örgütün 2007'de siyah bayraklı görselleri yayınlanmış ve Ebu Ömer el-Bağdadi "İslam Devleti'nin bayrağı siyahtır" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Örgüt, tarihsel ve kutsal kaynaklarda Hz. Muhammed'in bayrağının siyah olduğu bilgisine dayanarak siyah bayrağı seçmiştir. Bayrağın üzerinde "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir" yazılıdır. Siyah zemin üzerinde bayrağın üst tarafında beyaz harflerle "Allah'tan başka ilah yoktur" yazısı yer alır. Onun aşağısında beyaz daire içerisinde siyah harflerle "Muhammed Allah'ın elçisidir" yazısı yer alır. Örgüt, daire içindeki bu tasarımı Hz. Muhammed'in mühründen almıştır. Bayraktaki tasarım, Hz. Muhammed'in Topkapı Sarayı'nda bulunan mektuplarında yer alan mühürle karşılaştırıldığında onların aynı tasarıma sahip oldukları görülmüştür. Örgüt böylece Peygamber dönemine atıf yaparak insanları bir arada tutacak bir sembol yaratmıştır.⁹

Örgütün hızlı ilerlemesi üzerine yerel aşiretler tarafından **Suvvâr el-Anbar** (Anbar İsyanı) kurulmuş ve **Sahva** (Uyanış) adında bir sivil direniş hareketi başlatılmıştır. Irak İslam Devleti'ne karşı mücadeleye girişen yerel aşiretler başarılı bir hareket yürütmüş ve birçok militanı öldürerek Irak İslam Devleti'nin zayıflamasını sağlamıştır. Anbar'da on yedi aşiretin bir araya gelerek oluşturduğu Sahva hareketi aşağıdan yukarıya bir yapılanma olarak ortaya çıkmıştır. ABD ile işbirliği yapan hareketin lideri Abdusettar er-Rîşavi 2007 yılında ABD Başkanı Bush ile görüştüktan sonra öldürülmüştür.¹⁰ ABD birlikleri 2009'da Irak'tan çekilmeye başlayınca da Sahva hareketi güç kaybetmeye başlamıştır. Ardından ABD'nin 2010'daki operasyonunda Ebu Eyyüb el-Mısri ve Ebu Ömer el-Bağdadi

⁸ Gürler, Özdemir, **a.g.m.**, s. 118-119.

⁹ William McCants, **The ISIS Apocalypse: The History, Strategy, and Doomsday Vision of the Islamic State**, New York, St. Martin's Press, 2015, s. 20-21.

¹⁰ Michael Weiss, Hassan Hassan, **İŞİD Terör Ordusunun İç Yüzü**, çev. Emine Arzu Kayhan, İstanbul, Kırmızı Yayınları, Ekim 2016, s. 80-82.

öldürülmüştür. Bunun üzerine örgütün lideri Ebu Bekir el-Bağdadi olmuştur. 2011 yılında Arap Baharının etkisiyle Suriye’de ortaya çıkan siyasal ve toplumsal karışıklıklar, Irak İslam Devleti’nin Suriye’ye doğru yayılmasına ve yeniden güç kazanmasına yol açmıştır. Irak İslam Devleti, Suriye’de Beşar Esad yönetimine karşı kurulan cihatçı örgüt El Nusra Cephesi’ne malî destek ve militan desteği sağlamıştır.¹¹

Aslında 2011 yılına kadar zayıflamış olan Irak İslam Devleti, Irak ve Suriye’de oluşan yeni koşullardan faydalanarak yeniden toparlanmıştır. Bu koşullar; ABD’nin Irak’tan çekilirken geride bıraktığı boşluk ve düzensiz yapı, Maliki’nin Sünnileri dışlayan Şii yanlısı uygulamalarının yarattığı rahatsızlık, Sahva hareketindeki birliklerin Irak ordusuna katılımının engellenmesi, Arap Baharı süreciyle Suriye’de başlayan iç savaştır. Bu gelişmeler sonucunda Ebu Bekir el-Bağdadi, eylem sahasına Suriye’yi de dâhil etmiş ve yükselme dönemine geçmiştir.¹² Bu dönemde “Duvarları Yıkma” (**Breaking the Walls**) operasyonu kapsamında bomba yüklü araçlarla 24 büyük saldırı ve 8 cezaevi baskını gerçekleştirilmiştir. Temmuz 2012-Temmuz 2013 tarihleri arasında yürütülen bu operasyonda örgütün operasyonel kapasitesi ve hedefleme stratejisi gelişmiştir.¹³ Ebu Bekir el-Bağdadi, “Duvarları Yıkma” operasyonunun hemen ardından “Askerlerin Hasadı” (**Soldiers’ Harvest**) operasyonunu başlatmıştır. Bu operasyonda da büyük çaplı bomba yüklü araç saldırıları ile Basra’daki Um-Kasr limanı gibi önemli altyapı tesisleri, iyi korunan hükümet binaları, Irak Güvenlik Kuvvetleri, Şii siviller, Şii ve Sünni politikacılar hedef alınmıştır.¹⁴

Ebu Bekir el-Bağdadi, Nisan 2013’te El Nusra Cephesi’nin Irak İslam Devleti’ne bağlandığını açıklamıştır. Irak İslam Devleti’nin adını da “Irak ve Şam

¹¹ Luna Shamieh, Szenes Zoltan, “The Rise of Islamic State of Iraq and Syria (ISIS)”, **Academic and Applied Research in Military and Public Management Science (AARMS)**, Vol. 14, No.4, the National University of Public Service, 2015, s. 366-367.

¹² İskender Karakaya, “Küresel Terörizmin Dönüşümü: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) Örneği”, **B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:38, Sayı:1, Haziran 2019, s. 166.

¹³ Jessica D. Lewis, **Middle East Security Report 14: Al-Qaeda in Iraq Resurgent- The Breaking the Walls Campaign, Part I**, USA, the Institute for the Study of War, Eylül 2013, (Çevrimiçi)

http://www.understandingwar.org/sites/default/files/AQI-Resurgent-10Sept_0.pdf, 29.01.2021, s. 7-11.

¹⁴ **A.e.**, s. 21.

İslam Devleti” olarak ilan etmiştir. Bu yeni durumu onaylamayan El Kaide’nin lideri Ayman el-Zevahiri, Ebu Bekir el-Bağdadi’nin Irak’a dönmesini ve Suriye’yi El Nusra Cephesi’ne bırakarak Suriye’den çekilmesini istemiştir.¹⁵ Ebu Bekir el-Bağdadi bunu kabul etmeyince de 2014 yılında El Kaide, IŞİD ile olan bağlantısını kesmiştir. El Nusra Cephesi de El Kaide’ye bağlılığını açıklayıp IŞİD’den bağımsız olarak Suriye’deki faaliyetlerine devam etmiştir. IŞİD lideri el-Bağdadi ise aynı yıl kendisini halife olarak ilan etmiştir. Ardından örgütün adını “İslam Devleti” olarak değiştirmiştir. Peygamber soyundan geldiğini iddia eden el-Bağdadi, örgütün ele geçirdiği bölgeleri kurdukları İslam Devleti’ne kattığını açıklıyordu. Böylece örgütün hâkimiyetine aldığı bölgelerde yaşayan insanların daha çabuk ve kolay uyum göstermeleri ve itaat etmeleri sağlanıyordu. Bölgede uzun zamandır süren siyasi karışıklık ve yaşanan şiddet nedeniyle insanların bir gruba ait olma ihtiyacı bu davranış biçimini kolaylaştırmıştır. IŞİD’in uyguladığı aşırı şiddet olayları ise amaca ulaşmada meşru bir yol olarak görülmeğe başlanmıştır.¹⁶

Haziran 2014’te IŞİD’in Musul’u ele geçirmesi ve ardından hilafet ilan etmesi onun bölgedeki etkinliğini ve gücünü artıran en önemli olaylar olmuştur. IŞİD Musul’da Irak ordusundan kalan ağır silahları da ele geçirmiştir. Bunun ardından Ağustos 2014’te Sincar’da Ezidilere karşı katliam yapmıştır. Ezidiler; içinde İslamiyet, Hristiyanlık ve Zerdüştlükten parçalar barındıran kendilerine özgü dinî bir inanışa sahiptir. İnanışlarına göre simgesi tavuskuşu olan Melek Taus’a taparlar. IŞİD, Tanrıya karşı gelen Melek Taus’u Şeytan olarak gördüğünden Ezidileri de “şeytana tapanlar” olarak görüp yok etmek ister.¹⁷ Ezidiler sadece Ezidi oldukları için IŞİD tarafından soykırıma uğramış, öldürülmüş, köleleştirilmiştir. Bunun üzerine ABD hava operasyonu düzenleyerek hem IŞİD’in Erbil’e ilerlemesini engellemiş, hem de Sincar Dağı’na kaçan yaklaşık kırk bin Ezidi’ye havadan su ve gıda yardımı ulaştırmıştır.¹⁸

¹⁵ Zelin, **a.g.m.**, s. 4.

¹⁶ Muammer Cengil, Ali Rıza Aydın, “IŞİD (Irak Şam İslam Devleti): Psikopolitik ve Teolojik Bir Değerlendirme”, **İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 6, Ekim 2014, (Çevrimiçi) [http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1431662312_04_Cengil_\(51-63\).pdf](http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1431662312_04_Cengil_(51-63).pdf), 05.04.2018, s. 53-55.

¹⁷ Weiss, Hassan, **a.g.e.**, s. 286.

¹⁸ **A.e.**, s. 285.

Eylül 2014'te IŞİD karşıtı Küresel Koalisyon'un kurulmasıyla üye devletlerin ortak yürüttüğü operasyonlar başlamıştır. 2017 yılına gelindiğinde IŞİD, Irak ve Suriye'de kontrol altında tuttuğu önemli bölgelerden çıkarılmıştır.¹⁹ Suriye Demokratik Güçleri Mart 2019'da IŞİD'i, elinde kalan son yer olan Bahoz'dan (Suriye'de Irak sınırının yakınında) çıkarmıştır.²⁰ 26 Ekim 2019 tarihinde ise Ebu Bekir el-Bağdadi, Suriye'nin İdlib kentinde bir evde saklanırken ABD tarafından düzenlenen bir operasyonda kendi üzerine sardığı bomba düzeneğini patlatarak ölmüştür. Bunun ardından IŞİD, Ebu İbrahim el Haşimi el Kureyşi'yi örgütün lideri olarak ilan etmiştir. Bu isim takma ad olduğundan örgütün yeni liderinin gerçek kimliği hakkında henüz bilgi yoktur. Ancak Guardian gazetesi, İngiltere'deki istihbarat kaynaklarına dayandığı bir haberinde bu kişinin Abdülrahman el Mavli el Selbi olduğunu iddia etmiştir.²¹

IŞİD'in ideolojik yaklaşımı ve dayandığı temel söylem, dinî bir nitelik taşımaktadır. IŞİD, İslam'ın en saf hâliyle uygulanmasını savunan Selefilik öğretisini kabul etmektedir. Bu ideolojisini desteklemek ve gerçekleştirmek için cihatçılığı ve tekfirciliği kullanmaktadır. Tekfir, bir Müslüman'ın diğer bir Müslüman'ı kâfir ilan etmesidir. IŞİD, tekfirciliği siyasal amaçları için kullanarak kendi dünya görüşünün dışındakileri kâfir ilan etmektedir. Özellikle içerideki düşman olarak gördüğü Şiiilere karşı tekfir yoluna gitmektedir.²² Coğrafi olarak geniş bir alanda Sünni bir İslam devleti kurmayı amaçlayan IŞİD'in, liderini halife olarak ilan etmesi de sembolik bir anlam taşımaktadır. Halife, Hz. Muhammed'den sonra Müslümanların lideri olan kişidir ve bu yüzden halifelik Müslümanlar için önemli bir kurumdur. Tüm Sünni Müslümanları tek bir devlet çatısı altında toplamayı isteyen IŞİD, halifelik ilanıya

¹⁹ Selim Kurt, “ ‘Yeni Terörizm’in Geleceğin Güvenlik Ortamına Etkileri: Daeş Örneği”, **Akademik Bakış**, Cilt: 13, Sayı: 25, Kış 2019, s. 143.

²⁰ Europol, **European Union Terrorism Situation and Trend Report 2020**, 23.06.2020, (Çevrimiçi) https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/european_union_terrorism_situation_and_trend_report_te-sat_2020_0.pdf , 21.01.2021, s. 46. Suriye Demokratik Güçleri (SDG), ABD ve diğer Batılı devletler tarafından desteklenen Kürt ve Arap militanlardan oluşan bir ittifak grubudur. SDG, YPG'nin (Yekineyên Parastina Gel) kontrolündedir ve Türkiye YPG'yi PKK'nin bir kolu olarak görmektedir.

²¹ “Guardian: IŞİD'in yeni lideri Iraklı bir Türkmen olan Abdülrahman el Mavli el Selbi”, 21.01.2020, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51185053>, 25.01.2020.

²² Hassan Hassan, **The Sectarianism of the Islamic State: Ideological Roots and Political Context**, USA, Carnegie Endowment for International Peace Publications, 2016, s. 6-10.

bölgedeki Müslümanları etkisi altına almaya çalışarak gücünü artırmayı amaçlamıştır.

Dinî motifli terör örgütleri “Batı bizi eziyor, onun maşası olan tağut, yani yalancı İslamcılar da onlarla işbirliğine gidiyor”²³ şeklindeki söylemi kullanarak özellikle gençler üzerinde etkili olmaktadır. IŞİD de bu söylemi kullanmakta ve Sünnilere baskı yapan Şii yönetimlerine ve ülkelerini işgal eden Batılı güçlere karşı bir direniş hareketi olarak kendini sunmaktadır. İnternet ve sosyal medya araçlarını kullanması da Batı karşıtlığı üzerine kurulu ve dinî aşırıcılığa dayalı öğretilerini hızlıca yaymasını sağlamaktadır. Böylece İslamiyet dininin ilk günlerine dönüş çağrısı yapan IŞİD, Sünni Müslümanların desteğini kazanmaktadır.²⁴ Selefî, cihatçı ve Batı karşıtı örgütler olan IŞİD ve El Kaide ideolojik açıdan aynı temelden gelseler de aralarında bazı farklılıklar vardır. İki örgütün amacı da şeriata dayalı bir İslam devleti ve hilafeti kurmaktır. Ancak El Kaide “uzaktaki düşmanlarına” yani ABD, Batı ve İsrail’e odaklanmışken, IŞİD bunun yanında “yakındaki düşmanlarına” yani Şiiilere karşı da büyük bir şiddet politikası yürütmektedir.²⁵

IŞİD’in teolojik yaklaşımı Kur’an-ı Kerim ayetlerinin indirildiği dönemin özelliklerinden bağımsız olarak her dönemde kelimesi kelimesine uygulanmasına dayanmaktadır. IŞİD’e göre bireyler ayetleri hiçbir şekilde sorgulamadan, zamana göre yorumlamadan, Kur’an-ı Kerim’de yazıldığı gibi hayata geçirmelidir. Aynı şekilde hadisler de çok önemlidir. Selefiler ayetler ve hadisler dışındaki İslamiyette yer alan her türlü ekleme ve yeniliğe karşı çıkarlar. Ayet ve hadisleri olduğu gibi kabul etme (lafızcılık), aslında tekfirciliğin de temelidir. Bu anlayışa göre bir Müslüman ayetleri Kur’an-ı Kerim’de yazıldığı gibi uygulamazsa dinden çıkar. Buna göre her Müslüman üçlü iman anlayışı çerçevesinde kalbiyle inanmalı, diliyle söylemeli ve eylemleriyle icra etmelidir. Bunlardan biri olmazsa o kişi Müslüman

²³ Atilla Sandıklı, **Türkiye’nin Jeopolitiği: Yumuşak Güç Savaşları ve Terörizm**, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2015, s. 148.

²⁴ A.e., s. 149.

²⁵ Karakaya, a.g.m., s. 170-171.

sayılmaz. Böylece İŞİD, Selefilik anlayışı dışındaki Müslümanları da dışlayarak ötekileştirir.²⁶

İŞİD Kur'an-ı Kerim'i, Hz. Muhammed'in sünnet ve hadislerini yüzeysel ve zahirî bir okumayla değerlendirdiği için onların özünü kavrayamaz. Lâfzî bir yöntem kullandığından ayetlerdeki mecazları gerçeğe karıştırmakta ve hadisleri tarihsel bağlamından kopartmaktadır. Bu yorumu kabul etmeyenleri de tekfir yöntemiyle kâfir ilan ederek infaz etmektedir.²⁷ Tekfirin yanı sıra İŞİD'in kendi düşüncesinde olmayan Müslümanları ötekileştirmek için kullandığı diğer kavramlar “tebdi, tatlil ve ridde”dir. Tebdi, bir kişiyi “bid'at ehli” sayma anlamına gelir. Bid'at, Hz. Muhammed'in döneminden sonra ortaya çıkan ve dine eklenen her şeydir. İŞİD'in türbe, camii gibi yapıları yıkıp yok etmesi bid'ata karşı olmasından kaynaklanmaktadır. Tatlil, bir kişiyi sapık ilan etmektir. Ridde ise dinden dönme demektir. İŞİD kendinden olmayan herkesi mürted ilan etmektedir.²⁸

Moğollar döneminde İbn Teymiye, Moğol istilasına karşı savaşmanın meşru olduğunu anlatan ve “Fetava-i Mardiniye” olarak anılan bazı fetvalar vermiştir. İbn Teymiye'nin bu fetvaları SSCB'nin Afganistan'ı işgali sürecinde Mücahitler tarafından güncellenerek kullanılmıştır. ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle bunlar İŞİD tarafından yeniden yorumlanarak Müslümanlara karşı da şiddeti meşrulaştıran bir şekilde ele alınmıştır.²⁹ İŞİD bu yaklaşımıyla dini araçsallaştırmakta ve İslam'ın temel kavramlarını yapıbozuma uğratmaktadır. Özellikle apokaliptik rivayetlere dayanarak ürettikleri kıyamet hikâyelerine taraftarlarını inandırmaktadır. İŞİD'in ilmi Selefilikten farklı olarak şiddete dayalı ve İslamî gelenekleri yok sayan politik “Selefizm” anlayışını “Neo-Haricilik” olarak nitelendirenler vardır. İslam tarihinde Haricilik, “ham yobazlıkla kaba softalık” bileşimi anlayış ve hareketler olarak ortaya çıkmıştır.³⁰ Sonuç olarak İŞİD de Selefilik, cihatçılık, tekfircilik, halifelik ve

²⁶ Özçelik, **a.g.m.**, s. 97-98.

²⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, **DAİŞ'in Temel Felsefesi ve Dini Referansları Raporu**, Ankara, 2015, (Çevrimiçi) <https://dosya.diyanet.gov.tr/DIYKDosya/YayinDosya/783591fa-9f88-41b7-ab2f-3d0fa114f500.pdf>, 13.11.2018, s. 17-18.

²⁸ **A.e.**, s. 21.

²⁹ **A.e.**, s. 9.

³⁰ **A.e.**, s. 8.

mezhepçilik gibi dinî unsurları kullanarak ideolojisini oluşturmakta ve şiddet yöntemlerine başvurarak siyasi amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadır.

11 Eylül'den sonra artan yeni terörizm tartışmalarına göre 21. yüzyılın terör olaylarını yeni yapan özelliklerden biri yeni terörizmin dinî teşvikli olmasıdır. Rapoport'un dört dalga teorisinde anlatıldığı üzere 1980'lerden itibaren dördüncü dalga olan Dinî Dalga başlamıştır. El Kaide ve IŞİD gibi dinî motifli terör örgütleri bu dalganın önemli örnekleri olmuştur. Dinî teşvikli ve fanatik olmasının yanı sıra yeni terör örgütlerinin diğer özellikleri teritoryal sınırların ötesinde uluslararası düzeyde faaliyet göstermeleri ve bunu sağlayacak gevşek bir yapılanmaya sahip olmaları, eylemlerinde çok insan öldürmeye odaklı araçları tercih ederek aşırı şiddet kullanmaları, sivillere karşı hassasiyet göstermeksizin hedef seçiminde ayırım yapmamalarıdır.³¹ Bununla birlikte içinde bulundukları çağın koşulları gereği teknolojiyi iyi değerlendirirler. Ayrıca Hoffman gibi yeni terör kavramını kullananlar yeni terör örgütlerinin özel bir devlet veya siyasi durum yerine tüm uluslararası sistemi hedef aldığını öne sürerler.³²

Yeni terörizmin özellikleri IŞİD'in özellikleriyle karşılaştırıldığında örtüştüğü görülmektedir. IŞİD'in eylem sahası tüm dünyayı kapsayacak düzeyde küresel ölçekte; örgütlenme yapısı küçük hücreleri birbirine bağlayan bir şebeke şeklindedir; ideolojisi radikal dinci, cihatçı, Selefi bir anlayışa dayanır.³³ IŞİD eylemlerinde kitlesel ölümleri hedefleyerek intihar bombacıları gibi terör yöntemlerini tercih eder ve hedef seçiminde devlet görevlisi-sivil ayırımı yapmaz. Teknolojiyi de etkin şekilde kullanan örgüt özellikle bilişim teknolojilerinin tüm imkânlarından faydalanmaktadır.³⁴

³¹ Isabelle Duyvesteyn, "How New is the New Terrorism", **Studies in Conflict and Terrorism**, Vol. 27, No:5, 2004, (Çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10576100490483750>, 31.01.2021, s. 443.

³² Onur Ağkaya, "Yeni Terörizm Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 54, 2017, (Çevrimiçi) <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20175434588>, 18.10.2020, s. 212.

³³ Kurt, **a.g.m.**, s. 145-147.

³⁴ **A.g.m.**, s. 149-152.

2. IŞİD'in Yapısı ve Yöntemleri

IŞİD, kendi yayın organı olan **Dabiq** dergisinde İslamiyet'in söylendiği gibi bir barış dini olmadığını, “kılıç dini” olduğunu³⁵ öne sürerek şeriata dayalı bir İslam devleti kurma amacını gerçekleştirmek için şiddete dayalı yöntemlerini uygulamaya koymuştur. IŞİD bu amacına ulaşmak için izleyeceği aşamalarını Dabiq dergisinin “**The Return of Khalifah**” (Hilafetin Dönüşü) başlıklı ilk sayısında şöyle sıralamıştır: “hicret (göç), cem/birleşme (jemaah), tağutu istikrarsızlaştırmak, devlet (tamkin) ve hilafet”.³⁶ Bu aşamaları bir bir geçen IŞİD nihayet İslam devletini kurduğunu ve hilafeti ilan ettiğini açıklamıştır. IŞİD ideolojik açıdan dinî teşvikli olsa da bölgedeki asıl etkisini aşırı şiddet içeren yöntemleriyle jeopolitik açıdan yapmıştır. Şii, Ezidi, Türkmen, Nusayri gibi toplulukları yok etmeye çalışmış, büyük nüfus hareketlerine sebep olmuş, birçok devletin bölgeye müdahalesine yol açmıştır.³⁷

IŞİD'in stratejisi kaos ve vahşet yaratmaya dayalıdır. IŞİD, toplumu kutuplaştırmak için şiddeti kullanır, böylece gri alanları yok ederek marjinalleşmeyi sağlar. Bu kutuplaşma IŞİD'e katılım olmasını kolaylaştırır. Şiilere karşı mezhep kışkırtmacılığı yapmasının altında da bu kutuplaştırma amacı yatmaktadır. Bu kapsamda Müslüman olmayanlara, Şiilere, mürted ilan ettiği devletlere ve rejimlere karşı savaşı. IŞİD'i diğer cihatçı gruplardan ayıran en önemli özelliği ise devlet kurma modelidir. IŞİD'e göre devlet kurma amacının önündeki en büyük engel, rakip cihatçı gruplardır. Bu yüzden kendisine boyun eğmeyen rakip cihatçı gruplara karşı da savaşı.³⁸ IŞİD, rakip cihatçı gruplar hakkındakini görüşünü “hiçbir şey bu (rakip cihatçı) örgütlerden daha çok zaferi geciktiremez ki onlar şimdi onu geciktiriyor, çünkü onlar gücü aşındıran anlaşmazlığın ve bölünmenin sebebidir.”³⁹ şeklinde açıklamıştır. IŞİD, amacına ve stratejisine uygun olarak dünyayı bir tarafta İslam, bir tarafta haçlılar ya da kâfirler olacak şekilde iki kampa ayırır. IŞİD “dünyadaki

³⁵ IŞİD, **Dabiq**, Sayı: VII, s. 20'den akt. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, **a.g.e.**, s. 19.

³⁶ IŞİD, **Dabiq**, Sayı:I, 2014, s. 38'den akt., Karakaya, **a.g.m.**, s. 171-172.

³⁷ Ozan Örmeci, “IŞİD Nedir ve Ne İstiyor”, **Uluslararası Politika Akademisi**, 09.09.2014, (Çevrimiçi) <http://politikaakademisi.org/2014/09/09/isid-nedir-ve-istiyor/>, 13.11.2018.

³⁸ Ahmad Dallal, **The Political Theology of ISIS: Prophets, Messiahs, and “the Extinction of the Grayzone”**, USA, Tadween Publishing, 2017, s. 21-23.

³⁹ IŞİD, **Hadha Wa'd Allah**, Al-Hayat Media Center, 2014, akt. Dallal, **a.g.e.**, s. 23.

bölünmeyi daha ileri götürecektir ve her yerde gri alanları yok edecek –küresel düzeyde halife tarafından büyütülmüş- olayın zamanı gelmiştir.”⁴⁰ diyerek bu amacını ortaya koymaktadır.

Tablo 3.1: IŞİD'in Yedi Katmanı

Kimlik	Çevre	Amaç
1. El Kaide'nin varisi	Küresel imtiyaz sistemi	El Kaide'nin savaşını sürdürmek
2. Irak İslamcı isyanı	ABD'nin Irak işgali ve Şii hükümeti	Silahlı ulusal Sünni harekete önderlik etmek
3. Irak askerî isyanı	ABD'nin Irak işgali ve Şii hükümeti	Baas rejiminin yenilgisinin intikamını almak
4.Suriye isyanı	Suriye iç savaşı	Suriye rejimini devirmek
5.Bölgesel İslamcı grup	Arap Baharı sonrası, Orta Doğu ve Kuzey Afrika	Yönetim fırsatını ele geçirmek
6.Uluslararası İslamcı grup	Müslüman dünya	El Kaide'nin yerini almak
7.Ulusötesi post-modern radikal	ABD ve Avrupa	Yabancılaşmaya karşı isyan etmek

Kaynak: Mohammad-Mahmoud Ould Mohamedou, **A Theory of ISIS: Political Violence and the Transformation of the Global Order**, London, Pluto Press, 2018, s. 101.

IŞİD'in oluşumu, vahşi eylemleri ve şiddet yöntemleri ile ABD'nin Irak'ı işgali, George W. Bush yönetiminin ve işgalden sonra kurulan Irak yönetiminin uygulamaları arasında doğrudan bir ilişki vardır. ABD'nin 2003'teki Irak işgalinden sonra Irak'ın demokratikleşme ve yeniden inşa sürecinde yaşananlar toplumda sosyal bir travmaya ve yeni kolonyalizm politikaları da yabancılaşmaya yol açmıştır. Bu durum toplumun gaddarlaşmasına ve “intikam arzusuyla taşan radikal bir neslin ortaya çıkışına” sebep olmuştur. ABD askerlerinin Ebu Gureyb hapishanesinde yaptığı işkenceler ve Kur'an-ı Kerim'in yakılması gibi “kolonyal tip şiddet” uygulamaları radikalleşmeyi artırmıştır. Eski kolonyal dönemlerde olduğu gibi yeni kolonyal dönemde de kolonyal güce karşı (ABD'nin “isyan” dediği) şiddetli bir direniş hareketi oluşmuştur. Radikallerin intikam alma yöntemi ise gelişmiş bir terörizm uygulaması olmuştur.⁴¹ IŞİD “devlet dışı şiddetin uluslararası yayılması, radikal İslamcılığın militerleşmesi ve terörist eylemlerin profesyonelleşmesi” olgularını El Kaide'den miras alarak derinleştirmiştir.⁴² Sonuçta El Kaide'nin parçası

⁴⁰ IŞİD, “The Extinction of the Grayzone”, **Dabiq**, Sayı: VII, s. 54-66'dan akt. Dallal, **a.g.e.**, s. 21.

⁴¹ Mohammad-Mahmoud Ould Mohamedou, **A Theory of ISIS: Political Violence and the Transformation of the Global Order**, London, Pluto Press, 2018, s. 65-74.

⁴² **A.e.**, s. 31.

olarak Irak'ta isyanları örgütleyen, ardından Suriye'deki iç savaşla rejimi devirmeye çalışan, sonrasında sırasıyla bölgesel, uluslararası ve uluslararası radikal bir oluşum hâline gelen yedi katmanlı melez bir yapı karşımıza çıkmıştır.⁴³ (Bkz. Tablo 4).

El Kaide “darü'l İslam'ı darü'l harbe karşı savunma” amacıyla haçlılara, Yahudilere, ABD kuvvetlerine karşı savaş ilan etmiştir. Taraflar arasındaki güç dengesizliğini gidermek için konvansiyonel olmayan yöntemler kullanmıştır. Bu bağlamda intihar saldırıları olarak somutlaşan kendini kurban etme eylemleri örgütün asimetrik savaş tekniklerinin başında gelmiştir. Filistin, Bosna, Çeçenistan ve Afganistan'daki durumu örnek göstererek cihattan başka seçenekleri olmadığını savunan Bin Ladin mütekabiliyet esasına dayanarak sivillerin de hedef alınabileceğini söylemiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra Bin Ladin, ABD ve İsrail'in masum Müslümanlara yönelik terörizmine karşı onları korumak için “iyi terörizm” uyguladıklarını açıklamıştır. Bin Ladin bu durumu “Kendimizi savunduğumuzda bize terörist diyorlar.” şeklinde ifade etmiştir.⁴⁴ IŞİD de cihat, sivillerin öldürülmesi ve kendini feda etme olgularını El Kaide'den miras alarak ileriletmiştir.

Dinsel terör gruplarının elemanları kendilerini toplumun kurallarıyla ve cezalarıyla kısıtlamaz, çünkü dinsel ideolojilerine göre onlar Tanrı'ya hizmet etmektedir ve cennetle ödüllendirilecektir. Bu yüzden de kendilerini feda etmekten kaçınmazlar. Dinsel terörizmin şehitlik, cennetle ödüllendirilme, dünveyi otoritelerden daha yüksek bir otoriteye (Tanrı'ya) itaat etme gibi maneviyatı yüksek özellikleri olması nedeniyle dinin terörizme önemli oranda güç kattığı söylenebilir. Aslında terörizm de dine güç katmaktadır. Terör faaliyetleri sonucunda henüz amacına ulaşan radikal dinci bir terör örgütü olmasa da bu faaliyetler dinsel örgütlenmelerin ve düşüncelerin kamusal alanda daha çok önemsenmesine veya taleplerinin dikkate alınmasına yol açmaktadır. Bu açıdan terörizm, dinsel ideolojilere siyasal bir güç kazandırmaktadır. Bu durum Hristiyan, Yahudi, Müslüman, Hindu, Budist, Sih inanışlarının hepsi için geçerlidir. Radikal dinci

⁴³ A.e., s. 101.

⁴⁴ Hamit Bozarslan, **Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi-Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye**, çev. Ali Berktaş, 3. Bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 304-306.

hareketler modern dünyanın yüzeysel değerlerine, liberal anlayışlara, seküler kurumlara, seküler toplumun dini kamusal alandan çıkarıp özel alanla sınırlandırmasına karşı çıkarlar. Bu modern yapıların yerine dinsel bir yapı kurmak isterler.⁴⁵ Din ve terörizm arasındaki bu etkileşim, dinsel geleneklerin şiddet kültürüyle ilişki kurarak dinsel terörizmi doğurmasına ve dinsel terörizmin de küresel ölçekte hızla yayılmasına ve destek bulmasına yardımcı olur.

Terörizmin yayılma sürecindeki en önemli yardımcı bileşenleri gevşek yapılanma modeli ile finans ve insan desteğidir. Terör örgütleri eleman kazanırken yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya bir örgütlenme sistemi tercih ederler. IŞİD, aşağıdan yukarıya örgütlenme sistemini kullanır. Bu sistemde gönüllü kişilerin örgüte katılımı sağlanırken bu kişilere arkadaşlık ve aile bağları kullanılarak ulaşılır. Bu bağlantı bireysel ilişkiler üzerinden gizli yürütüldüğü için de sistemin açığa çıkarılması zordur. Böylece bu kişilerin örgütsel bağları kolay tespit edilemediği için güvenlik önlemlerine yakalanmadan terör eylemi gerçekleştirmeleri de kolaylaşır. Örneğin 2015'te Paris'te Charlie Hebdo saldırısını gerçekleştiren Fransa vatandaşı Kouachi kardeşler ile IŞİD arasındaki bağlantı bu şekilde gelişmiştir.⁴⁶

Yalnız kurt saldırılarına imkân tanıyan bu yapılanmaya kumul örgütlenme de denilmektedir. Kumul örgütlenmede örgütün belli bir bölgesel mantığı yoktur, ağlar geçici ve değişkendir. Bu durum örgütün hareketlerinin takip edilmesini zorlaştırırken örgütün küresel etki yaratmak için hızlı hareket etmesini de sağlar. Örgüte bağlı grupların sayısı bilinmez ve bu gruplar ağ tabanlı bir şekilde örgütlerle etkileşime geçerler. Örgütün komuta ve iletişim zincirleri sürekli ve sabit değildir, istenildiği zaman koparılabilir veya bölünebilir. Örgüt mensuplarının farklı bölgesel koşullara ve çatışmalara uyum sağlama kabiliyeti yüksektir, bu yüzden örgütün hareket kabiliyeti geniştir. Örgüt hedeflerini belirli bir bölgeyle sınırlamaz. Küresel

⁴⁵ Mark Juergensmeyer, **Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence**, USA, University of California Press, 2000, s. 217-221.

⁴⁶ Yusuf Çınar, "Terör Örgütlerinin Örgütsel Davranış Modelleri Bağlamında El Kaide Örneği", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:9, Sayı:17, Bahar 2019, s. 516-517. Daha önce Yemen El Kaidesi ile ilişkisi olan kardeşlerin daha sonra IŞİD'le bağlantı kurduğuna inanılıyor. IŞİD sözcüsü Ebu Muhammed el-Adnani'nin örgüt üyelerini kendi ülkelerinde saldırı düzenlemeye çağırması üzerine bu saldırının yapıldığı düşünülüyor.

cihat gibi büyük hedefleri vardır.⁴⁷ Küresel terör örgütlerinin yapısını anlamaya yönelik yapılan bu yeni kavramsallaştırmaya göre özellikle 11 Eylül'den sonra El Kaide'nin ve IŞİD'in kumul tipi esnek bir yapılanma içinde faaliyet gösterdikleri söylenebilir. Örneğin 2005 Londra saldırılarından sonra İngiltere'deki yetkililer yaptıkları açıklamalarda terör eylemini gerçekleştirenler hakkında ve bu şekilde kaç kişi daha olduğu hakkında hiçbir şey bilmediklerini belirterek “bilinmeyen hücreler” tehlikesine dikkat çekmişlerdir.⁴⁸

BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası terörizmle mücadele kapsamında oluşturduğu Analitik Destek ve Yaptırım Gözlem Timi, IŞİD'in örgütsel yapısı hakkında 2014 yılında bir rapor yayınlamıştır. Bu rapora göre IŞİD'in yapısında üç grup yer almaktadır. Birinci grup çekirdek yönetim kadrosu, ikinci grup askerî ve idarî işleri yürüten kadro, üçüncü grup ise yabancı savaşçılardır.⁴⁹ IŞİD'in örgütsel yapılanmasının başında örgüt lideri bulunmaktadır. Örgüt liderinin altında konseyler yer almaktadır. Bunlar “Şer'i Konsey, Danışma Konseyi, Askerî Konsey, Güvenlik Konseyi”dir ve bu konseyler stratejik seviyeyi oluşturmaktadır. IŞİD, ele geçirdiği yerleri vilayet olarak ilan etmektedir. Bu vilayetleri yönetim kadrosunun atadığı valiler yönetmektedir. Vilayetin başındaki valinin altında da konseyler bulunmaktadır. Vilayetler, ilçelere ayrılmıştır ve aynı yapılanma burada da tekrarlanmaktadır. IŞİD'in yönetim kadrosu ise çeşitli bakanlıklara ayrılmıştır. Bunlar savaş bakanlığı, silah bakanlığı, gelişmiş patlayıcılardan sorumlu bakanlık, yabancı savaşçılardan ve intihar bombacılarından sorumlu bakanlık, tutuklu ve gözaltındakilerden sorumlu bakanlık, şehit ve yakınlarından sorumlu bakanlık, genel güvenlikten sorumlu bakanlık, genel koordinasyondan sorumlu bakanlık, ekonomi bakanlığı, sosyal hizmetler bakanlığı ve genel idare bakanlığı şeklindedir. Bununla birlikte yönetim kadrosu çoğunlukla Iraklılardan oluşmaktadır.⁵⁰

⁴⁷ Shaul Mishal, Maoz Rosenthal, “Al Qaeda as a Dune Organization: Toward a Typology of Islamic Terrorist Organizations”, **Studies in Conflict and Terrorism**, Vol.28, No:4, 2005, (Çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10576100590950165>, 02.02.2021, s. 282-283.

⁴⁸ Bruce Hoffman, “Assessing the State of Al Qaeda and Current and Future Terrorist Threats”, **Values and Violence: Intangible Aspects of Terrorism**, ed. Ibrahim A. Karawan, Wayne McCormack, Stephen E. Reynolds, USA, Springer, 2008, s. 104.

⁴⁹ Şemsettin Erdoğan, Ergün Deligöz, “Irak Şam İslam Devleti (IŞİD): Gücü ve Geleceği”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, Ankara, Kara Harp Okulu Yayınları, Mayıs 2015, s. 9-10.

⁵⁰ A.e., s. 10-12.

İŞİD, devlet kurma amacı güttüğü için ele geçirmek istediği bölgelerdeki yönetim yapılarına önem vermiştir. Elektrik ve su hizmetleri, hukuk, iş, sağlık, eğitim, iletişim kurumları gibi sosyal ve idarî yapıları kontrol altına almak İŞİD'in stratejisi açısından gereklidir. Çünkü bu yapılara hâkim olduğu takdirde yerel halkın desteğini de kazanmaktadır. Ayrıca çocukların bile ebeveynlerini ihbar etmesinin istendiği bir muhbirlik ağı oluşturulmuştur. Bu muhbirlik sistemiyle şeriat kurallarının dışına çıkılmasını engellemeye çalışmıştır.⁵¹ İŞİD özellikle El Kaide ile ayrışıp halifeliği ilan ettikten sonra hem bölgedeki diğer gruplara hem de halka kendisinin bir örgüt değil, devlet olduğunu gösteren bir strateji izlemiştir. Örneğin İŞİD kendini devlet, diğerlerini örgüt olarak gördüğü için kendisini bu oluşumlardan üstün tutarak biat etmelerini istemiş, kendisine boyun eğmeyen El Nusra'ya ve diğer gruplara karşı saldırılarını artırmış, onların hâkimiyetindeki yerlerin kontrolünü ele geçirmiş, onları kâfir ilan etmiş ve ortak Şeriat mahkemesini tanımayarak kendi mahkemesini kurmuştur. Bölgeye savaşmak için gelenleri kendi safına katmak için de bu devlet söylemini kullanmıştır. Özellikle Kafkasya bölgesinden gelen savaşçılar üzerinde bu strateji etkili olmuştur.⁵²

İŞİD'in teritoryal stratejisi “kısmî bölgesel kontrol” ve “tam bölgesel kontrol” şeklinde iki kategoriden oluşur. Bu çerçevede İŞİD, bir bölgeyi kontrolü altına almak için beş aşamalı bir yöntem uygular. Birinci aşama “istihbarat” aşamasıdır. Öncelikle bölgedeki diğer gruplar ve aşiretler hakkında bilgi toplanır. Yerel güçlerin düşman mı, yoksa destekçi mi olduğu tespit edilir. Ardından ikinci aşama olan “askerî” aşamaya geçilir ve bu aşamada bombalı araç, suikast, keskin nişancı, vur-kaç, el yapımı patlayıcı yöntemlerini içeren saldırılar yapılarak bölgede etkinlik kazanılır. Üçüncü aşama “dava” aşamasıdır. Bu aşamada misyoner faaliyetleri yürütülür. İlk olarak köy ve mahalle gibi küçük yerleşim yerlerinde yerel halka “dava”yı tanıttacak forumlar düzenlenir, broşürler dağıtılır, cihatın önemi anlatılır. Gençleri ve çocukları kazanmak için yemek yeme yarışmaları, Kur'an okuma gibi etkinlikler tertiplenir. Aşiretlerin desteğini almak için toplantılar yapılır, yemekler verilir. Dördüncü aşama

⁵¹ Willem Theo Oosterveld, Willem Bloem, **The Rise and Fall of ISIS: From Evitability to Inevitability**, Hollanda, The Hauge Centre for Strategic Studies, 2017, s. 10-12.

⁵² Doğan Şafak Polat, “Irak Şam İslam Devleti”, **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul, Beta Yayınları, Temmuz 2016, s. 217.

“hisbe” denilen genel ahlakı ve tüketiciyi koruma faaliyetleridir. Bu aşamada halkı kötü alışkanlıklardan koruma adına sigara, nargile, alkol, uyuşturucu gibi zararlı maddeler yakılır. Gıda ve ilaç denetimi yapılır. Ayrıca Sufi, Şii ve pagan inançlarına ait tapınaklar, mezarlar ve tarihî eserler tahrip edilir. Beşinci aşama ise “yönetim” aşamasıdır. Bu son aşamada halkın ihtiyaçlarını karşılamak için temel hizmetler verilir. Arabuluculuk, uzlaşma gibi yargısal faaliyetlere başlanır.⁵³

Bu beş aşamadan sonra tam bölgesel kontrol sağlandığında tüm aşamalardaki faaliyetler daha da geliştirilerek uygulanır. Artık IŞİD devlet gibi davranmaya başlar. Daha ayrıntılı istihbarat çalışmaları yaparak rakiplerin silah bırakmasını sağlar ve kendisine karşı olabilecek isyanları engeller. Daha ağır askerî araç ve silahları bölgede konuşlandırır. Basılı ve dijital yayınları halka, özellikle de gençlere ve çocuklara ulaştırmak için gezici veya sabit medya merkezleri oluşturur. Şeriat hukukunun kısas ve had gibi cezalandırma usûllerine göre daha sert yargısal cezalar vermeye başlar. Bu kapsamda kırbaçlama, taşlama, el-ayak kesme, kafa kesme gibi cezalar uygular. Yol yapımı ve temizliği, kaldırım döşeme, elektrik ve telefon hattı çekme ve tamir etme gibi kamusal hizmetler verir. Cam, tuğla, mermer, ahşap gibi sanayi ürünlerini; meyve, sebze gibi tarımsal ürünleri; ekmek makarna, yoğurt gibi gıda ürünlerini üretmeye başlar. Sonuçta IŞİD’in siyah bayrakları kontrolü altındaki bölgelerin her yerine asılır. IŞİD, tüm bu uygulamalarıyla bölgede kalıcı olduğunu göstermeye çalışır.⁵⁴

Yayılmacı bir strateji izleyen IŞİD, üç coğrafi alana dayalı olarak hareket etmektedir. Birinci coğrafi alanı “iç alan” denilen Irak ve Suriye’den oluşur. İkinci coğrafi alanı “yakın çevre” denilen Orta Doğu ve Kuzey Afrika’dan oluşur. Üçüncü coğrafi alanı “uzak dış çevre” denilen Asya, Avrupa ve Amerika’daki bölgelerden oluşur.⁵⁵ IŞİD’in jeopolitik yaklaşımı iç alanda “savunma ve yayılma”, yakın çevrede “emirlikler kurma ve kaos yaratma”, uzak dış çevrede “saldırma ve kutuplaştırma”ya

⁵³ Aaron Y. Zelin, **The Islamic State’s Territorial Methodology**, Research Notes, No:29, The Washington Institute for Near East Policy, Ocak 2016, (Çevrimiçi) <https://www.washingtoninstitute.org/media/2238?disposition=attachment>, 31.01.2021, s. 1-3.

⁵⁴ **A.g.m.**, s. 3-5.

⁵⁵ Ergenekon Savrun, “DAEŞ Terör Örgütü ve Faaliyetleri”, **Küresel Terör ve Güvenlik Politikaları**, ed. Hasan Acar, Ankara, Nobel Yayınları, Nisan 2020, s. 178.

dayanmaktadır.⁵⁶ Buna göre IŞİD'in Irak ve Suriye dışında ilan ettiği vilayetler Yemen, Suudi Arabistan, Cezayir, Libya, Mısır, Nijerya, Kafkasya, Afganistan ve Pakistan'da yer almaktadır. Bunlardan Yemen sekiz vilayete (Aden-Abyan, Hadramut, San'a, Yeşil Tugay-İbb ve Taiz, Bayda, Shabwah, Lahij, Ataq), Suudi Arabistan üç vilayete (Najd, Hicaz, Bahreyn), Libya üç vilayete (Barka, Trablus, Fizan) ayrılmıştır. Cezayir bir vilayet, Mısır bir vilayet (Sina), Nijerya bir vilayet (Batı Afrika), Kafkasya bir vilayet (Kafkas), Afganistan ve Pakistan birlikte bir vilayet (Horasan) şeklinde düzenlenmiştir. IŞİD'in bu ülkeleri örgütlenme sahası içinde görmesinin nedenleri arasında bu ülkelerde yaşanan sivil savaş, işgaller, şiddet ortamı, askerî yönetim, zayıf demokrasi, kötü yönetim, yüksek işsizlik oranları ve kırılgan sosyo-ekonomik yapılar sayılabilir. Özellikle 2014 yılındaki hilafet ilanından sonra bağlılık açıklamaları hız kazanmıştır. Örgüt lideri el-Bağdadi, 2016 yılında yaptığı bir açıklamada Irak ve Suriye'nin dışındaki bölgelerde IŞİD'e bağlılığını bildiren ya da desteğini açıklayan oluşumlara “yeryüzünde İslam'ın ve Hilafetin direkleri” diye seslenmiştir.⁵⁷

IŞİD'in Mısır'daki koluna mensup olanlar 2011 yılından beri Mısır hükümetine karşı ayaklanma hâlinindedir. IŞİD'in Sina Vilayeti olarak adlandırılan bu bölgede en öldürücü grup, “Ensar Beyt el-Makdis” isimli terör örgütüdür. Bu örgüt 2014 yılından sonra IŞİD'e biat ettiğini açıklamıştır. Mısır'ın modern tarihindeki en kanlı saldırıları gerçekleştiren bu örgüte karşı Mısır ordusu bir operasyon başlatmış ve örgüt liderini öldürdüğünü bildirmiştir. IŞİD'in Libya'daki kolu batıda Trablus Vilayeti, doğuda Barka Vilayeti, güneybatıda Fizan Vilayeti şeklinde örgütlenmiştir. Libya'da IŞİD'i destekleyenler Libya'lı Selefi cihatçılar arasından çıkmıştır. IŞİD'in Libya'daki varlığı 2016 yılında IŞİD'in Irak ve Suriye dışındaki en gelişmiş kolu olarak nitelenmiştir. ABD'nin Libya'da başlattığı operasyonlar sonucunda IŞİD'in Libya'daki varlığı büyük ölçüde zayıflamıştır. IŞİD'in Nijerya'daki kolunu ise Nijerya'nın kuzeydoğusundaki Sünni isyancılardan oluşan “Boko Haram” terör örgütü temsil etmektedir. Boko Haram “batı eğitimi haramdır” anlamına gelmektedir.

⁵⁶ Özçelik, **a.g.m.**, s. 104.

⁵⁷ Robin Wright v.d., **The Jihadi Threat: ISIS, Al-Qaeda, and Beyond**, United States Institute of Peace, December 2016/January 2017, (Çevrimiçi) <https://www.usip.org/sites/default/files/The-Jihadi-Threat-ISIS-Al-Qaeda-and-Beyond.pdf>, 4.11.2018, s. 15-31.

Resmî adı “Ehli Sünnet Davet ve Cihat Cemaati” olan örgüt 2015 yılında IŞİD’e bağlılığını ilan etmiştir. IŞİD’in Batı Afrika Vilayeti olarak açıklanan bölgede devlete, uluslararası hedeflere ve sivillere yönelik terör saldırıları düzenleyen Boko Haram, binlerce insanın ölümüne ve iki milyondan fazla insanın yerlerini terk etmesine neden olmuştur.⁵⁸

IŞİD’in Büyük Sahra kolu, Cezayir’de örgütlenmiştir. Bu örgüt, “Mağrip El Kaidesi”nin Cezayir bölgesindeki oluşumundan doğmuştur. Nijer ve Mali sınırında faaliyet gösteren IŞİD’in Büyük Sahra kolu, Kuzeybatı Afrika’da cihat ve birlik sağlama amacı gütmektedir. Örgütün yerel hedeflere yönelik saldırıları bölgede etnik çatışmaları körüklemiştir. Bunun yanı sıra örgüt, ABD’li askerlerin öldürülmesi ve ABD’li sivillerin kaçırılması gibi eylemler de düzenlemiştir. IŞİD’in Afganistan ve Pakistan’daki kolu da Horasan Vilayeti olarak örgütlenmiştir. Özellikle Afganistan’daki ABD operasyonlarını hedef almıştır. IŞİD’e bağlılığını 2013’te açıklayan örgüt, çoğunlukla eski Taliban askerlerinden oluşmaktadır. Afganistan’daki Şii azınlığın da dâhil olduğu sivillere yönelik bombalı saldırılar düzenleyen örgüt, büyük çapta sivil ölümlerine neden olmuştur. IŞİD’in Yemen’deki kolu ise Aden’deki hükümet güçlerini hedef alan bomba yüklü araçlarla, intihar bombacılarıyla ve gelişmiş patlayıcılarla saldırılar gerçekleştirmiştir. Örgütün saldırıları 2017’de artış göstermiştir. Bunun üzerine ABD, örgütün el-Bayda’da yer alan eğitim kampına hava saldırısı düzenlemiştir.⁵⁹

IŞİD’in Kafkasya’daki kolu, El Kaide’yle bağlantılı olan “Kafkasya Emirliği”nin 2015’te IŞİD’e bağlılık yemini etmesiyle oluşmuştur. IŞİD tarafından Kafkas Vilayeti olarak ilan edilen bölgedeki IŞİD’in bu koluna, Kafkasya’da yer alan Müslüman Rus cumhuriyetlerindeki IŞİD destekçileri katılmıştır. Rus yetkililer, 2016’da Kafkas Vilayeti’nin liderini öldürmüştür. IŞİD’in Irak ve Suriye’de savaşan yabancı savaşçıların arasında Rusya’dan gelen çok sayıda militan vardır. IŞİD’in diğer bir kolu Suudi Arabistan’da kurulmuştur. IŞİD liderleri, Suudi Arabistan yöneticilerini izlediği politikalardan ve uygulamalarından dolayı eleştirmiş ve tehdit

⁵⁸ Christopher M. Blanchard, Carla E. Humud, **The Islamic State and U.S. Policy**, Congressional Research Service, 25.09.2018, (Çevrimiçi) <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R43612/76>, 20.11.2018, s. 17-19.

⁵⁹ **A.e.**, s. 19-22.

etmiştir. Suudileri bunlara karşı çıkmaya ve ayaklanmaya çağırmıştır. Örgüt, 2014'ten itibaren ülkede bazı saldırılar gerçekleştirmiştir. Suudi güvenlik güçlerini, Şii Müslümanları, Şii camilerini ve yabancıları hedef almıştır. Böylece IŞİD liderleri tüm Sünni Müslümanları içine alan bir hilafet ilan ederek, kendilerini Sünnilerin lideri olarak gören Suudi Arabistan yöneticilerine meydan okumaktadır. IŞİD'in Asya'nın doğusunda da örgütlenmesi mevcuttur. Özellikle Filipinler bölgesinde etkin olan örgüt, Filipinler'de İslamcı aşırı örgütlerin IŞİD'e bağlılığını ilan etmesiyle oluşmuştur. Örgüt, hükümetin kontrol etmekte zorlandığı güney bölgelerinde faaliyet göstermektedir. Endonezya, Malezya ve çevre bölgelerinden gelen militanlar Filipinler'in güneyindeki Mindanao ve Sulu adasına yerleşmiştir. Filipin yetkilileri, IŞİD'in bölgedeki destekçileriyle mücadele etmektedir.⁶⁰

Terörizm, bir yandan siyasal şiddeti kullanırken bir yandan da bu şiddetin propagandasını yapmaktadır. Terör örgütleri, stratejilerini ve amaçlarını yayınlayabilecekleri araçları kullanarak bir iletişim politikası oluşturur. Propaganda stratejik bir iletişim türüdür ve örgütler bu yolla hedef kitlenin davranışlarını etkilemeye çalışır. Cihatçı terör örgütlerinin iletişimde temel aldığı konular şu şekildedir: doğrudan cihat çağrısı yapmak, örgüte eleman kazandırmak, askerî faaliyetleri duyurmak, dinî atıflar kullanmak, şehitlik yoluyla ölen savaşçıları onurlandırmak, Müslümanlarla iletişim kurmak ve düşman bir öteki yaratarak karalama kampanyası yürütmek.⁶¹ Bu iletişim konuları siyasal, etik, dinsel ve sosyo-psikolojik anlatım düzeyleri olmak üzere dört farklı şekilde işlenmektedir. Cihatçı terörizm, siyasal açıdan doğal düşman olarak Batı'ya odaklanmaktadır. Etik açıdan liberal demokrasinin temel değerlerine toplumun ahlakî çöküşünün dinamikleri olarak bakmaktadır. Dinî açıdan İslam'ı savunmak için haçlı Batı'ya karşı verilen şiddetli mücadelenin meşruiyetinden bahsetmektedir. Sosyo-psikolojik açıdan

⁶⁰ A.e., s. 22-23.

⁶¹ Clara Pellerin, "Communicating Terror: an Analysis of ISIS Communication Strategy", **SciencesPo Kuwait Program: Islam and Politics in a Changing Middle East**, Bahar 2016, (Çevrimiçi) https://www.sciencespo.fr/kuwait-program/wp-content/uploads/2018/05/KSP_Paper_Award_Spring_2016_PELLERIN_Clara.pdf, 15.11.2018, s. 2-10.

bulunduğu toplumda dışlanmış veya macera arayan kişileri bir gruba ait olma ihtiyacını kullanarak örgüte katmaktadır.⁶²

İŞİD, ortaya çıktığı ve güçlendiği dönem itibarıyla bilişim teknolojilerinin geliştiği bir zamana denk düşmektedir. Bu durum, İŞİD'e propaganda faaliyetlerini daha hızlı ve küresel düzeyde yapabilme imkânı tanımıştır. İnternet ve sosyal medyayı faal bir şekilde kullanan İŞİD Twitter, Facebook gibi sosyal medya hesapları, Youtube gibi video paylaşım kanalları üzerinden ve kurduğu internet siteleri aracılığıyla etkin bir propaganda faaliyeti yürütmektedir. Örneğin “**Amaq Agency**”, “**Fecr'ül Beşair**” ve “**Huroof**” gibi mobil iletişim uygulamaları ve internet siteleri İŞİD'in kendi oluşturduğu dijital uygulamalardır.⁶³ İŞİD'in internette yayınladığı videolarda intihar eylemi gerçekleştirecek teröristlerin eylem öncesi açıklamaları, örgüt liderinin cihat çağrıları ve tehditleri, suikast görüntüleri, kafa kesme anları, bombalı araç saldırıları ve diğer terör eylemleri yer almaktadır. Dijital ortamda yayınladığı dergilerle de örgütün tanıtımını ve örgüte katılacaklara vaat edilen hayatların sunumunu yapmaktadır. Bu kapsamda hem örgüte eleman kazandırma hem de terör saldırılarını tüm dünyaya duyurma fırsatı bulmaktadır. Sadece Arapça dilinde değil, aynı zamanda Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusça dillerinde de yayınlar yapmaktadır. Böylece sadece Orta Doğu ülkelerinden değil, Batı ülkelerinden de örgüte katılım sağlanmıştır.

Terör örgütleri İŞİD'den önce de medyayı kullanmıştır. El Kaide ve Hizbullah da internet sitelerine yüklenen çevrimiçi videolarla internet ve televizyon odaklı bir propaganda yürütmüştür. Ancak İŞİD öncekilerden farklı olarak interaktif bir platform olan sosyal medyanın gücünü kullanmaktadır. İŞİD'in sosyal medya hesaplarının takipçisi olan sempatizanlar (**fanboys**) İŞİD'in iletilerini paylaşarak (repost ve retweet ederek) resmî bir propaganda ofisi işlevi görmektedir. El Kaide'nin uzun vaaz videolarına karşılık İŞİD paylaşılması ve izlemesi az zaman alan kısa videolar ve tek satırlık tweetlerle takipçilerine ulaşmaktadır. Video oyunları da bir propaganda aracı hâline gelmiştir. Örneğin 2014 yılında İŞİD'in şiddet

⁶² A.e., s. 11-13.

⁶³ İsmail Sevinç, Veysel Babahanoğlu, “Küresel Güvenliğin Değişken Yapısı ve Terör Örgütleri Üzerine Etkisi: DEAŞ Terör Örgütü Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:24, Sayı:4, 2019, s. 983.

eylemlerinin yer aldığı “**The Clanging of the Swords**” isimli videosundan esinlenilerek “**Grand Theft Auto: Salil al-Sawarem**” isimli bir video oyunu üretilmiştir. Oyun o kadar çok rağbet görmüştür ki kopyaları da piyasaya sürülmüştür.⁶⁴ Bir örgüt yetkilisi oyunun amacını “mücahitlerin moralini yükseltmek ve çocukları ve gençleri Batı’yla nasıl savaşılabileceği ve İslam Devleti’ne karşı çıkanların kalbine nasıl terör saldırısı yapılacağı konusunda eğitmek” olarak açıklamıştır.⁶⁵

İŞİD, internet ortamındaki propaganda ve iletişim faaliyetlerinin yürütülmesi için örgüt içerisinde medya merkezleri oluşturmuştur. Örneğin “**Al-Hayat Medya Merkezi**”, internet siteleri kurarak **Dabiq** isimli dijital bir dergiyi ve propaganda videolarını düzenli olarak yayımlamıştır. Dabiq dergisi temel olarak tevhit, cihat, hicret ve hakikati arama gibi konuları işlemektedir. Örgüt, buradaki yazılarıyla terör saldırılarını meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Derginin Kasım 2015’teki “Terör” başlıklı sayısında Paris terör saldırısını, Rus uçağının düşürülmesini ve Beyrut bombalamalarını Müslümanlara yapılan zulümlerin karşılığı olarak nitelendirmektedir. Dergide İslam devleti kurdukları iddiasını güçlendirecek yazılarla ve görsel unsurlarla cihat çağrıları yapmaktadır. Mücahit olarak tanımladıkları terör örgütü elemanlarına tavsiyelerde bulunmakta ve dört kadınla evlenmenin meşruluğu gibi örgüte katılımı cazip gösterecek konulardan bahsetmektedir. Örgüte katılmak isteyenlerin nasıl bir yol izleyeceğine dair bilgilere de yer vermektedir.⁶⁶ Bununla birlikte Dabiq dergisinin isminin simgesel bir anlamı vardır. Dabiq (Dabık) Halep’in kuzeyinde, Türkiye sınırına yakın bir yerde bulunmaktadır. Bazı hadislerde Müslümanlarla Hristiyanların arasında, Müslümanların zaferiyle sonuçlanacak nihai savaşın yaşanacağı yer olarak geçmektedir.⁶⁷

⁶⁴ Joanie Chung Yin Yeung, “A Critical Analysis on ISIS Propaganda and Social Media Strategies”, Mart 2015, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/316146537>, 24.01.2021, s. 3-5.

⁶⁵ Michelle Malka Grossman, “WATCH: Islamic State’s Terror Video Game”, Eylül 2014, (Çevrimiçi) <https://www.jpost.com/Middle-East/IS-claims-it-created-a-terror-video-game-375935>, 04.02.2021.

⁶⁶ Dolunay Şenol, Sezgin Erdem, Elif Erdem, “İŞİD Terör Örgütünün İletişim ve Propaganda Teknikleri”, **II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu: Ortadoğu’da Devlet, Devlet-dışı Aktörler ve Demokrasi**, 4-7 Mayıs 2016, Kırıkkale Üniversitesi, KODAMER Yayınları, 2016, s. 195-196.

⁶⁷ Pierre-Jean Luizard, **İŞİD Tuzağı**, Çev. Yasemin Özden Charles, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 107.

IŞİD'in diğer dijital dergilerinin adı **Dar al-Islam, the Islamic State News, the Islamic State Report, ICTOK ve Konstantiniyye**'dir.⁶⁸ İstanbul'u fethetmek istedikleri için Konstantiniyye ismini tercih etmişlerdir. Amaq Haber Ajansı'nın ismi de Hatay'da yer alan Amik Ovası'ndan gelmektedir ve derin anlamını taşımaktadır. Amaq Haber Ajansı ve al-Hayat Medya Merkezi'nin yanı sıra "**al-Furkan, al-I'tisam ve Ajnad Medya Kuruluşları**" IŞİD'in diğer medya organlarıdır. **Al-Bayan** isminde bir radyo istasyonu da vardır. 2006'da kurulan al-Furkan poster, broşür, CD'ler, DVD'ler ve Arapça filmler hazırlar. Al-Hayat Medya Merkezi ise Batı'ya yönelik filmler hazırlar.⁶⁹ Al-Hayat Medya Merkezi'nin hazırladığı filmler yüksek kalitelidir ve Hollywood tarzı özel efektlere sahiptir. Videoların sinema filmi teknikleriyle üretilmesi onları daha dikkat çekici ve sürükleyici yapar. Videolarda apokaliptik anlatılara yer verilir. "**The Clanging of the Swords**" ve "**Flames of War: Fighting Has Just Begun**" üretilen yüzlerce film den en bilinenleridir ve seri şeklindedirler. Bu videolar Twitter, Facebook, Youtube'un yanı sıra Ask.fm, Kik, Tumblr ağlarından da paylaşılmıştır.⁷⁰ Al-I'tisam Medya Kuruluşu ise propaganda videolarının yanı sıra cihat şarkıları ve İslamî müzikler üretmektedir. Örneğin bu kuruluşun yayınladığı **Dawlat al-Islam Qamat** isimli şarkı halifelüğün marşı hâline gelmiştir.⁷¹

Genel olarak videolar, üç anlatım modeli üzerinde kurgulanır. Birincisi zulüm anlatısıdır: Bu videolarda çoğunlukla Orta Doğu'da "mürted" yönetimler altında acı çeken Sünniler ve hava operasyonlarında öldürülen insanlar -özellikle çocuklar- gösterilir. İkincisi ütopyacılık anlatısıdır: Bu videolarda IŞİD'in kontrolü altındaki bölgelerde şariat kuralları altında düzen içinde yaşayan mutlu insanlar yer alır. Üçüncüsü acımasızlık anlatısıdır: Bu videolarda genellikle IŞİD'in cephedeki başarılarına ve gücüne, düşmanlarını infaz etmesine, öldürdükleri Suriyeli askerlere

⁶⁸ Maj Rafal Zgryziewicz v.d., **DAESH Information Campaign and Its Influence**, NATO StratCom COE (NATO Strategic Communication Centre of Excellence), 2015, (Çevrimiçi) <https://www.stratcomcoe.org/download/file/fid/5806>, 24.01.2021, s. 24.

⁶⁹ Atahan Birol Kartal, "Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye'de DAESH ve YPG Örneği", **Güvenlik Stratejileri**, Yıl: 14, Sayı: 27, 2018, s. 67-68.

⁷⁰ Lauren Williams, **Islamic State Propaganda and the Mainstream Media**, Lowy Institute for International Policy, Şubat 2016, (Çevrimiçi) https://www.lowyinstitute.org/sites/default/files/islamic-state-propaganda-western-media_0_0.pdf, 24.01.2021, s. 3.

⁷¹ Zgryziewicz v.d., **a.g.e.**, s. 24.

dair görüntülere yer verilir. Örneğin IŞİD’e karşı yürütülen hava operasyonunda görevli olan Ürdünlü pilot Muaz Safi el-Kesasibe IŞİD tarafından sağ olarak ele geçirilmiştir. Daha sonra IŞİD, el-Kesasibe’nin yakılma görüntülerinin yer aldığı bir videoyu Şubat 2015’te yayınlamıştır. Belgesel tarzındaki videoda hem kafes içindeki pilotun diri diri yakılma anları hem de hava operasyonlarında ölen Müslümanların görüntüleri yer almıştır. Bu video propaganda anlamında büyük başarı sağlamıştır. IŞİD beş dakikalık bu videoyla düşmanlarına korku salarken destekçilerine de moral vermiştir.⁷²

IŞİD’in iletişim stratejisinin kısa ve uzun vadeli amaçları vardır. İlk amaç “İslam Devleti’nin kurulması”dır. 2014’te halifelğin ilan edilmesi ile bu amaca ulaşılmıştır ve bunun duyurulmasıyla örgüt hızlı bir gelişme göstermiştir. İkinci amaç “dış tehditlerin şiddet yoluyla bertaraf edilmesi”dir. Bunun için IŞİD’in acımasız eylemlerinin yer aldığı videolar yayınlanarak IŞİD’in yenilmezliği ve zalimliği düşmanlara gösterilmiş ve korku salınmıştır. Üçüncü amaç “içerideki düşmanların yenilgiye uğratılması”dır. Dinî azınlıklar ve seküler kesimi sindirmek ve korkutarak bölgeden kovmak için onlara yönelik vahşi infaz görüntülerinin ve tarihî yerlerin yıkım anlarının olduğu yayınlar yapılmıştır. Dördüncü amaç ise uzun vadeli amaçtır ve “tüm düşmanların yenilerek kıyamet kehanetinin gerçekleştirilmesi”dir. Dabiq dergisinin birçok sayısında “Son Savaş”ın kazanılması konusu işlenmiştir. IŞİD’in apokaliptik söylemlerinin temelinde kıyametten önceki bu son savaş anlatısı yer almaktadır.⁷³

IŞİD, iletişim stratejisi yoluyla eleman ve finans desteği sağlamak, tüm Sünnileri birleştirmek ve cepheye katmak, iç ve dış düşmanlarını korkutmak, örgütün gücünü ve başarılarını herkese duyurmak ister.⁷⁴ Bu durumun engellenmesi için bazı adımlar atılmıştır. Örneğin IŞİD destekçilerinin Twitter ve Youtube gibi iletişim kanallarını kullanarak yaptıkları propaganda faaliyetlerini engellemek amacıyla Twitter ve Youtube yöneticileri tespit edilen hesapları kapatmaktadır. Ancak bu durum IŞİD destekçilerinin kapatılan hesaplar yerine yeni hesaplar açmalarına veya

⁷² Williams, **a.g.m.**, s. 4-5. Ürdün de bunun karşılığında IŞİD ile iltisaklı olan tutuklu iki cihatçıyı idam etmiştir.

⁷³ Zgryziewicz v.d., **a.g.e.**, s. 29.

⁷⁴ **A.e.**, s. 34.

başka iletişim platformlarına yönelmelerine yol açmaktadır. Nitekim IŞİD'in Twitter'da Türkçe konuşan destekçileri üzerine yapılan bir araştırma, Twitter'ın askıya alma kampanyaları sonucunda örgüt destekçilerinin Twitter platformundaki varlıklarının azaldığını ve bunun yerine Telegram gibi anlık mesajlaşma platformlarını kullanmaya başladıklarını göstermektedir. Ayrıca bu araştırmada IŞİD'in Twitter'da Türkçe konuşan destekçileri arasından oluşturulan veri setinden hareketle, takipçi dağılımı ve tweet atma sayısı açısından üst sıralarda yer alan %15'lik bir kesimin geriye kalan %85'lik kesimi yönlendirdiği görülmüştür. Bu açıdan terör örgütlerinin sosyal medya üzerinden yürüttükleri propagandalarını engellemek için bu yönlendirici hesapların tespit edilip kapatılmasının daha işlevsel olacağı sonucuna varılmıştır.⁷⁵

3. IŞİD'in Kaynakları

IŞİD Suriye'de 2013'te Rakka, El Bab, 2014'te Münbiç, Deyr ez-Zor, Telabyat, 2015'te Palmira, 2016'da Cerablus bölgelerini ele geçirmiştir. Irak'ta ise 2013'te Felluce, 2014'te Musul, Beyci, Telafer, Tikrit, Kaim, Rava, Celevla, Mikdadiye, Latifiyye, 2015'te Ramadi bölgelerini ele geçirerek geniş bir alana yayılmıştır. IŞİD'in bu bölgeleri ele geçirmesi, Orta Doğu'daki en büyük su kaynakları olan Fırat ve Dicle havzasını ve en önemli petrol rafinerilerini kontrol altına almasını sağlamıştır. 2015 yılına kadar Fırat, Dicle, Büyük Zap, Diyala nehirleri etrafındaki alanları ele geçiren IŞİD, Musul Barajı, Haditha Barajı, Tartar Gölü, Habbaniye Gölü ve birçok küçük baraj ve akarsuyu da kontrol altına almıştır. Bu bölgede su kaynakları üzerinde hâkimiyet kurmak hem bu su kaynakları bögenin can damarını oluşturduğu için, hem de gelecekte yaşanması muhtemel su savaşları açısından stratejik üstünlük sağlayacağı için çok önemlidir.⁷⁶ IŞİD'in bu kadar geniş bir alanda denetim sağlaması ve bu denli hızlı ilerlemesi için yüksek oranda insan, finans ve silah kaynaklarına sahip olması gerekmektedir.

IŞİD dünyadaki terör örgütleri arasında geliri en yüksek terör örgütü sayılmaktadır. IŞİD'in önemli bir özelliği finansal açıdan dışa bağımlı olmamasıdır.

⁷⁵ Şaban Kardaş v.d., **Twitter'da Türkçe Konuşan DAESH Destekçileri**, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Rapor No: 211, Ankara, ORSAM Yayınları, Haziran 2017, s. 16-19.

⁷⁶ Abdullah Ağar, **IŞİD ve Irak**, İstanbul, Remzi Kitabevi, Nisan 2015, s. 389-390.

IŞİD kendi kendine yetebilen bir terör örgütü olarak nitelendirilmektedir. IŞİD, örgüt için gerekli olan kaynakları yine kendisi yaratmakta ve yönetmektedir. IŞİD 2015 yılının ortalarından itibaren haraç ve vergilerden günde 1 milyon dolar, petrolden günde 1 ila 3 milyon dolar gelir elde etmiştir.⁷⁷ IŞİD'in bütçesi hakkında yapılan bazı araştırmalar, 2014-2015 itibarıyla örgütün yıllık gelirinin yaklaşık olarak 2 milyar dolar olduğunu tespit etmiştir. Örgüt gelirlerini büyük oranda, kontrol altına aldığı bölgelerdeki doğal ve ekonomik kaynaklardan sağlamaktadır. Bankaların gasp edilmesi, mallara el konulması, haraç, tarihî eserlerin yağmalanması, petrol alanlarının ve rafinerilerinin kontrol altına alınması, ekonomik değerlerin zorla ele geçirilmesi ve çalınması, denetimi altındaki bölgelerden geçiş yapan ürün ve nakitten alınan vergiler, fidye için adam kaçırılması, yabancı terörist savaşçıların yaptığı bağışlar örgütün yasa dışı gelirlerini sağladığı yollardır.⁷⁸

Tablo 3.2: 2014-2016 Yılları Arasında IŞİD Gelirleri

	2014 (\$ M)	2015(\$ M)	2016(\$M)
Vergiler ve Ücretler	300 – 400	400 – 800	200 – 400
Petrol	150 – 450	435 – 550	200 – 250
Adam Kaçırma	20 – 40	Bilinmeyen	10 – 30
Eski Eserler	Bilinmeyen	Bilinmeyen	Bilinmeyen
Yabancı Bağışlar	Cüzi	Cüzi	Cüzi
Yağma, Müsadereler, Para Cezaları	500 – 1,000	200 – 350	110 – 190
TOPLAM	970 – 1,890	1,035 – 1,700	520 –870

Kaynak: Stefan Heissner vd., **Caliphate in Decline: An Estimate of Islamic State's Financial Fortunes**, The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), 2017, (Çevrimiçi) <https://icsr.info/wp-content/uploads/2017/02/ICSR-Report-Caliphate-in-Decline-An-Estimate-of-Islamic-States-Financial-Fortunes.pdf>, 24.01.2021, s. 9.

IŞİD'in denetiminde olan bölgelerin doğal kaynaklar açısından zengin olması, örgüte finansal açıdan büyük fayda sağlamıştır. Petrol ve gaz rezervleri, mineral kaynakları bu parasal değerlerin başında gelmektedir. IŞİD, Suriye'nin petrol

⁷⁷ Patrick B. Johnston vd., **Foundations of the Islamic State: Management, Money, and Terror in Iraq, 2005-2010**, RAND Corporation, 2016, (Çevrimiçi) https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1100/RR1192/RAND_RR1192.pdf, 10.01.2021, s. 255-256.

⁷⁸ AB Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi Politika Bölümü, **The Financing of the “Islamic State” in Iraq and Syria (ISIS)**, Eylül 2017, (Çevrimiçi) [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/603835/EXPO_IDA\(2017\)603835_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/603835/EXPO_IDA(2017)603835_EN.pdf), 20.11.2018, s. 8-9.

üretiminin %60'ını, Irak'taki petrol üretiminin ise %10'unu kontrol altına almıştır.⁷⁹ Irak ve Suriye'deki önemli petrol sahalarını ele geçiren IŞİD, 2015 itibarıyla Suriye'de 15, Irak'ta 10 petrol sahasından 600 milyon dolara yakın gelir elde etmiştir.⁸⁰ IŞİD 2016 yılında Suriye'nin kuzeyindeki ve Irak'ın batısındaki önemli petrol sahalarını kaybetmiştir. Bu yüzden kazancı 200 ila 250 milyon dolara düşmüştür.⁸¹ (Bkz. Tablo 5).

IŞİD fosfat, çimento, kükürt, tuz gibi doğal kaynakların olduğu bölgeleri ele geçirdiğinde bunların ticaretinden büyük gelir elde etmiştir. Örneğin IŞİD, Irak'ın Anbar vilayetindeki Rutba bölgesinde bulunan Akashat Fosfat Madeni'ni ele geçirmiştir. Bu madenin yıllık üretimi 1 milyon tondur ve bundan sağlanan yıllık gelir 50 milyon dolardır. IŞİD aynı vilayetteki El Kaim bölgesinde bulunan sülfirik asit ve fosforik asit üreten bir fabrikayı da ele geçirmiştir. Bu fabrikanın yıllık sülfirik asit üretimi 1,5 milyon tondur, yıllık fosforik asit üretimi ise 400 bin tondur ve bunlardan sağlanan yıllık gelir de 620 milyon dolardır. Ayrıca IŞİD Irak ve Suriye'deki beş büyük çimento fabrikasını ele geçirmiştir. Bu fabrikaların toplam yıllık geliri 583 milyon dolardır. Bununla birlikte Suriye'de Deyr ez-Zor'daki tuz madenini de kontrol altına almıştır. IŞİD bunlar gibi ele geçirdiği madenlerden, üretim tesislerinden ve fabrikalardan elde ettiği ürünleri piyasa değerinin yarısına bile satsa çok büyük kazanç sağlamıştır.⁸²

Bankaların gasp edilmesinden elde edilen gelirler de örgütün gelirlerini büyük oranda arttırmasına sebep olmuştur. Örneğin, örgüt 2014 yılında Musul'u ele geçirdiğinde Musul'un merkez bankasındaki kasalarından 500 milyon dolara el koymuştur. Örgütün doğrudan ve dolaylı vergiler yoluyla ve mallara el konmasından

⁷⁹ James Kent, **Cash to Chaos: Dismantling ISIS' Financial Infrastructure**, House Homeland Security Committee Majority Staff Report, Homeland Security Committee, Ekim 2016, (Çevrimiçi) <https://www.hsd.org/?view&did=796005>, 24.01.2021, s. 6.

⁸⁰ Center for the Analysis of Terrorism, **ISIS Financing 2015**, Mayıs 2016, (Çevrimiçi) <https://cat-int.org/wp-content/uploads/2016/06/ISIS-Financing-2015-Report.pdf>, 24.01.2021, s. 9.

⁸¹ Stefan Heissner vd., **Caliphate in Decline: An Estimate of Islamic State's Financial Fortunes**, The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), 2017, (Çevrimiçi) <https://icsr.info/wp-content/uploads/2017/02/ICSR-Report-Caliphate-in-Decline-An-Estimate-of-Islamic-States-Financial-Fortunes.pdf>, 24.01.2021, s. 8.

⁸² Jean-Charles Brisard, Damien Martinez, **Islamic State: The Economy-Based Terrorist Funding**, Thomson Reuters, Ekim 2014, (Çevrimiçi) <http://www.gdr-elsj.eu/wp-content/uploads/2015/11/Islamic-State.pdf>, 24.01.2021, s. 8.

elde ettiği gelirler de ciddi bir kaynak oluşturmuştur. Nitekim örgüt, Irak'ta kontrol altında tuttuğu bölgelerdeki 90 banka şubesinden 1 milyar dolar gelir sağlamıştır. Ayrıca bölgeyi terk etmek zorunda kalanların evlerine ve mallarına el koyarak bunların satışından kazanç elde etmiştir. IşİD kurduğu bu finansal sistemin iyi yürütölmesini ve devamlılığını sağlamak için yönetim yapılanması içerisinde finans ve ekonomik kaynaklardan ve bunların dağıtımından sorumlu bir bakanlık oluşturmuştur.⁸³

IşİD kontrol sağladığı bölgelerden topladığı vergi, ücret ve zekâttan önemli bir gelir elde etmiştir. Özellikle kalabalık nüfuslu büyük kentlerin ve geçiş noktalarında bulunan stratejik merkezlerin kontrol altına alınması bu kalemdeki gelirlerin artmasına büyük katkı sağlamıştır. Örneğin IşİD Musul'u ele geçirdiği 2014 yılında 300 ila 400 milyon dolar, Irak'taki önemli nüfus merkezlerini ele geçirdiği 2015 yılında da 400 ila 800 milyon dolar toplamıştır. 2016 yılında ise Cerablus gibi önemli geçiş noktalarındaki yerleri kaybettiğinden ancak 200 ila 400 milyon dolar toplamıştır. IşİD'in bir diğer gelir sağlama yolu, fide için adam kaçırma yöntemidir. Örneğin 2016 yılında Asurî Hristiyan olan 230 kişiyi kaçırmıştır. IşİD bu yöntemle 2014 yılında 20-40 milyon dolar arasında, 2016 yılında 10-30 milyon dolar arasında bir kazanç sağlamıştır.⁸⁴

IşİD ekonomik kazanç elde etmek ve dinî ideolojisi gereği yok etmek maksadıyla tarihî eserleri ve siteleri tahrip etmiş ve yağmalamıştır. Örneğin Irak ve Suriye'deki Palmira, Nimrud, Apamea ve Ninova antik kentlerini yağmalayarak buralardaki tabletler, el yazmaları, çivi yazıları, altın ve gümüş antikalar gibi tarihî eserleri karaborsada satmıştır. Türkiye, Lübnan, Ürdün'deki pazarlar üzerinden ABD'li ve Avrupalı alıcılar bir antika eser için yüz binlerce dolar ödemiştir. Bu sayede IşİD antika eser ticaretinden çok ciddi bir gelir elde etmiştir. Doğrudan antika satışından elde ettiği gelirlerin yanı sıra antika eser ticareti yapanlardan vergi olarak da kazanç sağlamıştır.⁸⁵ Toplam gelir net olarak tespit edilemese de FATF'nin (**Financial Action Task Force**) raporuna göre sadece Suriye'deki paha biçilemez

⁸³ AB Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi Politika Bölümü, **a.g.e.**, s. 9-10.

⁸⁴ Heissner vd., **a.g.e.**, s. 7-8.

⁸⁵ Kent, **a.g.e.**, s. 8-9.

tarihî eserlerden on milyonlarca dolar kazanıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca Suriye’de UNESCO (**United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization**) Dünya Mirası’na giren sitelerin de aralarında bulunduğu 4500’den fazla arkeolojik sitenin IŞİD tarafından tahrip edildiği bildirilmiştir.⁸⁶ Irak’ta da 2500 arkeolojik site yağmalanmıştır. Ancak IŞİD’in antik kentleri, insan ve hayvan tasvirlerinin yer aldığı eserleri dinî açıdan uygun bulmayıp yok etme çağrısı yapmasına rağmen ekonomik değeri olan eserleri yok etmeyip satarak kazanç elde etmesi bir tutarsızlık oluşturmaktadır.⁸⁷

IŞİD, Irak ve Suriye’de buğday ve arpa gibi tahıl ekim arazilerini ve silolarını ele geçirerek büyük avantaj sağlamıştır. Bu durum hem ekonomik açıdan, hem de stratejik açıdan işlev görmüştür. Çünkü IŞİD bir yandan tahıl ürünlerinin satışından gelir ederken diğer yandan Ezidiler gibi azınlıkların gıdaya erişimini zorlaştırmıştır. IŞİD, çiftçilerin tarım makinelerine el koymuş, sonra bu makineleri onlara geri kiralamıştır ve ürettikleri buğday ve arpanın belirli miktarına zekât adı altında el koymuştur. BM Gıda ve Tarım Örgütü, 2014 itibarıyla IŞİD’in Irak’taki buğday arazilerinin tahminen %40’ını işlettiğini raporlamıştır.⁸⁸ IŞİD, Irak’ta tarım açısından önemli merkezler olan Ninova, Selahaddin ve Anbar bölgelerini kontrol altına almıştır. Bu bölgeler yıllık buğday üretiminin %40’ına ve yıllık arpa üretiminin %53,3’üne sahiptir. IŞİD, Ninova ve Anbar’da ele geçirdiği buğday silolarındaki 1,1 milyon ton buğdayı da karaborsada satarak iyi bir gelir sağlamıştır.⁸⁹

IŞİD’in hızlı bir şekilde gelişip güçlenmesi, örgüte çok sayıda insan katılımının sağlanmasıyla doğru orantılı olarak gerçekleşmiştir. IŞİD’e bu katılımın nedenleri arasında ABD’nin Irak işgali sonrasında cezaevinde uyguladığı işkenceler, yabancı işgalinin yarattığı toplumsal aşağılanma, Sünnileri dışlayan yönetim politikaları ve iç savaş ortamı sayılabilir. Örneğin Irak’ta Baas taraftarı Sünnilerin devlet kadrolarından çıkarılarak işsiz bırakılması, Suriye’de Arap Baharı ile başlayan

⁸⁶ FATF, **Financing of the Terrorist Organisation Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL)**, FATF Report, Şubat 2015, (Çevrimiçi) <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Financing-of-the-terrorist-organisation-ISIL.pdf>, 24.01.2021, s. 17.

⁸⁷ Center for the Analysis of Terrorism, **a.g.e.**, s. 19-20.

⁸⁸ FATF, **a.g.e.**, s. 15.

⁸⁹ Brisard, Martinez, **a.g.e.**, s. 9.

iç savaşın yarattığı olaylar Irak ve Suriye'deki Sünni bölgelerden IŞİD'e toplumsal destek sağlamıştır.⁹⁰

IŞİD'in insan kaynağı, Iraklı ve Suriyeli savaşçılar ile yabancı savaşçılardan oluşmaktadır. Iraklı savaşçılar arasında daha çok eski Saddam döneminin askerleri yer almaktadır. Suriyeli savaşçılar da çoğunlukla Esad karşıtı muhaliflerden oluşmaktadır. Yabancı savaşçılar ise çok farklı ülkelerden gelmektedir. Bu ülkelere Afganistan, Pakistan, Tunus, Ürdün, Suudi Arabistan, Türkiye, Fas, Lübnan, Mısır, Cezayir, Kuveyt, ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Avrupa ülkeleri örnek verilebilir. Irak ve Suriye topraklarına gelerek IŞİD'e katılan yabancılar analiz edildiğinde 80 farklı ülkeden katılım olduğu tespit edilmiştir. Örgüte katılan erkekler "yabancı terörist savaşçılar" olarak adlandırılırken kadınlar için "göçmenler" ifadesi kullanılmaktadır. %75'i erkeklerden oluşan yabancı katılımcıların %13'ü kadınlar ve %12'si de çocuklardır. Örgüt içinde doğan çocukların sayısı ise bine yaklaşmıştır. Kadınlar ve çocukların da dâhil olduğu bu yabancı katılımcıların sayısı zaman içerisinde 40 bini geçmiştir.⁹¹ Yabancı terörist savaşçıların içinde büyük çoğunluğu Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden gelenler oluşturmaktadır. Burada Tunus ve Suudi Arabistan başı çekmektedir. Kafkaslardan gelen Çeçen savaşçılar ise askerî açıdan çok yeteneklilerdir.⁹²

IŞİD'e katılan yabancı terörist savaşçılar konusuna özellikle 2015 yılında Paris'teki terör saldırılarından sonra yoğunlaşmıştır. Yabancı terörist savaşçıların %20-25'lik kesimi Batı ülkelerinden ve çoğunlukla AB veya ABD pasaportlu kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler Batı ülkelerine Balkan, Kuzey Afrika ve Kuzey Kafkas ülkelerinden gelen göçmenlerin ikinci veya üçüncü kuşak üyeleridir.⁹³ Bu çerçevede yabancı terörist savaşçılar "Müslüman olmayan ülkelerde yaşayan Müslüman göçmenlerin ikinci-üçüncü kuşak çocukları", "Müslüman olmayan

⁹⁰ Necati Alkan, **El Kaide'den IŞİD'e Din, Şiddet ve Terörizm**, Ankara, Karınca Yayınları, 2016, s. 195-197.

⁹¹ Joana Cook, Gina Vale, **From Daesh to 'Diaspora': Tracing the Women and Minors of Islamic State**, London, International Centre for the Study of Radicalisation (ICSR) Publications, 2018, s. 13-14.

⁹² Jessica Stern, J. M. Berger, **ISIS: The State of Terror**, New York, Ecco, 2016, s. 78-79.

⁹³ Derya Kap, **AB ve Türkiye'nin IŞİD ve Yabancı Savaşçılarla Mücadele Politikası**, İktisadi Kalkınma Vakfı, No. 108, 2015, (Çevrimiçi) [https://www.ikv.org.tr/images/files/Degerlendirme%20108\(1\).pdf](https://www.ikv.org.tr/images/files/Degerlendirme%20108(1).pdf), 22.11.2020, s. 6-7.

ülkelerde sonradan Müslüman olan yabancılar” ve “Müslüman ülkelerde yaşayan gençler” olarak üç gruba ayrılabilir.⁹⁴ Özellikle IŞİD’in itibar ve cennet vaat etmesine karşı kırılganlığı yüksek olan yoksul ve çeşitli imkânlardan yoksun göçmen ailelerin çocukları IŞİD’e katılmayı tercih etmiştir. Irak ve Suriye bölgesine gidemeyen, ama IŞİD’e katılanlar da kamyon, tır, bıçak gibi araçlarla topluluklara yönelik saldırılar düzenlemiştir. Bu durum Müslüman göçmenlerin Batı ülkelerindeki şiddetin sorumlusu olarak görülerek terörist diye etiketlenmelerine, düşman kabul edilmelerine ve ötekileştirilmelerine de yol açmıştır.⁹⁵

Yabancı terörist savaşçı olarak bölgeye gelen bu kişiler bulundukları sosyal çevrelerinden etkilenerek radikalleşmektedir. Aile, akrabalar, arkadaşlar, dinî liderler, ideolojik liderler ya da sosyal medya ağları, çevrimiçi oyun ve sohbet uygulamaları yoluyla oluşan sosyal gruplar bu çevrelere örnek verilebilir. Yaşadıkları gerçeklikten memnun olmayan bu kişiler bu durum karşısında “Ben ne yapabilirim?” sorusunu sorar ve şiddetin işe yarayan bir araç olduğu algısından hareketle siyasal şiddete yönelirler. Yabancı terörist savaşçı olarak bölgeye gelen kişilerin teşvik unsurları dinî, ideolojik, etnik ve sağ kanat aşırıcılığı şeklinde çeşitli olsa da IŞİD’in yanı sıra Ahrar el-Şam, El Nusra Cephesi, Heyet Tahrir el-Şam’a katılanlar dinî teşvikli kişilerdir ve diğerleri arasında en büyük grubu oluştururlar.⁹⁶ Savaşçılar, yaşadıkları ülkelerden IŞİD’in hilafet ilan ettiği topraklara gelmelerini

⁹⁴ Alkan, **a.g.e.**, s. 200.

⁹⁵ Hüdayi Sayın, “Course of Migration: From Marginalization to Enemization”, **International Migration and Challenges in the Beginning of the Twenty-First Century**, ed. Işıl Zeynep Turkan İpek, Gökçe Bayındır Goularas, London, Lexington Books, 2018, s. 47. Batı’nın kendinden olmayanları bu şekilde düşmanlaştırmasının kökenleri sömürgeleştirme dönemlerinde bulunabilir. Sömürgeci devlet, sömürge halkını değerlerden yoksun olarak görür. Yerel değerlere düşmandır ve onu “mutlak kötü” diye niteler. Sömürge halkın geleneklerini, mitlerini, örf ve âdetlerini yapısal bir ahlakî bozukluk olarak değerlendirir. Sömürgeci, sömürge halktan bahsederek “zoolojik terimler” kullanır, böylece onları hayvan düzeyine indirerek aşağılar ve değersizleştirir. Sömürge halkına Batı’nın dolayısıyla beyaz insanın değerlerinin üstünlüğü ve zenginliği anlatılır. Sömürgeci bir yandan sömürge halkını ötekileştirirken, diğer yandan kendi değerlerinin üstünlüğünü kabul ettirmeye zorlar. Sömürgeci ile sömürge halkının yaşadığı yerler de birbirinden çok farklıdır ve özellikleriyle birbirini dışlar. Sömürgecinin şehri beyaz insanların şehridir; temizlik, aydınlık, sağlamlık, zenginlik ve toklukla betimlenir. Sömürge halkın şehri ise siyah kölelerin şehridir; pislik, karanlık, çürümüşlük, yoksulluk ve açlıkla betimlenir. Sömürge dünyasının bu ikiye bölünmüşlüğü sonucunda sömürge halkı şiddeti göze alarak sömürge dünyasını yok etmek ister. Fanon’a göre sömürge halkı sömürgeci ile eşit olduğunu fark ettiğinde sömürgecinin şiddetine karşı çıkar ve artık “sömürge halkı sömürgeci sömürgeciden daha üstün olmak için savaşmaya hazırdır.” Bkz. Frantz Fanon, **Yeryüzünün Lanetlileri**, çev. Şen Süer, 3. Bs., İstanbul, Versus Kitap, Ekim 2014, s. 44-51.

⁹⁶ Murat Tınas, “Broadened Perspective on Foreign (Terrorist) Fighters in Syrian Civil War”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 25, Sayı: 97, Ankara, Liberte Yayınları, Kış 2020, s. 139-142.

“hicret” olarak görürler. Hicret, Hz. Muhammed’in kendisini öldürmek isteyenlerden kaçarak Mekke’den Medine’ye göç etmesidir. Modern cihatçı hareketin babası sayılan Abdullah Azam hicreti “korku diyarından güvenli bir diyara doğru yola çıkmak” olarak tanımlamıştır. IŞİD saflarına katılmak için ülkelerini terk ederek cihat için İslam Devleti’nin ülkesine gelen yabancı savaşçılar da yolculuklarını buna benzetmektedir.⁹⁷

İnsan kaynağı olarak örgütte önemli bir yer tutan yabancı terörist savaşçılar hakkında net bir sayı, ortak bir kalıp veya geçmiş belirlemek mümkün değildir. Ancak bu konuyu anlamak için bazı genel özellikler tespit edilebilir. Farklı sosyal geçmişlere sahip olan savaşçıların küçük bir kısmı yüksek eğitimlidir. İçlerinde tıp, mühendislik, teknoloji uzmanları vardır.⁹⁸ Ancak savaşçılar genel olarak eğitim ve sosyo-ekonomik açıdan alt veya alt/orta sınıftan gelen ve 25 yaş altındaki kişilerden oluşmaktadır. ABD’nin 2003’teki Irak’ı işgalinde ABD’ye karşı savaşarak tecrübe kazanan yabancı terörist savaşçılar, 2011’de Suriye’de başlayan olaylar sonrasında Suriye’ye geçerek IŞİD şiddetini buraya taşımıştır. IŞİD’e katılmak isteyen kişiler 2015’e kadar Türkiye-Suriye sınırından da bölgeye geçiş yapmıştır. Yabancı terörist savaşçıların IŞİD çatısı altında bölgede terör faaliyetlerinde bulunmalarının yanı sıra yarattıkları bir diğer tehlike, bu şiddeti gittikleri diğer coğrafyalara taşımalarıdır. Buna “geri tepme etkisi” denmektedir. Bu bağlamda yabancı terörist savaşçıların çatışma bölgelerinden ayrıldıktan sonra döndükleri ülkelerinde veya gittikleri üçüncü ülkelerde başka terörist faaliyetlere katılma ihtimalleri vardır.⁹⁹ Bu konuda Hegghammer tarafından yapılan “Batıda Cihatçı Vakalar 1990-2010” başlıklı araştırmaya göre, incelenen 945 yabancı savaşçıdan 107’si geri dönerek terörist saldırı gerçekleştirmiştir.¹⁰⁰ Bu araştırma, yabancı terörist savaşçıların meydana getirdiği tehlikeyi tespit etmekle birlikte IŞİD’in yabancı terörist savaşçı edinmesinin

⁹⁷ Stern, Berger, **a.g.e.**, s. 75.

⁹⁸ Zoltan Prantner, “The Military Potential of ISIL”, **Defence Review**, Vol. 143, Special Issue 2015, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/profile/Prantner_Zoltan2/publication/282975150_The_Military_Potential_of_ISIS/links/5624c46108ae93a5c92cc344/The-Military-Potential-of-ISIS, 25.01.2021, s. 66.

⁹⁹ Haldun Yalçinkaya, “IŞİD’in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye’nin Tecrübesi (2014-2016)”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:14, Sayı:53, Ankara, UİK Derneği Yayınları, 2017, s.33-35.

¹⁰⁰ Thomas Hegghammer, “Should I Stay or Should I Go? Explaining Variation in Western Jihadists’ Choice between Domestic and Foreign Fighting”, **American Political Science Review**, C: 107, No: 1, Şubat 2013, s.6’dan akt. Yalçinkaya, **a.e.**, s. 35.

önüne geçilmesinin uluslararası toplum açısından çok büyük bir öneme sahip olduğunu da göstermektedir.

Örgütün eleman kazanma yöntemlerinden biri de ele geçirdiği bölgelerde yer alan hapishanelerdeki mahkûmları serbest bırakmasıdır. Böylece serbest kalan mahkûmlar örgüte savaşçı olarak dâhil olmaktadır. Ebu Bekir el-Bağdadi'nin 2012'de başlattığı “Duvarları Yıkma” operasyonu kapsamında hem cezaevlerinden mahkûmlar kaçırılmış, hem de bombalı araç ve intihar saldırıları ile Irak'ta yoğun bir eylem dönemine girilmiştir. Özellikle cezaevlerindeki El Kaide mensupları ve direnişçiler baskınlarla kaçırılarak örgüte katılmıştır. Örneğin örgüt, 2012'de Tikrit Tesfirat Hapishanesinden yaklaşık 100 mahkûmu kaçırmıştır.¹⁰¹ 2013 yılında Ebu Gureyb ve Taji hapishanelerine baskın düzenleyerek buralardaki mahkûmları serbest bırakmış ve eleman sayısını bu şekilde arttırmıştır. 2014 yılında da Musul'u ele geçirmiş ve buradaki mahkûmları serbest bırakarak yeni savaşçılar kazanmıştır.¹⁰² Örgütün dinî söylemler kullanarak cihat çağrısı yapması, hilafet ilanı, İslam devleti kurduğu iddiası, yüksek ücretler vermesi, ödül olarak kadınları kullanması, internet ve sosyal medyayı kullanarak başarılı bir propaganda yapması eleman kazanma yöntemleri arasında sayılabilir.

İŞİD'in ağır silahlar, zırhlı araçlar gibi yüksek bir askerî donanımına sahip olması bölgede düzenlediği saldırılarda örgütün etkinliğini, gücünü ve başarısını artıran bir unsur olmuştur. Örgüt roket atarlar, tanklar ve farklı tip silahların dâhil olduğu gelişmiş bir saldırı ve savunma teçhizatına sahiptir. Örgütün elindeki askerî donanımın örnekleri T-55 tankları, T-72 tankları, Humvee tipi zırhlı araçlar, AK-47 (kalaşnikof), M79 OSA tipi roket atar, RBG-6 tipi bomba atar, RPG-7 tipi tanksavar, M198 Howitzer tipi top, tip 59-1 sahra topu, ZU-23-2 tipi uçaksavar, FIM-92 Stinger tipi hava savunma füzesi, MANPADS (taşınabilir hava savunma sistemi), HJ-8 tipi güdümlü tanksavar füzesi, DShK-1938 tipi ağır makineli tüfek şeklinde sıralanabilir. Bu silahların arasında Rus, Çin ve ABD yapımı olanlar da vardır.¹⁰³

¹⁰¹ Alkan, **a.g.e.**, s. 198-199.

¹⁰² Dolunay Şenol, Sezgin Erdem, Elif Erdem, “İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:26, Sayı:2, Elazığ, Fırat Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 283.

¹⁰³ Shamieh, Zoltan, **a.g.m.**, s. 370.

IŞİD, ele geçirdiği bölgelerde Irak Ordusuna ait silah depolarından çok fazla silah edinmiştir. Özellikle Anbar, Musul, Selahaddin, Kerkük ve Diyala'yı kontrol altına alınca bu bölgedeki silah depolarından 200 bin kişiye yetecek kadar silah temin etmiştir.¹⁰⁴ IŞİD, çağın teknolojik ürünlerini de verimli olarak kullanmaktadır. IŞİD'in operasyon ve taktik amaçlı kullandığı insansız hava aracı (**drone**) bunun önemli bir örneğidir. IŞİD, ticarî amaçlı üretilen insansız hava araçlarını bazı eklemeler ve değiştirmeler yaparak bir silaha dönüştürmektedir. İnsansız hava araçlarına plastik tüp, servo motor, pil, serbest bırakma çubuğu ve savaş başlığı ekleyerek basit ve ucuz yöntemlerle onları terör saldırıları için kullanışlı bir araç hâline getirmektedir. Böylece insansız hava araçlarını bomba atabilen bir mekanizma olarak kullanmaktadır.¹⁰⁵

4. IŞİD'in Terör Eylemleri

IŞİD, planlama gücü ve eylem kabiliyeti yüksek bir terör örgütüdür. IŞİD'in örgütlenme ve militan yapısı, finans gücü, silah ve patlayıcı madde kaynağı gibi özellikleri örgütün küresel terör saldırıları yapmasını sağlamıştır. Sayısal olarak net bir bilgi olmasa da IŞİD'e karşı mücadele eden ülke yetkilileri, IŞİD'in militan sayısı hakkında 50 bin civarında olduğuna dair açıklamalar yapmıştır. Bu sayı dönemsel olarak artış ve azalış göstermiştir. Iraklı, Suriyeli ve yabancılardan oluşan IŞİD güçleri, örgütün sahip olduğu ağır silahlar ve zırhlı araçlarla etkili saldırılar düzenlemiştir. Belirledikleri hedeflere koordineli saldırılar gerçekleştirmiştir. Bombalama, tuzaklama, kaçırma, rehin alma, suikast, kitlesel katliam ve intihar tipi eylemler IŞİD'in kullandığı terör yöntemleridir. Ayrıca IŞİD'in kimyasal silah edindiği ve kullandığı da iddia edilmiştir.¹⁰⁶

Hem gerçekleştirilmesi hem de önlenmesi zor olan terör yöntemlerinden biri olarak bombalı intihar eylemi, IŞİD'in tercih ettiği bir yöntemdir. Bombalı intihar

¹⁰⁴ Prantner, **a.g.m.**, s. 69.

¹⁰⁵ Don Rassler, **The Islamic State and Drones: Supply, Scale, and Future Threats**, USA, Combating Terrorism Center at West Point, United States Military Academy, Temmuz 2018, <https://ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2018/07/Islamic-State-and-Drones-Release-Version.pdf>, 20.11.2018, s. 3-4.

¹⁰⁶ Oktay Bingöl, Ali Bilgin Varlık, **IŞİD Raporu**, Rapor No: 2, Merkez Strateji Enstitüsü, 02.10.2014, (Çevrimiçi) http://merkezstrateji.com/assets/media/141002-rp-02-isid-s6_1.pdf, 14.11.2018, s. Ek 8-9 (Ek: IŞİD ve Müttefikleri).

eylemi, çoğunlukla eylemcinin üzerine bomba bağlaması ya da aracına bomba yüklemesi şeklinde gerçekleştirilir. Terör örgütleri azami düzeyde kayıp verdirmek, korku salmak ve panik yaratmak amacıyla bombalı intihar eylemlerini uygular. Bu yöntemde eylemcinin yaşamına son vermesi gerektiğinden eylemci belirli bir teşvik gücüne sahip olmalıdır. Dinî temelli terör örgütlerinde intihar eylemcisine şehit olacağı söylenir.¹⁰⁷ IŞİD'in dikkat çekici terör yöntemlerinden biri de kafa kesme eylemidir. Örgüt, ele geçirdiği muhaliflerini bu şekilde infaz ederek ve bu anları videoya kaydedip yayınlarak mümkün olduğunca çok korku salmayı hedeflemiştir. Bu eylem biçimi terör örgütünün simgesel özelliklerinden biri hâline gelmiştir.

IŞİD'in hızla güçlenmesi, yayılması ve büyük ölçekli ölümlere yol açan terör saldırıları düzenlemesi, uluslararası toplumun dikkatini çekmiş ve IŞİD'in uluslararası barış ve güvenlik açısından büyük bir tehlike olduğu kanaatini geliştirmiştir. Nitekim IŞİD, Türkiye'nin de içinde yer aldığı birçok ülkede zayıfatı yüksek terör saldırıları gerçekleştirmiştir. Türkiye 2013 yılında IŞİD'i terör örgütü olarak tanımıştır.¹⁰⁸ IŞİD'in Türkiye'de gerçekleştirdiği terör saldırıları da 2014 yılında başlamıştır. Hatay'dan İstanbul'a gitmek için araçla yola çıkan IŞİD'e mensup teröristler, 20 Mart 2014'te Niğde'nin Ulukışla ilçesinde yol denetimi yapan güvenlik güçlerine ateş açarak iki güvenlik görevlisini ve kaçmak için gasp ettikleri kamyonun şoförünü öldürmüştür. IŞİD'in Türkiye'deki ilk terör eylemi olarak kayıtlara geçen bu saldırının failleri yakalanmış ve cezalandırılmıştır. Niğde Ağır Ceza Mahkemesi, 15 Haziran 2016 tarihli kararında hilafet devleti kurmaya çalışan IŞİD'in Türkiye Cumhuriyeti'ni hedef aldığını belirtmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Suat Begeç, "Yönetimde Yeni Küresel Tehdit: Terörizm ve Bombalı İntihar Eylemi", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:4, Sayı: 8, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Eylül 2006, s. 3-4.

¹⁰⁸ Bu tanıma, 10 Ekim 2013 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararıyla olmuştur. Bu kararla, BM Güvenlik Konseyi'nin bazı kişi, kuruluş veya organizasyonların tasarrufunda bulunan mal varlıklarının dondurulmasına ilişkin kararı yürürlüğe konmuştur. El Kaide ile bağlantılı tüzel kişi, kuruluş veya organizasyonlar başlığı altında Irak El Kaidesi yapılanması içinde IŞİD de listelenmiştir. T.C. 61. Hükümet Bakanlar Kurulu, 2013/5428 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, T.C. Resmî Gazete, Sayı: 28791, Tarih: 10.10.2013, (Çevrimiçi) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131010-1.htm>, 30.11.2018.

¹⁰⁹ Niğde Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2014/2657 esas, 2016/426 karar numaralı ve 15 Haziran 2016 tarihli gerekçeli kararı, s. 62, akt. İsmail Saymaz, **Türkiye'de IŞİD**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 19.

IŞİD, Irak'ta Musul'u işgal ettikten sonra 11 Haziran 2014'te Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu'na silahlı bir baskın gerçekleştirmiştir. Bu baskında Musul Başkonsolosu dâhil 49 konsolosluk görevlisi IŞİD tarafından rehin alınmıştır. Rehin alma olayı 101 gün sürdükten sonra son bulmuştur. Aslında Musul Başkonsolosluğu'na düzenlenen baskından evvel IŞİD'in Musul'u bir çatışma yaşamadan kolayca ele geçirmiş olması önemli bir konudur. Örgüt, Musul'u işgal ederken Irak Ordusu buna karşı koymamıştır. Iraklı komutanlar kaçarak bölgeyi terk etmiş ve bunun üzerine askerler dağılmıştır. Bölgeyi terör örgütüne karşı koruması gereken askerî güçler kaçınca Musul tamamen IŞİD'in kontrolüne geçmiştir.¹¹⁰ Bunun hemen peşi sıra ise Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu, IŞİD tarafından baskına uğramıştır. Musul, IŞİD tarafından işgal edilmeden önce gerekli önlemler alınsaydı ve Başkonsolosluk binası boşaltılmış olsaydı, bu rehin alma olayının gerçekleşmeyeceği yönündeki tartışmalar hâlâ sürmektedir.

IŞİD, Türkiye'deki terör saldırılarına bir siyasî partinin mitingini, bir kültür merkezindeki toplantıyı ve sivil toplum örgütlerinin düzenlediği bir mitingi hedef olarak devam etmiştir. IŞİD, 5 Haziran 2015'te Halkların Demokratik Partisi'nin Diyarbakır'daki mitinginde patlattığı bombalarla 4 kişiyi öldürmüştür. Daha sonra IŞİD'in Suriye'nin kuzeyindeki Kobani kasabasına 2014'ten beri düzenlediği saldırılar nedeniyle Sosyalist Gençlik Dernekleri Federasyonu üyeleri bir yardım kampanyası başlatmış ve toplanan yardımları Kobani'ye götürmek üzere 20 Temmuz 2015'te Şanlıurfa'nın Suruç ilçesindeki Amara Kültür Merkezi'nde bir araya gelmiştir. IŞİD, burada toplananlara karşı bir intihar saldırısı düzenleyerek 33 kişiyi öldürmüştür. Bunun ardından IŞİD, 10 Ekim 2015'te Ankara Garı önünde bir terör eylemi gerçekleştirmiştir ve bu eylem Türkiye'deki en kanlı terör saldırısı olarak tarihe geçmiştir. Emek, Barış ve Demokrasi Mitingi kapsamında garın önündeki alanda toplananlara yönelik iki kişi tarafından eş zamanlı olarak yapılan intihar saldırısında 100 kişi yaşamını yitirmiştir.¹¹¹

¹¹⁰ Patrick Cockburn, **İslam Devleti'nin Yükselişi: IŞİD ve Yeni Sünni Ayaklanması**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, Aralık 2014, s. 15-17.

¹¹¹ "10 Ekim Ankara Gar saldırısı davası sürecinde neler yaşandı?", 03.08.2018, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45010767>, 05.12.2018. Ankara 4. Ağır Ceza

İstanbul’u fethedeceklerini ilan eden IŞİD, İstanbul’daki turistik yerleri ve bir havalimanını hedef alan terör eylemleri de gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri 12 Ocak 2016’da İstanbul Sultanahmet’te 12 turistin ölümüyle sonuçlanan intihar saldırısıdır.¹¹² Diğer 19 Mart 2016’da İstanbul Beyoğlu İstiklal Caddesi’nde 4 turistin ölümüyle sonuçlanan intihar saldırısıdır. IŞİD’in İstanbul Atatürk Havalimanı’nda 28 Haziran 2016’da üç teröristle gerçekleştirdiği silahlı ve bombalı intihar saldırısında da 20’si yabancı uyruklu 45 kişi yaşamını yitirmiştir.¹¹³ Bunun ardından IŞİD, 20 Ağustos 2016’da Gaziantep’te bir kına düğününü hedef almıştır. Yine bir bombalı intihar saldırısı olarak düzenlenen eylemde 40’ı çocuk 56 kişi öldürülmüştür. 1 Ocak 2017’de İstanbul Ortaköy’deki Reina isimli gece kulübündeki terör saldırısında ise IŞİD’e mensup bir terörist, 28’i yabancı uyruklu 39 kişiyi öldürmüştür. Saldırıyı yapan terörist, eylemden sonra saklandığı yerde yakalanmıştır.

IŞİD, dünyanın çeşitli ülkelerinde büyük yankı uyandıran birçok terör saldırısında bulunmuş, çok sayıda insanın ölümüne ve yaralanmasına yol açmıştır. Örgütün Avrupa ülkelerinde gerçekleştirdiği saldırılardan bazıları şu şekildedir: Paris’te eş zamanlı yapılan saldırılar sonucunda 137 kişinin öldüğü 13 Kasım 2015 tarihli terör eylemi, Brüksel’de havalimanı ve yeraltı treni istasyonunu hedef alan intihar saldırıları sonucunda 32 kişinin öldüğü 22 Mart 2016 tarihli terör eylemi, Nice’te kamyonla kalabalığın arasına dalarak düzenlenen saldırı sonucunda 84 kişinin öldüğü 14 Temmuz 2016 tarihli terör eylemi, Berlin’de Noel pazarına kamyonla girerek düzenlenen saldırı sonucunda 12 kişinin öldüğü 19 Aralık 2016 tarihli terör eylemi, Manchester’da bir konser alanını hedef alan saldırı sonucunda 23 kişinin öldüğü 22 Mayıs 2017 tarihli terör eylemi, Londra’da kamyonla yayaları ezerek ve bıçakla yapılan saldırı sonucunda 8 kişinin öldüğü 3 Haziran 2017 tarihli

Mahkemesi, sanıklar hakkında 100 kişiyi kasten öldürme suçlamasından 100’er kez, anayasal düzeni ihlal suçundan birer kez olmak üzere 101’er kez ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası vermiştir.

¹¹² “12 kişinin öldüğü Sultanahmet saldırısı davasında 3 müebbet, 1 tahliye”, 31.01.2018, (Çevrimiçi) <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201801311032050698-sultanahmet-saldirisi-davasi-karar/>, 05.12.2018. İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi, 3 sanık hakkında ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası vermiştir.

¹¹³ “Atatürk Havalimanı’ndaki terör saldırısı davasında karar”, 16.11.2018, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/ataturk-havalimanindaki-teror-saldirisi-davasinda-karar/1313493>, 05.12.2018. İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi, sanıklar hakkında 45 kişiyi kasten öldürme suçlamasından 45’er kez, anayasal düzeni ihlal suçundan birer kez olmak üzere 46’şar kez ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası vermiştir.

terör eylemi, Barcelona’da minibüsle kalabalığın arasına dalarak yapılan saldırı sonucunda 13 kişinin öldüğü 17 Ağustos 2017 tarihli terör eylemidir.¹¹⁴ IŞİD’in ABD’deki terör saldırılarından bazıları ise şunlardır: 12 Haziran 2016’da Orlando’da bir gece kulübüne yapılan saldırıda 50 kişi ölmüş, 31 Ekim 2017’de New York’ta kamyonla bisiklet yolundaki insanları ezerek yapılan saldırıda da 8 kişi ölmüştür.

IŞİD’in Avrupa ve ABD’de gerçekleştirdiği terör saldırıları, çoğunlukla yalnız kurt eylemleri olarak ortaya çıkmaktadır. Örgütün Batı ülkelerindeki militanları veya sempatizanları uyuyan hücreler şeklinde beklemektedir. Uyuyan hücreler, IŞİD’in yayın organlarında harekete geçin talimatı vermesiyle ya da kendi değerlendirmeleriyle terör saldırıları düzenlemektedir. IŞİD’in yalnız kurt eylemleri düzenleyebilme kapasitesi onu diğer terör örgütlerinden ayıran önemli bir özelliğidir. Yalnız kurtlar kendi kendine radikalleşmiş, ev ortamında internet veya kitaplardan bomba yapımını ve terör saldırısı düzenlemeyi öğrenmiş kişilerden oluşur. El Kaide’nin en önemli ideologlarından biri olan Ebu Musab es-Surî henüz 2004-2005 gibi erken bir dönemde kendi kendine radikalleşmenin önemine dikkat çekmiştir. IŞİD’in dış operasyonlardan sorumlu lideri Ebu Muhammed el-Adnani de örgüt zayıflamaya başladığında benzer bir stratejiyi uygulamaya koymuştur. Aslında yalnız kurtlar örgüt desteği alarak eylem yapan teröristler kadar tehlikeli değildir. Yalnız kurtların sebep oldukları korku, yarattıkları tehditten daha büyüktür ve Donald Trump gibi liderler Müslüman karşıtı politikalarını meşrulaştırmak için bu korkudan faydalanırlar. Özgürlükleri kısıtlayan bu politikalar bireylerin yabancılaşmasına, radikalleşmesine ve birer terörist hâline gelmelerine neden olabilir.¹¹⁵

5. Bir Güvenlikleştirme Biçimi Olarak IŞİD

Kopenhag Okulunun güvenlikleştirme teorisine göre aktörler, bir meseleyi güvenlikleştirerek o meselenin çözümü için olağanüstü tedbirler almanın yolunu açarlar. Bu olağanüstü tedbirlerin söz konusu tehdide karşı güvenliği sağlamak için gerekli olduğu yönünde bir söylem geliştirirler. Toplumu ikna ettikleri noktada acil

¹¹⁴ “Son 13 yılda Avrupa’yı sarsan terör saldırıları”, 18.08.2017, (Çevrimiçi)

<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201708181029756400-avrupa-teror-saldirlari/>, 14.12.2018.

¹¹⁵ Walter Laqueur, Christopher Wall, **The Future of Terrorism: ISIS, Al-Qaeda, and Alt-right**, New York, St. Martin’s Press, Temmuz 2018, s. 156-157.

tedbir uygulamalarını meşrulaştırmış olurlar. Terör faaliyetlerinin güvenlikleştirilmesi de devletlerin baskıcı, özgürlükleri kısıtlayıcı veya kuvvet kullanımını gerektiren olağanüstü tedbirler alabilmelerini sağlar. ABD'nin terörle mücadele politikaları kapsamında IŞİD'in oluşturduğu tehlikeyi engellemek adına İslamofobik bir yaklaşımla Müslüman ülkelerden ABD'ye göç etmeyi yasaklayan kararlar almasını buna örnek verebiliriz. İç politikanın yanı sıra dış politika davranışlarında da bunun etkisi görülür. ABD'nin 2017 Ulusal Güvenlik Stratejisinde geleneksel terörle mücadele yöntemlerine ek olarak İran'a ve Pakistan'a baskı yapmak da yer almıştır. ABD, bu devletlerin teröre destek verdiklerini ve bu desteği engellerse ulusal güvenliğini sağlayabileceğini öne sürmüştür. Daha çok “radikal İslamcı terörizm” olarak nitelenen modern terörizmle mücadele için ABD Savunma Bakanlığı'na (terör gruplarının olduğu ülkelere askerî operasyon yapmak dâhil) birçok yetki verilmiştir. Ama devletlerin bu tarz askerî tedbirler içeren yöntemleriyle dünyanın daha güvenli bir yer hâline gelip gelmediği tartışmalıdır.¹¹⁶

Devletlerin “güvenlik” ve “güvenlikleştirme” söylemi, “terörizm” ve “teröristleştirme” söylemi ile bağlantılıdır. Eğer terörizm, devlet ve toplum güvenliğine yönelik bir tehdit olarak kavramsallaştırılırsa buna askerî bir karşılık vermek kolaylaşır. 11 Eylül saldırıları ABD'nin dış politika programında terörizmin ABD'ye yönelik temel tehdit unsuru olarak belirlenmesine ve “acil eylem” uygulamalarını devreye koymasına gerekçe sağlamıştır.¹¹⁷ Bir kişi terörist ve bir eylem de terörizm eylemi olarak nitelendikten sonra devlet, güvenlik güçlerini harekete geçirebilir ve şiddet araçlarını kullanabilir. Terörizmle mücadele kapsamında hayata geçirilen özel tedbirler terörizm söylemi sayesinde “gayri meşru ve insanlık dışı” sayılmaz.¹¹⁸

Burada tartışmalı olan konu, kimin terörist olduğuna, kimin de terörist olmadığına karar verilirken aynı koşulların işletilmediğidir. Örneğin ABD'de yaşanan şiddet eylemlerinde bazıları terör eylemi sayılıp failleri terörist olarak

¹¹⁶ A.e., s. 245-247.

¹¹⁷ Priya Dixit, “Securitization and Terroristization: Analyzing States' Usage of the Rhetoric of Terrorism”, **State Terror, State Violence: Global Perspectives**, ed. Bettina Koch, Wiesbaden, Springer, 2016, s. 36-37.

¹¹⁸ A.e., s. 33.

nitelenirken, bazıları terör eylemi sayılmayıp failleri de terörist olarak nitelenmez. Kansas City’deki bir olayda Müslüman karşıtı bir kişi bir caminin önünde 15 yaşında bir çocuğu öldürmüştür. Ulusal medya, ana akım medya ve kamuoyu bu olayı terörizm olarak görmemiştir. New York’ta yaşanan bir başka olayda ise iki polis memuruna saldıran bir kişi vurularak öldürülmüştür. Yetkililer bu olayı terörizm olarak nitelemiş ve failin doğrudan bir terör örgütü bağlantısı olmasa da kendi kendine radikalleşmiş bir terörist olduğunu açıklamıştır (bu olayda fail dışında ölen yoktur).¹¹⁹ Bu örneklerde görüldüğü gibi devletler her bir olayda kendi çıkarlarına göre farklı bir değerlendirme yaparlar. Çok fazla terörizm tanımının olması ve ortak bir terörizm tanımının belirlenememesi hem iç hem de dış politikada objektif verilerden uzak her an herkesin terörist ilan edilebilme tehlikesini ortaya çıkarmaktadır. Bu teröristleştirme yaklaşımı ile devletler normal koşullarda meşru görülmeyecek uygulamalarını hayata geçirirler (CIA’in işkence programı gibi). Böylece teröristleştirme, devlet şiddetinin normalleştirilmesine yol açar.¹²⁰

Arjantinli bir generale atfen kullanılan “Önce tüm teröristleri öldüreceğiz, sonra onlara yardım eden herkesi öldüreceğiz, sonra da bize yardım etmeyen herkesi öldüreceğiz.” sözü, terörizme karşı askerî ve sert yöntemleri temel alan devlet yetkililerinin yaklaşımını özetlemektedir. Ancak bu militarist yaklaşımın karşısındaki görüş, Müslüman militanları ve öfkelerini anlamaya çalışmak gerektiğini savunur. İslamcı gruplar ABD’nin ve Batılı devletlerin kendi ülkelerinden çıkmasını ister. Ama onların askerî gücüne kıyasla kendi güçleri zayıf kaldığından bu farkı kapatmak için terör yöntemlerine başvururlar. Müslümanların çoğunlukta olduğu devletler küresel sistemde Batılı devletler karşısında eşitsiz konumdadır. Hem tarihte, hem de günümüzde Batılı devletler tarafından müdahaleye uğramışlardır. Bu gerçeklikler “mağduriyet anlatısı”na dönüşür ve terörü onlar için en işlevsel yol yapar. Bu yüzden Batı ile Müslüman dünya arasındaki ilişkileri yeniden başlatacak yeni bir anlatıya ihtiyaç vardır.¹²¹ Bu yeni anlatının yanı sıra ABD’nin Orta Doğu politikasını değiştirmesi gerekir. Aksi takdirde bu yeni anlatı, cihatçılara karşı koymada tek

¹¹⁹ A.e., s. 31-32.

¹²⁰ A.e., s. 44-45.

¹²¹ Tom Farer, “Terrorism, Islam and America: In Search of a Disarming Narrative”, **Values and Violence: Intangible Aspects of Terrorism**, ed. Ibrahim A. Karawan, Wayne McCormack, Stephen E. Reynolds, USA, Springer, 2008, s. 208-210.

başına yeterli olmayacaktır.¹²² Yeni bir başlangıç yapılamazsa El Kaide ve IŞİD örneğinde görüldüğü gibi cihatçı terör faaliyetleri bitmeyecek, buna karşı devletler de terör tehdidini güvenlikleştirerek olağanüstü önlemler uygulamaya devam edecektir.

Terörizme sadece güvenlik perspektifinden yaklaşarak militer yöntemlerle çözüm aramak yeterli değildir. Onları anlamaya çalışmak eylemlerini tahmin edebilmeyi ve böylece doğru karşılık verebilmeyi sağlar. Ancak 2014 yılında IŞİD Ebu Bekir el-Bağdadi yönetiminde en güçlü dönemini yaşarken ABD Başkanı Barack Obama “Bu teröristlere karşı sistematik bir hava saldırısı kampanyası yürüteceğiz.” açıklamasını yapmıştır. İngiltere Başbakanı David Cameron “Bu bizi öldürmeye çalışan psikopat teröristlerle ilgilidir. Beğenin ya da beğenmeyin onlar bize çoktan savaş ilan ettiler.” şeklinde konuşmuştur. 2015 yılında IŞİD Irak ve Suriye’de hızla ilerlerken Kanada Başbakanı Stephen Harper “IŞİD müttefiklerimize ve ortaklarımıza karşı yaptığı gibi Kanada’da terörizmi teşvik etmeye devam ederken biz kenarda duramayız ve IŞİD’in Suriye’de güvenli bir bölgeye sahip olmasına izin veremeyiz.” demiştir.¹²³

Bu açıklamalar güvenlikleştirme sürecinin bir aşaması olan söylem aşamasının örneklerini oluşturur. Güvenlikleştirme sürecinde önce varoluşsal tehdit tanımlanır. Bu tanımlama yapılırken önemli olan meselenin gerçekten savunmayı gerektirip gerektirmediği değil, güvenlikleştirici aktörün o meseleyi güvenlik tehdidi olarak tanımlamasıdır. Güvenlikleştirici aktör ortada gerçek bir tehlike olsun veya olmasın söyleme eylemiyle onu karşılık verilmesi gereken bir tehdit olarak sunar. Sonra bu tehdide karşı acil eylemleri belirler ve böylece olağan güvenlik kurallarının ötesine geçer.¹²⁴ IŞİD konusunda da örnek açıklamalardaki gibi devlet yetkilileri IŞİD’i varoluşlarına karşı bir tehdit olarak tanımlamış ve başka bir devletin ülkesine askerî müdahale dâhil birçok olağanüstü önlem belirlemiştir. IŞİD’in dünya çapında sivil ölümlerine neden olan terör saldırıları da uluslararası toplumun bu olağanüstü önlemleri kabul etmesini sağlamıştır ve böylece bu önlemler meşruluk kazanmıştır.

¹²² A.e., s. 213.

¹²³ Gwynne Dyer, **Don’t Panic: ISIS, Terror and Today’s Middle East**, Toronto, Random House Canada, 2015, s. 13.

¹²⁴ Buzan vd., **a.g.e.**, s. 26.

Rusya tarafından Suriye'deki çatışmaların güvenlikleştirilmesi, Suriye'ye müdahaleyle sonuçlanmıştır. Suriye'de 2011'de Esad ve muhalifleri (İŞİD, El Nusra gibi cihatçı örgütler ve diğer silahlı muhalif gruplar) arasında başlayan çatışmalar üzerine Rusya, Esad'ın bölgede tekrar kontrol sağlamasına yardım etmek için Suriye'ye askerî müdahalede bulunmuştur. Rusya'nın hava saldırıları Eylül 2015'te başlamış ve Ağustos 2018'e kadar sürmüştür.¹²⁵ Rusya dış istihbarat servisi SVR ve askerî istihbarat teşkilatı GRU'ya ait birimler Suriye'ye gönderilmiştir. Rusya Başkanı Vladimir Putin, Suriye'deki “meşru rejim” tarafından davet edildiklerini ve teröristlerle mücadelesinde meşru rejime yardım edeceklerini duyurmuştur.¹²⁶ Putin, Suriye iç savaşını ve Esad'ı devirme girişimini varoluşsal bir tehdit olarak tanımlamıştır. Putin, BM Genel Kurulu'nun 70. oturumundaki konuşmasında Batılı devletlerin Somali, Libya, Afganistan ve Irak'a yaptığı müdahalelerin bu ülkelerde istikrarsızlığa yol açtığını, “anarşi bölgeleri” yarattığını ve bu koşulların da terör örgütlerinin oluşumuna zemin hazırladığını söylemiştir. Bu yüzden Suriye'de Esad'ın devrilmesinin uluslararası toplum için varoluşsal bir tehdit oluşturduğunu savunmuştur.¹²⁷

Putin, Rusya'nın Suriye'ye askerî müdahalesini bu varoluşsal güvenlik meselesinin gereği olarak sunmuştur. Çeçen Savaşları, 11 Eylül saldırıları, ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri gibi geçmişte yaşanan savaş ve çatışmalara atıf yaparak “tarihsel hafıza”yı güvenlikleştirme sürecinin kolaylaştırıcıları olarak kullanmıştır. Müdahalenin meşruluğu konusunda özellikle uluslararası toplumu ikna etmeye yönelik bir güvenlikleştirme söylemi geliştirmiştir. Bu aşamada Rusya'nın bölgedeki çatışmalardaki faydalı etkisine dikkat çekilmiş, Rusya'nın yardımıyla Deyr ez-Zor'un İŞİD'in elinden geri alınması gibi örnekler verilmiştir. Böylece Rusya, Esad karşıtı güçlere düzenlediği saldırıları İŞİD'e karşı elde edilen kazanımlarla meşrulaştırmaya çalışmıştır. Putin, “medeniyetin ve gelişimin düşmanları” olarak nitelediği terörist gruplara karşı barışı ve uluslararası güvenliği korumak için askerî

¹²⁵ Mykola Makhortykh, “Historical Memory and Securitisation of the Russian Intervention in Syria”, **International Politics**, Vol. 57, No: 6, Springer-Verlag, 2020, (Çevrimiçi) <https://link.springer.com/article/10.1057%2Fs41311-020-00232-w>, 25.01.2021, s. 1064-1065.

¹²⁶ Amos Yadlin, “Russia in Syria and the Implications for Israel”, **Strategic Assessment**, Vol. 19, No:2, Temmuz 2016, (Çevrimiçi) <https://strategicassessment.inss.org.il/wp-content/uploads/2020/01/volume-19-no.2.pdf>, 25.01.2021, s. 10.

¹²⁷ Makhortykh, **a.g.m.**, s. 1072-1073.

güç kullanmak zorunda olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda güvenlikleştirme sürecinin başvuru nesneleri “Rusya, uluslararası toplum, barış ve uluslararası güvenlik” olarak tanımlanmıştır.¹²⁸

Küresel güçlerin yanı sıra bölgesel bir güç olan Türkiye de güvenlikleştirme sürecinde Suriye’deki iç savaşı ve bölgedeki terör faaliyetlerini varoluşsal bir tehdit olarak tanımlamıştır. Türkiye’nin Irak ve Suriye’nin sınır komşusu olması güvenlikleştirme söylemini güçlendiren bir unsur olmuştur. Türkiye, bu bölgedeki çatışmalar ve terör örgütleri nedeniyle ulusal güvenliğinin tehdit edildiğini savunmuştur. Bu bağlamda bu güvenlikleştirme söyleminde başvuru nesnesi ulus devlettir. Türkiye hükümeti bu tehditlere karşı ulusal güvenliğini ve uluslararası barış ve güvenliği korumak için sınır ötesi askerî harekâtın gerekli olduğunu açıklamıştır. Güvenlikleştirici aktörün acil tedbir kararını meşrulaştırarak uygulaması için toplumu ikna etmesi gereklidir. İkna aşamasında IŞİD’in Türkiye’de gerçekleştirdiği terör eylemleri ve Türkiye’nin güney sınırına yakın bölgelerinden Türkiye’ye yönelik roket saldırıları¹²⁹ etkili olmuştur. Böylece sınır ötesi askerî harekât şeklindeki bu olağanüstü önlemler iç kamuoyunda genel olarak meşru kabul edilmiş, ancak dış kamuoyunda aynı kabulü görmemiştir.

Örneğin bu kapsamda yapılan Fırat Kalkanı Harekâtı (24 Ağustos 2016-29 Mart 2017) ve Zeytin Dalı Harekâtı (20 Ocak 2018-18 Mart 2018) sadece IŞİD’i değil, PKK ve YPG’yi de kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur. Bu operasyonlar için alınan 1098 (2015)¹³⁰, 1128 (2016)¹³¹ ve 1162 (2017)¹³² sayılı TBMM kararlarında

¹²⁸ A.e., s. 1069-1071.

¹²⁹ “IŞİD tarafından Kilis’e atılan roketler sonucu bir yılda 25 kişi öldü, 109 kişi yaralandı”, 18.01.2017, (Çevrimiçi) <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/isid-tarafindan-kilise-atilan-roketler-sonucu-bir-yilda-25-kisi-oldu-109-kisi-yaralandi-661978>, 20.03.2019. IŞİD, Suriye’de ele geçirdiği ve Türkiye’nin güneyindeki sınır hattına yakın olan bölgelerden Türkiye’ye yönelik çok sayıda roket saldırısı düzenlemiştir. Fırat Kalkanı Harekâtı’ndan önce Ocak 2016’da başlayan ve Türkiye’nin Kilis gibi güneyindeki yerleşim yerlerini hedef alan bu roket saldırıları neticesinde birçok can ve mal kaybı yaşanmıştır. Kilis Valisi’nin yaptığı açıklamaya göre IŞİD 18 Ocak-2 Ekim 2016 tarihleri arasında 95 roket saldırısı düzenlemiş ve bu saldırılarda 25 kişi yaşamını kaybetmiş, 109 kişi yaralanmış, 86 araç ve 367 ikamet zarar görmüştür.

¹³⁰ TBMM Kararı, Karar no: 1098, Karar tarihi: 03.09.2015, (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1098.html, 20.03.2019.

¹³¹ TBMM Kararı, Karar no: 1128, Karar tarihi: 01.10.2016, (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1128.html, 20.03.2019.

¹³² TBMM Kararı, Karar no: 1162, Karar tarihi: 23.09.2017, (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1162.html, 20.03.2019.

genel olarak IŞİD, PKK ve YPG gibi terör örgütlerinin Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit ettiği, Suriye'deki şiddet olayları nedeniyle bölgede istikrarın sağlanamadığı ve güvenlik boşluklarının sürdüğü, bu yüzden Türkiye'ye yönelik terör tehdidinin devam ettiği belirtilmiştir. Bu operasyonlarda Esad karşıtı silahlı güçlerden oluşan Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yanında harekâta katılım göstermiştir. Bu çerçevede Suriye meşru hükümetinin Türkiye'yi davet etmemesi, Türkiye'nin Esad'ın devrilmesini istemesi, bölgede Esad muhalifi olan ÖSO ile hareket etmesi, IŞİD'le savaşan YPG'yi de vurması uluslararası kamuoyunun ikna olmasını engelleyen unsurlar olmuştur. Bu nedenle güvenlikleştirme sürecinin uluslararası düzeyde başarılı olduğunu söyleyemeyiz.

Kopenhag Okulunun güvenlikleştirme teorisinde başvuru nesnesi olarak daha çok ulus devlete odaklanılmasına karşın başvuru nesnesi etnik topluluklar, azınlıklar, aşiretler, aileler, bireyler gibi yapılar olarak ele alındığında bölgedeki Kürtlerin IŞİD'i kendilerine yönelik varouşsal bir tehdit olarak tanımladığı görülebilir. IŞİD, 2014 yılında Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin başkenti Erbil'e yöneldiğinde Kürtler kendiliğinden IŞİD'e karşı savunmaya geçmiştir. Başkan Barzani, Başbakan Barzani veya Peşmerge komutanları tarafından bir güvenlikleştirme söylemi olmaksızın Kürtler IŞİD'i kendi varlıklarına bir tehdit olarak görüp IŞİD'e karşı saldırılara katılmışlardır. Peşmerge eğitimleri olup olmadığına bakmaksızın kendi imkânlarıyla IŞİD'e karşı savaşmak için gönüllü olmuşlardır. Benzer bir durum Suriye'nin kuzeyinde yer alan Kobani'de de yaşanmıştır. Burada Kürtlerin tarihsel olarak ayaklanma kültürüne sahip olmaları etkili olmuştur. Besenyo, bu örnekteki güvenlikleştirme biçimini “yarı kendiliğinden güvenlikleştirme” olarak kavramsallaştırmaktadır. “Kendiliğinden ve yarı kendiliğinden güvenlikleştirme” kavramlarının başvuru nesnesi ulus devletler değildir. Hatta buradaki örnekte başvuru nesnesi Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi de değildir, “bu topluluğun üyeleri olan bireyler”dir.¹³³

¹³³ Janos Besenyo, “Barry Buzan’s Securitization Theory and the Case of Iraqi Kurdish Military Action Against ISIS in 2014”, **Journal of Security and Sustainability Issues**, Vol. 8, No: 3, Mart 2019, (Çevrimiçi)

https://www.researchgate.net/publication/332005988_Barry_Buzan's_securitization_theory_and_the_case_of_Iraqi_Kurdish_military_action_against_ISIS_in_2014, 25.01.2021, s. 299-300.

Lübnanlı gazeteci Rami Khouri, “El-Kaide ve daha sonra IŞİD’i yaratan aktörler Arap hapishanelerinden çıktı; Amerikan jetlerinin ve Arap hapishanelerinin kombinasyonu, etrafında El-Kaide ve IŞİD’in çimlendiği kritik kaldıraç noktasıdır.” demiştir.¹³⁴ Buna göre cihatçı terör örgütlerinin ortaya çıkışında yabancı müdahalenin yanı sıra Orta Doğu’daki otoriter yönetimlerin de etkisi vardır. Bu yönetimlerin özgürlükler ve insan hakları konusundaki sert ve kötü politikaları radikalleşmenin önünü açmaktadır. Radikalleşen ve öfkeyle dolan bu insanlar dinin gücünü arkalarına alarak terörü kullandıkları bir yöntemle başvurmaktadır. 21. yüzyılda terör örgütlerinin hedef seçerken sivil-asker ayrımı yapmaksızın hiçbir hassasiyet göstermemesi ve özellikle daha çok sivil öldürmeye odaklı saldırılar düzenlemesi yeni terör unsurlarının güvenlikleştirilmesini kolaylaştırır. Sadece yabancı kuvvet unsurlarını değil, kendinden olmayan herkesi vahşice öldüren IŞİD’in özellikle sivil katliamları ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerinin operasyonlarına meşru bir gerekçe sağlamıştır. Bu açıdan ABD’nin 2003’te Irak işgali için yürüttüğü güvenlikleştirme sürecinin başarısız olmasının aksine IŞİD’e karşı yürütülen güvenlikleştirme süreci başarılı olarak değerlendirilebilir. Ancak buradaki çelişki, yabancı müdahalelerinin neden olduğu koşullardan doğan terör örgütlerine karşı yine yabancı müdahalesi ile çözüm aranmasıdır.

Sonuç olarak küreselleşmenin siyasal ve askerî alanlarda yarattığı büyük değişimler toplumsal güvensizliği artırmış ve bu da terörizmin uluslararasılaşması olarak karşımıza çıkmıştır. Yeni terörizm “ortak toplum” hayatına bir saldırı ve “medeniyetler çatışması”nın bir sembolü olarak algılanmıştır. Ulus devletlerin sınırlarını aşan bir yapı arz eden El Kaide ve IŞİD gibi terör örgütlerinin eylemleri karşısında güvenlikleştirici aktörler olağanüstü tedbirler öngörerek “teröre karşı savaş” ilan etmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD, koalisyon kurarak önce Afganistan’a, sonra Irak’a müdahale etmiştir.¹³⁵ Benzer şekilde IŞİD’in terör

¹³⁴ Joby Warrick, **Siyah Bayraklar: IŞİD’in Doğuşu ve Yükselişi**, çev. Işık Tansal, 2. bs., İstanbul, A7 Kitap, Temmuz 2016, s. 388.

¹³⁵ Morten Kelstrup, “Globalisation and Societal Insecurity: The Securitisation of Terrorism and Competing Strategies for Global Governance”, **Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research**, ed. Stefano Guzzini, Dietrich Jung, London, Routledge, 2004, s. 111-112. Huntington, “medeniyetler çatışması” teziyle Soğuk Savaş sonrasında dünya üzerinde yaşanacak çatışma ve gerilimlerin kaynağının kültür ve medeniyet usurları tarafından belirleneceğini savunur. Buna göre dünya, Batı ve Batılı olmayan şeklinde bölünmüştür. Din, dil, tarih, kültür, değerler,

eylemleri sonrasında da ABD, Rusya, AB üyeleri, İran, Türkiye başta olmak üzere bazı devletler Irak ve Suriye’de IŞİD’le mücadele gerekçesiyle askerî faaliyetlerde bulunmuştur. Devletler bu sayede bölgedeki etkinliklerini artırmaya yönelik politikalar yürütmüştür. Ulus devletlerin terör örgütleriyle mücadele adı altında, tehditle orantısız askerî uygulamalarına karşı uluslararası denetim ve gözetim mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekir. Çünkü terörizmin önlenmesi uluslararası rejimin güçlendirilmesiyle mümkündür. Böylece küresel düzeyde terörizmin güvenlikleştirilmesinden kaynaklanan olaylar yeni küresel bir yönetim stratejisinin gerekliliğine işaret etmektedir.¹³⁶

B. Uluslararası Örgütlerin IŞİD’e Yaklaşımı

21. yüzyılın güvenlik tehditlerinden biri olan uluslararası terörizme karşı sadece askerî tedbirler öngören klasik bir anlayış yeterli değildir. Devletler realist bir politikayla uluslararası sistemdeki konumlarını güçlendirmek için terör örgütlerini güvenlikleştirme sürecinde kullanabilirler. Böylece güce dayalı bir yaklaşımla teröre savaş ilan ederek militarist tedbirler uygulayabilirler. Bu militarist tedbirler sayesinde küresel ve bölgesel düzeyde güçlerini artırmak ve ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek isteyebilirler. IŞİD konusunda da devletlerin yaklaşımları bu şekilde olmuştur. IŞİD terörünü sonlandırmak amacıyla bazı devletler Irak ve Suriye bölgesine asker göndermiş, hava saldırıları düzenlemiştir. Bölgede müdahalede bulunan devlet, aynı zamanda kendi ulusal çıkarına uygun başka faaliyetlerde de bulunmuştur. Örneğin Rusya, IŞİD’e karşı asker konuşlandırdığı Suriye’de Esad’ın devrilmesini engellemek için diğer muhalifleri de vurmuştur. Çünkü yeniden küresel bir güç olarak yükselmek isteyen Rusya’nın Akdeniz’deki gücünü koruyabilmesi ve

gelenekler medeniyetlerin özelliklerini oluşturur ve toplumlar da bu özelliklerle kendilerini tanımlar. Devletler arasındaki ilişkiler, anlaşmazlıklar, işbirliği ve gruplaşmalar, yedi veya sekiz temel medeniyete (İslam, Batı, Sinik, Japon, Hindu, Latin Amerika, Afrika) göre şekillenir. Huntington, 1990’larda yaşanan çatışmaların etnik ve dinî kaynaklı olmasını da buna örnek gösterir. Özellikle İslam ve Batı medeniyetleri arasındaki karşıtlıkların çatışma yaratma olasılığı yüksektir. Müslümanlar Batı kültürünü baskıcı, materyalist, yozlaşmış ve ahlâksız diye niteler; sekülerizm nedeniyle de Batı’yı, İslam’ın düşmanı olarak görür. Batı da İslam’ı istenmeyen göçmenlerin ve terörizmin kaynağı diye niteler; köktendincilik nedeniyle İslam’ı, Batı’nın düşmanı olarak görür. Böylece birbirlerini tehdit ve tehlike unsuru olarak tanımlarlar. bkz. Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, çev. Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir, 18. Bs., İstanbul, Okyanus Yayınları, Nisan 2020, s. 25-40, 313-318.

¹³⁶ Kelstrup, **a.g.m.**, 112-114.

artırabilmesi gereklidir. Bunun için de Suriye’de Rusya ile iyi ilişkileri olan bir yönetim olmalıdır.¹³⁷

Oysa uluslararası terörizm konusunda uluslararası örgütlerin çok boyutlu yaklaşımına ihtiyaç vardır. Uluslararası örgütler, uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi için devletler arasında gerekli olan işbirliğini sağlar. BM başta olmak üzere birçok örgüt normların oluşmasına katkı sunarak uluslararası rejimin gelişmesine yardımcı olur. Böylece neoliberal kurumsalcılık yaklaşımına göre uluslararası örgütler, realist bir görüşle işbirliğine şüpheyile yaklaşan devletlerin güvenlik meselelerine karşı işbirliği yapmasını ve sorunu çözmesini kolaylaştırır.¹³⁸ Bu açıdan devletlerin ulusal çıkarlarının ötesinde işbirliğine dayalı kurumsal yaklaşımlar terörün önlenmesi konusunda daha işlevsel olabilir. Sadece askerî ve finansal önlemler şeklindeki geleneksel yöntemlere odaklanmayan, meselenin siyasal, sosyolojik, hukukî, iletişimsel ve insanî boyutlarını da ele alan yöntemler gereklidir. Uluslararası örgütler geleneksel yöntemlere ek olarak IŞİD’in ortaya çıkış nedenlerini sorgulayan, bunun altında yatan olaylara yönelik çözümler üreten, dinsel radikalleşmenin sebeplerini anlamaya çalışan bir politka geliştirir.

Neoliberal kurumsalcılığın önemli isimlerinden Robert Axelrod, “Merkezî bir otorite olmadan egoistler dünyasında hangi koşullar altında işbirliği ortaya çıkacaktır?” diye sorar. Axelrod’un “geleceğin gölgesi” olarak adlandırdığı teorisine göre “devletler işbirliği kurulduktan sonra gelecekte ne olacağı korkusuyla ondan vazgeçmekten kaçınırlar.” Aynı zamanda devletler gelecekteki kazanımlarını da düşünerek işbirliği yaparlar. Bu çerçevede BM gibi uluslararası kurumlar devletlerin rollerini yeniden tanımlayarak, devlet davranışlarını ve tercihlerini etkileyerek, uyuşmazlıklarda hakem işlevi görerek sorunların çözülmesinde önemli bir rol üstlenirler. Uluslararası kurumlar devletlerin tek başına üstesinden gelemeyeceği güvenlik meselelerinde normlar geliştirir, dünyada şiddetin azaltılması gibi ortak çıkarlar üzerine odaklanarak güvenlik rejimleri oluşturur.¹³⁹ Örneğin IŞİD gibi uluslararası güvenliği tehdit eden terör örgütlerinin durdurulması devletlerin ortak

¹³⁷ Yadlin, **a.g.m.**, s. 11-12.

¹³⁸ Patrick Morgan, “Liberalizm”, **Çağdaş Güvenlik Çalışmaları**, ed. Alan Collins, çev. Nasuh Uslu, 3. Bs., İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2017, s. 32.

¹³⁹ Navari, **a.g.m.**, s. 39-41.

çıkarı hâline gelmiştir. Ayrıca IŞİD'in devletleşme çabaları, dünyanın farklı ülkelerinde düzenlediği terör eylemleri, finansal gücü, militan yapısı, hareket kabiliyeti gibi özellikleri devletleri “geleceğin gölgesi”nin etkisinde işbirliğine itmiştir.

Uluslararası örgütler, IŞİD'in uluslararası barış ve güvenlik açısından büyük tehlike arz eden bir terör örgütü olduğu konusunda anlaşmıştır. Bu kapsamda IŞİD'e karşı çeşitli tedbir kararları alınmıştır. Toplumdaki bireylerin şiddet aşırıcılığına yönelmesini ve terör örgütlerine katılımını önlemek için sosyolojik tedbirler geliştirilmiştir. IŞİD'in internet üzerinden yaptığı dijital yayıncılığı ve sosyal medya hesaplarını engellemek üzere teknolojik tedbirler alınmıştır. IŞİD'in silah ve patlayıcı madde edinmesinin önüne geçmek ve teröristlerin dolaşımını önlemek için sınır güvenliği konusunda tedbirler alınmıştır. Bununla birlikte IŞİD'in finansal gücünü ortadan kaldırmak için malî tedbirler alınmıştır. Ayrıca IŞİD'i Irak ve Suriye'de işgal ettiği bölgelerden çıkarmak amacıyla bölgede askerî operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Uluslararası örgütlerin IŞİD'e yönelik faaliyetleri bağlamında BM, NATO, AB, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi örgütler çeşitli tedbirler öngörmekte ve bu tedbirleri uygulamak üzere işbirliği geliştirmektedir.

1. BM ve IŞİD

BM Güvenlik Konseyi, IŞİD'i küresel bir tehlike olarak görmekte ve onun ideolojisini şiddet aşırıcılığı olarak tanımlamaktadır. IŞİD'in sivillere karşı doğrudan ve sistematik saldırılar düzenlediğini belirten Güvenlik Konseyi, bu terör örgütünün uluslararası insancıl hukuku ve insan haklarını ihlal ettiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede IŞİD'in cinayet, adam kaçırma, rehin alma, suikast düzenleme, köleleştirme, insan ticareti, tecavüz, cinsel şiddet, cinsel kölelik, zorla evlendirme, çocuk istismarı, kültürel mirası tahrip etme, tarihî eser ticareti ve altyapı unsurlarına saldırı gibi suçları işlediğini tespit etmektedir. Güvenlik Konseyi IŞİD'in bu eylemlerinin savaş suçları, insanlığa karşı suçlar veya soykırıma varabileceğini öne sürmektedir.¹⁴⁰

¹⁴⁰ BM Güvenlik Konseyi, S/RES/2379(2017), 21.09.2017, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/S/RES/2379\(2017\)](https://undocs.org/S/RES/2379(2017)), 21.12.2018.

BM, öncelikli sorumluluğunun uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi olduğunu hatırlatarak IŞİD'e karşı bir dizi yaptırım kararı almıştır. Bu kararlar, hem ticarî ve malî yaptırımları içeren ekonomik tedbirleri, hem şiddet aşırıcılığını önlemeye yönelik sosyal ve siyasal tedbirleri, hem de uyuşturucu kaçakçılığına, silah kaçakçılığına ve teröristlerin dolaşımına karşı yaptırımları içeren sınır güvenlik tedbirlerini kapsamaktadır. Bu tedbirler, terörizme yol açan şiddet aşırıcılığının tüm etmenlerine yöneliktir. Devletler, özel sektör ve sivil toplumun işbirliğiyle ulusal tedbirler almalıdır. Bu ulusal tedbirler, teröristlerin amaçları ve eylemleri için kullandığı internet gibi iletişim ve teknoloji yollarını engelleyecek nitelikte olmalıdır. Yabancı terörist savaşçıları ile ilgili tedbirler kapsamlı olmalıdır. Bu kapsayıcı tedbirler radikalleşmeyi önleme, terörist eylemlerin teşvik edilmesiyle mücadele etme, teröristlerin finansal desteklerini kesme, terör örgütlerine katılımı engelleme unsurlarını içermelidir. Üye devletler ekonomik gelişme, iyi yönetim, sosyal birleşme, siyasal ve dinî hoşgörü sağlayarak terörizmin yayılmasına yol açacak koşulları ortadan kaldırmalıdır.¹⁴¹

IŞİD, El Nusra Cephesi ve El Kaide ile ilişkili tüm gruplar ve bireylerle yapılan doğrudan ve dolaylı ticaret bu örgütlerin finansal desteğini oluşturmaktadır. Ayrıca IŞİD gibi terör örgütleri, uluslararası suç şebekelerinden faydalanmaktadır. Bu yüzden yasa dışı finansal işlemler engellenmeli, uluslararası suç şebekelerine karşı etkin bir sınır güvenliği sağlanmalıdır. Bunun için uluslararası ve bölgesel işbirliği gereklidir ve bu nedenle bölgesel örgütlerle birlikte çalışılmalıdır.¹⁴² IŞİD'in denetim altına aldığı baraj ve enerji santrali gibi altyapı unsurlarına ve petrol sahalarına vurgu yapan Güvenlik Konseyi, örgütün gelir kaynaklarını petrol ticareti, yağma, hırsızlık, gasp, adam kaçırma, özel bağışlar olarak tespit etmektedir. Petrol, petrol ürünleri, petrol rafinerileri, altın, gümüş, bakır, elmas gibi değerli doğal kaynaklar örgütün ekonomik kaynaklarıdır. Irak ve Suriye'ye giden veya o bölgelerden gelen uçak, kamyon, araba, petrol tankeri gibi araçlar IŞİD gibi bölgedeki terör örgütleri tarafından petrol, petrol ürünleri, doğal kaynaklar, para,

¹⁴¹ BM Güvenlik Konseyi, S/RES/2396 (2017), 21.12.2017, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/S/RES/2396\(2017\)](https://undocs.org/S/RES/2396(2017)), 21.12.2018.

¹⁴² BM Güvenlik Konseyi, S/RES/2195 (2014), 19.12.2014, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/S/RES/2195%20\(2014\)](https://undocs.org/S/RES/2195%20(2014)), 21.12.2018.

yaşam malzemeleri, elektronik maddeler, makine, tahıl, sigara gibi ürünlerin transferi için kullanılmaktadır. Bu yüzden devletlerin bu araçların hareketlerini tespit edip engellemesi gerekmektedir. Bu sebeple devletler, doğrudan veya dolaylı olarak IŞİD ile bu ekonomik kaynakların ticaretini yapan vatandaşlarına karşı önlem almalı, IŞİD'e kaynak sağlayan kişi ve grupların finansal değerlerini ve ekonomik kaynaklarını dondurmalarıdır.¹⁴³

BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC: UN Office on Drugs and Crime), yasa dışı para transferlerinin tespit edilmesi ve engellenmesi konusunda üye devletlere teknik yardım sağlamaktadır. Bu sayede devletler istihbarat odaklı değerlendirmeler yaparak ve proaktif bir yaklaşımla inisiyatif olarak IŞİD'e karşı çeşitli malî tedbir yöntemleri geliştirmiştir.¹⁴⁴ Ancak uluslararası varlıkların dondurulmasına yönelik malî yaptırımlar daha çok bağışçılar üzerinde etkili olabilir. IŞİD'in finans yapısı bağışçılara dayanmadığından ve kendine yetebilen bir finans yapısı olduğundan IŞİD'e karşı bu yöntem etkili olmamıştır. Ayrıca IŞİD, para transferlerinde “hawala” sistemini kullanması nedeniyle bu malî tedbirlerden kaçabilmiştir.¹⁴⁵

IŞİD'in kaçırdığı insanlar için topladığı fidyelere karşı da bazı tedbirler önerilmiştir. IŞİD ve El Kaide'ye Yaptırımlar Komitesi'ne yardım eden Gözlem Timi, IŞİD'e yapılan fidye ödemeleri konusunda uluslararası finans kuruluşlarını uyarmıştır. Sigorta şirketlerinin de sigortacılarını fidye ödemeleri konusunda sorumluluktan kurtaran hükümlerini değiştirmeleri istenmiştir. Örneğin İngiltere, teröristin fidye talebine cevaben yapılan bu tarz ödemeleri yasa dışı saymış ve sigortacı için bunu suç olarak düzenlemiştir.¹⁴⁶ BM, IŞİD'in tarihî eser kaçakçılığından elde ettiği gelirlerin önüne geçmek için Irak ve Suriye'den kaçak yollarla ülkelerine sokulmuş kültürel varlıklar hakkında devletlerden rapor istemiştir.

¹⁴³ BM Güvenlik Konseyi, S/RES/2199 (2015), 12.02.2015, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/S/RES/2199%20\(2015\)](https://undocs.org/S/RES/2199%20(2015)), 21.12.2018.

¹⁴⁴ FATF, **a.g.e.**, s. 32.

¹⁴⁵ Center for the Analysis of Terrorism, **a.g.e.**, s. 24-26. Hawala sistemi bankacılık sisteminin dışında kalan bir para transfer yöntemidir. Bu sistem güven ilişkisine dayalıdır. Orta Doğu'da sıkça kullanılmaktadır. Bu sistemde ofisler ve acentalar yoluyla “hawaladarlar” arasında bir para transferi gerçekleşir. Kişi, parayı kendi bölgesindeki hawaladara iletir, bu hawaladar parayı alıcının ülkesindeki hawaladara iletir. Alıcının ülkesindeki hawaladar da parayı alıcıya iletir.

¹⁴⁶ FATF, **a.g.e.**, s. 35.

Bu raporlarda devletlerin 2003'ten sonra Irak'tan ve 2011'den sonra Suriye'den kaçırılan tarihî eserlerle ilgili neleri ele geçirdiği ve hangi soruşturmaları yaptığını dair veriler yer almıştır. Ancak devletler bu konuda yeterli bir raporlama yapmamıştır. Sanat ve tarih eserlerinin kaçakçılığının önlenmesi sorunlu ve karmaşık bir alan olsa da UNESCO, meselenin sadece kültürel varlıkların korunması olmadığını, terörizmin finansmanı ile dolayısıyla uluslararası güvenlikle ilgili olduğunu vurgulayarak devletleri uyarmıştır.¹⁴⁷

BM, yabancı terörist savaşçılar hakkında özel bir çalışma yapmıştır. Güvenlik Konseyi, 2178 (2014) sayılı kararında yabancı terörist savaşçıları “ikamet etmekte veya vatandaşı olduğu bir devletten başka bir devlette terörist faaliyetleri gerçekleştiren, planlayan, hazırlığında olan veya katılma amacıyla seyahat eden; ya da silahlı çatışmalarla ilişkili olanlar dâhil olmak üzere terör eğitimi alan veya veren bireyler” şeklinde tanımlamıştır. Yabancı terörist savaşçılara karşı alınacak tedbirleri ise “radikalleşmeden terörizme geçişi engelleme, yabancı savaşçılara karşı tedbirler, silahlı çatışmaları bitirme ve çözme, topluma geri kazandırma” olarak sıralamıştır. Bunlardan “radikalleşmeden terörizme geçişi engelleme” tedbirleri şiddet kullanan aşırıcılık faaliyetlerinin önlenmesi, terörizmi teşvik eden hareketlerle mücadele edilmesi, siyasal ve dinsel konularda hoşgörünün desteklenmesi, ekonomik ve sosyal açıdan ilerleme ve bütünleşme sağlanmasıdır. “Yabancı savaşçılara karşı tedbirler” yabancı savaşçıların devşirilmesinin, seyahat etmesinin ve finansmanının engellenmesidir. “Silahlı çatışmaları bitirme ve çözme” askerî ve diplomatik tedbirleri içermektedir. “Topluma geri kazandırma” ise ekonomik gelişmeyi, sosyal bütünleşmeyi, siyasal ve dinsel hoşgörüyü sağlama ve radikalleşmeyi tersine çevirme tedbirlerini kapsamaktadır.¹⁴⁸

BM Güvenlik Konseyi Terörle Mücadele Komitesi de yabancı terörist savaşçıların durdurulmasıyla ilgili olarak üye devletlere rehber olması amacıyla 2015 yılında Madrid Rehber İlkeleri'ni (**Madrid Guiding Principles**) kabul etmiştir. Bu ilkeler yabancı terörist savaşçıların tespiti, dolaşımının ve özendirilmesinin engellenmesi, yabancı terörist savaşçılara müdahale edilmesi, terör örgütlerinin

¹⁴⁷ AB Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi Politika Bölümü, **a.g.e.**, s. 12-13.

¹⁴⁸ Yalçınkaya, **a.g.e.**, s. 28.

yabancı terörist savaşı edinmesinin önüne geçilmesi, ülkesine geri dönen yabancı terörist savaşçıların yargılanması ve iyileştirilmesi konularını kapsamaktadır. Teröristlerin yabancı terörist savaşçı olarak hedef gördükleri kişilerin tespiti için hükümetler, sivil toplumu oluşturan kadınlar, gençler, aileler, cemaatler, dinî liderler, kanaat önderleri gibi unsurlarla verimli ve yapıcı bir diyalog geliştirmelidir. Hükümetler, şiddet aşırıcılığı ile mücadele etmek için toplumun dertlerini ifade edebileceği zeminler oluşturmali, bağımsız kamu denetçisi ofisleri kurmalı, toplum sorunlarının tartışılacağı toplanma alanları yaratmalıdır. Devletler, bireylerin farklı kültürleri anlaması ve eleştirel düşünme yeteneğinin geliştirilmesi için eğitim programları düzenlemelidir. Böylece gençlerin terör örgütlerinin iletilerine karşı kırılganlıkları azaltılabilir. Devletler, yerel ve ulusal düzeyde kapsamlı stratejiler geliştirerek terörist faaliyetlerin özendirilmesine yol açan, internet ve modern iletişim teknolojileri yoluyla yayılan terörist içeriklerin durdurulmasını sağlamalıdır.¹⁴⁹

Devletler, mevcut veya muhtemel yabancı terörist savaşçıları hakkında bilgi edinmek için ulusal, bölgesel ve uluslararası bilgi kaynaklarına başvurmalıdır. Mevcut veya potansiyel yabancı terörist savaşçıların belirlenmesi için ulusal güvenlik birimleri bilgi paylaşımında bulunmalıdır. Bölgesel ve uluslararası örgütler yabancı terörist savaşçılarla ilgili bir veri tabanı oluşturmali. Yabancı terörist savaşçılar hakkında toplanan bu bilgiler havayolu, karayolu, denizyolu üzerinden ülkelerin giriş ve çıkış noktalarındaki görevlilere iletilmelidir. Bu şekilde sınır görevlilerinin bilgilendirilmesiyle bilinen veya şüpheli olan yabancı terörist savaşçıların sınırdan geçişi engellenmelidir. Sınırlardaki kontrol ve güvenlik noktaları güçlendirilmelidir. Sınır bölgelerindeki yetkililer arasında güçlü bir işbirliği sağlanmalıdır. Sınırlardaki kontrol ve güvenlik görevlilerinin risk analizi yapabilmeleri için onlara yeterli eğitim verilmelidir. Ayrıca bu risk değerlendirmelerini hızlı bir şekilde yapabilmek için tüm sınır bölgelerinde gerekli

¹⁴⁹ BM Güvenlik Konseyi Terörle Mücadele Komitesi, **Madrid Guiding Principles**, S/2015/939, 23.12.2015, (Çevrimiçi) https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2016/10/Madrid-Guiding-Principles_EN.pdf, 21.12.2018, s. 8-10.

teknolojik teçhizat kurulmalıdır. Bununla birlikte etkin bir yolcu kayıt sistemi geliştirilip kullanılmalıdır.¹⁵⁰

Güvenlik Konseyi'nin oluşturduğu IŞİD ve El Kaide'ye Yaptırımlar Komitesi ekonomik değerlerin dondurulması, seyahat yasağı ve silah ambargosu şeklinde üç temel yaptırım sunmaktadır. Değerlerin dondurulması IŞİD ve El Kaide ile ilişkili kişi ve oluşumların ekonomik kaynaklarının, finansal değerlerinin ve fonlarının dondurulmasını içermektedir. Seyahat yasağı, IŞİD ve El Kaide ile ilişkili kişilerin herhangi bir ülkenin sınırından geçiş yapmasının engellenmesini ifade etmektedir. Silah ambargosu silah, cephane, askerî araçlar, askerî malzemeler, yedek parçalar, askerî faaliyetlerle ilgili eğitsel ve teknik aygıtlar gibi unsurların doğrudan veya dolaylı olarak temin edilmesi, satılması veya nakledilmesinin engellenmesini kapsamaktadır. IŞİD, El Kaide ve bunlarla ilişkili tüm unsurların her türlü patlayıcıyı, el yapımı patlayıcıların üretiminde kullanılan hammadde ve bileşenleri, kimyasal bileşenleri, zehirleri elde etmesi, depolaması, kullanması veya araştırması engellenmelidir. Devletlerin bu yaptırımları IŞİD ve El Kaide'nin eylem ve faaliyetlerini gerçekleştirme, planlama, kolaylaştırma, hazırlama, finanse etme; bu örgütlere silah ve ilgili malzemeleri temin etme, satma, ulaştırma; bu örgütlere katılma, destek verme şeklindeki eylem ve faaliyetleri yürüten kişi, grup ve varlıklara uygulaması gerekmektedir. IŞİD ve El Kaide'ye Yaptırımlar Komitesi, bu yaptırımların yürütülmesini denetlemekte ve Güvenlik Konseyi'ne bu konu ile ilgili raporlar sunmaktadır.¹⁵¹

Ayrıca BM Terörizmle Mücadele Küresel Stratejisi'ne atıfta bulunan Güvenlik Konseyi, terörle mücadele çabalarında işbirliğinin devam etmesine vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede Terörle Mücadele Komitesi INTERPOL (Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı), Dünya Gümrük Örgütü, BM Silahsızlanma Ofisi, BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi, Analitik Destek ve Yaptırım Gözlem Timi, BM Mayın Eylem Servisi, BM Terörle Mücadele Ofisi ve ilgili tüm BM kuruluşları arasında

¹⁵⁰ A.e., s. 11-15.

¹⁵¹ BM Güvenlik Konseyi, S/RES/2368 (2017), 20.07.2017, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/S/RES/2368\(2017\)](https://undocs.org/S/RES/2368(2017)), 21.12.2018.

işbirliği ve ortak çalışmanın terörle mücadele konusunda önemine dikkat çekmektedir.¹⁵²

2. NATO ve IŞİD

IŞİD'e yönelik faaliyet gösteren bir başka örgüt de NATO'dur. NATO, IŞİD karşıtı Küresel Koalisyon'a destek vermektedir. Uluslararası terörizmle mücadelede anahtar bir rol üstlendiğini öne süren NATO yıllardır birçok bölgede istihbarat paylaşımı sağlamaktadır. NATO Temmuz 2016'daki Varşova Zirvesi'nde IŞİD karşıtı Küresel Koalisyon'a NATO AWACS uçaklarıyla doğrudan destek verme kararı almıştır. Mayıs 2017'de terörizmle mücadelede yeni bir eylem planı kabul eden NATO, daha çok AWACS uçuşu ve istihbarat paylaşımı sağlamayı kararlaştırmıştır. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, AWACS uçaklarının Küresel Koalisyon'un hava sahası yönetimini geliştirmeye yardım edeceğini açıklamıştır. Ancak Genel Sekreter, NATO'nun Küresel Koalisyon'a dâhil olmasının muharip güç olacağı anlamına gelmediğini belirtmiştir. Bu çerçevede NATO, terörle mücadele kapasitesinin inşası ve eğitim gibi alanlarda işbirliğine giderek siyasal zeminde görev almıştır.¹⁵³ Örneğin NATO'nun Irak Misyonu, bölgede IŞİD ile savaşan Iraklı güvenlik güçlerine geliştirilmiş patlayıcı aygıtlarla mücadele, tankların ve zırhlı araçların bakımı, askerî tıp gibi alanlarda eğitim vermiş ve teknik konularla ilgili tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁵⁴

NATO, terör örgütlerinin faal olduğu bölgelerden Avrupa'ya doğru yönelen göç hareketini kontrol etmek için NATO Daimi Deniz Görev Grubu 2'yi (**SNMG-2: Standing NATO Maritime Group 2**) Doğu Akdeniz'de konuşlandırmıştır. SNMG-2'nin ana görevi insan kaçakçılığıyla mücadele etmek ve göçmen akışını denetlemek için gözetleme yapmak ve istihbarat sağlamaktır. NATO'nun bilgi verdiği ulusal sahil güvenlik güçleri de göçmen botlarını Türkiye'ye geri gönderir ve bu kişiler

¹⁵² BM Güvenlik Konseyi, S/RES/2370 (2017), 02.08.2017, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/S/RES/2370\(2017\)](https://undocs.org/S/RES/2370(2017)), 21.12.2018.

¹⁵³ Küresel Koalisyon, "NATO", 2017, (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/partner/nato/>, 21.12.2018.

¹⁵⁴ Küresel Koalisyon, "NATO's Contribution Towards the Global Coalition Against Daesh", 31.01.2019, (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/natos-contribution-towards-the-global-coalition-against-daesh/>, 14.03.2019.

ülkelerine iade edilir.¹⁵⁵ SNMG-2 ile Frontex (Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı) arasında da NATO ve AB'nin terör tehdidine karşı geliştirdikleri işbirliğine dayanarak istihbarat paylaşımı ve gözetleme işbirliği yapılır.¹⁵⁶ NATO'nun buradaki görevi göçmen botlarını durdurmak veya onlara müdahale etmek değil, gözlem raporlarını Türkiye, Yunanistan ve AB'ye iletmektir. Eğer göçmen botu batma tehlikesi geçiriyorsa NATO gemileri durumu hemen Türkiye ve Yunanistan'ın sahil güvenlik güçlerine bildirir, onlar da kurtarma görevini yerine getirir.¹⁵⁷

NATO, IŞİD'e karşı aktif bir politika yerine pasif bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Doğrudan askerî bir operasyon gerçekleştirmemiş, bunun yerine eğitim verme, istihbarat sağlama, keşif ve gözetleme uçuşu yapma, diğer uluslararası teşkilatları destekleme, deniz gücüyle göçmen hareketlerini kontrol etme gibi faaliyetler yürütmüştür. NATO'nun böyle bir tercih yapmasının çeşitli nedenleri vardır. İlk olarak IŞİD'in Suriye'deki varlığı buradaki iç savaş ve kriz koşulları ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla NATO'nun IŞİD'e yönelik aldığı tutum da Suriye politikası ile bağlantılıdır. ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi devletlerin yaklaşımları NATO'nun politikalarının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu yüzden NATO, Suriye'deki çatışmalar ve IŞİD konusunda da bu devletlerin tutumuna paralel bir yaklaşım sergilemiştir.¹⁵⁸

Suriye'de çok sayıda farklı çıkar grubu yer almaktadır. Bir yanda Esad yönetimine ait güçler diğer yanda muhalif gruplar vardır. Bu muhalif grupların da bazıları birbirini desteklerken bazıları birbiriyle mücadele hâlinindedir. El Kaide'nin desteklediği El Nusra, halifelik ilan eden IŞİD, Kürt ve Türkmen muhalifler, ılımlı İslamcı diye Batı tarafından desteklenen ÖSO gibi gruplar muhalif tarafta yer alan unsurlara örnek verilebilir. Bu gruplar hem Esad'a karşı mücadele etmekte hem de

¹⁵⁵ Butch Bracknell, "NATO Approaches in Response to ISIL and International Terrorism", **The International Lawyer**, Vol. 49, No: 3, Kış 2016, (Çevrimiçi) <https://core.ac.uk/download/pdf/225556857.pdf>, 25.01.2021, s. 418-419.

¹⁵⁶ Can Kasapoğlu, **Black Banners Reloaded: A Guide for EU-NATO Security Cooperation on Foreign Terrorist Fighters in the Euro-Mediterranean Region**, Mediterranean Dialogue Series, No: 13, Konrad Adenauer Stiftung Regional Program Political Dialogue South Mediterranean, (Çevrimiçi) https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=fae87de2-d290-06d7-b2a7-d3964111027b&groupId=252038, 14.02.2021, s. 14.

¹⁵⁷ Bracknell, **a.g.m.**, s. 420.

¹⁵⁸ Sertif Demir, Hasret Çomak, "NATO ve Suriye Krizi", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul, Beta Yayınları, Temmuz 2016, s. 343.

kendi aralarında çatışmaktadır. NATO'nun aktif bir müdahaleden kaçınmasının diğer nedeni Suriye'deki krizin bu kadar derin ve karmaşık olmasıdır. Ayrıca Rusya'nın muhalifler karşısında Esad'ı destekleyen politikası da NATO'yu aktif bir tutum takınmaktan alıkoymaktadır. Aksi takdirde NATO, Rusya'yla arasında bir çatışma olasılığından endişe etmektedir. Zaten Rusya, BM Güvenlik Konseyi'nden askeri müdahale yönünde bir karar çıkmasını veto ederek engelleyecektir. NATO da Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın bir müdahale yaparak meşruiyet sorununa yol açmak istemez.¹⁵⁹

Tablo 3.3: IŞİD Savaşçılarının Analizi

	Hedef odaklı savaşçılar	Kâr odaklı savaşçılar	Zorla örgüte alınanlar
Savaşçılar için			
Motivasyon	Şikayet	Açgözlülük	Yok
Kazanılan maddi faydalar	En az	En fazla	Yok
Gönüllü çıkış	Evet	Hayır	Hayır
Risk alma istekliliği	En fazla	Orta	Yok
Grup için			
Parasal giderler	Asgari	En fazla	Orta
Mücadele etkinliği	En fazla	Orta	En az
Üyelerin ayrılma riski	En az	Orta	En fazla
Yenme stratejisi			
Grubu tamamen ortadan kaldırma şansı	En az	Orta	En fazla
Örnek	IŞİD (2013-2014)	IŞİD (2014-2015)	IŞİD (2015 sonrası)

Kaynak: Vera Mironova, "Understanding the changing tactics of so-called Islamic State", **NATO Review**, 15.04.2016, (Çevrimiçi)
<https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/04/15/understanding-the-changing-tactics-of-so-called-islamic-state/index.html>, 21.12.2018.

¹⁵⁹ A.e., s. 344.

NATO, IŞİD'i yenmek için IŞİD'in örgüte eleman kazandırma stratejilerinin iyi bir analizinin yapılması gerektiğini iddia etmektedir. Böyle bir analiz, örgüt üyelerinin davranışını tahmin etmeyi kolaylaştırır. NATO'nun yaptığı araştırmalara göre IŞİD içerisinde kendini örgütün temel amacına adanmış bir grup, sadece kâr amacı güden bir grup ve örgüte mecbur kaldığı için katılan bir grup vardır (Bkz. Tablo 6). Bu üç grubun örgütte bulunma amacı ve isteği farklıdır. IŞİD'in insan kaynaklarının kökünü kurutmak için bu insanlara amaçlarına göre başka fırsatlar sunulmalıdır. Örneğin örgüte mecbur kaldığı için katılanlara bu mecburiyetlerini ortadan kaldıracak imkânlar tanınmalıdır. Sadece kâr amacı güden kişilere kâr-zarar hesabı yaptırılmalı ve daha az riskli ama yine yüksek kazanç sağlayabilecekleri başka iş seçenekleri gösterilmelidir.¹⁶⁰

Bununla birlikte NATO, Paris ve Brüksel'deki terör saldırılarından sonra IŞİD'in yöntem değişikliğine gittiğini tespit etmiştir. IŞİD, Irak ve Suriye'de kontrol altında tuttuğu bölgeleri kaybetmeye başlayınca ve çok sayıda militanı ölünce yeni stratejiler geliştirmiştir. Hem örgüte katılımı artırarak kaybettiği militanların yerini doldurmak hem de örgüt üyelerinin ve destekçilerinin teşvikini güçlendirmek için Müslüman nüfusun yoğun olduğu Batı ülkelerinde terör saldırıları düzenlemiştir. Böylece IŞİD, gerçekleştirdiği terör saldırılarıyla bu ülkelerdeki Müslüman karşıtlığını güçlendirecek ve dolayısıyla burada yaşayan Müslümanların hayatının zorlaşmasına sebep olacaktır. Bu durum Batılı Müslümanlar arasında IŞİD'e katılma ve IŞİD'in eylemlerini destekleme isteğinin artmasına yol açacaktır. Bu kapsamda IŞİD'le mücadele etmenin yolu da IŞİD'in üyelerini teşvik eden unsurları doğru tespit etmek ve bu unsurları ortan kaldırarak IŞİD'e katılımın önüne geçmektir.¹⁶¹

3. AB ve IŞİD

11 Eylül terör saldırılarından sonra terörle mücadele alanında kurumsallaşma yolunda birçok adım atan, 2004 Madrid ve 2005 Londra saldırılarından sonra bu kurumsallaşma sürecini hızlandıran AB, daha sonra bir yavaşlama dönemine

¹⁶⁰ Vera Mironova, "Understanding the changing tactics of so-called Islamic State", **NATO Review**, 15.04.2016, (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/04/15/understanding-the-changing-tactics-of-so-called-islamic-state/index.html>, 21.12.2018, s. 1-3.

¹⁶¹ A.e., s. 3-4.

girmiştir. 2010 yılında Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin tezgâhına el konması sonrasında kendini yakmasıyla başlayan isyan dalgası 2011 yılında Suriye'ye geçmiştir. Arap Baharı denilen bu süreçten faydalanan IŞİD'in Suriye'ye geçerek güçlenmesi ve çok sayıda yabancı terörist savaşçıyı da bünyesine katarak Avrupa ülkelerinde büyük ölçekli saldırılar düzenlemesi AB'nin dikkatini yeniden terörizme yöneltmiştir.¹⁶² IŞİD 2014 yılında Musul'u aldıktan sonra Irak ve Suriye bölgesinde daha güçlü hâle gelmiş, eylemlerinin sayısını artırmış ve sahasını genişletmiştir. Aynı yıl Fransa vatandaşı olan bir IŞİD yanlısı tarafından Belçika'da Yahudi Müzesi'ne terör saldırısı düzenlenmesi AB'ye IŞİD konusunda daha etkin olması gerektiğini göstermiştir.¹⁶³

IŞİD tarafından 2015 yılında Paris'te gerçekleştirilen terör saldırılarından sonra ise AB, IŞİD ile mücadelenin daha operasyonel ve acil şekilde yapılması gerektiğini açıklamıştır. AB'nin IŞİD ile mücadele yaklaşımına göre üye devletler ile Türkiye, Batı Balkanlar, Kuzey Afrika ve Orta Doğu bölgelerindeki ortaklar arasında güçlü bir işbirliği gereklidir. Bu işbirliğinin temelinde bilgi paylaşımının olduğunu ifade eden AB, Europol Terörizmle Mücadele Merkezi'nin çalışmalarını desteklemektedir. Bilgi paylaşımı çerçevesinde terörle ve örgütlü suçlarla ilgili kişilerin suç kayıtlarının Avrupa Suç Kaydı Bilgi Sistemi üzerinden paylaşılmasını sağlamaktadır. Yabancı terörist savaşçıların dolaşımının engellenmesi için güçlendirilmiş Schengen Bilgi Sistemine geçilmesine ve güvenlik kontrollerinde ortak çalışabilecek veri tabanlarının kullanılmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır. Böylece üye devletler terörizmle ilgili ortak bir tehdit analizi yapabilecektir.¹⁶⁴

Daha önceleri IŞİD konusunda bölgeye insanî yardım sağlamak şeklinde sınırlı bir rol üstlenen AB, üye devletlerden çok sayıda vatandaşının yabancı terörist savaşçı olarak IŞİD'e katılması sonucunda tutumunu değiştirmiştir. Çünkü bu durum IŞİD'e katılan kişilerin daha sonra kendi ülkelerinde terör saldırısı düzenleme olasılığını artırmaktadır. Bu açıdan AB'nin IŞİD konusundaki tutumu yabancı

¹⁶² Samet Zenginoğlu, "Uluslararası Terörizm ve Avrupa Birliği", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016/3, Sayı: 25, 2016, s. 172-173.

¹⁶³ Kap, **a.g.m.**, s. 7.

¹⁶⁴ Avrupa Birliği, "Göç konulu Konsey toplantısı sonuçları – Avrupa Birliği Konseyi", 17.12.2015, (Çevrimiçi) <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/goc-konulu-konsey-toplantisi-sonuclari-avrupa-birligi-konseyi-17-aralik-2015-4574>, 20.12.2018.

terörist savaşçıların dolaşımının ve radikalleşmenin engellenmesine dayanmaktadır.¹⁶⁵ Avrupa devletlerinden IŞİD'e katılan savaşçı sayısı hızla artmıştır. Örneğin Avrupalı devletler arasında tahmini sayılara göre en çok yabancı terörist savaşçı Fransa'dan katılmıştır. Fransa'nın IŞİD'e katılan savaşçı sayısı 2013 yılında 412, 2014 yılında 700, 2015 yılında 1200 kişi olmuştur. Almanya ve İngiltere de 2015 yılında 500-600 kişilik savaşçı sayısı ile ikinci sırada yer almıştır (Bkz. Tablo 7). 2016 yılından itibaren IŞİD'e yabancı terörist savaşçıların katılımı azalmaya başlamıştır. AB'nin de destek verdiği IŞİD karşıtı Küresel Koalisyon'un operasyonlarıyla IŞİD'in toprak kaybetmesi ve alınan finansal tedbirlerle yabancı terörist savaşçıları bölgede ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanır hâle gelmiştir. Sınır güvenlik önlemlerinin artırılmasıyla da örgüte katılımlar azalmıştır.¹⁶⁶

Tablo 3.4: Avrupa Devletlerinden IŞİD'e Katılan Savaşçı Sayısı

DEVLETLER	2013	2014	2015
Fransa	412	700	1200
İngiltere	366	500	500-600
Almanya	240	400	500-600
Belçika	296	300	440
Hollanda	152	150	200-250
Danimarka	84	100	100-150
İspanya	95	100	50-100
İsveç	87	100	150-180
Avusturya	60	60	100-150
İtalya	50	50	80
Norveç	40	50	60
Finlanda	20	30	50-70
İrlanda	26	30	30
İsviçre	1	10	40

Kaynak: 2013-2014 yıllarına ait veriler: Chris Harris, "Which country in Europe has the most jihadists in Syria and Iraq", 04.11.2014, (Çevrimiçi) <https://www.euronews.com/2014/11/04/which-country-in-europe-has-the-most-jihadists-in-syria-and-iraq>, 15.02.2021.

2015 yılına ait veriler: Peter R. Neumann, "Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s", 26.01.2015, (Çevrimiçi) <https://icsr.info/2015/01/26/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/>, 15.02.2021.

¹⁶⁵ Kap, a.g.m., s. 7-8.

¹⁶⁶ Zeynep Ece Ünsal, Kemal Olçar, "Avrupa'da Radikalleşme ve DAESH: DAESH'in Evrilmesi ve Avrupa Güvenliğine Yönelik Tehditler", **Güvenlik Stratejileri**, Yıl: 15, Sayı: 29, 2019, s. 133.

İŞİD'e katılan yabancı terörist savaşçıların ülkelerine döndükten sonra terör saldırısı düzenlemesi 13 Kasım 2015 Paris saldırısında görülmüştür. Fransa ve Belçikalı saldırganların İŞİD'e katılıp ülkesine dönen teröristler olduğu belirlenmiştir.¹⁶⁷ 2017 yılında "Radikalleşme Farkındalık Ağı" (**RAN: Radicalisation Awareness Network**) AB'den tahminen 5000 kişinin Irak ve Suriye'ye gittiğini ve bunlardan yaklaşık %30'unun da geri döndüğünü bildirmiştir. Örneğin Fransa'dan giden 1910 kişiden 271'i geri dönmüştür.¹⁶⁸ AB, ülkesine dönen yabancı terörist savaşçılara karşı cezalandırma veya rehabilitasyon yöntemini kullanmaktadır. Çatışma bölgelerine terör maksatlı seyahat etmek terör suçları arasında sayılmıştır ve birçok AB üyesi devlet tarafından iç hukuklarında suç olarak tanınmıştır. Buna göre ülkesine geri dönen yabancı terörist savaşçılar ya hapis cezasına çarptırılmakta ya da topluma yeniden kazandırma programlarına tâbi tutulmaktadır.¹⁶⁹ Geri dönenler için verilen hapis cezaları onların Avrupa'ya dönmelerini engellememiştir. Çünkü hapse girme riskine rağmen Avrupa'daki hedefleri vurma ve Irak ve Suriye bölgesinde edindikleri askerî yetenekleri Avrupa'daki radikallere aktarma fırsatını kaçırmak istememişlerdir.¹⁷⁰

AB, radikalleşmenin engellenmesi ve kişilerin İŞİD'in yaydığı aşırılıkçı iletilere karşı kırılganlıklarının azaltılması gibi iletişimsel ve sosyolojik önlemlere çok önem vermektedir. İŞİD, cihatçı söylemlerinin yayılmasını internet yoluyla yaptığı için örgütün çevrimiçi iletilerinin engellenmesi amacı ile AB İnternet Sevk Birimi ve AB İnternet Forumu çeşitli çalışmalar yürütmektedir. 2014'te İŞİD'i destekleyenler tarafından kullanılan 46 bin Twittter hesabı tespit edilmiştir. Bu durum, İŞİD'in sosyal medya mecralarını ne kadar etkin kullandığını göstermektedir. Bu yüzden RAN, radikalleşmeyi engellemek ve İŞİD'in aşırıcı söylemlerini etkisizleştirmek için karşı söylemler üreterek sanal ortamda dolaşıma sokmaktadır. Ayrıca AB, İŞİD'in çevrimiçi ağlar üzerinden yaptığı propagandaya karşı 2015'te

¹⁶⁷ A.e., s. 135.

¹⁶⁸ Richard Barrett, **Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees**, The Sofuan Center, Ekim 2017, (Çevrimiçi) <https://radical.hypotheses.org/files/2018/01/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017.pdf>, 24.11.2020, s. 10.

¹⁶⁹ Ünsal, Olçar, **a.g.m.**, s. 141-143.

¹⁷⁰ Kasapoğlu, **a.g.m.**, s. 6-7.

Google, Twitter ve Facebook'un temsilcileri ile görüşmüş ve sonrasında "Çevrimiçi Yasa Dışı Nefret Söylemiyle Mücadeleye İlişkin Davranış Kuralları" isimli belgeyi kabul etmiştir. Bu belgeye göre içeriğinde şiddet ve nefret söylemleri barındıran paylaşımlar hızla erişimden kaldırılacaktır.¹⁷¹

Örneğin 2019'da Europol, Telegram'daki IŞİD yanlısı hesapları, grupları ve kanalları yok etmek amacıyla sanal bir operasyon düzenlemiştir. Operasyon sonucunda hesaplara yönelik kapsamlı bir yok etme gerçekleştirilmiştir. Bunun üzerine IŞİD destekçileri yeni gruplar oluşturmaya çalışsalar da tam olarak başarılı olamamış ve **TamTam**, **Hoop Messenger** gibi diğer mesajlaşma ortamlarına toplu geçişler yapmışlardır. Ancak bu mesajlaşma ortamlarında da dirençle karşılaşınca **BCM (Blockchain Messenger)**, **RocketChat**, **Riot** gibi daha marjinal uygulamalara yönelmişlerdir. Böylece AB, IŞİD'in sosyal medya uygulamalarındaki faaliyetlerini engelleyerek onun çevrimiçi varlığını zayıflatmayı ve dolayısıyla propaganda gücünü kırmayı hedeflemektedir.¹⁷²

AB Konseyi, IŞİD ve diğer terör örgütleriyle mücadelede terörizmin malî destek ve kaynaklarının önlenmesi için malvarlıklarının dondurulması gibi finansal tedbirler öngörmektedir. AB Konseyi bu konuyla ilgili olarak açıkladığı bir sonuç bildirgesinde Europol, FATF, Terörizmle Mücadele Küresel Forumu, IŞİD karşıtı Küresel Koalisyon ve diğer ilgili kurumların faaliyetlerine dikkat çekmektedir. Bunlardan FATF kara para aklamayı ve terörizmin finansmanı ile mücadele etmek için oluşturulmuştur. Terörizmle Mücadele Küresel Forumu da şiddete varan aşırıılık ve terörizmin her boyutuyla mücadele etmek amacıyla kurulmuştur. Ayrıca AB Konseyi, Malî İstihbarat Birimleri'nin (**Financial Intelligence Units**) sanal para birimleri de dâhil olmak üzere tüm ödeme ve banka hesap bilgilerine erişebilmesini önermektedir. Böylece yasa dışı para hareketlerinin tespiti kolaylaşacaktır. Malî İstihbarat Birimleri'nin kendi aralarında bilgi paylaşımını etkin bir şekilde

¹⁷¹ Armağan Gözkaman, "Avrupa Birliği'nin Irak Şam İslam Devleti ile Sanal Ortamda Yürüttüğü Mücadele", **Devlet Doğasının Değişimi: Güvenliğin Sınırları**, 2017, (Çevrimiçi) [https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK2Kitap_\(1\)_pdf_9783d555-b7f9-407d-8e13-1939ad591d51.pdf](https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK2Kitap_(1)_pdf_9783d555-b7f9-407d-8e13-1939ad591d51.pdf), 22.11.2020, s. 308-309.

¹⁷² Europol, **a.g.e.**, s. 43.

sağlayabilmek için bir araya gelerek oluşturdukları Egmont Grubu'nun çalışmaları AB Konseyi tarafından desteklenmektedir.¹⁷³

AB, IŞİD'in finansmanının engellenmesi kapsamında nakit dolaşımını kontrol etmek için 10 bin Euro üzerindeki tutarların AB sınırlarının dışına çıkarken beyan edilmesini zorunlu hâle getirmiştir. Fon transferleri konusunda yapılan bir düzenlemeyle ödeme yapanların izini sürebilmeyi amaçlamıştır. Bu düzenleme IŞİD'in kullandığı hawala sistemini takip edebilmek için yapılmıştır. Anonim kartlar gibi uygulamalarla bankacılık sisteminin dışında yürütülen para transferlerinin kontrolü için de düzenlemeler yapılmıştır.¹⁷⁴ Ayrıca AB, IŞİD'in Irak ve Suriye'de ele geçirdiği kültürel varlıkların yasa dışı ticaretini yapmasını engellemek için Irak ve Suriye ile olan ekonomik ve finansal ilişkilere kısıtlamalar getirmiştir.¹⁷⁵

4. İslam İşbirliği Teşkilatı ve IŞİD

İslam İşbirliği Teşkilatı (**OIC: Organization of Islamic Cooperation**) İcra Komitesi, 2015 yılında tertiplediği “Şiddet Aşırıcılığı ve Terörizmle Mücadele” toplantısında şiddet aşırıcılığının İslam âlemini tehdit ettiğini ifade ederek terörizmin herhangi bir din, ırk, kültür, ülke veya milletle ilişkilendirilmesine karşı çıkmıştır. Teşkilat, nerede ve kim tarafından işlendiğine bakılmaksızın tüm terör suçlarıyla mücadele edilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Bu kapsamda IŞİD, Boko Haram, Eş-Şebab, El Kaide ve diğer terörist örgütlerin işlediği suçları ve terör eylemlerini kınamıştır.¹⁷⁶ İslam İşbirliği Teşkilatı'na göre terör eylemlerinin masum sivilleri hedef alması ve hiçbir değer yargısıyla sınırlı olmamaları bu eylemi uygulayanları bilinçsiz ve mantıksız araçlar hâline getirmektedir. Bunun için aşırılık, şiddet ve terörizme karşı siyasal, ekonomik ve sosyal bağlamlar da dikkate alınarak üretilen kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu da ancak ortak bir çaba doğrultusunda

¹⁷³ AB, “Konseyin terörün finansmanı ile mücadele konusundaki sonuç bildirgesi”, 12.02.2016, (Çevrimiçi) <https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/konseyin-terorun-finansmaniyla-mucadele-konusundaki-sonuc-bildirgesi-5822>, 20.12.2018.

¹⁷⁴ AB Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi Politika Bölümü, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁷⁵ FATF, **a.g.e.**, s. 37.

¹⁷⁶ İslam İşbirliği Teşkilatı, “Extraordinary Open-ended Meeting of the OIC Executive Committee on ‘Combating Terrorism and Violent Extremism’ Final Communiqué”, 15.02.2015, (Çevrimiçi) https://oic-oci.org/topic/?t_id=9783&ref=3884&lan=en, 24.12.2018.

kurumlar arası işbirliği ve bilgi paylaşımı yoluyla terörün nedenlerine ve bağlamlarına odaklanarak uygulanabilir.¹⁷⁷

İslam İşbirliği Teşkilatı, Nisan 2016'da İstanbul'da gerçekleştirdiği 13. İslam Zirvesi'nden sonra bir sonuç bildirgesi yayınlamıştır. Bu bildirmede BM'nin himayesi altındaki siyasal süreci ve BM Terörizmle Mücadele Küresel Stratejisi'ni desteklediklerini açıklayan İslam İşbirliği Teşkilatı, şiddet aşırıcılığının önlenmesi için uluslararası ve bölgesel örgütlerle işbirliği yapılması gerektiğini belirtmiştir. Terörizmle mücadeleyi uluslararası toplumun sorumluluğu olarak gören İslam İşbirliği Teşkilatı, tüm devletlerin birlikte çalışarak terörizm konusunda kapsamlı bir anlaşma hazırlamasını önermiştir. Bu bağlamda şiddet aşırıcılığına yol açan etkenlerin tespit edilmesi için kapsayıcı bir tutum izlenmesinin önemine dikkat çekmiştir.¹⁷⁸

İslam İşbirliği Teşkilatı, IŞİD ile mücadelede daha çok yeniden yapılandırma sürecine katkı göstermiştir. IŞİD'in Irak'ta kontrolü altında tuttuğu Musul gibi birçok bölge yerel güçlerin ve Küresel Kolisyon'un operasyonlarıyla kurtarılmış ve kurtarılan bölgelerde yeniden inşa çalışmaları başlatılmıştır. Bu kapsamda İslam İşbirliği Teşkilatı, Irak'ta güvenliğin, istikrarın ve yeniden yapılandırmanın sağlanması için maddî destek sağlamıştır. Örneğin Musul'un kurtarılmasının ardından insanî ihtiyaçların karşılanması için 2 milyar dolardan fazla yardım aktarmıştır.¹⁷⁹ Bununla birlikte IŞİD'in Irak'ta sivillere karşı kimyasal silah kullandığını ve bunun insanlığa karşı suç olduğunu duyurmuştur. Ayrıca IŞİD'e bağlılığını ilan eden Boko Haram terör örgütünün şiddet aşırıcılığı eylemlerine ve terör saldırılarına uğrayan Nijer, Nijerya, Kamerun ve Çad ülkeleri ile dayanışma içerisinde olduğunu vurgulamıştır. Bu bölgede terörizmi yok etmek için Çokuluslu

¹⁷⁷ Wilson Center, "Muslims on ISIS Attacks", 06.07.2016, (Çevrimiçi) <https://www.wilsoncenter.org/article/muslims-isis-attacks>, 14.03.2019.

¹⁷⁸ İslam İşbirliği Teşkilatı, "Final Communiqué of the 13th Islamic Summit of the Heads of State/Government of the OIC Member States", 15.04.2016, (Çevrimiçi) <https://www.oic-oci.org/docdown/?docID=14&refID=5>, 24.12.2018.

¹⁷⁹ "İslam İşbirliği Teşkilatı'ndan Musul'a Milyar Dolarlık Yardım", 29.10.2016, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201610291025535226-iiit-musul-kredi-isisid/>, 14.03.2019.

Ortak Görev Gücü (**Multinational Joint Task Force**) aracılığıyla söz konusu ülkere gerekli yardımı sağlayacaklarını açıklamıştır.¹⁸⁰

C. Uluslararası İşbirliği Kapsamında IŞİD ile Mücadele

1. Terörizme Karşı Uluslararası İşbirliği

Terörizmin önlenmesi için uluslararası işbirliği “iki taraflı, bölgesel veya küresel” düzeyde ortaya çıkabilir. Bu işbirliği türleri “kısa dönemli, uzun dönemli veya ad hoc” nitelikte olabilir. Devletlerin farklı çıkarları, farklı rejimleri, ideolojik ve siyasal yaklaşımlarındaki çoğulculuk ve siyasal-ekonomik karşılıklı bağımlılık gibi unsurlar uluslararası işbirliğinin hangi düzeyde ve ne şekilde kurulacağını etkiler. Bu unsurların bazıları kolaylaştırıcı, bazıları zorlaştırıcı etki yapabilir. Ortak bir amaç söz konusu olduğunda ise devletlerin işbirliğini kabul etmesi daha kolay olmaktadır. Bu unsurlar uluslararası işbirliğini etkileyen farklı değişkenlerdir. Bu değişkenler arasındaki ilişkiye göre farklı uluslararası işbirliği seçenekleri doğar. Örneğin benzer ideolojik ve moral değerlere veya benzer siyasal rejimlere sahip devletler arasında iki taraflı veya bölgesel nitelikli işbirliği kurulması olasılığı daha yüksektir. Siyasal ve ekonomik karşılıklı bağımlılık arttıkça da amaç odaklı işbirliği kurulması olasılığı artar.¹⁸¹

Terörizmin tanımlanma sorunu teröre karşı işbirliğini zorlaştırmaktadır. Genellikle “bir kişinin teröristi, diğer kişinin özgürlük savaşçısıdır” sözüne atıfla özetlenen terörizmin tanımlanma sorununun arkasında devletlerin sahip olduğu ideolojik farklılıklar yatmaktadır. Uluslararası işbirliğini zorlaştıran bir diğer etken, devletlerin terör örgütlerini kendi ulusal çıkarları için bir araç olarak kullanmalarıdır. Bununla birlikte terörizm, gelişmiş devletlerin kolonyal politikaları karşısında Üçüncü Dünya halklarının başvurdukları yöntemlerden biri olabilir. Bu açıdan terörizm bazen en ucuz savaş yöntemi, bazen de yabancı devletlerin dış baskılarına karşı direnme şekli olarak kavramsallaştırılmaktadır. Liberal demokratik rejimlerle

¹⁸⁰ İslam İşbirliği Teşkilatı, “Final Communiqué of the 13th Islamic Summit of the Heads of State/Government of the OIC Member States”, 15.04.2016, (Çevrimiçi) <https://www.oic-oci.org/docdown/?docID=14&refID=5>, 24.12.2018.

¹⁸¹ Noemi Gal-Or, **International Cooperation to Suppress Terrorism**, London, Routledge, 2015, s. 59-60.

otoriter rejimlerin teröre farklı yaklaşımları da uluslararası işbirliğini zorlaştırabilir.¹⁸²

Uluslararası örgütler, devletlerin işbirliği yapmasını kolaylaştıran kurumlardır. BM de uluslararası terörizmin önlenmesi için devletler arasında işbirliğinin kurulmasında bir çerçeve sunmaktadır. BM uçak kaçırma, rehin alma, nükleer maddelerin çalınması, diplomatik ajanlar gibi kişilere yapılan saldırılar şeklinde çeşitli terör faaliyetlerine karşı sektörel bazda sözleşmeler düzenlemiştir. BM himayesinde düzenlenen bu sözleşmeler, devletlerin işbirliği içerisinde hareket etmelerini gerektirmektedir. Örneğin terör suçlularının yakalanması, soruşturulması ve cezalandırılması konularında devletlerin istihbarat, polis ve yargı kurumları arasında bilgi paylaşımı, teknik yardım, hukukî yardım yapılmasını öngörmektedir. Bu sözleşmelere ek olarak devletlerin suçluların iadesi konusunda yaptığı iki taraflı sözleşmeler de terörizme karşı işbirliğini destekleyen bir uygulamadır.¹⁸³ İki taraflı işbirliği modeli, teröre karşı işbirliği alanında en düşük düzey işbirliği örneği de olsa suçluların iadesi ve cezai konularda karşılıklı yardım sözleşmeleri ile terörizmin önlenmesinde çok taraflı sözleşmeler kadar etkili olmaktadır.¹⁸⁴

Küreselleşen terör, uluslararası düzeyde işbirliği çabalarını artıran bir unsur olmuştur. Devlet dışı aktörlerin etkinliğinin arttığı 21. yüzyılda terör örgütleri yeni aktörler hâlini almıştır. Soğuk Savaş döneminde iki süper güç ABD ve SSCB arasında nükleer bir savaş çıkma olasılığı “karşılıklı yok olma” tehlikesi taşıdığından “nükleer bir yığılma dengesi” oluşur ve bu durum taraflar için caydırıcı olurdu. 11 Eylül terör saldırılarından sonra sadece ABD’de değil, dünyanın birçok yerinde insanlar terör saldırısına maruz kalma korkusu yaşamıştır ve terörün yarattığı bu korku hâli Soğuk Savaş döneminin nükleer savaş korkusunu aşmıştır. Çünkü Soğuk Savaş döneminde devlet başkanlarının rasyonel davranacağına ve başkanı denetleyen

¹⁸² A.e., s. 61-68.

¹⁸³ John F. Murphy, “The Need for International Cooperation in Combating Terrorism”, **Terrorism**, Vol. 13, No: 6, UK, Taylor and Francis, 1990, s. 382-383.

¹⁸⁴ Gal-Or, a.g.e., s. 69-70.

bürokratik yapıların varlığına güvenilirdi. Oysa terör örgütleri için onları sınırlayıcı hiçbir etik değer, hukukî kural, yapı veya gelenek yoktur.¹⁸⁵

Terör örgütlerinin küresel düzeyde etki yaratması ona verilecek karşılığın da küresel düzeyde olmasına yol açmaktadır. Küreselleşmenin her alanda karşılıklı ilişkileri geliştirmesi sonucunda terör örgütleri de organize suç örgütleriyle, silah sanayii ve enerji sektörüyle etkileşimini artırdı. Bu durum terör örgütlerinin post-modern bir nitelik kazanarak uluslararası sistemdeki güvenlik algılarını değiştirmesine neden oldu. El Kaide, Aum Shinrikyo gibi örgütlerin uluslararası ortaklıklar kurarak etkilerini dünya geneline yaymaları artık bu tarz örgütlere karşı yerel düzeyde karşılık vermenin yeterli olmayacağı, küresel düzeyde mücadele edilmesi gerektiği inancını güçlendirmiştir.¹⁸⁶ IŞİD de dünyanın birçok yerinden kendisine bağlılık yemini eden ve destek veren örgütler yoluyla küresel düzeyde ortaklıklar kurmuştur. Özellikle IŞİD'in 2014'te hilafet ilanından sonra bağlılık ve destek açıklamalarında hızlı bir artış olmuştur. Örneğin Cezayir'den "İslamî Mağrip'te El-Huda Tugayı", Lübnan'dan "Özgür Baalbek Sünniler Tugayı", Endonezya'dan "Doğu Endonezya Mücahitleri", Tunus'tan "Ensar el Şeria", Pakistan'dan "Hilafet Hareketi", Ürdün'den "Tevhid ve Cihat Çağrısının Oğulları", Filipinler'den "Ensar el Hilafet", Hindistan'dan "Ensar el Tevhid", Özbekistan'dan "Özbekistan İslamî Hareketi", Somali'den "Doğu Afrika Cephesi" 2014-2016 yılları arasında IŞİD'e bağlılık ya da destek açıklaması yapan 40 civarındaki örgütten bazılarıdır.¹⁸⁷

BM, bu denli yaygın bir ağa sahip olan terör örgütleri karşısında uluslararası işbirliğinin gerekli olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle BM'nin terörizmin önlenmesi için aldığı kararlarda uluslararası işbirliği öne çıkmaktadır. BM Güvenlik Konseyi 2249 (2015) sayılı kararında IŞİD'i şiddet aşırıcılığı ideolojisine sahip, doğrudan sivillere yönelik sistematik ve geniş ölçekli saldırılarda bulunan,

¹⁸⁵ Deniz Ülke Arıboğan, **Terör Korku Hali**, 4. Bs., İstanbul, Profil Yayıncılık, Eylül 2017, s. 177-179.

¹⁸⁶ **A.e.**, s. 181-185. Uluslararası sistemdeki aktörler bir yandan terörle mücadele faaliyetleri yürütürken bir yandan da bu faaliyetler vasıtasıyla sistemdeki konumlarını güçlendirmeye çalışır. Silah satarak ekonomik fayda sağlamak, sistemde daha aktif hale gelmek, küresel güç olmaya çalışmak gibi olanaklara sahip olurlar.

¹⁸⁷ Mohamedou, **a.g.e.**, s. 115-117.

uluslararası barış ve güvenlik karşısında küresel bir tehdit olarak nitelendirmiştir. IŞİD'in Irak sınırının ötesinde kendine güvenli bölge oluşturduğunu ifade eden Güvenlik Konseyi, Suriye'deki uyuşmazlıkla ilgili siyasal bir çözümün de henüz üretilmediğine dikkat çekmiştir. Bu durumda Güvenlik Konseyi, üye devletleri IŞİD'in Irak ve Suriye'de kontrol altında tuttuğu bölgelerle ilgili olarak uluslararası hukuka uygun şekilde gerekli tedbirleri almaya çağırmıştır.¹⁸⁸

Irak, Suriye, Türkiye, İran, Suudi Arabistan, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, SDG gibi yerel ve bölgesel güçlerin yanı sıra Rusya, ABD gibi küresel güçler de IŞİD'e karşı mücadele etmiştir. IŞİD'in Irak ve Suriye'de hızla gelişmesi, hilafet ilan etmesi, devletsî bir yapılanmaya gitmesi, küresel terör eylemleri, finansal gücü gibi özellikleri onu uluslararası toplumun “ortak sorunu” hâline getirmiştir. Bu ortak soruna karşı yerel, bölgesel ve küresel güçler çeşitli politikalar geliştirirken bu süreç Orta Doğu'da güç dengesinin yeniden belirlenmesine etki etmektedir. Uluslararası toplumun IŞİD'le mücadele kapsamında yürüttüğü faaliyetler neticesinde IŞİD'in terör saldırılarında azalma görülmüştür. Özellikle IŞİD'e karşı oluşturulan uluslararası koalisyon güçlerinin çeşitli operasyonlarından sonra örgütün militan sayısı ve finansal gücü oldukça azalmış, örgüt kontrol altına aldığı bölgelerden çıkarılmış ve güç kaybetmiştir.¹⁸⁹

2. IŞİD Karşısı Küresel Koalisyon

NATO'nun 4-5 Eylül 2014 tarihindeki Galler Zirvesi'nde ABD, IŞİD'i yenme “istek ve kabiliyet”ine sahip bir koalisyon kurulmasını teklif etmiş ve 9 devlet (NATO müttefikleri Birleşik Krallık, Türkiye, Almanya, Fransa, İtalya, Danimarka, Kanada, Polonya ve NATO ortağı Avustralya) bu teklifi desteklemiştir. 24 Eylül 2014 tarihinde de ABD Başkanı Obama, BM Genel Kurulu'nda BM üyelerini ABD liderliğindeki IŞİD karşıtı koalisyona katılmaya çağırarak ve ilk etapta 60'tan fazla

¹⁸⁸ BM Güvenlik Konseyi, S/RES/2249 (2015), 20.11.2015, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/S/RES/2249\(2015\)](https://undocs.org/S/RES/2249(2015)), 21.12.2018.

¹⁸⁹ İskender Karakaya, “Küresel Terörizmle Mücadele: Yerel, Bölgesel ve Küresel Güçlerin IŞİD ile Mücadele Politikaları”, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:1, 2020, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1024638>, 24.11.2020, s. 104-105.

devlet farklı düzey ve alanlarda koalisyona katılım göstermiştir.¹⁹⁰ Böylece Küresel Koalisyon, IŞİD’i yenmek için Eylül 2014’te ABD’nin öncülüğünde kurulmuştur. Aralık 2014’te IŞİD karşıtı Küresel Koalisyon’un Bakanlar toplantısının sonucunda ortaklar tarafından koalisyonun stratejisi açıklanmıştır. Buna göre “askerî operasyonların, kapasite geliştirmenin ve eğitimin desteklenmesi sağlanacak; yabancı terörist savaşçıların akışı durdurulacak; IŞİD’in finans ve fonlara erişimi kesilecek; insanî yardım ve krizlerle ilgilenilecek, IŞİD’in gerçek doğası açığa çıkarılacak”tır.¹⁹¹

Aslında ABD, Irak’ın isteği üzerine 8 Ağustos 2014’te IŞİD’e yönelik hava harekâtını başlatmıştır. Bu hava harekâtı, IŞİD’in Haziran 2014’te Musul’u ele geçirmesinden sonra Bağdat, Erbil ve Kerkük’e ilerleyişini durdurmak ve Sincar Dağı’nda sıkışan Ezidilere yardım ulaştırmak için düzenlenmiştir. 19 Eylül’den itibaren de koalisyon üyelerinden hava harekâtına katılan devletler olmuştur.¹⁹² ABD’nin Ağustos 2014’te Irak ve Suriye’deki IŞİD hedeflerine yönelik hava harekâtı için Irak’ın rızası olsa da Suriye’nin rızası yoktu. Bu noktada ABD’nin söz konusu hava harekâtını meşrulaştırmak için başvurduğu ilk dayanağı Sincar Dağı’ndaki Ezidileri korumak amacıyla “insanî müdahale hakkı” olmuştur. Ancak ABD, insanî müdahale argümanını Ezidilerin Sincar Dağı’ndan kurtarılmasının ötesinde daha geniş kapsamlı olarak kullanmamıştır. Çünkü NATO’nun 1999’daki Kosova müdahalesinin ardından insanî müdahale üzerine başlayan tartışmalar neticesinde bu konuda belirli bir uluslararası hukuk doktrini ortaya çıkmamıştır.¹⁹³

¹⁹⁰ Carmen-Cristina Cîrlig, **The International Coalition to Counter ISIL/Da’esh (the ‘Islamic State’)**, EPRS (European Parliamentary Research Service), 17 Mart 2015, (Çevrimiçi) [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/551330/EPRS_BRI\(2015\)551330_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/551330/EPRS_BRI(2015)551330_EN.pdf), 27.11.2020, s. 2.

¹⁹¹ ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcü Ofisi, “Joint Statement Issued by Partners at the Counter-ISIL Coalition Ministerial Meeting”, 03.12.2014, (Çevrimiçi) <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2014/12/234627.htm>, 24.11.2020.

¹⁹² Oktay Bingöl, Ali Bilgin Varlık, **IŞİD’e Karşı ABD ve Koalisyon Hava Harekâtının Değerlendirilmesi**, Rapor No: 3, Merkez Strateji Enstitüsü, 08.10.2014, (Çevrimiçi) <http://merkezstrateji.com/assets/media/141008-rp-03-iside-karsi-hv-hrk-deg-s5.pdf>, 24.11.2020, s. 3.

¹⁹³ Michael P. Scharf, **How the War Against ISIS Changed International Law**, Case Western Reserve Journal of International Law 48, Faculty Publications, 2016, (Çevrimiçi) https://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2637&context=faculty_publications, 27.11.2020, s. 41-48.

ABD'nin IŞİD'e karşı hava harekâtını meşrulaştırmak için öne sürdüğü ikinci dayanak “başarısız devlet” argümanı olmuştur. Bu çerçevede ABD, Suriye'nin kontrol edemediği bölgelerde hava saldırıları düzenlediğini öne sürmüştür. Dolayısıyla ABD'ye göre başarısız bir devletin zaten kontrol sağlayamadığı topraklarında sınırlı bir güç kullandığından o devletin toprak bütünlüğünü ihlal etmemiş sayılacaktır. Ancak bu yaklaşım suistimale uğrayarak başarısız devlet gerekçesiyle devletlerin komşularını işgal etmesine yol açabilir. Bu açıdan ABD, bu yaklaşımın sorunlu olduğunu kabul etmiştir.¹⁹⁴

ABD'nin IŞİD'e karşı hava harekâtını meşrulaştırmak için ele aldığı üçüncü dayanak ise “sıcak takip” olmuştur. Ancak sıcak takip uluslararası sularda gemilerin takip edilmesine yönelik bir haktır. Denizde sıcak takip bir hak olarak tanınırken karada sıcak takip yapılmasına dair bir doktrin gelişmemiştir. ABD'nin geçmişte buna örnek uygulamaları olsa da karada sıcak takip yaklaşımı, devletlerin birbirinin sınırlarını ihlal etmelerine zemin hazırlayacağından sağlam ve güçlü bir argüman olmamıştır. Sonuçta ABD, “Suriye’de IŞİD’e karşı kuvvet kullanımı meşru olabilir, çünkü Suriye IŞİD’in Irak’a ve ABD dâhil diğer devletlere yönelik oluşturduğu tehdidi kontrol edemedi.” şeklindeki argümanı kullanmıştır. Daha sonra IŞİD’in bölgedeki ilerlemesiyle ve eylemleriyle oluşturduğu durum da bu argümanı güçlendirmiştir.¹⁹⁵

IŞİD karşıtı Küresel Koalisyon’un Irak ve Suriye’deki hava harekâtının yasal çerçevesi hakkındaki tartışmalar ise rıza kavramı üzerinden yapılmıştır. BM, ilkesel olarak kuvvet kullanımını yasaklasa da müşterek veya münferit meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımının istisnâ durumları vardır. Ancak Güvenlik Konseyi terörizme karşı aldığı kararlarında devletlerden IŞİD’e karşı gerekli tedbirleri almalarını istese de açıkça devletlerin kuvvet kullanımına yetki vermemiştir.¹⁹⁶ Örneğin BM Güvenlik Konseyi, 2170 (2014) sayılı kararı ile üye devletlere IŞİD ve bölgedeki diğer terör örgütlerinin faaliyetlerine karşı tedbir almaları çağrısında

¹⁹⁴ A.e., s. 48-49.

¹⁹⁵ A.e., s. 50.

¹⁹⁶ Myriam Feinberg, “The Legality of the International Coalition against ISIS: The Fluidity of International Law”, **Justice**, No: 57, Kış 2015-2016, (Çevrimiçi) <http://intjewishlawyers.org/justice/no57/files/assets/basic-html/page-24.html#>, 25.01.2021, s. 25.

bulunmuştur.¹⁹⁷ 2178 (2014) sayılı kararı ile de üye devletlerin çeşitli tedbirlerle yabancı terörist savaşçıların dolaşımını engellenmelerini istemiştir.¹⁹⁸

Meşru müdaafanın dışında başka bir devletin topraklarında silahlı kuvvet kullanılmasını haklı gösteren koşul, ilgili devletin müdahaleye rızasının olmasıdır. Bu bağlamda IŞİD karşıtı Küresel Koalisyon üyeleri ile Rusya ve İran'ın Irak'ta düzenlediği hava saldırılarının yasal çerçevesi Irak'ın rızasına dayanmaktadır.¹⁹⁹ Irak, bu konudaki rızasını net bir şekilde beyan etmiştir. IŞİD ile mücadele için uluslararası toplumdan açıkça yardım istemiş ve BM Güvenlik Konseyi'ne bir mektup göndererek ABD liderliğindeki Küresel Koalisyon güçlerini ve diğer devletleri IŞİD hedeflerini vurması için davet etmiştir.²⁰⁰ Küresel Koalisyon üyeleri de BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlara atıf yaparak Irak ve Suriye'de alınan tedbirleri "gerekli ve orantılı" olarak nitelemiştir.²⁰¹

Suriye'deki hava saldırılarında ise Suriye'nin rızası sadece Rusya ve İran açısından geçerlidir. Suriye, Küresel Koalisyon'u davet etmemiş ya da ondan yardım istememiştir. Bu noktada "zımnî rıza" olup olmadığına bakılır. Küresel Koalisyon 22 Eylül 2014'te Suriye'deki IŞİD hedeflerini vurmaya başlamıştır. Suriye, ABD tarafından bilgilendirildiğini açıklamıştır ve Eylül 2015'e kadar bu hava saldırılarına itiraz etmemiştir. Suriye hükümetinin bu pasif tutumu "sükût ikrardan gelir" sözüyle özetlenebilir. Ancak Suriye, Eylül 2015'te BM Güvenlik Konseyi'ne mektup göndererek kendi rızası olmadan yapılan hava saldırılarını ulusal egemenliğine ihlal olarak değerlendirmiştir. Aynı dönemde Suriye'nin davetiyle Rusya'nın hava harekâtı başlamıştır. Suriye burada esasen rızaya dayalı askerî müdahaleye karşı çıkmadığını gösterir ve müdahalenin kendisinin rızası ile yapılması gerektiğine dikkat çeker. Böylece "şartlı davet" in olduğu söylenebilir. Ayrıca müdahale eden

¹⁹⁷ BM Güvenlik Konseyi, S/RES/2170 (2014), 15.08.2014, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/S/RES/2170\(2014\)](https://undocs.org/S/RES/2170(2014)), 21.12.2018.

¹⁹⁸ BM Güvenlik Konseyi, S/RES/2178 (2014), 24.09.2014, (Çevrimiçi) [https://undocs.org/S/RES/2178%20\(2014\)](https://undocs.org/S/RES/2178%20(2014)), 21.12.2018.

¹⁹⁹ Karine Bannelier-Christakis, "Military Interventions against ISIL in Iraq, Syria and Libya, and the Legal Basis of Consent", *Leiden Journal of International Law*, Vol. 29, No: 3, Eylül 2016, (Çevrimiçi) <https://www.cambridge.org/core/journals/leiden-journal-of-international-law/article/military-interventions-against-isil-in-iraq-syria-and-libya-and-the-legal-basis-of-consent/06E5B9ADBFA26DE5810C1BF186F05436#article-tab>, 25.01.2021, s. 743-744.

²⁰⁰ A.e., s. 751.

²⁰¹ Cîrlig, a.g.e., s. 7.

devletler, Irak'taki durumu örnek göstererek IŞİD'i engelleme konusunda Suriye'nin "isteksiz veya yetersiz" olduğu teorisini öne sürmüştür.²⁰²

IŞİD karşıtı Küresel Koalisyon'a 83 üye destek vermektedir. Bu üyelerin 78'i devlet, 5'i teşkilattır. Küresel Koalisyon'un üyesi olan devletler; ABD, Afganistan, Almanya, Arnavutluk, Avustralya, Avusturya, Bahreyn, Belçika, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Bosna Hersek, Bulgaristan, Cibuti, Çad, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Etiyopya, Fas, Fiji, Filipinler, Finlandiya, Fransa, Gine Cumhuriyeti, Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, Irak, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, İzlanda, Japonya, Kamerun, Kanada, Karadağ, Katar, Kenya, Kıbrıs, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kosova, Kuveyt, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Letonya, Libya, Litvanya, Lübnan, Lüksemburg, Macaristan, Malezya, Mısır, Moldova, Moritanya, Nijer, Nijerya, Norveç, Orta Afrika Cumhuriyeti, Panama, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Singapur, Slovakya, Slovenya, Somali, Suudi Arabistan, Tayvan, Tunus, Türkiye, Ukrayna, Umman, Ürdün, Yemen, Yeni Zelanda, Yunanistan'dır. Küresel Koalisyon'un üyesi olan teşkilatlar ise Arap Birliği, AB, CEN-SAD (**the Community of Sahel-Saharan States**), INTERPOL ve NATO'dur.²⁰³

Sonuç olarak Küresel Koalisyon, yetkisini BM Antlaşması'nın 51. maddesindeki münferit ve müşterek meşru müdafaa hakkından, BM Güvenlik Konseyi'nin özellikle 2170 (2014), 2178 (2014), 2199 (2015) sayılı kararları ile BM üyelerine yaptığı çağrılardan ve Irak'ın yardım davetinden aldığını ileri sürmüştür. Böylece IŞİD'e karşı faaliyetlerinin yasal çerçevesini bu kararlara dayanarak kurmuştur. Küresel Koalisyon, IŞİD'e karşı hem Irak ve Suriye'de askerî harekât düzenlemiş, hem de IŞİD'in diğer yönleriyle mücadele yürütmüştür. Bu çerçevede IŞİD'in ekonomik ve finansal kaynaklarını kesmeye, propaganda faaliyetlerini durdurmaya, yabancı terörist savaşçıların IŞİD'e katılımını engellemeye, IŞİD'in

²⁰² Bannelier-Christakis, **a.g.m.**, s. 767-773.

²⁰³ Küresel Koalisyon, "Partners List", (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/partners/>, 18.02.2021.

işgalinden kurtarılan bölgeleri yeniden kurmaya ve bu bölgelere insanî yardım ulaştırmaya çalışmıştır.²⁰⁴

a. Askerî Mücadele

Küresel Koalisyon, IŞİD'e karşı düzenlediği askerî operasyonlar kapsamında hava saldırıları düzenlemiş, Irak güvenlik kuvvetlerine ve Suriye'deki muhalif güçlere eğitim ve teçhizat desteği vermiştir. Bu bağlamda Küresel Koalisyon, Irak Hükümeti'nin davetiyle Irak güvenlik kuvvetlerine lojistik, istihbarat, sınır güvenliği, eğitim ve terörle mücadele alanlarında destek vererek Irak güvenlik kuvvetlerinin IŞİD'e karşı savaş kapasitesini artırmasına yardımcı olmuştur. IŞİD'e karşı verilen bu askerî mücadelenin amacı, Irak ve Suriye'de IŞİD tehdidini ortadan kaldırmak, IŞİD'i tekrar toparlanamayacak şekilde yenilgiye uğratmak, IŞİD'i ele geçirdiği topraklardan çıkarmak ve IŞİD'in işgalinden kurtarılan bölgeleri yeniden yapılandırmaktır.²⁰⁵

Askerî mücadele, üç temel unsurdan oluşmaktadır. Bunlar “eşgüdümlü hava saldırıları, yerel güvenlik güçlerinin eğitilmesi ve donatılması, belli hedeflere yönelik özel operasyonlar”dır. Bu kapsamda Haziran 2016'ya kadar olan dönemde 13,470 hava saldırısı düzenlenmiş, Mayıs 2016 itibariyle 26,374 hedef imha edilmiştir.²⁰⁶ Mart 2018 itibariyle düzenlenen hava saldırılarının sayısı Irak'ta 13,315'e, Suriye'de 14,660'a ulaşmıştır.²⁰⁷ Hava saldırıları iki çeşit olarak düzenlenmiştir. Birincisi, belirli hedeflere yönelik yapılan önceden planlanmış saldırılardır. İkincisi istihbarat, keşif, gözetleme için ve acil operasyon ihtiyacı gerektiğinde yapılan dinamik saldırılardır.²⁰⁸ Bu hava saldırılarında IŞİD'in elindeki tanklar, zırhlı araçlar gibi

²⁰⁴ Kathleen J. McInnis, **Coalition Contributions to Countering the Islamic State**, Congressional Research Service, 24.08.2016, (Çevrimiçi) <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R44135/15>, 24.01.2021, s. 2.

²⁰⁵ Küresel Koalisyon, “Military Progress”, (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/mission/military-progress/>, 14.03.2019.

²⁰⁶ McInnis, **a.g.e.**, s. 2-3.

²⁰⁷ “Islamic State and the Crisis in Iraq and Syria in Maps”, 28.03.2018, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838034>, 20.02.2021.

²⁰⁸ Renee Westra, **Syria: Australian Military Operations**, Research Paper Series 2017-18, 20.09.2017, (Çevrimiçi) https://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/download/library/prspub/5526262/upload_binary/5526262.pdf, 24.01.2021, s. 8.

önemli askerî taşıtlar, mühimmat depoları, petrol kuyuları ve baraj bölgeleri öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir.²⁰⁹

Hava operasyonlarının etkisiyle Ocak 2015'ten Eylül 2017'ye kadar olan dönemde IŞİD'in kontrolündeki bölgelerin %60'ını kaybettiği görülmüştür.²¹⁰ 2017'nin başlarındayken IŞİD, Irak'ta Felluce'den Suriye'de Menbiç'e kadar önemli yerleşim yerlerini kaybetmiştir. Küresel Koalisyon güçleri Musul ve Rakka'nın kurtarılmasına odaklanırken IŞİD de Paris, Brüksel, Orlando gibi şehirlere yönelik saldırılar düzenlemiştir.²¹¹ Haziran 2017'de Musul, Ekim 2017'de de Rakka IŞİD'in kontrolünden kurtarılmıştır. Küresel Koalisyon, Ocak 2018 itibariyle IŞİD'in elindeki toprakların %98'inin geri alındığını açıklamıştır.²¹² Mart 2019'da ise IŞİD'in kontrolünde hiçbir yer kalmamıştır. Hava saldırıları IŞİD'in sahadaki hareket kabiliyetini ve kaynaklarını azaltmış, ilerlemesini durdurmuş, geri çekilmesini sağlamıştır. Böylece IŞİD'in ele geçirdiği topraklar ondan geri alınmıştır.²¹³

IŞİD'e karşı yapılan hava saldırılarına Koalisyon üyelerinin hepsi katılmamıştır. Bazı üyeler hava saldırılarına uçak ve personelle askerî katılım gösterirken bazıları silah, cephane, askerî eğitmen göndererek yerel güçlerin eğitilmesi ve donatılmasına katkı sağlamıştır.²¹⁴ IŞİD'i kendi ulusal çıkarlarına bir tehdit olarak gören devletler hava saldırılarına katılmayı tercih etmiştir. Irak ve Suriye'den ülkelerine geri dönen yabancı terörist savaşçıların yaratacağı tehlikeler, demokratik devletlerin de hava saldırılarına katılmaları yönünde onları etkilemiştir. ABD ile ilişkilerini iyi tutmayı kendi çıkarı için gerekli gören devletler de hava saldırılarına katılma yönünde karar almıştır.²¹⁵ ABD'nin yanı sıra Avustralya, Belçika, Fransa, İngiltere, Kanada, Türkiye, Bahreyn, Ürdün, Suudi Arabistan, BAE

²⁰⁹ Bingöl, Varlık, **a.g.m.**, s. 6-7.

²¹⁰ Westra, **a.g.e.**, s. 4.

²¹¹ Hal Brands, Peter Feaver, **After ISIS: U.S. Political-Military Strategy in the Global War on Terror**, CSBA (Center for Strategic and Budgetary Assessments), 10.03.2017, (Çevrimiçi) <https://csbaonline.org/research/publications/after-isis-u.s.-politico-military-strategy-in-the-global-war-on-terror/publication/1>, 27.11.2020, s. 3-4.

²¹² "Islamic State and the Crisis in Iraq and Syria in Maps", 28.03.2018, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838034>, 20.02.2021.

²¹³ McInnis, **a.g.e.**, s. 4.

²¹⁴ Tim Haesebrouck, "Democratic Participation in the Air Strikes Against Islamic State: A Qualitative Comparative Analysis", **Foreign Policy Analysis**, Vol. 14, No: 2, Nisan 2018, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/fpa/article/14/2/254/2937225>, 24.01.2021, s. 254.

²¹⁵ **A.e.**, s. 270.

hava saldırılarına katılmıştır. Hollanda, Haziran 2016'ya kadar hava saldırılarında yer almıştır.²¹⁶

Küresel Koalisyon'un hava saldırılarında Suriye ve Irak'ta IŞİD ve El Nusra'ya mensup binlerce kişinin öldürüldüğü ve birçoğunun da yerel güçler tarafından gözaltına alındığı açıklanmıştır. Ancak insan hakları gözlemcileri hava saldırılarında sivil kayıpların da olduğunu rapor etmiştir. Bu durum eleştirilere neden olmuştur. Sivil toplum kuruluşları ile Küresel Koalisyon, sivil kayıplar hakkında farklı veriler paylaşmıştır. Sivil toplum kuruluşları Eylül 2014 - Ağustos 2017 yılları arasında 14,056 ila 20,543 sivil kayıp olduğunu tahmin etmiştir. Küresel Koalisyon ise sorumlu olduğu sivil kayıp sayısını 603 olarak vermiştir. BM de sivil kayıpların en aza indirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması konusunda uyarıda bulunmuştur.²¹⁷

Bölgedeki eğit-donat faaliyetleri kapsamında Irak güvenlik güçlerine ve Suriyeli muhaliflere IŞİD'i işgal ettiği bölgelerden çıkarmak ve bu bölgelerde kontrol sağlamak üzere eğitim verilmiştir. Irak ve Suriye'deki bu faaliyetlerin yürütülebilmesi için Birleşik Ortak Görev Gücü'ne (**Combined Joint Task Force**) bağlı Özel Harekât Ortak Görev Gücü (**Special Operations Joint Task Force**) oluşturulmuştur. Özel Harekât Ortak Görev Gücü, yerel güçlere danışmanlık yapmış ve destek sağlamıştır. Böylece eğitilmiş ve donatılmış güçler daha hızlı konuşlanma, hazır olma ve etkin savaşma kabiliyeti kazanmıştır. Hava saldırıları da karadan hareket eden bu güçlerin etkinliğini artırmıştır. Eğit-donat programı çerçevesinde yerel güçlere kask, zırh, gaz maskesi gibi ekipmanlar; silahlar; ambulans, kamyon, su tankerleri gibi araçlar temin edilmiştir.²¹⁸ Örneğin Almanya 90 milyon Euro değerinde sahra mutfakları, çadırlar, radyo setleri, muharebe kaskları, vücut zırhları, gece görüş gereçleri, mayın sondaları gibi çeşitli askerî ekipman, araç, silah ve

²¹⁶ Westra, **a.g.e.**, s. 25-27.

²¹⁷ **A.e.**, s. 11.

²¹⁸ U.S. Government Accountability Office, **Countering ISIS and Its Effects: Key Issues for Oversight**, Temmuz 2017, (Çevrimiçi) <https://www.gao.gov/assets/690/685908.pdf>, 24.01.2021, s. 19-23.

mühimmat göndermiştir. Bununla birlikte Irak'ta Kürt, Kakai ve Ezidilerden oluşan 11 bin kişiden fazla Peşmerge gücünün eğitimini tamamlamıştır.²¹⁹

b. IŞİD Propagandasına Karşı Mücadele

Küresel Koalisyon, IŞİD'in özellikle sosyal medyayı kullanarak yürüttüğü propaganda faaliyetleriyle mücadele kapsamında dijital ortamda zararlı içeriklerin yüklenmesi, indirilmesi ve paylaşılmasına karşı çalışmaktadır. Bununla birlikte Küresel Koalisyon, IŞİD'in kendisini alternatif bir gelecek olarak sunmasına karşın ılımlı, modern ve istikrarlı bir gelecek fikrini barındıran ve IŞİD ideolojisinin karşıtı etkili mesajlar üretmektedir. Bu çabalar sonucunda IŞİD'in terör faaliyetleri için dijital medyayı kullanarak yaptığı propaganda çıktıları, Ağustos 2015'e nazaran Ekim 2017 itibarıyla %85 oranında azalmıştır. Küresel Koalisyon'un işbirliği yaptığı "Terörizmle Mücadele Küresel İnternet Forumu" (**GIFCT: Global Internet Forum to Counter Terrorism**) da terörist ve aşırı içeriklerin dijital ortamlardan kaldırılması konusunda hükümet ve sivil toplum örgütlerine destek vermektedir.²²⁰

Microsoft, Youtube, Facebook ve Twitter'ın kurucu üyesi oldukları GIFCT, aşırı şiddet yanlıları ve teröristler tarafından çevrimiçi mecralarda paylaşılan görüntülerin yayılmasını engellemek için çalışır. Özellikle teröristler tarafından eylemlerinin canlı olarak yayınlanması gibi durumlara karşı üye şirketler birlikte hareket etmektedir.²²¹ GIFCT, ortak veri tabanlarındaki terörist içeriklerle ilgili 200 binden fazla "hash veya benzersiz dijital parmak izini" tespit etmiş ve böylece dijital platformlardaki potansiyel terörist içeriklerin hızlıca belirlenmesini sağlamıştır.²²² Bu şekilde hükümetlerin GIFCT ile yaptığı işbirliği neticesinde IŞİD'in terörist içeriklerinin tespiti ve engellenmesi hızlanmıştır. Ayrıca İngiltere'nin IŞİD propagandasına karşı kurduğu "IŞİD Karşıtı İletişim Hücresi" (**Counter-Daesh**

²¹⁹ Küresel Koalisyon, "Germany's Military Contribution Against Daesh in Iraq", 09.01.2017, (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/germanys-military-contribution-against-daesh-in-iraq/>, 21.02.2021.

²²⁰ Küresel Koalisyon, "Countering Daesh's Propaganda", (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/mission/countering-daeshs-propaganda/>, 14.03.2019.

²²¹ GIFCT, "Statement on October 16 Paris Attack", 19.10.2020, (Çevrimiçi) <https://gifct.org/2020/10/19/artificial-intelligence-and-countering-violent-extremism-a-primer/>, 21.02.2021.

²²² GIFCT, "Next Steps for GIFCT", 23.09.2019, (Çevrimiçi) <https://gifct.org/2019/09/23/next-steps-for-gifct/>, 21.02.2021.

Communications Cell), Küresel Koalisyon üyeleri arasında koordinasyon sağlayarak IŞİD'e karşı ortak bir dil geliştirilmesine yardımcı olmuştur. Bununla birlikte Küresel Koalisyon'un internet sitesi ile İngilizce ve Arapça dillerindeki sosyal medya kanalları kurulmuştur. Bu kanallarda IŞİD'in anlatılarını zayıflatan yayınlar yapılmıştır. Böylece terörist propagandanın yayılması engellenerek örgütün terörist savaşçı kazanma kabiliyeti azaltılmıştır.²²³

c. Yabancı Terörist Savaşçıların Dolaşımının Engellenmesi

Küresel Koalisyon, yabancı terörist savaşçılarla mücadele için “Yabancı Terörist Savaşçılar Hakkında Koalisyon Çalışma Grubu”nu oluşturmuştur. Bu çalışma grubunun liderliğini Türkiye, Hollanda ve Kuveyt yürütmektedir (liderliği 2014-2017 arasında Fas ve Hollanda, daha sonra Türkiye, Hollanda ve ABD üstlenmiştir). Yabancı Terörist Savaşçılar Hakkında Koalisyon Çalışma Grubu, Türkiye-Suriye sınırını güçlendirmek, yabancı terörist savaşçıların geçiş rotalarını tespit etmek, bu yolları kesmek ve böylece IŞİD'e savaşçı akışını azaltmak üzere faaliyet yürütmüştür.²²⁴ Ayrıca IŞİD'e katılmak üzere seyahat edenlerin cezalandırılmalarını sağlayacak şekilde yasalarını değiştirmesi için 69 devlete yardımcı olmuştur.²²⁵ Bu kapsamda izleme listeleri oluşturmak, işbirliği içerisinde bilgi paylaşımı yapmak, sınır kontrolünü sağlamak, geri dönenlerle ilgili değerlendirme, izleme, iyileştirme, topluma kazandırma çalışmaları yapmak grubun odaklandığı alanlar olmuştur. Ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren bu çalışma grubu, genel olarak BM Güvenlik Konseyi'nin 2178 (2014) sayılı kararıyla ortaya koyduğu yaptırım ve tavsiyeleri yerine getirmek için çalışmıştır. Bu kararda devletlerin yabancı terörist savaşçıların seyahat etmesini engellemesi, yabancı terörist savaşçılara yapılan malî desteğin önüne geçmesi, uluslararası ve bölgesel işbirliğini güçlendirmesi istenmektedir.²²⁶

²²³ UK Government, “UK Action to Combat Daesh”, (Çevrimiçi) <https://www.gov.uk/government/topical-events/daesh/about>, 21.02.2021.

²²⁴ U.S. Government Accountability Office, **a.g.e.**, s. 29.

²²⁵ Küresel Koalisyon, “Netherlands”, (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/partner/netherlands/>, 22.02.2021.

²²⁶ GCTF (Global Counterterrorism Forum), “Foreign Terrorist Fighters (FTF) Working Group”, (Çevrimiçi) <https://www.thegctf.org/Working-Groups/Foreign-Terrorist-Fighters>, 22.02.2021.

Yabancı terörist savaşçıların hareketinin engellenmesi, IŞİD ile mücadele alanında çok önemli bir yer tutmaktadır. Devletler, 25 binden fazla yabancı terörist savaşçının profilini INTERPOL'e vermiştir. En az 70 devlet, yabancı terörist savaşçıların ve onlara yardım edenlerin tutuklanması, yargılanması ve cezalandırılması konusunda çaba göstermektedir. Küresel Koalisyon yabancı terörist savaşçılarla mücadele için devletlerin istihbarat paylaşımı yapmasını, sınır güvenliği tedbirlerini artırmasını, şiddet aşırıcılığıyla ulusal mücadele stratejileri geliştirmesini ve yabancı terörist savaşçıları yargılamak için yasal düzenlemeleri gerçekleştirmesini istemektedir.²²⁷

Küresel Koalisyon üyelerinden olan INTERPOL, 2021 itibarıyla 48,700 yabancı terörist savaşçının bilgisini içeren dünyanın en büyük veri tabanını oluşturmuştur. INTERPOL, çalınan ve kaybolan seyahat belgelerini de veri tabanına işlemektedir. Geri dönen savaşçıların belirlenerek onların yaratacağı tehlikelere karşı tedbir alınması noktasında bu veri tabanları büyük önem taşımaktadır. Devletlerin sınır güvenlik yetkililerinin kimlik ve pasaport kontrolü sırasında bu veri tabanlarıyla karşılaştırma yapması, yabancı terörist savaşçıların tespitini hızlandırmakta ve kolaylaştırmaktadır.²²⁸ INTERPOL'ün bu alanda sağladığı bir diğer yardım da biyometrik verileri küresel düzeyde devletlerle paylaşmasıdır. Böylece yüz tanıma ve parmak izi bilgileri ile kimliği belirsiz şüphelilerin tespiti yapılabilmektedir. Örneğin 2018'de Irak'ta Bağdat'taki bir hapisanede bu yöntem kullanılarak üç farklı ülkeye mensup üç üst düzey yabancı terörist savaşçının tespiti sağlanmıştır.²²⁹

d. IŞİD'in Finansmanının Engellenmesi

Küresel Koalisyon, IŞİD'in malî kaynaklarını engellemek için "IŞİD Karşıtı Finans Grubu"nu (**CIFG: Counter ISIS Finance Group**) oluşturmuştur. IŞİD Karşıtı Finans Grubu, genel olarak BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarında yer alan IŞİD'in malî kaynaklarının durdurulmasına ilişkin yaptırımları yerine getirmektedir.

²²⁷ Küresel Koalisyon, "Preventing the Movement of Foreign Terrorist Fighters", (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/mission/preventing-the-flow-foreign-fighters/>, 14.03.2019.

²²⁸ INTERPOL, "Preventing Terrorist Travel", (Çevrimiçi) <https://www.interpol.int/Crimes/Terrorism/Preventing-terrorist-travel>, 22.02.2021.

²²⁹ INTERPOL, "Identifying Terrorist Suspects", (Çevrimiçi) <https://www.interpol.int/Crimes/Terrorism/Identifying-terrorist-suspects>, 22.02.2021.

Bu kapsamda IŞİD'in doğal kaynakların satışı, tarihî eser kaçakçılığı, fidye gibi malî kaynaklarının tüm çeşitleriyle mücadele etmek üzere küresel düzeyde tedbirler öngörmektedir. Küresel Koalisyon üyeleri, IŞİD'in uluslararası finans sistemini kullanmasını engellemek için de gerekli önlemleri almaktadır. Bu bağlamda IŞİD'in liderlerinin, malî destekçilerinin ve IŞİD'e yardım edenlerin ekonomik değerlerini dondurmaktadır. Bunun yanı sıra Küresel Koalisyon, IŞİD'in kontrolündeki petrol sahalarına, altyapı unsurlarına ve nakil bölgelerine hava saldırıları düzenlemiştir. Böylece IŞİD'in en temel malî kaynağı olan petrol gelirlerinin önüne geçilmiştir. Ayrıca Küresel Koalisyon güçleri, IŞİD'in elindeki 30 banka ve finans merkezi ile 25'ten fazla nakit depolama yerini vurarak milyonlarca dolarlık nakit değerlerini yok etmiştir.²³⁰

İtalya, ABD ve Suudi Arabistan'ın liderliğini üstlendiği IŞİD Karşıtı Finans Grubu'nun stratejisi, 2015'te kabul edilen Roma Planı'nda belirtilmiştir. Buna göre Küresel Koalisyon üyeleri "IŞİD'in bölgesel ve uluslararası finansal sistemlere erişimini tespit etme ve bozma, IŞİD'in küresel finansal ağlarını ve coğrafi bağlaşıklarını engelleme, kara para aklamaya ve terörist finansmana karşı uluslararası önlemleri güçlendirme" amacını taşımaktadır.²³¹ Bunu için IŞİD Karşıtı Finans Grubu, FATF ile birlikte çalışmaktadır. Çok taraflı bir işbirliği örneği olarak devletlerle ve uluslararası örgütlerle birlikte IŞİD'in ekonomik değerlerini ve finansal ağlarını azaltmak ve yok etmek üzere faaliyetler yürütmektedir. IŞİD'in hawala gibi finansal ağlar yoluyla yaptığı düzensiz para transferlerini engellemek ve uluslararası finans sistemini güçlendirmek için bilgi ve istihbarat paylaşımı yapmaktadır.²³² Örneğin 2019 yılında ABD, IŞİD Karşıtı Finans Grubu ve Terörist Finansmanı Hedefleme Merkezi'nin (**Terrorist Financing Targeting Center**) üye devletleri aralarında işbirliği yaparak Türkiye merkezli iki IŞİD tedarik acentesini ve

²³⁰ Küresel Koalisyon, "Tackling Daesh's Financing and Funding", (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/mission/tackling-daeshs-financing-and-funding/>, 14.03.2019.

²³¹ Küresel Koalisyon, "How Italy Supports the Global Coalition against Daesh", 21.06.2019, (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/how-italy-supports-the-global-coalition-against-daesh/>, 23.02.2021.

²³² Colin P. Clarke vd., **Financial Futures of the Islamic State of Iraq and the Levant**, RAND, 2017, (Çevrimiçi) https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/conf_proceedings/CF300/CF361/RAND_CF361.pdf, 14.02.2021, s. 32.

Türkiye, Suriye, Körfez ve Avrupa genelinde faaliyet gösteren IŞİD bağlantılı dört şirketi tespit etmiştir. Bunun gibi IŞİD’e finansal ve lojistik destek sağlayan yapılar ve kişiler belirlenerek ekonomik varlıkları dondurulmuştur.²³³

e. Kurtarılmış Bölgelerde Yeniden İnşa Çalışmaları

IŞİD’in askerî olarak yenilmesinin ardından tekrar güçlenerek ortaya çıkmasını engellemek için bunu sağlayacak koşulların da ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu yüzden askerî kazanımların ardından söz konusu bölgelerde istikrar sağlayıcı tedbirler alınmalıdır. Bu bağlamda Küresel Koalisyon, IŞİD’in kontrolünden çıkarılan bölgelerde istikrarın ve güvenliğin tesis edilmesi, elektrik, su, eğitim, sağlık gibi bölge halkı için gerekli olan yaşamsal hizmetlerin sağlanması, mayınların temizlenmesi, patlayıcıların imha edilmesi ve bölgenin yenilenmesi için çeşitli yardım faaliyetleri düzenlemiştir. Örneğin IŞİD’in saldırıları nedeniyle yerlerinden edilen kişilerin güvenli bir şekilde yaşam alanlarına geri dönüşlerini gerçekleştirmek en önemli yardım faaliyetlerinden biridir. Bu kapsamda kurulan BM Kalkınma Programı’nın (**UNDP: UN Development Program**) Acil İstikrar Sağlama Fonu da (**FFIS: Funding Facility for Immediate Stabilization**) işgalden kurtarılan bölgelerin acil ihtiyaçları için destek sağlamaktadır.²³⁴

Yeniden inşa ve istikrarı sağlama çalışmaları için Acil İstikrar Sağlama Fonu’na 27 üye kaynak aktarmıştır. Yaklaşık olarak Almanya 311 milyon dolar, ABD 258 milyon dolar, AB 73 milyon dolar, Hollanda 65 milyon dolar, BAE 60 milyon dolar, Danimarka 45 milyon dolar, Norveç 36 milyon dolar, Birleşik Krallık 33 milyon dolar, İsveç 31 milyon dolar, Japonya 30 milyon dolar yardım sağlayarak en çok malî destek veren üyeler olmuştur.²³⁵ Bu şekilde Küresel Koalisyon üyelerinin desteklediği BM Kalkınma Programı’nın Irak’taki çalışmaları sonucunda beş milyona yakın insanın evlerine dönüşü sağlanmıştır. 2015’ten beri 1 milyar

²³³ CENTCOM (U.S. Central Command), “Daesh Finances Take a Hammering”, 07.08.2020, (Çevrimiçi) <https://www.centcom.mil/MEDIA/NEWS-ARTICLES/News-Article-View/Article/2304111/daesh-finance-take-a-hammering/>, 23.02.2021.

²³⁴ Küresel Koalisyon, “Stabilising Liberated Areas”, (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/mission/#stabilising-liberated-areas>, 14.03.2019.

²³⁵ BM Kalkınma Programı, **Funding Facility for Stabilization: 2019 Quarter One Report**, 2019, (Çevrimiçi) https://www.undp.org/content/dam/iraq/docs/Stabilization/UNDP-IQ-FFS_Quarter%20One%20report_2019.pdf, 24.02.2021, s. 35.

dolardan fazla kaynak aktararak yaklaşık 3 bin proje yürütülmüştür. Evlerin, okulların, hastanelerin, barajların ve alt-yapı sistemlerinin yeniden inşa edilmesi veya onarılması öncelikli projeler olmuştur. Ekonomiyi iyileştirmek ve istihdam yaratmak için de bu projelerde yerel şirketlerle çalışılmıştır.²³⁶ Küresel Koalisyon, Suriye’de de insanî yardımların dağıtılması, yerlerinden edilen insanların dönüşünün sağlanması, temel hizmetlerin yürütülmesi, patlayıcı maddelerin kaldırılmasına öncelik vermiştir. Bu faaliyetler için yerel güçlere gerekli desteği ve eğitimleri sağlamıştır. Özellikle kadınlara ve gençlere yönelik rehabilitasyon programları geliştirmiştir.²³⁷

İŞİD’in nasıl ortaya çıktığı ve güçlendiği üzerine yapılan araştırmalar İŞİD’in sadece militarist yaklaşımlarla yenilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Geleneksel yöntemlerin yanında İŞİD’in kökeninde yer alan sosyo-ekonomik nedenlere yönelik stratejiler geliştirmek önemlidir. İŞİD, Irak ve Suriye’de haklarından mahrum bırakıldıklarını düşünen Sünni Araplar arasından kendisine bir toplumsal taban bulmuştu. Bu durumun göz ardı edilmesi ve altta yatan nedenlerin iyi analiz edilmemesi İŞİD’den geriye kalanların güçlenmesine veya yeni aşırılıkçı grupların doğmasına yol açabilir. Afganistan ve Irak’ta daha önceki ABD operasyonları gibi sınırlı amaçları olan askerî kampanyalar bu tarz örgütleri sadece baskılayabilir. Bu açıdan kısa vadeli askerî odaklı stratejiler yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden çok zaman ve kaynak gerektirse de bu ağ tabanlı küresel tehdite karşı kökensel nedenlere yönelik olan ileriye dönük bir stratejinin uygulanması gereklidir.²³⁸ Küresel Koalisyon ise Irak ve Suriye’de İŞİD’e karşı çok önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Askerî ve finansal önlemlerin yanı sıra yabancı terörist savaşçılara ve İŞİD propagandasına karşı da önlemler almıştır. En önemlisi de yeniden inşa çalışmalarıyla İŞİD’in Irak ve Suriye’de yeniden güçlenmesinin önüne geçmek istemiştir. Bu açıdan iletişimsel ve sosyo-ekonomik önlemlere önem vermiştir.

²³⁶ BM Kalkınma Programı, “UNDP in Iraq”, (Çevrimiçi)
<https://www.iq.undp.org/content/iraq/en/home/about-us/>, 24.02.2021.

²³⁷ Küresel Koalisyon, “Stabilisation in Syria”, (Çevrimiçi)
<https://theglobalcoalition.org/en/mission/stabilising-liberated-areas/>, 24.02.2021.

²³⁸ Ben Connable, Natasha Lander, Kimberly Jackson, **Beating the Islamic State: Selecting a New Strategy for Iraq and Syria**, RAND, 2017, (Çevrimiçi)
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1500/RR1562/RAND_RR1562.pdf, 24.01.2021, s. 63-65.

Sonuç olarak uluslararası toplumun IŞİD'e karşı verdiği mücadeleler sayesinde IŞİD hem askerî, hem de malî açıdan büyük kayıplar vermiş ve yok olma noktasına gelmiştir. Küresel Koalisyon güçlerinin askerî operasyonları neticesinde IŞİD, Irak ve Suriye'de ele geçirdiği tüm topraklardan çıkarılmış, bölgede etkinliğini yitirmiş ve büyük oranda yenilgiye uğratılmıştır. IŞİD'e mensup teröristlerin büyük kısmı öldürülmüş ya da tutuklanmıştır. Ancak IŞİD'in yönetim kadrosunun bir kısmı kaçmış ve saklanmıştır. Ayrıca IŞİD gerekçesiyle yakalanan kişilerin tutukevi veya cezaevi koşullarında daha çok radikalleşme ihtimali vardır ve bundan dolayı bu kişilerin serbest kaldıktan sonra terör faaliyetlerine katılma riski büyüktür. Bununla birlikte geri dönen yabancı terörist savaşçıların yarattığı tehdit ve IŞİD'in uyuyan hücrelerinin varlığı devam etmektedir. Çünkü şiddet aşırıcılığı var olduğu müddetçe terörizm de bununla bağ kurup her zaman ortaya çıkma ihtimalini taşımaktadır. IŞİD gibi şiddet aşırıcılığıyla beslenen terör örgütlerinin varoluşsal mantığında şiddet üreterek korku salmak vardır. Bu yüzden IŞİD'in yeniden canlanma tehlikesi sürmektedir. Nitekim BM, IŞİD teröristlerinin hâlâ küresel bir tehdit olmaya devam ettiğine dair bir rapor yayınlamıştır. Bu rapora göre IŞİD sadece Orta Doğu'da değil, Batı Afrika, Doğu Afrika, Kuzey Afrika, Güneydoğu Asya ve Orta Asya gibi dünyanın çeşitli bölgelerinde varlığını sürdürdüğünden BM üyesi devletler IŞİD ile dünya çapında mücadele etmeye devam etmelidir.²³⁹

IŞİD, 2020'den itibaren Irak ve Suriye'nin yanı sıra Afganistan ve Pakistan bölgesinde de varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Kontrolündeki tüm toprakları ve insan gücünün büyük kısmını kaybetmesine rağmen IŞİD'in ideolojik olarak etkisini koruduğu söylenebilir. IŞİD buna dayanarak tekrar toparlanmayı denemektedir. Böylece gençlere, haklarından yoksun kalanlara ve hayal kırıklığına uğrayan insanlara bir alternatif sunan örgüt bu durumu savaşçı edinme stratejilerinde kullanmaktadır. Aidiyet, statü ve ödül vaadederek şikâyetleri olan çeşitli kimlik grupları için çekim merkezi olmaya devam etmektedir. Bu sebeple IŞİD toprak ve insan kaybetse de ideolojisini diri tuttuğu sürece yeniden canlanma için istek ve potansiyele sahip olacaktır. Ayrıca Irak'ta ve Suriye'de Sünni ve Şii gruplar arasında

²³⁹ BM, "Despite falling attacks, ISIL terrorists remain 'global threat': UN report", Şubat 2019, (Çevrimiçi) <https://news.un.org/en/story/2019/02/1032431>, 15.03.2019.

gerginliğin devam etmesi, Suriye’deki iç savaşın yol açtığı istikrarsızlığın sürmesi nedeniyle IŞİD yeniden güçlenmek için kendisine gerekli koşulları bulabilecektir.²⁴⁰

IŞİD’in öncelikli amacı, teritoryal stratejisine uygun olarak bir bölgeyi ele geçirip yönetmek olmuştur. Bu yüzden yerel düzeyde kontrol sağlama faaliyetlerine devam etmeye çalışmakta ve bunun için Irak ve Suriye’de suikast ve bombalama yöntemlerini kullanarak saldırılarını sürdürmektedir. Örneğin bölgedeki diğer bir cihatçı örgüt olan Heyet Tahrir el Şam (el Nusra Cephesi’nin devamı sayılan örgüt) yerel cihatçılık faaliyetlerine odaklanmakta ve Suriye’nin kuzeybatısında etkinliğini artırmaya çalışmaktadır. Ancak diğer yandan IŞİD’in Kuzey Afrika, Güney Asya ve Doğu Asya ülkelerinde ilan ettiği vilayetlerinde kendisine bağlılık yemini eden cihatçı örgütler vasıtasıyla küresel düzeyde bağlantılarının ve etki yaratma kapasitesinin sürdüğü bilinmektedir. IŞİD’in kaç savaşçısı kaldığı konusunda ise net bir sayı verilemese de ABD, 10 bin savaşçısı olduğunu tahmin etmektedir.²⁴¹

IŞİD’in kontrol altında tuttuğu yerler kurtarıldıktan sonra buralarda yaşayanların bir kısmı mülteci kamplarına yerleştirildiler. Örneğin Suriye’deki el Hawl mülteci kampında çoğunluğu kadınlardan ve çocuklardan oluşan 61 bin kişi bulunmaktadır. SDG, bu kampta IŞİD’in yeniden canlanması yönünde faaliyetlerde bulunan kişiler olduğunu tespit etmiştir. Bu durum BM raporunu doğrular niteliktedir. Bu açıdan yetkililer yeniden inşa çalışmalarının IŞİD’in canlanmasını önlemek için hayati önemde olduğunu bildirmektedir. IŞİD, bölgede geniş çöl alanları olan orta ve doğu Suriye’de faaliyet göstermeye çalışmaktadır. Özellikle Kuzey Afrika’dan ve Sovyet sonrası cumhuriyetlerden gelen yabancı savaşçılar bu bölgelerdeki mağara ve dağlarda saklanmayı tercih ettiler. Çünkü el Hawl kampında bulunan IŞİD taraftarlarının yanı sıra Haseke Merkez Hapishanesi’nde de 5 bin IŞİD tutuklusı bulunmaktadır. Bu da Suriye’yi yeniden canlanma açısından cazip hâle getirmektedir. IŞİD kaybettiği savaşçıları yeniden toparlamak için hapishane

²⁴⁰ Callum MacLean, “Middle East-The Resurgence of the Islamic State in Syria and Iraq”, 13.02.2021, (Çevrimiçi) <https://globalriskinsights.com/2021/02/middle-east-the-resurgence-of-the-islamic-state-in-syria-and-iraq/>, 06.05.2021.

²⁴¹ Aaron Y. Zelin, “Jihadi Movements 2021: ISIS, al-Qaeda, and Hayat Tahrir al-Sham”, 17.03.2021, The Washington Institute for Near East Policy, (Çevrimiçi) <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/jihadi-movements-2021-isis-al-qaeda-and-hayat-tahrir-al-sham>, 06.05.2021.

baskınlarıyla örgütün tutuklu militanlarını kaçırmaya çalışmaktadır. Örneğin örgüt, bu amaçla 2020 yılında Afganistan'da Celalabad kentindeki bir hapishaneye baskın düzenleyerek IŞİD tutuklularını kaçırmıştır. IŞİD'in benzer yöntemlerle Irak ve Suriye'deki tutukluları kaçırarak savaşçı kapasitesini yeniden güçlendirmek istemesi bu bölgeleri hedef yapmaktadır.²⁴²

IŞİD, 2019 yılının Mart ayında elindeki son toprak parçasını kaybettikten sonra da Suriye'de çeşitli saldırılar düzenlemeye devam etmiştir. 2020 yılının son çeyreğinde 101 saldırı düzenleyen örgüt, 2021 yılının ilk çeyreğinde de 106 saldırı gerçekleştirmiştir. Bu durum örgütün hâlâ saldırma kapasitesini tam olarak yitirmediğini göstermektedir. Ayrıca bu saldırılar hapishanelerdeki örgüt tutuklularının ve kamplardaki örgüt destekçilerinin yeniden canlanmaya dair umutlarını diri tutmaya ve morallerini yükseltmeye yaramaktadır. Bununla birlikte örgütün öldürme veya kaçırma tehdidiyle yerel nüfus üzerinde etkisini artırmak için uyguladığı taktikler karşısında da yeterli önlemler alınamamaktadır.²⁴³

Bu gelişmelerin yanı sıra 2020 yılında koronavirüs salgını nedeniyle devletler dikkatlerini ve kaynaklarını halk sağlığı ve ekonomi alanlarına yönlendirirken bazı güvenlik açıkları ortaya çıkmıştır. IŞİD ise bu durumdan faydalanmıştır. Bu dönemde Irak ve Suriye salgınıla mücadele etmeye çalışırken IŞİD de buradaki saldırılarını artırmıştır. Ayrıca koronavirüs salgınının inançsızlar ve İslam düşmanları için Allah'ın bir cezalandırması olduğunu ve dindar Müslümanların kurtulacağını iddia ederek kendisine yeni bir sömürü alanı yaratmıştır. Salgına karşı halkını koruyamayan başarısız hükümetler argümanını kullanarak örgüte bağlı kalanların salgından korunacağını ileri sürmüştür. Bu şekilde insanların örgüte katılımını artırmayı ve bağlılıklarını korumayı hedeflemiştir. 2021 yılında da salgının devam etmesiyle IŞİD için küresel eylem kapasitesi açısından kamusal alan kullanımlarının ve seyahatlerin kısıtlanması gibi birtakım engeller ortaya çıksa da kısa vadede IŞİD'in yerel saldırılarının süreceği görülmektedir. Bu durumun uzun vadeli etkileri ise salgın nedeniyle yalnız bırakıldıklarını düşünen kesimlerden ve ekonomik krizden

²⁴² Ido Levy, "The Islamic State Threat in Syria Two Years After the Caliphate", 31.03.2021, The Washington Institute for Near East Policy, (Çevrimiçi) <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/islamic-state-threat-syria-two-years-after-caliphate>, 05.05.2021.

²⁴³ A.g.m.

büyük oranda etkilenen ülkelerden IŞİD'e yabancı savaşçı katılımının artacağı şeklinde olabilir.²⁴⁴

BM Terörle Mücadele Birimi Direktörü Vladimir Voronkov da Güvenlik Konseyi'ne sunduğu 12. raporunda koronavirüs salgınının getirdiği zorluklar altında bile IŞİD tehdidinin tekrar artmaya başladığını belirtmiştir. Bu rapora göre IŞİD, 2020'nin ikinci yarısında salgından yararlanarak faaliyetlerini yeniden canlandırma çabasına girişmiştir. Salgının yol açtığı koşulları kullanarak bir dizi saldırı gerçekleştirmiş ve operasyonlarına hız vermiştir. Bu yüzden Voronkov, IŞİD'in 2021 yılı içerisinde dünyanın farklı yerlerinde eylemler düzenleyebileceği konusunda devletleri uyarmıştır. Bu raporda salgın koşullarında ev ve çevrimiçi ortamlarda geçirilen zamanın artması nedeniyle özellikle genç nüfusun IŞİD'in propagandasına maruz kalarak radikalleşme olasılığının yeniden arttığına dikkat çekilmiştir. Bu durum radikalleşen bireylerin ani saldırılarına yol açabilir. Ayrıca raporda salgının sosyoekonomik sonuçlarının IŞİD'in savaşçı toplama havuzunu genişleteceği öne sürülmüştür. Örgüt, koronavirüs salgınının propaganda değerini de fark ederek kullanmaya çalışmıştır.²⁴⁵

IŞİD, ana merkezi olan Irak ve Suriye'nin çöllerinde ve kırsal bölgelerinde küçük hücreler hâlinde barınmaya devam etmektedir. Yaklaşık 27500 yabancı çocuğun bulunduğu gözaltı merkezlerinde radikalleşme, eğitim ve kaynak yaratma olanakları sürmektedir. 2020 yılının sonlarına doğru hapisane baskınlarına öncelik veren örgüt, 2020'nin sonları ve 2021'in başlarında Afrika ülkelerinde de hareketlenmeye başlamıştır. Bu dönemde Burkina Faso, Mali, Nijer gibi Batı Afrika ülkelerinde IŞİD'e bağlı örgütler birçok saldırı düzenlemiş; Mozambik ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde operasyonel başarılar göstermiştir. Fransa, Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi Avrupa ülkelerinde yalnız kurtlar tarafından bazı yerel saldırılar yapılmıştır. Asya'da ise örneğin Afganistan'da IŞİD'e bağlı

²⁴⁴ MacLean, **a.g.m.**

²⁴⁵ BM Güvenlik Konseyi, S/2021/140, 15.02.2021, (Çevrimiçi)
https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2021_140.pdf, 11.05.2021.

örgütlerde 1000-2200 arası savaşçı olduğu tahmin edilmektedir. Güneydoğu Asya ülkelerinden Filipinler’de de IŞİD’e bağlı örgütler etkinliğini korumaktadır.²⁴⁶

²⁴⁶ A.y.

SONUÇ

21. yüzyılda güvenlik tehditlerinin küreselleşmesi, devlet dışı aktörlerin daha etkin hâle gelmesi, birimler arasında sosyolojik ve ekonomik karşılıklı bağımlılığın artması uluslararası sistemde çeşitli etkiler yaratmıştır. Devletler ve uluslararası örgütler özellikle terörizmin küreselleşmesinden fazlasıyla etkilenmiştir. Çünkü terörizmin sınır aşan etkisi başka güvenlik tehditlerini de doğurmaktadır. Terörizm ile uluslararası suçlar, büyük nüfus hareketleri, silahlı çatışmalar, istikrarsızlık gibi sorunlar arasında karşılıklı etkileşim vardır. Terörizmin kazandığı yeni boyutlar ve terör örgütlerinin sistemde devlet dışı aktörler olarak güç kazanması uluslararası ilişkiler alanında terörizme yönelik yaklaşımların önemini artırmıştır. Bu çalışmada da uluslararası terörizme karşı neoliberal kurumsalcı yaklaşımların daha etkili ve işlevsel olacağı tartışılmıştır. Bu çerçevede uluslararası terörizme karşı neoliberal kurumsalcılık temelinde işbirliği ve uluslararası örgütler yoluyla sonuç alınabilmesinin mümkün olduğu IŞİD örneği üzerinden gösterilmiştir. IŞİD, sahip olduğu özellikler itibarıyla yeni terörizmin özelliklerini taşıdığından ve bu nedenle küresel bir işbirliğini gerektirdiğinden çalışmanın örneğini oluşturmuştur.

Uluslararası toplumun ortak bir terörizm tanımı üzerinde anlaşamamış olması, sistemdeki birimler arasında işbirliğinin kurulmasını zorlaştıracı bir etken olmuştur. Devletlerin farklı çıkarları ve siyasal yaklaşımları ortak tanımın yapılmasını engellemektedir. Ama uluslararası örgütler devletler arasında arabulucu işlevi görerek işbirliğinin kurulmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca terörizme karşı normlar ve kurallar geliştirerek uluslararası rejimin güçlenmesini sağlamaktadır. Özellikle BM bu alanda önemli bir konuma sahiptir. Örneğin BM'nin terörizmle ilgili sektörel bazda ürettiği sözleşmelerle BM Terörizmle Mücadele Küresel Stratejisi devletler arasında işbirliğini gerektiren kurumsal yapılardır. Ayrıca BM'nin insanî güvenlik yaklaşımı, geleneksel güvenlik yaklaşımlarının ötesindedir ve birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde olan siyasal, ekonomik, toplumsal, çevresel ve kişisel güvenlik ile gıda ve sağlık güvenliğini kapsamaktadır. Uluslararası örgütler, terörizme karşı kapsamlı bir güvenlik anlayışıyla şiddet aşırıcılığının nedenlerini anlamaya ve bunun koşullarını ortadan kaldırmaya yönelik uzun vadeli politikalar üretir. Bu çerçevede neoliberal kurumsalcı yaklaşım uluslararası örgütler, bürokratik kuruluşlar,

antlaşmalar ve teamüller aracılığıyla kurulan işbirliği modelleriyle küresel terörizme karşı barış ve güvenliğin sağlanabileceğini savunur.

Küreselleşmenin yarattığı dinamiklerin etkisiyle hem devletlerin güvenlik yaklaşımları hem de uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerin kapsamı genişleyerek çeşitlenmiştir. Küresel ısınma gibi ekolojik sorunlar, salgın hastalıklar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, etnik veya mezhepsel çatışmaların yol açtığı iç savaşlar, siber saldırılar, terörizm, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların yaygınlaşması gibi tehditler karşısında devletler askerî ve ekonomik güce dayalı anlayışlarını değiştirmek zorunda kalmıştır. Çünkü devlet dışı aktörlerin uluslararası alanda etkinliklerini artırması ve yeni tehditlerin ortaya çıkması devleti temel aktör kabul eden güç merkezli yaklaşımları yetersiz kılmıştır.

Sistem analizi düzeyinde aktörlerin çeşitlenmesi ve tehditlerin farklılaşması işbirlikçi yaklaşımları ön plana çıkarmıştır. Artık devletlerin askerî ve ekonomik gücünü arttırarak ürettiği politikalarla ve tek başına olarak bu yeni tehditlerle mücadele etmesi mümkün değildir. Ayrıca uluslararası sistemde devletlerin ulusal çıkar hedeflerine ulaşmak için yürüttüğü devlet merkezli faaliyetleri yeni tehditlerin oluşumunda önemli bir paya sahiptir. Bu açıdan devletlerin uluslararası işbirliğini ve devlet dışı aktörlerin etkinliğini göz ardı eden yaklaşımları yeni tehditlere yönelik olarak sınırlı ve geçici bir çözüm üretmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında konvansiyonel savaş olasılığının azalmasıyla geleneksel tehditler açısından daha güvenli bir dünya oluşacağı düşüncesi yeni tehditlerin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmemiştir. Terörizmin küreselleşen yapısı nedeniyle terör örgütleri uluslararası toplumun en büyük sorunlarından biri hâline gelmiştir. Terörizme karşı kapsamlı ve kalıcı bir çözüm üretmek için devletler arasında işbirliğine dayalı ve uluslararası örgütlerin etkinliğini artırıcı kurumsal yaklaşımlar daha işlevsel olmuştur. Bu açıdan uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları ve çok uluslu şirketler gibi devlet dışı aktörleri dikkate alan, devletler arasında karşılıklı bağımlılığı geliştirecek entegrasyon ve işbirliği politikaları üreten ulus ötesi ve çoğulcu yaklaşımlar önem kazanmıştır.

Teröre karşı sosyolojik, hukukî, iletişimsel ve insanî yönleri ihmal ederek uygulanan askerî yöntemler ise ulusal güvenlik devletini öne çıkarmakta ve devletin kapsayıcılığını artırmaktadır. ABD'nin yaptığı gibi terörle savaş adı altında yürütülen politikalar dünyayı daha güvensiz hâle getirmektedir. Bu açıdan eleştirel güvenlik yaklaşımları askerî güce dayanan realist yaklaşımları eleştirerek güvenliğin başvuru nesnelerini değiştirmiştir. Çoklu başvuru nesneleri ile güvenliğin merkezi ulus devletten bireye ve topluma yönelmiştir. Hem başvuru nesnelerinin çeşitlenmesi, hem de güvenliğin askerî sektörün yanı sıra siyasal, toplumsal, çevresel ve ekonomik sektörlere genişlemesi güvenlik kavramına farklı açılar kazandırmıştır.

Buna göre uluslararası sistemde korunması gereken nesne sadece devletler değil, toplumlar, siyasal kavramlar, ekonomiler, ekosistemler de olabilir. Bu başvuru nesnelere yönelik varoluşsal tehdit algılamaları ise devletlerin acil önlemler almasını meşrulaştırabilir. Kopenhag Okulunun “güvenikleştirme” olarak tanımladığı bu süreçte başarılı bir söylem ve ikna aşaması ile olağan tedbirlerin ötesinde yöntemler uygulanabilir. Terörizm de bu noktada güvenikleştirme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü terör örgütlerinin silahlı saldırı yapabilme kapasitesi nedeniyle terörizm devletlere, toplumlara, barışa veya insanlara karşı varoluşsal bir tehdit olarak algılanmaktadır. Terörizmin farklı başvuru nesnelere varoluşsal tehdit yaratabilme kapasitesi onu diğer güvenlik tehditleri arasında öne çıkarmıştır.

Bununla birlikte terörizmin tanımlanma sorunsalı sürerken eski ve yeni terörizm tartışmaları başlamıştır. Var olan güvenlik tehditlerinin küreselleşme ile birlikte sınırları aşan etkilerinin çoğalması, onların 21. yüzyılın yeni güvenlik tehditleri olarak tanımlanmalarına yol açmıştır. Terörizmin küreselleşmesi de bunların başında gelmektedir. Küresel düzeyde asimetric saldırılar düzenleme, dinî motifli olma, kitlesel ölümleri hedefleme, genellikle intihar saldırılarını tercih etme, hücre tipi gevşek ağ örgütlenmesine sahip olma, sivilleri öldürerek hedef seçiminde hassas davranmama, teknolojiyi verimli kullanma yeni terörizmin ayırt edici özellikleri olmuştur. Ayrıca terör örgütlerinin kitle imha silahlarına erişiminin kolaylaşması, biyolojik, kimyasal ve nükleer terör saldırı ihtimalinin artması, teknolojik ilerlemeler sayesinde siber terör faaliyetlerinin çoğalması terörizmin

kazandığı yeni boyutlar olmuştur. Tüm bunlar devletlerin terörizme karşı tek başına mücadele etmelerini zorlaştırarak küresel işbirliğini gerekli kılmıştır.

Rapoport'un "modern terörizmin dört dalga teorisi"nde anlattığı dönemlendirmeye göre 1980'lerden itibaren ortaya çıkan Dinî Dalga'daki terör örgütleri yeni terör özelliklerini taşımaktadır. Yeni terörizm anlayışına göre dinin yarattığı etkiyle terörizm daha öldürücü hâle gelmiştir. Diğer bir ifadeyle din terörizmi güçlendirmiştir. Dinin teşvik unsuru olduğu terörizm uygulamalarında Tanrı'ya hizmet etme, şehit olma, cennetle ödüllendirilme gibi inanışlar kişinin kendisini feda etmesini kolaylaştırır. Bu da Dinî Dalga'da yöntem olarak kitlesel ölümlere yol açan intihar saldırılarının neden daha çok tercih edildiğini açıklar. Ancak din ve terörizm arasındaki bu ilişkinin iki türlü etki yarattığı söylenebilir. Birinci etki olarak liberal ve modern yaşamın değerlerini hedef alan dinî motifli örgütler, terör eylemleri yoluyla dinî taleplerinin uluslararası toplum tarafından dikkate alınmasını sağlayabilir. İkinci etki ise tam tersi olarak terör eylemlerinin yarattığı acımasız şiddet nedeniyle dinî taleplere yönelik daha katı politikalar üretilmesine yol açabilir.

İŞİD de bu dinî motifli örgütlerden biridir. İŞİD Sünnî bir İslam devleti kurmayı amaçlamıştır. İslam'ı lâfzî bir yöntemle ele alarak Neo-Haricilik diye tanımlanabilecek politik bir Selefizmi savunmuştur. Selefilik inancına uymayanları kâfir ilan etmiştir. Şii'leri içerideki düşman sayıp mezhepçiliği körüklemiştir. Müslüman olmayan herkesi düşman hedef olarak görmüştür. Dünyayı El Kaide'nin darü'l İslam ve darü'l harb olarak ayırması gibi bir tarafta İslam, bir tarafta kâfirler olarak iki kutba ayırmıştır. Terör saldırılarını cihat olarak nitelendirip bu esnada ölen savaşçıları şehit kabul etmiştir. Kıyametten önceki son savaş anlatısına dayanarak apokaliptik söylemler kullanmıştır. İŞİD lideri kendisini halife olarak ilan etmiştir. Tüm bunlar İŞİD'i dinle ilişkilendiren unsurlardır. Böylece İŞİD halifelik, cihatçılık, tekfircilik, tebdî, tatlîl, ridde, cennet, şehitlik, kıyamet, Selefilik ve mezhepçilik gibi dinî unsurları kullanarak kendini İslamî bir zemine oturtmaya çalışmıştır.

İŞİD'in diğer terör örgütlerinden ayırt edici bir özelliği de kendini devlet olarak tanımlamasıdır. 1999 yılında Tevhîd ve Cihat Örgütü adıyla başlayan süreç

yıllar içinde hilafet ilanı ve devlet kurma aşamasına kadar gelmiştir. IŞİD, tüm Sünnî Müslümanları tek çatı altında toplayacağı bir devlet kurma amacıyla kendini bir terör örgütü değil, yeni bir devlet oluşumu olarak tanıtmak istemiştir. Bu konudaki ilk somut adımını ise kurucusu olan Ebu Musab el-Zerkavi öldürüldükten sonra 2006 yılında “Irak İslam Devleti”ni ilan ederek atmıştır. Ebu Eyyüb el-Mısri’nin bu hamlesi, kurucu liderleri öldürülse bile örgütün dağılmamasını veya örgütten kopmaların yaşanmamasını sağlamıştır. Zerkavi’den sonraki lider olan Ebu Ömer el-Bağdadi’nin açıkladığı bayrak da zekice bir tasarıma sahiptir. Hz. Muhammed’in kullandığı mührün tasarımını içeren bu bayrak örgüt içinde bağları güçlendirecek ve örgütü çekim merkezi hâline getirecek bir sembol olmuştur. Ebubekir el-Bağdadi’nin 2014’te kendisini halife ilan etmesi ve “İslam Devleti”nin kurulduğunu açıklaması da hem taraftarlarını örgüte daha sıkı bağlamış hem de örgüte yeni katılacaklara ve sempati duyanlara İslam devleti kurma yönündeki evrensel amaçlarının gerçekleşme umudunu aşılamıştır.

Devletin unsurları kısaca nüfus, ülke ve hâkim bir yönetimdir. Devlet iddiasındaki IŞİD de kendi yönetim kadrosunu hâkim güç olarak kurmuştur. Terör örgütü liderini halife ilan ederek devletin başı saymış ve yönetim kadrosunu ekonomi bakanlığı, sosyal hizmetler bakanlığı, savaş bakanlığı, genel idare bakanlığı gibi bakanlıklara ayırarak yürütme gücünü oluşturmuştur. Mahkemeler kurarak yargılama yapmış ve Şeriat hukukuna uygun cezalar vermiştir. IŞİD, işgal ettikleri bölgeleri fethettiklerini ilan ederek ülkesi kabul etmiştir. IŞİD önce kısmî, sonra da tam bölgesel kontrol sağlama amacına yönelik bir teritoryal strateji izlemiştir. Bu kapsamda “istihbarat, askerî, dava, hisbe ve yönetim” aşamalarını uygulayarak ülkesi saydığı bu bölgelerde eğitim, yargı, sağlık, su ve belediye gibi hizmetler vermiştir. Ele geçirdiği bölgelerde yaşayan insanları ise nüfusu saymıştır. Onları örgüte savaşçı olarak katmış veya başka alanlarda istihdam etmiştir. İçerideki düşman olarak saydığı kimseleri ise öldürmüş veya köleleştirmiştir. Ayrıca işgal ettiği bölgelerde cezaevlerini boşaltarak, bankalara el koyarak ve petrol rafinerilerini işleterek bölgede egemen güç olduğunu göstermiştir. Tüm bu unsurlar IŞİD’in kendini devlet olarak kurgulamaya ve faaliyet gösterdiği bölgede yaşayan insanlara devlet olarak kabul

ettirmeye çalıştığının göstergesidir. Bayrak ve marş gibi sembollere de sahip olan IŞİD'in bu somut adımları taraftarlarını diri tutmasına katkı sağlamıştır.

IŞİD, İslam devleti kurma amacı doğrultusunda dünya üzerindeki tüm Sünnî Müslümanlara hitap etmiş ve cihat ilan ederek hepsini savaşa çağırmıştır. Selefi inancına uymayan herkesi ve her şeyi hedef hâline getirmiştir. Camiler dâhil tüm ibadethaneler, antik kentler, Müslüman olmayanlar, İslamiyet içindeki Sünni olmayan farklı mezhep mensupları, Sünni olsa dahi Selefi inanca uygun hayat tarzına sahip olmayanlar IŞİD saldırılarının hedefi olmuştur. Bu kadar geniş çerçeveli bir düşman tanımı olması, terör hedeflerini çeşitlendirmiş ve terör saldırılarının dünyanın herhangi bir yerinde ve her an yapılması olasılığını artırmıştır. Aşağıdan yukarıya örgütlenme sistemi sayesinde de örgüte katılanların istihbarat birimleri tarafından takibi zorlaştığından asimetrik saldırılar yapmak kolaylaşmıştır. Nitekim IŞİD'in hücre tipi ve kumul örgütlenme yapısı farklı ülkelerdeki mensuplarının yalnız kurt eylemleri yapmasına imkân tanımıştır. Böylece IŞİD, beklenmedik saldırılarla toplumu dehşete düşürmeyi başarmıştır. Sürekli olarak kendini güvende hissetmeyen ve bir terör saldırısına maruz kalma korkusuyla her an tedbirli olmaya çalışan insanlar yaratmıştır.

IŞİD'in Irak ve Suriye'de askerî ekipman, silah ve mühimmatla donattığı binlerce savaşçısıyla hızla büyüyüp gelişmesi ve küresel düzeydeki asimetrik saldırıları karşısında devletlerin tek başına mücadelesi yeterli olmamış ve ortak bir mücadeleye gerek duyulmuştur. Bu durum bize terör örgütlerinin ne kadar hızla büyüyebileceği ve güçlenebileceği açısından önemli bir örnek teşkil etmiştir. IŞİD bir yandan Irak ve Suriye'de toprak kazanarak geniş bir bölgede hâkimiyet kurarken, bir yandan da 80'den fazla ülkeden yabancı terörist savaşçı devşirmiştir. Bu kadar çokuluslu insan topluluğunu tek bir evrensel amaç etrafında birleştirmesi ve çeşitli ülkelerdeki 40'tan fazla terör örgütünden bağlılık alması IŞİD için önemli bir başarı olmuştur.

IŞİD'in bu denli güçlenmesinde ve toprak kazanmasında en büyük katkıyı sağlayan yabancı terörist savaşçılar ve örgütün kendi finans kaynaklarını yaratması olmuştur. Bu noktada IŞİD, Irak ve Suriye gibi petrol açısından zengin bir bölgede

etkin olduğundan finansal olarak büyük bir güce erişmiştir. IŞİD'in bilişim teknolojilerini çok verimli şekilde kullanması da hem terör saldırılarını tüm dünyaya duyurarak etkisini artırmasına hem de yabancı terörist savaşçı devşirmede kolaylık sağlamasına yardımcı olmuştur. Örgüt mensupları çoğunlukla 90'lar sonrası doğanlardan geldiği için internet ve sosyal medya gibi bilişim alanlarını çok iyi değerlendirerek güçlü bir propaganda uygulamış ve bu yolla dünyanın dört bir yanından katılımcı sağlanmıştır. Yabancı terörist savaşçıların ülkelerine geri döndükten sonra terör saldırısı yapma olasılığı da bu konudaki diğer tehdit unsuru olmuştur. Geri tepme denilen bu etki, özellikle Avrupa ülkelerinde yaşanan IŞİD saldırılarında görülmüştür.

IŞİD, iletişim stratejisini ağırlıklı olarak internet ve sosyal medya üzerine kurmuştur. Youtube, Facebook, Twitter, Instagram, Telegram gibi sosyal medya mecralarını aktif olarak kullanmıştır. Sosyal medya takipçileri yoluyla hızlı ve etkili bir propaganda yürütmüştür. Dijital dergilerinde devlet ve hilafet kurma amacını ve bu amaç için gerekli hicret, cem ve tağutu istikrarsızlaştırma aşamalarını apokaliptik söylemlerle besleyerek anlatmıştır. Müslümanların uğradığı zulümleri anlatmak, IŞİD'in gücünü ve düşmanlarına karşı ne kadar acımasız olduğunu göstermek ve hilafet devletindeki yaşam tecrübelerini aktarmak için üstün görüntü kalitesine ve sinema filmi efektlerine sahip kısa ve anlaşılır videolar paylaşmıştır. Bu sosyal iletiler ve dijital yayınlar yoluyla uyuyan hücrelerle de iletişim sağlanmıştır. Örneğin IŞİD, özellikle Küresel Koalisyon'un faaliyetleri sonucunda toprak ve militan kaybederek zayıflamaya başlayınca örgütün sözcüsü Ebu Muhammed el-Adnani yalnız kurt eylemleri için bu yolla çağrı yapmıştır.

IŞİD'in sivil-devlet görevlisi ayırımı yapmadan düzenlediği yalnız kurt saldırıları, bombalama, suikast veya intihar tipi eylemleri devletlerin IŞİD'i bir güvenlikleştirme unsuru olarak kullanmalarını kolaylaştırmıştır. Devletler gerek iç gerekse dış politika uygulamalarında IŞİD'in eylemlerini engellemek için olağanüstü güvenlik tedbirleri almıştır. Örneğin IŞİD'in Kasım 2015'te Paris'te gerçekleştirdiği eş zamanlı saldırıların ardından Fransa genelinde olağanüstü hâl ilan edilmiş, Irak ve Suriye'deki IŞİD hedeflerine yönelik hava operasyonları yoğunlaştırılmıştır. IŞİD'i yok etmek, IŞİD tehdidini ortadan kaldırmak, düşman IŞİD'i yenmek, IŞİD'le savaş

gibi söylemlerle askerî önlemler artırılmıştır. Benzer şekilde ABD, İngiltere, Kanada, Türkiye, İran, Rusya gibi devletler IŞİD'e karşı acil tedbirler almıştır. Bu açıdan IŞİD, devletlerin Orta Doğu bölgesinde ve Doğu Akdeniz'deki jeopolitik çıkarlarına uygun olarak müdahalelerde bulunmalarına zemin hazırlamıştır. IŞİD'in bölgedeki varlığı, terör saldırıları, Ezidiler ve Şiiler gibi farklı etnik, dinsel, mezhepsel topluluklara uyguladığı katliamlar da devletlerin bu güvenlikleştirme söylemlerinin toplum tarafından kabul edilmesini sağlamıştır. Böylece acil tedbirlerini meşrulaştıran devletler askerî operasyonlar dâhil birçok faaliyette bulunmuştur. Örneğin Rusya ve İran, Esad'ın devrilmesini engellemek amacıyla IŞİD'e ve diğer silahlı muhalif gruplara operasyon düzenlemiştir. ABD ve Türkiye ise Esad'ın IŞİD'e karşı yeterli olmadığı gerekçesiyle bölgeye müdahalede bulunmuştur. ABD, ilk hava operasyonunu IŞİD'den kaçan Ezidileri kurtarmak için yapmıştır. Türkiye de ülkesinde peşpeşe gerçekleşen IŞİD saldırılarından sonra sınır ötesi harekât düzenlemiştir.

Ancak post-kolonyal gibi eleştirel yaklaşımlar IŞİD benzeri terör örgütlerinin ortaya çıkışını yabancı işgalinin yarattığı koşullarla açıklamaktadır. Buna göre 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgali veya 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali bu ülkelerde toplumsal aşağılanmaya, ötekileşmeye ve yabancılaşmaya neden olmuştur. Değerlerine saygı gösterilmeyen, cezaevlerinde işkenceye uğrayan bireyler işgal kuvvetlerine karşı öfkeyle dolmuş ve radikalleşmiştir. 1989'da El Kaide'yi kuranlar gibi 1999'da Afganistan'da "Tevhid ve Cihat" örgütünü kuran Zerkavi de SSCB işgaline karşı savaşan mücahitlerden biriydi. 11 Eylül'den sonra ABD'nin Afganistan ve Irak'taki işgal uygulamaları da işgale direnen örgütlerin toplumsal destek sağlamasını kolaylaştırmıştır.

Devletlerin terör örgütlerini birer dış politika aracı olarak kullanmaları veya terörizmi bir güvenlikleştirme unsuru olarak görmeleri uluslararası ilişkiler alanında çeşitli etkilere yol açmaktadır. Devletlerin klasik savaş yerine yeni bir savaş yöntemi olarak terör örgütlerine destek vermeyi tercih etmeleri, uluslararası sistemde terör örgütlerini devlet dışı aktörler olarak güçlendirmektedir. Devletler diğer devletlere karşı üstünlük sağlamak, uluslararası ilişkiler alanında politik çıkar elde etmek, rakip veya düşman olarak gördükleri devletleri zayıflatmak ve kendi politikalarını kabul

etmeye zorlamak gibi nedenlerle terör örgütlerine destek verebilir. Devletlerin terör örgütlerini bir araç olarak görmeleri ve onlarla çeşitli düzeylerde ilişki biçimleri geliştirmeleri güç ve çıkar temelli yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Aynı yaklaşımla devletler, terörizmi varoluşlarına bir tehdit olarak tanımlayıp özgürlükleri kısıtlayıcı ve askerî önlemlerin ağırlıkta olduğu olağanüstü politikalar geliştirebilir. Devletlerin bu şekilde tek taraflı müdahaleleri ve askerî çözüm odaklı yaklaşımları terörizmle ilgili yeni sorunların veya yeni terör örgütlerinin oluşumuna yol açabilir.

Uluslararası kurumlar ise terörizmi çok boyutlu bir yaklaşımla ele almaktadır. Neoliberal kurumsalcı yaklaşıma göre devletlerin işbirliğine şüpheyle yaklaşmaları ve geleneksel yöntemleri esas almalarına karşın uluslararası örgütler kapsamlı güvenlik anlayışı sayesinde terörizme karşı daha etkin ve işlevsel politikalar üretebilmektedir. Böylece IŞİD gibi uluslararası toplumun ortak sorunlarına kurumlar ve rejimler yoluyla çözüm geliştirilebilir. BM başta olmak üzere NATO, AB, AGİT, FATF, INTERPOL, GIFCT gibi kurumların işbirliğine dayalı uygulamaları buna örnek gösterilebilir. UNDP, IŞİD nedeniyle yerlerinden olan insanların evlerine dönüşlerinin sağlanmasında; FATF, IŞİD'in finansmanının engellenmesinde; Europol ve INTERPOL, yabancı terörist savaşçıların dolaşımının engellenmesinde; RAN ve GIFCT, IŞİD'in iletişim ve propaganda yöntemlerinin engellenmesinde devletler ve çeşitli kurumlar arasında işbirliği çalışmaları yürüterek IŞİD'e karşı çok etkili olmuştur. Bu noktada devletlerin yeni güvenlik tehditleri karşısında tek başlarına çözüm üretmede yetersiz kalmaları onları işbirliğine ve ortak çalışmaya itmiştir. Ayrıca küreselleşme gibi siyasal ve toplumsal alanlarda büyük değişimlere yol açan süreçler, terörizm gibi güvenlik tehditlerinin uluslararası nitelik kazanması geleceğe dair belirsizliklere neden olmaktadır. Bu durum karşısında “geleceğin gölgesi”nin etkisiyle devletler de gelecekteki koşulları düşünerek işbirliğine razı olurlar. Bu açıdan neoliberaler, ortak sorunlar söz konusu olduğunda uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde bile devletler arasında işbirliğinin sağlanabileceğini savunur.

Nitekim IŞİD konusunda da işbirliğine dayalı mücadele politikaları geliştirilmiştir. Irak ve Suriye'nin çabaları IŞİD'i kontrol altına almaya yetmemiş ve bu devletler işbirliği talebinde bulunmuştur. Irak uluslararası toplumun desteğini

isterken Suriye, Rusya ve İran'ın yardımını kabul etmiştir. Küreselleşen terörizme karşı küresel cevaplara gerek duyulmuş ve 83 üyeli IŞİD karşıtı Küresel Koalisyon ortaya çıkmıştır. 2014 yılında faaliyetlerine başlayan Küresel Koalisyon, IŞİD'in zayıflatılmasında çok etkili olmuştur. Küresel Koalisyon IŞİD'e karşı finansman, yabancı terörist savaşçılar, propaganda gibi alanlarda çeşitli çalışma grupları oluşturarak devletler arasında eş güdümü sağlamıştır. Teknolojik ve malî tedbirler, sınır güvenlik önlemleri, yerel güçlerin eğitilmesi, askerî operasyonlar gibi faaliyetlerle IŞİD propaganda gücü, askerî kapasite, insan ve finans kaynağı açısından zayıflatılmış ve işgal ettiği bölgelerden çıkarılmıştır.

Küresel Koalisyon'un meşruiyeti hakkındaki tartışmalar rıza kavramı etrafında yoğunlaşmıştır. Irak'ın açık rızasına karşın Suriye'nin tavrı zımnî rıza ve şartlı davet olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Küresel Koalisyon üyeleri BM Antlaşmasının münferit ve müşterek meşru müdafaa hakkına dair 51. maddesine ve BM Güvenlik Konseyi'nin IŞİD konusunda aldığı çeşitli kararlarına dayanmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin bu kararlarında açıkça kuvvet kullanma yetkisine yer verilme de devletlerin IŞİD'e karşı gerekli müdahaleleri yapmaları ve gerekli önlemleri almaları yönündeki ifadelerin bulunduğu 2170 (2014), 2178 (2014), 2199 (2015) sayılı ve benzer kararlar Küresel Koalisyon üyelerinin dayanağını oluşturmuştur. Küresel Koalisyon, IŞİD'e karşı yürüttüğü çalışmaların ilgili kararlar kapsamında ve bu kararların icrası şeklinde olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan da Küresel Koalisyon'un faaliyetlerinin IŞİD'in engellenmesi için orantılı ve gerekli olduğunu savunmuştur. Aslında BM Güvenlik Konseyi'nde Rusya, ABD liderliğindeki bir koalisyonun müdahalesini veto edeceğinden buradan bu konuda açık bir karar çıkarılamamıştır. Bu durum BM'nin etkinliğinin artırılmasının ve yapısının günümüz şartlarına uygun hâle getirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Küresel Koalisyon üyelerinin dayandığı bir diğer nokta da IŞİD'e karşı Irak ve Suriye'nin çabalarının yetersiz kalması olmuştur. Irak'ın diğer devletlerden uluslararası yardım ve destek talebi bu sebeple ortaya çıkmıştır. IŞİD'in bölgede hızla ilerlemesi, Irak ve Suriye'de birçok yerleşim yerini ele geçirmesi de bu devletlerin IŞİD'i engellemede yetersiz kaldıklarının göstergesidir. Örneğin

Türkiye'nin 21 Şubat 2015 tarihinde Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu'nun taşınması için düzenlediği Şah Fırat Harekâtı, Suriye bu bölgeyi IŞİD'e karşı korumada başarısız olduğu için yürütülmüştür. Halep yakınlarındaki Karakozak köyünde bulunan Süleyman Şah Türbesi ve onu korumakla görevli karakol, 2014'te IŞİD bu bölgeyi de kontrolü altına aldığı anda saldırı tehditiyle karşılaşmıştır. Türkiye de muhtemel bir IŞİD saldırısına karşı Süleyman Şah Türbesi'nin ve Saygı Karakolu'nun taşınmasını kararlaştırmıştır. Bu şekilde Küresel Koalisyon üyeleri de Irak ve Suriye'nin IŞİD'in uluslararası toplum için yarattığı tehlikenin ortadan kaldırılması konusunda başarısız olmasına vurgu yaparak uluslararası barış ve güvenliğin korunması için harekete geçmiştir.

Küresel Koalisyon'un IŞİD hedeflerine yönelik hava operasyonları IŞİD'i ele geçirdiği topraklardan çıkmaya zorlamıştır. Sonuçta IŞİD kontrol altında tuttuğu tüm toprakları kaybetmiştir. Hava operasyonları ile IŞİD'in hem finans merkezleri, nakit depoları ve kontrol ettiği petrol tesisleri, hem de silah depoları ve askerî taşıtları vurulmuştur. Böylece IŞİD, büyük gelir kaynaklarını ve askerî donatılarını kaybetmiştir. Çok sayıda militanın öldürülmesi veya yakalanması sonucunda da IŞİD'in insan kaynağı azalmıştır. Ancak Küresel Koalisyon'un çalışmaları sadece hava operasyonları ile sınırlı değildir. IŞİD'le mücadele kapasitelerini artırmak için yerel güçlere patlayıcı maddeler, askerî araçların tamiri ve askerî tıp konularında eğitim verilmesi ve bu güçlerin teknik ve askerî olarak donatılması da Küresel Koalisyon üyeleri tarafından yapılmıştır. Ayrıca NATO'nun da destek verdiği AWACS uçuşlarıyla IŞİD hedefleriyle ilgili istihbarat toplanmıştır.

Küresel Koalisyon, sanal ortamda IŞİD iletilerini engelleyerek ve sosyal medya yoluyla aşırıcı söylemlere karşı anlatılar yayarak IŞİD'in propaganda gücünü kırmaya çalışmıştır. Bu alanda Microsoft, Youtube, Facebook ve Twitter gibi kuruluşların yer aldığı GIFCT ile ortak çalışmalar yürütmüş ve dijital parmak izleri veri tabanı ile tespit edilen aşırı şiddet içerikleri dijital ortamdan kaldırılmıştır. Yabancı terörist savaşçıların tespitini yapmak ve dolaşımını engellemek üzere bir çalışma grubu kurmuş ve yine Küresel Koalisyon üyesi olan INTERPOL ile işbirliği yaparak binlerce savaşçının profilinin yer aldığı bir veri tabanı oluşturulmasına yardım etmiştir. Bu kişiler hakkında kurumlar arasında istihbarat paylaşımları

yapılmasını sağlayarak sınır güvenliğini artırılmasına katkıda bulunmuştur. Bu şekilde geri dönen savaşçıların takibi kolaylaşmış ve geri tepme etkisine karşı önlemler alınabilmektedir. Küresel Koalisyon, hava operasyonlarında yok ettiği finans kaynaklarının yanı sıra IŞİD'in uluslararası finans ağlarını bozmak için de IŞİD Karşıtı Finans Grubu'nu oluşturmuş ve bu grup FATF ile birlikte çalışmalar yapmıştır. Bununla birlikte Küresel Koalisyon'un yaptığı en önemli çalışmalar IŞİD'den kaçmak için evlerinden ayrılan insanların güvenli bir şekilde geri dönüşlerinin sağlanması ve IŞİD'den kurtarılan bölgelerin yeniden yapılandırılması olmuştur. Bu kapsamda Küresel Koalisyon, UNDP'yi destekleyerek sağlık ve gıda gibi temel ihtiyaçların karşılanması, yıkılan yaşam alanlarının onarılması, böylece bölgede istihdam sağlanmasıyla ekonomik toparlanmaya katkıda bulunulması gibi çalışmalarla istikrarın kurulmasına ve toplumun rehabilite edilmesine büyük katkılar vermiştir.

Sonuç olarak uluslararası kurumların ve devletlerin işbirliği ile yürütülen bu çalışmalarla IŞİD durdurulmuş ve kapasitesi büyük ölçüde azaltılmıştır. IŞİD'in bölgede yeniden toparlanmasını ve toplumsal destek sağlamasını önlemeye yönelik de önemli adımlar atılmıştır. Böylece IŞİD gibi küresel terör örgütlerine karşı uluslararası kurumların ve devletlerin işbirliğine dayanan ve çok yönlü olarak yürütülen çalışmaların etkin olduğu görülmüştür. Ancak IŞİD'in küresel düzeydeki ağ yapılanması nedeniyle IŞİD tehdidinin devam ettiği bilinmektedir. Bu yüzden BM, uluslararası toplumun radikalleşmenin nedenlerini sorgulayan ve buna yol açan koşulları ortadan kaldırmaya odaklanan uzun vadeli stratejilerini işbirliği içerisinde sürdürmesi gerektiğini bildirmektedir.

KAYNAKÇA

AB: “The European Union Counter-Terrorism Strategy”, (Çevrimiçi) <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf>, 05.11.2018.

AB: “Göç konulu Konsey toplantısı sonuçları – Avrupa Birliği Konseyi”, 17.12.2015, (Çevrimiçi) <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/goc-konulu-konsey-toplantisi-sonuclari-avrupa-birligi-konseyi-17-aralik-2015-4574>, 20.12.2018.

AB: “Konseyin terörün finansmanı ile mücadele konusundaki sonuç bildirgesi”, 12.02.2016, (Çevrimiçi) <https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/konseyin-terorun-finansmaniyla-mucadele-konusundaki-sonuc-bildirgesi-5822>, 20.12.2018.

AB Avrupa
Parlamentosu Dış
İlişkiler Komitesi
Politika Bölümü:

The Financing of the “Islamic State” in Iraq and Syria (ISIS), Eylül 2017, (Çevrimiçi) [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/603835/EXPO_IDA\(2017\)603835_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/603835/EXPO_IDA(2017)603835_EN.pdf), 20.11.2018.

AB Konseyi:

“Revised EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism”, 2014, (Çevrimiçi) <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9956-2014-INIT/en/pdf>, 05.11.2018.

ABD Dışişleri Bakanlığı
Sözcü Ofisi:

“Joint Statement Issued by Partners at the Counter-ISIL Coalition Ministerial Meeting”, 03.12.2014, (Çevrimiçi) <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2014/12/234627.htm>, 24.11.2020.

- Abrahms, Max: “What Terrorists Really Want?: Terrorist Motives and Counterterrorism Strategy”, **International Security**, Vol. 32, No: 4, Bahar 2008, (Çevrimiçi) https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/Abrahms_What_Terrorists_Really_Want.pdf, 04.11.2020, s. 78-105.
- Acar, Hasan: “Küresel Terörün Uluslararası Politikadaki Yeni Aktörü: Hibrit Savaş Modeli”, **Küresel Terör ve Güvenlik Politikaları**, ed. Hasan Acar, Ankara, Nobel Yayınları, Nisan 2020, s. 57-71.
- Ackermann, Alice: “The OSCE and Transnational Security Challenges”, **Security and Human Rights**, No:20(3), Leiden, Brill, 2009, s. 238-245.
- AGİT: “Countering Terrorism”, (Çevrimiçi) <https://www.osce.org/countering-terrorism>, 22.10.2018.
- AGİT Daimî Konseyi: PC.DEC/1063 (934) “OSCE Consolidated Framework for the Fight Against Terrorism”, 07.12.2012, (Çevrimiçi) <https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/98008.pdf>, 22.10.2018.
- Ağar, Abdullah: **İŞİD ve Irak**, İstanbul, Remzi Kitabevi, Nisan 2015.
- Ağkaya, Onur: “Yeni Terörizm Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 54, 2017, (Çevrimiçi) <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20175434588>, 18.10.2020, s. 211-216.
- Akgül Durakçay, Fulya: “Uluslararası İlişkilerde Liberal Yaklaşımlar ve Güvenlik Anlayışı”, **Uluslararası İlişkilerde Güvenlik- Teorik Değerlendirmeler**, der. Emre Çıtak, Osman Şen, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014, s. 7-21.

- Aktan, Gündüz: “Devletler Hukuku Açısından Terörizm”, **İnsan Hakları ve Güvenlik**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2001, s. 168-176.
- Alkan, Necati: **El Kaide’den IŞİD’e Din, Şiddet ve Terörizm**, Ankara, Karınca Yayınları, 2016.
- Allison, Graham: “Onur Misafirinin Konuşmaları”, **Küresel Terörizm ve Uluslararası İş Birliği Sempozyumu-III, Bildiriler**, 15-16 Mart 2010, ed. Kenan Koçak, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayınları, 2010, s. 13-26.
- Altuğ, Yılmaz: **Terörün Anatomisi**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1995.
- Arendt, Hannah: **Şiddet Üzerine**, Çev. Bülent Peker, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Argomaniz, Javier: “Post-9/11 Institutionalisation of European Union Counter-terrorism: Emergence, Acceleration and Inertia”, **European Security**, Vol. 18, No:2, UK, Routledge, 2009, s. 151-172.
- Arıboğan, Deniz Ülke: **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri-Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi**, 3. Bs., İstanbul, Der Yayınları, Eylül 2001.
- Arıboğan, Deniz Ülke: **Terör Korku Hali**, 4. Bs., İstanbul, Profil Yayıncılık, Eylül 2017.
- Arıkoğlu Ündücü, Cemile: “Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki”, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, Ocak 2011, (Çevrimiçi) <https://esbadergisi.com/images/sayi2/cemile-arikoglu.pdf>, 11.06.2015, s. 1-20.
- Aslan, M. Yasin: “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, **TBB Dergisi**, Sayı: 79, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, s. 235-274.

Balta Paker, Evren:

Küresel Güvenlik Kompleksi: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik, İstanbul, İletişim Yayınları, Mayıs 2012.

Balzacq, Thierry;
Léonard, Sarah:

“Information-sharing and the EU Counter-terrorism Policy: A ‘Securitisation Tool’ Approach”, **European Security, Terrorism and Intelligence: Tackling New Security Challenges in Europe**, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, England, Palgrave Macmillan, 2013, s. 127-142.

Bannelier-Christakis,
Karine:

“Military Interventions against ISIL in Iraq, Syria and Libya, and the Legal Basis of Consent”, **Leiden Journal of International Law**, Vol. 29, No: 3, Eylül 2016, (Çevrimiçi) <https://www.cambridge.org/core/journals/leiden-journal-of-international-law/article/military-interventions-against-isil-in-iraq-syria-and-libya-and-the-legal-basis-of-consent/06E5B9ADBFA26DE5810C1BF186F05436#article-tab>, 25.01.2021, s. 743-775.

Barrett, Richard:

Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees, The Sofuan Center, Ekim 2017, (Çevrimiçi) <https://radical.hypotheses.org/files/2018/01/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017.pdf>, 24.11.2020.

Barry, Robert L.:

“The Future Tasks of the OSCE”, **OSCE Yearbook 2004**, ed. IFSH (Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg), Baden-Baden, 2005, s. 27-32.

Başeren, Sertaç H.:

“İnsan Hakları ve Terörizm”, **İnsan Hakları ve Güvenlik**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2001, s. 195-224.

Baylis, John:

“International and Global Security in the Post-cold War Era”, **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, ed. John Baylis, Steve Smith, 2. Bs., New York, Oxford University Press, 2011, s. 253-276.

- Begeç, Suat: “Yönetimde Yeni Küresel Tehdit: Terörizm ve Bombalı İntihar Eylemi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:4, Sayı: 8, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Eylül 2006, s. 1-14.
- Besenyo, Janos: “Barry Buzan’s Securitization Theory and the Case of Iraqi Kurdish Military Action Against ISIS in 2014”, **Journal of Security and Sustainability Issues**, Vol. 8, No: 3, Mart 2019, (Çevrimiçi)
https://www.researchgate.net/publication/332005988_Barry_Buzan's_securitization_theory_and_the_case_of_Iraqi_Kurdish_military_action_against_ISIS_in_2014, 25.01.2021, s. 295-306.
- Billen, Christophe: “The OSCE: A Platform for Co-operative Counter-Terrorism Activities in Central Asia”, **OSCE Yearbook 2005**, ed. IFSH (Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg), Baden-Baden, 2006, s. 265-282.
- Bilman, Levent: “Hükümetdışı Kuruluşların (NGO) Dünya Ekonomik ve Sosyal Gelişimindeki Rollerini”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar**, Sayı: II, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, (Çevrimiçi)
<http://www.mfa.gov.tr/hukumetdisi-kuruluslarin-ngo-dunya-ekonomik-ve-sosyal-gelisimindeki-rolleri.tr.mfa>, 02.12.2020.
- Bingöl, Oktay: “Yeni Güvenlik Yaklaşımları ve 21. Yüzyıl Güvenlik Sorunları”, **Uluslararası Güvenlik-Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 17-44.
- Bingöl, Oktay; Varlık, Ali Bilgin: **İŞİD Raporu**, Rapor No: 2, Merkez Strateji Enstitüsü, 02.10.2014, (Çevrimiçi)
http://merkezstrateji.com/assets/media/141002-rp-02-isid-s6_1.pdf, 14.11.2018.

Bingöl, Oktay; Varlık,
Ali Bilgin:

İŞİD’e Karşı ABD ve Koalisyon Hava Harekâtının Değerlendirilmesi, Rapor No: 3, Merkez Strateji Enstitüsü, 08.10.2014, (Çevrimiçi)
<http://merkezstrateji.com/assets/media/141008-rp-03-iside-karsi-hv-hrk-deg-s5.pdf>, 24.11.2020.

Birdişli, Fikret:

Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik, 4. Bs., Ankara, Seçkin Yayınları, Mart 2019.

Blanchard, Christopher
M.; Humud, Carla E.:

The Islamic State and U.S. Policy, Congressional Research Service, 25.09.2018, (Çevrimiçi)
<https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R43612/76>, 20.11.2018.

BM:

“How we are funded”, (Çevrimiçi)
<https://peacekeeping.un.org/en/how-we-are-funded>, 12.01.2021.

BM:

“Despite falling attacks, ISIL terrorists remain ‘global threat’: UN report”, Şubat 2019, (Çevrimiçi)
<https://news.un.org/en/story/2019/02/1032431>, 15.03.2019.

BM Genel Kurul:

A/RES/27/3034, 18.12.1972, (Çevrimiçi)
[https://undocs.org/en/A/RES/3034\(XXVII\)](https://undocs.org/en/A/RES/3034(XXVII)), 10.08.2018.

BM Genel Kurul:

A/RES/31/102, 15.12.1976, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/31/102>, 10.08.2018.

BM Genel Kurul:

A/RES/34/145, 17.12.1979, (Çevrimiçi)
<https://undocs.org/en/A/RES/34/145>, 10.08.2018.

BM Genel Kurul:

A/RES/40/61, 09.12.1985, (Çevrimiçi)
<https://undocs.org/en/A/RES/40/61>, 10.08.2018.

BM Genel Kurul:

A/RES/42/159, 07.12.1987, (Çevrimiçi)
<https://undocs.org/en/A/RES/42/159>, 10.08.2018.

BM Genel Kurul:

A/RES/49/60, “Declaration on Measures to Eliminate International Terrorism”, 09.12.1994, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/RES/49/60>,

10.08.2018.

BM Genel Kurul:	A/RES/51/210, 17.12.1996, (Çevrimiçi) https://undocs.org/en/A/RES/51/210 , 10.08.2018.
BM Genel Kurul:	A/RES/52/165, 15.12.1997, (Çevrimiçi) https://undocs.org/en/A/RES/52/165 , 10.08.2018.
BM Genel Kurul:	A/RES/54/109, 09.12.1999, (Çevrimiçi) https://undocs.org/en/A/RES/54/109 , 10.08.2018.
BM Genel Kurul:	A/RES/55/158, 12.12.2000, (Çevrimiçi) https://undocs.org/en/A/RES/55/158 , 10.08.2018.
BM Genel Kurul:	A/RES/59/46, 02.12.2004, (Çevrimiçi) https://undocs.org/en/A/RES/59/46 , 10.08.2018.
BM Genel Kurul:	A/RES/59/290, 13.04.2005, (Çevrimiçi) https://undocs.org/en/A/RES/59/290 , 10.08.2018.
BM Genel Kurul:	A/RES/60/288, “The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy”, 08.09.2006, (Çevrimiçi) https://undocs.org/en/A/RES/60/288 , 10.08.2018.
BM Genel Kurul:	A/RES/72/284, 26.06.2018, (Çevrimiçi) https://undocs.org/en/A/RES/72/284 , 10.08.2018.
BM Genel Sekreterlik:	High-level Panel on Threats, Challenges and Change, A More Secure World: Our Shared Responsibility, United Nations, New York, 2004.
BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/819 (1993), 16.04.1993, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/819(1993) , 25.03.2015.
BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/1267 (1999), 15.10.1999, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/1267(1999) , 15.08.2018.

BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/1373 (2001), 28.09.2001, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/1373(2001) , 15.08.2018.
BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/1540 (2004), 28.04.2004, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/1540(2004) , 15.08.2018.
BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/2170 (2014), 15.08.2014, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/2170(2014) , 21.12.2018.
BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/2178 (2014), 24.09.2014, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/2178%20(2014) , 21.12.2018.
BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/2195 (2014), 19.12.2014, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/2195%20(2014) , 21.12.2018.
BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/2199 (2015), 12.02.2015, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/2199%20(2015) , 21.12.2018.
BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/2249 (2015), 20.11.2015, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/2249(2015) , 21.12.2018.
BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/2368 (2017), 20.07.2017, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/2368(2017) , 21.12.2018.
BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/2370 (2017), 02.08.2017, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/2370(2017) , 21.12.2018.
BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/2379(2017), 21.09.2017, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/2379(2017) , 21.12.2018.
BM Güvenlik Konseyi:	S/RES/2396 (2017), 21.12.2017, (Çevrimiçi) https://undocs.org/S/RES/2396(2017) , 21.12.2018.

- BM Güvenlik Konseyi: S/2021/140, 15.02.2021, (Çevrimiçi)
https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2021_140.pdf,
11.05.2021.
- BM Güvenlik Konseyi
Terörle Mücadele
Komitesi: **Madrid Guiding Principles**, S/2015/939,
23.12.2015, s. 8-10, (Çevrimiçi)
https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2016/10/Madrid-Guiding-Principles_EN.pdf, 21.12.2018.
- BM Kalkınma Programı: **UNDP Human Development Report 1994**, New
York, Oxford University Press, 1994,
(Çevrimiçi),
http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf,
08.01.2021.
- BM Kalkınma Programı: **Funding Facility for Stabilization: 2019
Quarter One Report**, 2019, (Çevrimiçi)
https://www.undp.org/content/dam/iraq/docs/Stabilization/UNDP-IQ-FFS_Quarter%20One%20report_2019.pdf,
24.02.2021.
- BM Kalkınma Programı: “UNDP in Iraq”, (Çevrimiçi)
<https://www.iq.undp.org/content/iraq/en/home/about-us/>, 24.02.2021.
- BM Uluslararası Hukuk
Komisyonu: ILC Raporu, Sayı: A/45/10, 1 Mayıs-20 Temmuz
1990, s. 28, (Çevrimiçi)
https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_45_10.pdf, 12.08.2018.
- Booth, Ken: **Theory of World Security**, USA, Cambridge
University Press, 2007.
- Bozarslan, Hamit: **Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi-Osmanlı
İmparatorluğu’nun Sonundan El-Kaide’ye**,
çev. Ali Berktaş, 3. Bs., İstanbul, İletişim
Yayımları, 2014.

- Bozdemir, Mevlüt: “Terör (mü) ve Terörizm (mi)?”, **SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllığı**, C: VI, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1982, s. 523-530.
- Bracknell, Butch: “NATO Approaches in Response to ISIL and International Terrorism”, **The International Lawyer**, Vol. 49, No: 3, Kış 2016, (Çevrimiçi) <https://core.ac.uk/download/pdf/225556857.pdf>, 25.01.2021, s. 417-426.
- Brands, Hal; Feaver, Peter: **After ISIS: U.S. Political-Military Strategy in the Global War on Terror**, CSBA (Center for Strategic and Budgetary Assessments), 10.03.2017, (Çevrimiçi) <https://csbaonline.org/research/publications/after-isis-u.s.-politico-military-strategy-in-the-global-war-on-terror/publication/1>, 27.11.2020.
- Brisard, Jean-Charles; Martinez, Damien: **Islamic State: The Economy-Based Terrorist Funding**, Thomson Reuters, Ekim 2014, (Çevrimiçi) <http://www.gdr-elsj.eu/wp-content/uploads/2015/11/Islamic-State.pdf>, 24.01.2021.
- Browning, Christopher S.: “The EU as a Foreign Policy Actor: the Limitations of Territorial Sovereignty”, **Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research**, ed. Stefano Guzzini, Dietrich Jung, London, Routledge, 2004, s. 167-179.
- Burchill, Scott: “Liberalism”, **Theories of International Relations**, Scott Burchill v.d., 3. Bs., New York, Palgrave Macmillan, 2005, s. 55-83.
- Bures, Oldrich: “Europol’s Counter-terrorism Role: A Chicken-Egg Dilemma”, **European Security, Terrorism and Intelligence: Tackling New Security Challenges in Europe**, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, England, Palgrave Macmillan, 2013, s. 65-95.

- Buzan, Barry: **People, States, and Fear-The National Security Problem in International Relations**, UK, Wheatsheaf Books, 1983.
- Buzan, Barry; Waever, Ole: **Regions and Power- The Structure of International Security**, USA, Cambridge University Press, 2003.
- Buzan, Barry; Waever, Ole; de Wilde, Jaap: **Security: A New Framework for Analysis**, London, Lynne Rienner, 1998.
- Campell, David: **Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity**, Manchester, Manchester University Press, 1992.
- Cassese, Antonio: "The International Community's 'Legal' Response to Terrorism", **The International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 38, No:3, Cambridge, Cambridge University Press, Temmuz 1989, s. s. 589-608.
- Caşın, Mesut Hakkı: **Uluslararası Terörizm**, Ankara, Nobel Yayınları, Şubat 2008.
- Cavelty, Myriam Dunn: "Siber Güvenlik", **Çağdaş Güvenlik Çalışmaları**, ed. Alan Collins, çev. Nasuh Uslu, 3. Bs., İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2017, s. 362-378.
- Cengil, Muammer; Aydın, Ali Rıza: "İŞİD (Irak Şam İslam Devleti): Psikopolitik ve Teolojik Bir Değerlendirme", **İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 6, Ekim 2014, (Çevrimiçi)
[http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1431662312_04_Cengil_\(51-63\).pdf](http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1431662312_04_Cengil_(51-63).pdf), 05.04.2018, s. 51-63.
- CENTCOM (U.S. Central Command): "Daesh Finances Take a Hammering", 07.08.2020, (Çevrimiçi)
<https://www.centcom.mil/MEDIA/NEWS-ARTICLES/News-Article-View/Article/2304111/daesh-finances-take-a-hammering/>, 23.02.2021.

Center for the Analysis
of Terrorism:

ISIS Financing 2015, Mayıs 2016, (Çevrimiçi)
<https://cat-int.org/wp-content/uploads/2016/06/ISIS-Financing-2015-Report.pdf>, 24.01.2021.

Cerrah, Ufuk:

“Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının İnşası”, **Uluslararası Güvenlik-Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 613-661.

Cesari, Patrizia de:

“The European Union”, **International Cooperation in Counter-terrorism: The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism**, ed. Giuseppe Nesi, England, Ashgate, 2006, s. 207-229.

Cîrlig, Carmen-Cristina:

The International Coalition to Counter ISIL/Da’esh (the ‘Islamic State’), EPRS (European Parliamentary Research Service), 17 Mart 2015, (Çevrimiçi)
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/551330/EPRS_BRI\(2015\)551330_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/551330/EPRS_BRI(2015)551330_EN.pdf), 27.11.2020.

Clarke, Colin P.; v.d.:

Financial Futures of the Islamic State of Iraq and the Levant, RAND, 2017, (Çevrimiçi)
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/conf_proceedings/CF300/CF361/RAND_CF361.pdf, 14.02.2021.

Clausewitz, Carl von:

Savaş Üzerine, Çev. Selma Koçak, İstanbul, Doruk Yayınları, 2015.

Cockburn, Patrick:

İslam Devleti’nin Yükselişi: IŞİD ve Yeni Sünni Ayaklanması, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, Aralık 2014.

Connable, Ben; Lander, Natasha; Jackson, Kimberly:

Beating the Islamic State: Selecting a New Strategy for Iraq and Syria, RAND, 2017, (Çevrimiçi)
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1500/RR1562/RAND_RR1562.pdf, 24.01.2021.

Cook, Joana; Vale,
Gina:

From Daesh to ‘Diaspora’: Tracing the Women and Minors of Islamic State, London, International Centre for the Study of Radicalisation (ICSR) Publications, 2018.

Crenshaw, Martha:

“The Debate over “New” vs. “Old” Terrorism”, **Values and Violence: Intangible Aspects of Terrorism**, ed. Ibrahim A. Karawan, Wayne McCormack, Stephen E. Reynolds, USA, Springer, 2008, s. 117-136.

Çınar, Yusuf:

“Terör Örgütlerinin Örgütsel Davranış Modelleri Bağlamında El Kaide Örneği”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:9, Sayı:17, Bahar 2019, s. 511-533.

Çıtak, Emre:

“Yeni Gerçekçilik ve Güvenlik”, **Uluslararası İlişkilerde Güvenlik- Teorik Değerlendirmeler**, der. Emre Çıtak, Osman Şen, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014, s. 33-46.

Çitlioğlu, Ercan;
Dedemen, Fatih:

“Terörizmi Anlamak”, **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, Cilt:3 Sayı:2, Kasım 2014, (Çevrimiçi) http://www.jsga.edu.tr/kurumlar/jsga.edu.tr/IcSite/guvben/GuvenlikBilimleriDergisi/Arsiv/2014/Kasim/makale_2.pdf, 12.04.2017, s. 25-39.

Çomak, Hasret:

“Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nda Gelişmeler ve Türkiye’nin Uyumu”, **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, 2013, s. 215-263.

Çomak, Hasret; Ultan,
Mehlika Özlem:

“Avrupa Birliği’nin Ortadoğu Politikası”, **Ortadoğu Analizi: İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve Arap Baharı**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, Haziran 2014, s. 419-426.

Dallal, Ahmad:

The Political Theology of ISIS: Prophets, Messiahs, and “the Extinction of the Grayzone”, USA, Tadween Publishing, 2017.

- Darıcı, Ali Burak: “Küresel Terörün Teknolojik Yönü: Siber Terörizm”, **Küresel Terör ve Güvenlik Politikaları**, ed. Hasan Acar, Ankara, Nobel Yayınları, Nisan 2020, s. 93-106.
- Dedeoğlu, Beril: **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, 4. Bs., İstanbul, Yeniüzyıl Yayınları, 2020.
- Dedeoğlu, Beril: “Terörizm Üzerine Karşılaştırmalar: Bermuda Şeytan Üçgeni”, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, der. Beril Dedeoğlu, İstanbul, Boyut Kitapları, Ekim 2003, s. 439-474.
- Demir, Sertif; Aslan, Ekrem: “NATO’nun Orta Doğu ve Kuzey Afrika Politikaları”, **Ortadoğu Analizi: İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve Arap Baharı**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, Haziran 2014, s. 427-454.
- Demir, Sertif; Çomak, Hasret: “NATO ve Suriye Krizi”, **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul, Beta Yayınları, Temmuz 2016, s. 335-345.
- Demirel, Emin: **Siyasî Yapılanmalar ve Terör Grupları**, 9. Bs., İstanbul, Renk Yayıncılık, Haziran 2011.
- Der Bagdasarian, Sabrina R.: “The Need for International Cooperation to Suppress Terrorism: the United States and Germany as an Example”, **New York Law School Journal of International and Comparative Law**, Cilt: 19, Sayı: 2, 1999-2000, (Çevrimiçi) <https://heinonline.org>, 11.06.2015, s. 265-284.
- Devetak, Richard: “Critical Theory”, **Theories of International Relations**, Scott Burchill v.d., 3. Bs., New York, Palgrave Macmillan, 2005, s. 137-160.
- Dixit, Priya: “Securitization and Terroristization: Analyzing States’ Usage of the Rhetoric of Terrorism”, **State Terror, State Violence: Global Perspectives**, ed. Bettina Koch, Wiesbaden, Springer, 2016, s. 31-50.

Diyanet İşleri Başkanlığı
Din İşleri Yüksek
Kurulu:

DAİŞ'in Temel Felsefesi ve Dini Referansları Raporu, Ankara, 2015, (Çevrimiçi)
<https://dosya.diyaret.gov.tr/DIYKDosya/YayinDosya/783591fa-9f88-41b7-ab2f-3d0fa114f500.pdf>, 13.11.2018.

Doyle, Michael W.:

“Liberalism and World Politics”, **American Political Science Review**, Vol. 80, No: 4, Aralık 1986, (Çevrimiçi),
<http://www.jstor.org/stable/1960861>, 06.10.2020, s. 1151-1169.

Duffield, John S.;

Michota, Cynthia; Miller, Sara Ann: “Alliances”, **Security Studies- An Introduction**, ed. Paul D. Williams, London, Routledge, 2008, s. 291-306.

Dunne, Tim:

“Liberalism”, **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Ed. John Baylis, Steve Smith, 2. Bs., New York, Oxford University Press, 2011, s. 162-181.

Duyvesteyn, Isabelle:

“How New is the New Terrorism”, **Studies in Conflict and Terrorism**, Vol. 27, No:5, 2004, (Çevrimiçi)
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10576100490483750>, 31.01.2021, s. 439-454.

Düzdaban, Erdal:

“AGİT ve Türkiye”, **Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: “İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası”**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, Eylül 2013, s. 343-365.

Dyer, Gwynne:

Don't Panic: ISIS, Terror and Today's Middle East, Toronto, Random House Canada, 2015.

Emmers, Ralf:

“Güvenlikleştirme”, **Çağdaş Güvenlik Çalışmaları**, ed. Alan Collins, çev. Nasuh Uslu, 3. Bs., İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2017, s. 131-144.

English, Richard:

Does Terrorism Work?: A History, UK, Oxford University Press, 2016.

- Erdoğan, Şemsettin;
Deligöz, Ergün: “Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, Ankara, Kara Harp Okulu Yayınları, Mayıs 2015, s. 5-37.
- Ersoy, Eyüp: “Realizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, der. Ramazan Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 159-187.
- Europol: “EU Internet Referral Unit-EU IRU”, (Çevrimiçi)
<https://www.europol.europa.eu/about-europol/eu-internet-referral-unit-eu-iru>, 05.11.2018.
- Europol: “European Counter Terrorism Centre-ECTC”, (Çevrimiçi)
<https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-counter-terrorism-centre-ectc>, 05.11.2018.
- Europol: **European Union Terrorism Situation and Trend Report 2020**, 23.06.2020, (Çevrimiçi)
https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/european_union_terrorism_situation_and_trend_report_te-sat_2020_0.pdf, 21.01.2021.
- Fanon, Frantz: **Yeryüzünün Lanetlileri**, çev. Şen Süer, 3. Bs., İstanbul, Versus Kitap, Ekim 2014.
- Farer, Tom: “Terrorism, Islam and America: In Search of a Disarming Narrative”, **Values and Violence: Intangible Aspects of Terrorism**, ed. Ibrahim A. Karawan, Wayne McCormack, Stephen E. Reynolds, USA, Springer, 2008, s. 207-214.
- FATF: **Financing of the Terrorist Organisation Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL)**, FATF Report, Şubat 2015, (Çevrimiçi)
<http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Financing-of-the-terrorist-organisation-ISIL.pdf>, 24.01.2021.
- Faulkner, Neil: **Marksist Dünya Tarihi**, Çev. Tuncel Öncel, İstanbul, Yordam Kitap, Haziran 2014.

- Fawcett, Louise: “Regional Institutions”, **Security Studies- An Introduction**, ed. Paul D. Williams, London, Routledge, 2008, s. 307-324.
- Feinberg, Myriam: “The Legality of the International Coalition against ISIS: The Fluidity of International Law”, **Justice**, No: 57, Kış 2015-2016, (Çevrimiçi) <http://intjewishlawyers.org/justice/no57/files/assets/basic-html/page-24.html#>, 25.01.2021, s. 24-31.
- Galbreath, David J.: **The Organization for Security and Co-Operation in Europe**, London Routledge, 2007.
- Gal-Or, Noemi: **International Cooperation to Suppress Terrorism**, London, Routledge, 2015.
- Gargiulo, Pietro: “The Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE)”, **International Cooperation in Counter-terrorism: The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism**, ed. Giuseppe Nesi, England, Ashgate, 2006, s. 195-206.
- GCTF (Global Counterterrorism Forum): “Foreign Terrorist Fighters (FTF) Working Group”, (Çevrimiçi) <https://www.thegctf.org/Working-Groups/Foreign-Terrorist-Fighters>, 22.02.2021.
- Gerges, Fawaz A.: **ISIS: A History**, USA, Princeton University Press, 2016.
- GIFCT: “Statement on October 16 Paris Attack”, 19.10.2020, (Çevrimiçi) <https://gifct.org/2020/10/19/artificial-intelligence-and-countering-violent-extremism-a-primer/>, 21.02.2021.
- GIFCT: “Next Steps for GIFCT”, 23.09.2019, (Çevrimiçi) <https://gifct.org/2019/09/23/next-steps-for-gifct/>, 21.02.2021.

- Gioia, Andrea: “The UN Conventions on the Prevention and Suppression of International Terrorism”, **International Cooperation in Counter-terrorism: The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism**, ed. Giuseppe Nesi, England, Ashgate, 2006, s. 3-23.
- Gözkaman, Armağan: “Avrupa Birliği’nin Irak Şam İslam Devleti ile Sanal Ortamda Yürüttüğü Mücadele”, **Devlet Doğasının Değişimi: Güvenliğin Sınırları**, 2017, (Çevrimiçi) [https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK2Kitap_\(1\)_pdf_9783d555-b7f9-407d-8e13-1939ad591d51.pdf](https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK2Kitap_(1)_pdf_9783d555-b7f9-407d-8e13-1939ad591d51.pdf), 22.11.2020, s. 299-317.
- Grossman, Michelle
Malka: “WATCH: Islamic State’s Terror Video Game”, Eylül 2014, (Çevrimiçi) <https://www.jpost.com/Middle-East/IS-claims-it-created-a-terror-video-game-375935>, 04.02.2021.
- Grotius, Hugo: **Savaş ve Barış Hukuku**, Çev. Seha L. Meray, İstanbul, Say Yayınları, 2011.
- Guelke, Adrian: **Terrorism and Global Disorder**, London, I.B.Tauris, 2006.
- Guess, Raymond: **The Idea of a Critical Theory-Habermas and the Frankfurt School**, USA, Cambridge University Press, 1981.
- Gündüz, Aslan: **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler - Örnek Kararlar**, 4. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, Ekim 2000.
- Gürler, Recep Tayyip;
Özdemir, Ömer Behram: “El-Kaide’den Post-Kaide’ye Dönüşüm: IŞİD”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Mayıs 2014, s. 113-155.
- Haesebrouck, Tim: “Democratic Participation in the Air Strikes Against Islamic State: A Qualitative Comparative Analysis”, **Foreign Policy Analysis**, Vol. 14, No: 2, Nisan 2018, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/fpa/article/14/2/254/2937225>, 24.01.2021, s. 254-275.

- Halatçı Ulusoy, Ülkü: **Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Kapsamında Birleşmiş Milletler Akıllı Yaptırımları**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2014.
- Hansen, Lene: “Discourse Analysis, Post-structuralism, and Foreign Policy”, **Foreign Policy-Theories, Actors, Cases**, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, 3. Bs., United Kingdom, Oxford University Press, 2016, s. 95-110.
- Hardt, Michael; Negri, Antonio: **İmparatorluk**, çev. Abdullah Yılmaz, 9. Bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, Şubat 2018.
- Harris, Chris: “Which country in Europe has the most jihadists in Syria and Iraq”, 04.11.2014, (Çevrimiçi) <https://www.euronews.com/2014/11/04/which-country-in-europe-has-the-most-jihadists-in-syria-and-iraq>, 15.02.2021.
- Hassan, Hassan: **The Sectarianism of the Islamic State: Ideological Roots and Political Context**, USA, Carnegie Endowment for International Peace Publications, 2016.
- Hazır, Hayati: **Siyasal Şiddet ve Terörizm**, Ankara, Nobel Yayınları, Mart 2001.
- Hegghammer, Thomas: “Should I Stay or Should I Go? Explaining Variation in Western Jihadists’ Choice between Domestic and Foreign Fighting”, **American Political Science Review**, C: 107, No: 1, Şubat 2013, s. 1-15.
- Heissner, Stefan; v.d.: **Caliphate in Decline: An Estimate of Islamic State’s Financial Fortunes**, The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), 2017, (Çevrimiçi) <https://icsr.info/wp-content/uploads/2017/02/ICSR-Report-Caliphate-in-Decline-An-Estimate-of-Islamic-States-Financial-Fortunes.pdf>, 24.01.2021.
- Heywood, Andrew: **Siyaset**, 4. Bs., Ankara, Adres Yayınları, Şubat

2011.

- Hobsbawm, Eric: **Yeni Yüzyılın Eşiğinde**, Çev. İbrahim Yıldız, İstanbul, Yordam Kitap, 2007.
- Hoffman, Bruce: **Inside Terrorism**, New York, Columbia University Press, 1998.
- Hoffman, Bruce: “Assessing the State of Al Qaeda and Current and Future Terrorist Threats”, **Values and Violence: Intangible Aspects of Terrorism**, ed. Ibrahim A. Karawan, Wayne McCormack, Stephen E. Reynolds, USA, Springer, 2008, s. 99-115.
- Huntington, Samuel P.: **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, çev. Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir, 18. Bs., İstanbul, Okyanus Yayınları, Nisan 2020.
- INTERPOL: “Preventing Terrorist Travel”, (Çevrimiçi) <https://www.interpol.int/Crimes/Terrorism/Preventing-terrorist-travel>, 22.02.2021.
- INTERPOL: “Identifying Terrorist Suspects”, (Çevrimiçi) <https://www.interpol.int/Crimes/Terrorism/Identifying-terrorist-suspects>, 22.02.2021.
- İslam İşbirliği Teşkilatı: “Extraordinary Open-ended Meeting of the OIC Executive Committee on ‘Combating Terrorism and Violent Extremism’ Final Communiqué”, 15.02.2015, (Çevrimiçi) https://oic-oci.org/topic/?t_id=9783&ref=3884&lan=en, 24.12.2018.
- İslam İşbirliği Teşkilatı: “Final Communiqué of the 13th Islamic Summit of the Heads of State/Government of the OIC Member States”, 15.04.2016, (Çevrimiçi) <https://www.oic-oci.org/docdown/?docID=14&refID=5>, 24.12.2018.

- Jarvis, Lee; Holland, Jack: “We (for)got him: Remembering and Forgetting in the Narration of bin Laden’s Death”, **Millennium: Journal of International Studies**, Vol: 42(2), 2014, (Çevrimiçi) <https://mil.sagepub.com>, 25.03.2015, s. 425- 447.
- Jasko, Katarzyna; v.d., “ISIS: Its History, Ideology, and Psychology”, 08.04.2018, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/324279895_ISIS_Its_History_Ideology_and_Psychology, 13.11.2018, s. 1-45.
- Jenkins, Brian M.: “International Terrorism: The Other World Wars”, **International Terrorism**, ed. Charles W. Jr. Kegley, New York, St. Martin’s Press, 1990.
- Johnston, Patrick B.; v.d.: **Foundations of the Islamic State: Management, Money, and Terror in Iraq, 2005-2010**, RAND Corporation, 2016, (Çevrimiçi) https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1100/RR1192/RAND_RR1192.pdf, 10.01.2021.
- Juergensmeyer, Mark: **Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence**, USA, University of California Press, 2000.
- Kaldor, Mary: **New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era**, 3. Bs., USA, Stanford University Press, 2012.
- Kap, Derya: **AB ve Türkiye’nin IŞİD ve Yabancı Savaşçılarla Mücadele Politikası**, İktisadi Kalkınma Vakfı, No. 108, 2015, (Çevrimiçi) [https://www.ikv.org.tr/images/files/Degerlendirmeler/20108\(1\).pdf](https://www.ikv.org.tr/images/files/Degerlendirmeler/20108(1).pdf), 22.11.2020.
- Karakaya, İskender: “Küresel Terörizmin Dönüşümü: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) Örneği”, **B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:38, Sayı:1, Haziran 2019, s. 149-198.

- Karakaya, İskender: “Küresel Terörizmle Mücadele: Yerel, Bölgesel ve Küresel Güçlerin IŞİD ile Mücadele Politikaları”, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:1, 2020, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1024638>, 24.11.2020, s. 92-108.
- Kardaş, Şaban; v.d.: **Twitter’da Türkçe Konuşan DAES Destekçileri**, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Rapor No: 211, Ankara, ORSAM Yayınları, Haziran 2017.
- Kartal, Atahan Birol: “Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye’de DAES ve YPG Örneği”, **Güvenlik Stratejileri**, Yıl: 14, Sayı: 27, 2018, s. 39-77.
- Kasapoğlu, Can: **Black Banners Reloaded: A Guide for EU-NATO Security Cooperation on Foreign Terrorist Fighters in the Euro-Mediterranean Region**, Mediterranean Dialogue Series, No: 13, Konrad Adenauer Stiftung Regional Program Political Dialogue South Mediterranean, (Çevrimiçi) https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=fae87de2-d290-06d7-b2a7-d3964111027b&groupId=252038, 14.02.2021.
- Kaşıkcı, Tamer: “Küresel Terörizm ve Birleşmiş Milletler Sistemi”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 47, 2016, s. 1-21.
- Kaunert, Christian; Léonard, Sarah: “The Collective Securitisation of Terrorism in the European Union”, **West European Politics**, Vol. 42, No. 2, UK, Routledge, 2019, s. 261-277.
- Kavuncu, Sibel: “Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Dönüşümü ve Türkiye”, **Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: “İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası”**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, Eylül 2013, s. 303-341.

- Kedikli, Umut: **Uluslararası Terörizm ve Devlet Sorumluluğu**, Ankara, Nobel Yayınları, 2013.
- Keleş, Ruşen; Ünsal, Artun: “Kent ve Siyasal Şiddet”, **Cogito**, Sayı: 6-7: Şiddet, Kış-Bahar 1996, 8. Bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Şubat 2014, s. 91-104.
- Kelstrup, Morten: “Globalisation and Societal Insecurity: The Securitisation of Terrorism and Competing Strategies for Global Governance”, **Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research**, ed. Stefano Guzzini, Dietrich Jung, London, Routledge, 2004, s. 106-116.
- Kent, James: **Cash to Chaos: Dismantling ISIS’ Financial Infrastructure**, House Homeland Security Committee Majority Staff Report, Homeland Security Committee, Ekim 2016, (Çevrimiçi) <https://www.hsdl.org/?view&did=796005>, 24.01.2021.
- Kongar, Emre: **Küresel Terör ve Türkiye: Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül, Etnikçi ve Mezhepçi Terör Kapanında Türkiye**, 14. Bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016.
- Krasznai, Marton: “Terrorism: a Priority for the Future of OSCE”, **Naçao e Defesa**, Cilt: 2, No: 103, Sonbahar-Kış 2002, (Çevrimiçi) https://comum.rcaap.pt/bitstream/10400.26/1281/1/NeD103_MartonKrasznai.pdf, 17.01.2021, s. 117-126.
- Kurt, Selim: “ ‘Yeni Terörizm’in Geleceğin Güvenlik Ortamına Etkileri: Daeş Örneği”, **Akademik Bakış**, Cilt: 13, Sayı: 25, Kış 2019, s. 133-161.
- Küresel Koalisyon: “NATO”, 2017, (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/partner/nato/>, 21.12.2018.

- Küresel Koalisyon: “NATO’s Contribution Towards the Global Coalition Against Daesh”, 31.01.2019, (Çevrimiçi)
<https://theglobalcoalition.org/en/natos-contribution-towards-the-global-coalition-against-daesh/>, 14.03.2019.
- Küresel Koalisyon: “Partners List”, (Çevrimiçi)
<https://theglobalcoalition.org/en/partners/>, 18.02.2021.
- Küresel Koalisyon: “Military Progress”, (Çevrimiçi)
<https://theglobalcoalition.org/en/mission/military-progress/>, 14.03.2019.
- Küresel Koalisyon: “Germany’s Military Contribution Against Daesh in Iraq”, 09.01.2017, (Çevrimiçi)
<https://theglobalcoalition.org/en/germanys-military-contribution-against-daesh-in-iraq/>, 21.02.2021.
- Küresel Koalisyon: “Countering Daesh’s Propaganda”, (Çevrimiçi)
<https://theglobalcoalition.org/en/mission/countering-daeshs-propaganda/>, 14.03.2019.
- Küresel Koalisyon: “Netherlands”, (Çevrimiçi)
<https://theglobalcoalition.org/en/partner/netherlands/>, 22.02.2021.
- Küresel Koalisyon: “Preventing the Movement of Foreign Terrorist Fighters”, (Çevrimiçi)
<https://theglobalcoalition.org/en/mission/preventing-the-flow-foreign-fighters/>, 14.03.2019.
- Küresel Koalisyon: “Tackling Daesh’s Financing and Funding”, (Çevrimiçi)
<https://theglobalcoalition.org/en/mission/tackling-daeshs-financing-and-funding/>, 14.03.2019.
- Küresel Koalisyon: “How Italy Supports the Global Coalition against Daesh”, 21.06.2019, (Çevrimiçi)
<https://theglobalcoalition.org/en/how-italy-supports-the-global-coalition-against-daesh/>, 23.02.2021.

- Küresel Koalisyon: “Stabilising Liberated Areas”, (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/mission/#stabilising-liberated-areas>, 14.03.2019.
- Küresel Koalisyon: “Stabilisation in Syria”, (Çevrimiçi) <https://theglobalcoalition.org/en/mission/stabilising-liberated-areas/>, 24.02.2021.
- Lamy, Steven L.: “Contemporary Mainstream Approaches: Neo-realism and Neo-liberalism”, **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, ed. John Baylis, Steve Smith, 2. Bs., New York, Oxford University Press, 2011, s. 182-199.
- Laqueur, Walter: **The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destructions**, New York, Oxford University Press, 1999.
- Laqueur, Walter; Wall, Christopher: **The Future of Terrorism: ISIS, Al-Qaeda, and Alt-right**, New York, St. Martin’s Press, Temmuz 2018.
- Levy, Ido: “The Islamic State Threat in Syria Two Years After the Caliphate”, 31.03.2021, The Washington Institute for Near East Policy, (Çevrimiçi) <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/islamic-state-threat-syria-two-years-after-caliphate>, 05.05.2021.
- Lewis, Jessica D.: **Middle East Security Report 14: Al-Qaeda in Iraq Resurgent- The Breaking the Walls Campaign, Part I**, USA, the Institute for the Study of War, Eylül 2013, (Çevrimiçi) http://www.understandingwar.org/sites/default/files/AQI-Resurgent-10Sept_0.pdf, 29.01.2021.
- Luizard, Pierre-Jean: **İŞİD Tuzağı**, Çev. Yasemin Özden Charles, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Lutz, Brenda; Lutz, James: “Terörizm”, **Çağdaş Güvenlik Çalışmaları**, ed. Alan Collins, çev. Nasuh Uslu, 3. Bs., İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2017, s.

273-288.

- Mackenzie, Alex; vd: "The European Union Counter-terrorism Coordinator and the External Dimension of the European Union Counter-terrorism Policy", **Perspectives on European Politics and Society**, Vol. 14, No. 3, UK, Routledge, 2013, s. 325-338.
- MacLean, Callum: "Middle East-The Resurgence of the Islamic State in Syria and Iraq", 13.02.2021, (Çevrimiçi) <https://globalriskinsights.com/2021/02/middle-east-the-resurgence-of-the-islamic-state-in-syria-and-iraq/>, 06.05.2021
- Makhortykh, Mykola: "Historical Memory and Securitisation of the Russian Intervention in Syria", **International Politics**, Vol. 57, No: 6, Springer-Verlag, 2020, (Çevrimiçi) <https://link.springer.com/article/10.1057%2Fs41311-020-00232-w>, 25.01.2021, s. 1063-1081.
- Marchesin, Philippe: " 'Yeni Tehditler' Karşısında Avrupa", çev. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, der. Beril Dedeoğlu, İstanbul, Boyut Kitapları, Ekim 2003, s. 421-437.
- Martin, Gus: **Terörizm, Kavramlar ve Kuramlar**, Çev. İhsan Çapçioğlu, Bahadır Metin, Ankara, Adres Yayınları, Mart 2017.
- McCants, William: **The ISIS Apocalypse: The History, Strategy, and Doomsday Vision of the Islamic State**, New York, St. Martin's Press, 2015.
- McInnis, Kathleen J.: **Coalition Contributions to Countering the Islamic State**, Congressional Research Service, 24.08.2016, (Çevrimiçi) <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R44135/15>, 24.01.2021.

- Mironova, Vera: “Understanding the changing tactics of so-called Islamic State”, **NATO Review**, 15.04.2016, (Çevrimiçi)
<https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/04/15/understanding-the-changing-tactics-of-so-called-islamic-state/index.html>, 21.12.2018.
- Mishal, Shaul;
Rosenthal, Maoz: “Al Qaeda as a Dune Organization: Toward a Typology of Islamic Terrorist Organizations”, **Studies in Conflict and Terrorism**, Vol.28, No:4, 2005, (Çevrimiçi)
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10576100590950165>, 02.02.2021, s. 275-293.
- Mohamedou,
Mohammad-Mahmoud
Ould: **A Theory of ISIS: Political Violence and the Transformation of the Global Order**, London, Pluto Press, 2018.
- Monar, Jörg: “The EU as an International Counter-terrorism Actor: Progress and Constraints”, **Intelligence and National Security**, Vol. 30, No:2-3, London, Routledge, 2015, s. 333-356.
- Morgan, Patrick: “Liberalizm”, **Çağdaş Güvenlik Çalışmaları**, ed. Alan Collins, çev. Nasuh Uslu, 3. Bs., İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2017, s. 28-41.
- Morgenthau, Hans J.: **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, 5. Bsk, New York, Alfred A. Knoph, Inc., 1973.
- Murphy, John F.: “The Need for International Cooperation in Combating Terrorism”, **Terrorism**, Vol. 13, No: 6, UK, Taylor and Francis, 1990, s. 381-396.
- Murphy, John Francis: **State Support of International Terrorism: Legal, Political and Economic Dimensions**, New York, Routledge, 2019.
- Mutimer, David: “Eleştirel Güvenlik Çalışmaları: Ayrılıkçı Tarih”, **Çağdaş Güvenlik Çalışmaları**, Alan Collins, çev. Nasuh Uslu, 3. Bs., İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2017, s. 67-86.

- Münkler, Herfried: **Yeni Savaşlar**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, İletişim Yayınları, Eylül 2010.
- NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması, 04.04.1949, (Çevrimiçi)
https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm, 15.10.2018.
- NATO: “Washington Summit Communiqué”, 24.04.1999, (Çevrimiçi)
<https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm>, 15.10.2018.
- NATO: “Prague Summit Declaration”, 21.11.2002, (Çevrimiçi)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm, 15.10.2018.
- NATO: “Milestones in NATO’s work on counter-terrorism”, (Çevrimiçi)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm, 15.10.2018.
- NATO: “Active Engagement, Modern Defence- Strategic Concept”, 2010, (Çevrimiçi)
https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf, 15.10.2018.
- NATO: “Chicago Summit Declaration”, 20.05.2012, (Çevrimiçi),
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en, 15.10.2018.
- NATO: “Warsaw Summit Communiqué”, 09.07.2016, (Çevrimiçi),
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm, 15.10.2018.
- NATO: “Brussels Summit Declaration”, 2018, (Çevrimiçi)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm, 15.10.2018.

- NATO: “Countering terrorism”, (Çevrimiçi)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm, 15.10.2018.
- Navari, Cornelia: “Liberalism”, **Security Studies- An Introduction**, ed. Paul D. Williams, London, Routledge, 2008, s. 29-43.
- Nehorayoff, Andrea A.; Ash, Benjamin; Smith, Daniel S.: “Aum Shinrikyo’s Nuclear and Chemical Weapons Development Efforts”, **Journal of Strategic Security**, Vol.9, No:1, Mart 2016, (Çevrimiçi)
<https://scholarcommons.usf.edu/jss/vol9/iss1/5/>, 04.12.2020, s. 35-48.
- Neumann, Peter R.: “Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s”, 26.01.2015, (Çevrimiçi)
<https://icsr.info/2015/01/26/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/>, 15.02.2021.
- Nye Jr., Joseph S.: “The Information Revolution and the Paradox of American Power”, **American Society and International Law**, Vol: 97, USA, Cambridge University Press, Nisan 2003, (Çevrimiçi)
https://www.jstor.org/stable/25659835?seq=1&cid=pdf-reference#references_tab_contents, 19.10.2020, s. 67-75.
- Nye Jr., Joseph S.: **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, İstanbul, Literatür Yayınları, Temmuz 2003.
- Onay, Yaşar: **Etki Odaklı Hareket: Terör**, İstanbul, YeniYüzyıl Yayınları, Mayıs 2009.
- Oosterveld, Willem Theo; Bloem, Willem: **The Rise and Fall of ISIS: From Evitability to Inevitability**, Hollanda, The Hauge Centre for Strategic Studies, 2017.

- Örmeci, Ozan: “İŞİD Nedir ve Ne İstiyor”, **Uluslararası Politika Akademisi**, 09.09.2014, (Çevrimiçi) <http://politikaakademisi.org/2014/09/09/isid-nedir-ve-istiyor/>, 13.11.2018.
- Özbek, Tolga: “Mogadişu’ya Kaçırılan Lufthansa Uçağının Hikayesi”, 12.02.2017, (Çevrimiçi) [https://www.havayolu101.com/2017/02/12/moga-disuya-kacirilan-lufthansa-ucagi-muze-olacak/#:~:text=Lufthansa%20u%C3%A7a%C4%9F%C4%B1%20\(LH%20181\)%2C,mensup%20d%C3%B6rt%20ki%C5%9Fi%20taraf%C4%B1ndan%20ka%C3%A7%C4%B1r%C4%B1ld%C4%B1,04.01.2021](https://www.havayolu101.com/2017/02/12/moga-disuya-kacirilan-lufthansa-ucagi-muze-olacak/#:~:text=Lufthansa%20u%C3%A7a%C4%9F%C4%B1%20(LH%20181)%2C,mensup%20d%C3%B6rt%20ki%C5%9Fi%20taraf%C4%B1ndan%20ka%C3%A7%C4%B1r%C4%B1ld%C4%B1,04.01.2021).
- Özçelik, T. Gökhan: “Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD/DAEŞ) Örgütü ve Faaliyetleri”, **Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütleri**, ed. Hasan Acar, Serkan Yenil, Ankara, Nobel Yayınları, Ekim 2020, s. 91-112.
- Pazarcı, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk**, 4. Bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2006.
- Pellerin, Clara: “Communicating Terror: an Analysis of ISIS Communication Strategy”, **SciencesPo Kuwait Program: Islam and Politics in a Changing Middle East**, Bahar 2016, (Çevrimiçi) https://www.sciencespo.fr/kuwait-program/wp-content/uploads/2018/05/KSP_Paper_Award_Spring_2016_PELLERIN_Clara.pdf, 15.11.2018, s. 1-17.
- Pertile, Marco: “NATO”, **International Cooperation in Counter-terrorism: The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism**, ed. Giuseppe Nesi, England, Ashgate, 2006, s. 177-194.
- Polat, Doğan Şafak: “Siber Terörizmle Mücadele”, **Uluslararası Güvenlik**, Ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 167-180.

- Polat, Doğan Şafak: “Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Güvenlik”, **Uluslararası Güvenlik- Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 329-352.
- Polat, Doğan Şafak: “Irak Şam İslam Devleti”, **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul, Beta Yayınları, Temmuz 2016, s. 211-226.
- Prantner, Zoltan: “The Military Potential of ISIL”, **Defence Review**, Vol. 143, Special Issue 2015, (Çevrimiçi)
https://www.researchgate.net/profile/Prantner_Zoltan2/publication/282975150_The_Military_Potential_of_ISIS/links/5624c46108ae93a5c92cc344/The-Military-Potential-of-ISIL, 25.01.2021, s. 64-74.
- Rabinovitch, Gérard: **Terörizm mi? Direniş mi? Kitle Toplulukları Çağında Bir Sözlük Karmaşasına Dair**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2016.
- Rapoport, David C.: **The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences**, Ocak 2013, (Çevrimiçi)
<https://www.researchgate.net/publication/286896869>, 18.10.2020.
- Rapoport, David C.: “The Fourth Wave: September 11 in the History of Terrorism”, **Current History**, Vol: 100, No: 650, Aralık 2001, (Çevrimiçi)
http://online.ucpress.edu/currenthistory/article-pdf/100/650/419/389784curh_100_650_419.pdf, 18.10.2020, s. 419-424.
- Rapoport, David C.: **Terrorism as a Global Wave Phenomenon: Overview**, USA, Oxford University Press, 2016.

- Rapoport, David C.: **Terrorism as a Global Wave Phenomenon: Religious Wave**, Ekim 2017, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/321171687_Terrorism_as_a_Global_Wave_Phenomenon_Religious_Wave/link/5a1361d9a6fdcc717b568828/download, 18.10.2020.
- Rassler, Don: **The Islamic State and Drones: Supply, Scale, and Future Threats**, USA, Combating Terrorism Center at West Point, United States Military Academy, Temmuz 2018, <https://ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2018/07/Islamic-State-and-Drones-Release-Version.pdf>, 20.11.2018.
- Reus-Smit, Christian: “Realist and Resistance Utopias: Community, Security and Political Action in the New Europe”, **Millennium: Journal of International Studies**, Vol: 21, No:1, Mart 1992, (Çevrimiçi) <https://www.mil.sagepub.com>, 08.12.2020, s. 1-28.
- Roach, Steven C.: “Critical Theory”, **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, 3. Bs., United Kingdom, Oxford University Press, 2013, s. 171-186.
- Roberts, Guy B.: “Biyolojik Terör Tehdidi”, **Küresel Terörizm ve Uluslararası İş Birliği Sempozyumu-III, Bildiriler**, 15-16 Mart 2010, ed. Kenan Koçak, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayınları, 2010, s. 117-126.
- Rosand, Eric: “Security Council Resolution 1373, the Counter-Terrorism Committee, and the Fight Against Terrorism”, **American Society of International Law**, Vol. 97, No: 2, Nisan 2003, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/3100110>, 14.01.2015, s. 333-341.
- Ryning, Sten: “The New NATO: Europe’s Continued Security Crisis”, **Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research**, ed. Stefano Guzzini, Dietrich Jung, London, Routledge, 2004,

s. 193-204.

- Sancaktar, Caner: “NATO’nun Kosova Müdahalesi: Emperyalist Müdahaleye Bir Örnek”, **Uluslararası Güvenlik-Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 445-459.
- Sandıklı, Atilla: **Türkiye’nin Jeopolitiği: Yumuşak Güç Savaşları ve Terörizm**, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2015.
- Saraçlı, Murat: “Uluslararası Hukukta Terörizm”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XI, Sayı: 1-2, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 1049-1078
- Savrun, Ergenekon: “DAEŞ Terör Örgütü ve Faaliyetleri”, **Küresel Terör ve Güvenlik Politikaları**, ed. Hasan Acar, Ankara, Nobel Yayınları, Nisan 2020, s. 165-189.
- Sayın, Hüdayi: “Course of Migration: From Marginalization to Enemization”, **International Migration and Challenges in the Beginning of the Twenty-First Century**, ed. Işıl Zeynep Turkan İpek, Gökçe Bayındır Goularas, London, Lexington Books, 2018, s. 41-54.
- Saymaz, İsmail: **Türkiye’de IŞİD**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Scharf, Michael P.: **How the War Against ISIS Changed International Law**, Case Western Reserve Journal of International Law 48, Faculty Publications, 2016, (Çevrimiçi) https://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2637&context=faculty_publications, 27.11.2020.

- Schmid, Alex: “Terrorism – The Definitional Problem”, **Case Western Reserve Journal of International Law**, Sayı: 36, 2004, (Çevrimiçi) <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol36/iss2/8>, 03.02.2016, s. 375-419.
- Schmitt, Carl: **Siyasal Kavramı**, Çev. Ece Göztepe, İstanbul, Metis Yayınları, Aralık 2012.
- Sevinç, İsmail;
Babahanoğlu, Veysel: “Küresel Güvenliğin Değişken Yapısı ve Terör Örgütleri Üzerine Etkisi: DEAŞ Terör Örgütü Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:24, Sayı:4, 2019, s. 969-987.
- Shamieh, Luna; Zoltan, Szenes: “The Rise of Islamic State of Iraq and Syria (ISIS)”, **Academic and Applied Research in Military and Public Management Science (AARMS)**, Vol: 14, No: 4, the National University of Public Service, 2015, s. 363-378.
- Steinacker, Gudrun: “The Role of the OSCE as a Regional Security Organization in Combating International Terrorism”, **OSCE Yearbook 2003**, ed. IFSH (Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg), Baden-Baden, 2004, s. 89-93.
- Stepanova, Ekaterina: “The OSCE and US-Russian Co-Operation in the Fight Against Terrorism”, **OSCE Yearbook 2002**, ed. IFSH (Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg), Baden-Baden, 2003, s. 59-71.
- Sterling-Folker, Jennifer: “Neoliberalism”, **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, 3. Bs., United Kingdom, Oxford University Press, 2013, s. 114-131.
- Stern, Jessica; Berger, J. M.: **ISIS: The State of Terror**, New York, Ecco, 2016.

- Szyszkowitz, Tessa: “The European Union”, **Europe Confronts Terrorism**, ed. Karin von Hippel, New York, Palgrave Macmillan, 2005, s. 171-190.
- Şenol, Dolunay; Erdem, Sezgin; Erdem, Elif: “İŞİD Terör Örgütünün İletişim ve Propaganda Teknikleri”, **II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu: Ortadoğu’da Devlet, Devlet-dışı Aktörler ve Demokrasi**, 4-7 Mayıs 2016, Kırıkkale Üniversitesi, KODAMER Yayınları, 2016, s. 191-202.
- Şenol, Dolunay; Erdem, Sezgin; Erdem, Elif: “İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:26, Sayı:2, Elazığ, Fırat Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 277-292.
- Şöhret, Mesut: “Uluslararası Güvenlikte BM Güvenlik Konseyi’nin Rolü”, **Uluslararası Güvenlik-Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 353-395.
- Şöhret, Mesut: “NATO’nun Ortadoğu Politikası”, **Ortadoğu Analizi: İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve Arap Baharı**, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta Yayınları, Haziran 2014, s. 455-484.
- Tanrısever, Oktay, F.: “Güvenlik”, **Devlet ve Ötesi**, der. Atila Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 107-123.
- Taşdemir, Fatma: **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara, USAK Yayınları, Nisan 2006.
- TBMM: Karar no: 1098, Karar tarihi: 03.09.2015, (Çevrimiçi)
https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1098.html, 20.03.2019.
- TBMM: Karar no: 1128, Karar tarihi: 01.10.2016, (Çevrimiçi)
https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1128.html, 20.03.2019.

- TBMM: Karar no: 1162, Karar tarihi: 23.09.2017, (Çevrimiçi)
https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1162.html, 20.03.2019.
- TBMM: T.C. Terörle Mücadele Kanunu, Kanun numarası: 3713, Kabul Tarihi: 12.04.1991, T.C. Resmî Gazete Sayı: 20843 Mükerrer, Tertip:5, Cilt:30, 12.04.1991.
- T.C. 61. Hükûmet Bakanlar Kurulu: 2013/5428 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, T.C. Resmî Gazete, Sayı: 28791, Tarih: 10.10.2013, (Çevrimiçi)
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131010-1.htm>, 30.11.2018.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü: **Kimyasal ve Biyolojik Savaş Ajanlarına Karşı Korunma ve Tedavi Yöntemleri**, Ocak 1991, (Çevrimiçi)
<https://www.ttb.org.tr/eweb/savas/6.html>, 25.04.2017.
- Tinas, Murat: “Broadened Perspective on Foreign (Terrorist) Fighters in Syrian Civil War”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 25, Sayı: 97, Ankara, Liberte Yayınları, Kış 2020, s. 131-146.
- Tickner, J. Ann; Sjoberg, Laura: “Feminisim”, **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, 3. Bs., United Kingdom, Oxford University Press, 2013, s. 205-222.
- Tilly, Charles: **The Politics of Collective Violence**, UK, Cambridge University Press, 2003.
- Tilly, Charles: “Terror, Terrorism, Terrorists”, **Sociological Theory**, Vol. 22, No: 1, New York, American Sociological Association, Mart 2004, s. 5-13.
- Topal, Ahmet Hamdi: **Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı**, İstanbul, Beta Yayınları, Ocak 2005.

- True, Jacqui: “Feminisim”, **Theories of International Relations**, Scott Burchill v.d., 3. Bs., New York, Palgrave Macmillan, 2005, s. 213-234.
- UK Government: “UK Action to Combat Daesh”, (Çevrimiçi) <https://www.gov.uk/government/topical-events/daesh/about>, 21.02.2021.
- U.S. Government Accountability Office: **Countering ISIS and Its Effects: Key Issues for Oversight**, Temmuz 2017, (Çevrimiçi) <https://www.gao.gov/assets/690/685908.pdf>, 24.01.2021.
- Üçüncü, Murat: “Siber Savunmada Mücadele Alanları ve Sistem Yönetiminin Önemi”, **Küresel Terörizm ve Uluslararası İş Birliği Sempozyumu-III, Bildiriler**, 15-16 Mart 2010, ed. Kenan Koçak, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayınları, 2010, s. 55-60.
- Ünsal, Zeynep Ece; Olçar, Kemal: “Avrupa’da Radikalleşme ve DAESH: DAESH’in Evrilmesi ve Avrupa Güvenliğine Yönelik Tehditler”, **Güvenlik Stratejileri**, Yıl: 15, Sayı: 29, 2019, s. 115-150.
- Waltz, Kenneth N.: **Theory of International Politics**, Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.
- Waltz, Kenneth N.: **Man, The State and War: A Theoretical Analysis**, New York, Columbia University Press, 2001.
- Warrick, Joby: **Siyah Bayraklar: IŞİD’in Doğuşu ve Yükselişi**, çev. Işık Tansal, 2. bs., İstanbul, A7 Kitap, Temmuz 2016.
- Weimann, Gabriel: **Special Report 116, www.terror.net: How Modern Terrorism Uses the Internet**, United States Institute of Peace, Mart 2004, (Çevrimiçi) <https://www.usip.org/sites/default/files/sr116.pdf>, 04.12.2020.

- Weiss, Michael; Hassan, Hassan: **İŞİD Terör Ordusunun İç Yüzü**, çev. Emine Arzu Kayhan, İstanbul, Kırmızı Yayınları, Ekim 2016.
- Westra, Renee: **Syria: Australian Military Operations**, Research Paper Series 2017-18, 20.09.2017, (Çevrimiçi)
https://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/download/library/prspub/5526262/upload_binary/5526262.pdf, 24.01.2021.
- Whittaker, David J.: **The Terrorism Reader**, New York, Routledge, 2001.
- Wilkinson, Paul: **Terrorism and the Liberal State**, London, Mac Millan Press, 1986.
- Williams, Lauren: **Islamic State Propaganda and the Mainstream Media**, Lowy Institute for International Policy, Şubat 2016, (Çevrimiçi)
https://www.lowyinstitute.org/sites/default/files/islamic-state-propaganda-western-media_0_0.pdf, 24.01.2021.
- Wilson Center: “Muslims on ISIS Attacks”, 06.07.2016, (Çevrimiçi)
<https://www.wilsoncenter.org/article/muslims-isis-attacks>, 14.03.2019.
- Wolff, Stefan: **Ethnic Conflict: A Global Perspective**, USA, Oxford University Press, 2006.
- Wright, Joanne: “The Importance of Europe in the Global Campaign Against Terrorism”, **Terrorism and Political Violence**, No: 18(2), London, Routledge, 2006, s. 281-299.
- Wright, Robin; v.d.: **The Jihadi Threat: ISIS, Al-Qaeda, and Beyond**, United States Institute of Peace, December 2016/January 2017, (Çevrimiçi)
<https://www.usip.org/sites/default/files/The-Jihadi-Threat-ISIS-Al-Qaeda-and-Beyond.pdf>, 4.11.2018.

- Yadlin, Amos: “Russia in Syria and the Implications for Israel”, **Strategic Assessment**, Vol. 19, No:2, Temmuz 2016, (Çevrimiçi) <https://strategicassessment.inss.org.il/wp-content/uploads/2020/01/volume-19-no.2.pdf>, 25.01.2021, s. 9-26.
- Yalçinkaya, Haldun: “İŞİD’in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye’nin Tecrübesi (2014-2016)”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:14, Sayı:53, Ankara, UİK Derneği Yayınları, 2017, s. 23-43.
- Yayla, Atilla: “Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 45, Sayı:1, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1990, s. 335-385.
- Yeung, Joanie Chung Yin: “A Critical Analysis on ISIS Propaganda and Social Media Strategies”, Mart 2015, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/316146537>, 24.01.2021, s. 1-19.
- Yılmaz, Sait: **Uluslararası Güvenlik- Teori, Pratik ve Gelecek**, Ankara, Kaynak Yayınları, Şubat 2017.
- Yiğittepe, Levent: “NATO’nun Güvenlik Algılaması ve Türkiye Tartışmaları”, **International Journal of Academic Value Studies**, Cilt:3, Sayı: 9, 2017, s. 344-359.
- Yiğittepe, Levent: **Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Kavramsal Analiz ve Teorik Tartışmalar**, Ankara, Nobel Yayınları, Ekim 2020.
- Zafer, Hamide: **Sosyolojik Boyutuyla Terörizm**, İstanbul, Beta Yayınları, 1999.
- Zelin, Aaron Y.: **The War between ISIS and al-Qaeda for Supremacy of the Global Jihadist Movement**, Research Notes, No: 20, The Washington Institute for Near East Policy, Haziran 2014, (Çevrimiçi) <https://www.washingtoninstitute.org/media/2714?disposition=attachment>, 30.01.2021.

- Zelin, Aaron Y.: “Jihadi Movements 2021: ISIS, al-Qaeda, and Hayat Tahrir al-Sham”, 17.03.2021, The Washington Institute for Near East Policy, (Çevrimiçi)
<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/jihadi-movements-2021-isis-al-qaeda-and-hayat-tahrir-al-sham>, 06.05.2021.
- Zelin, Aaron Y.: **The Islamic State’s Territorial Methodology**, Research Notes, No: 29, The Washington Institute for Near East Policy, Ocak 2016, (Çevrimiçi)
<https://www.washingtoninstitute.org/media/2238?disposition=attachment>, 31.01.2021.
- Zellner, Wolfgang: “The OSCE and Transnational Security Threats”, **Security and Human Rights**, No: 19(4), Leiden, Brill, 2008, s. 311-321.
- Zenginoğlu, Samet: “Uluslararası Terörizm ve Avrupa Birliği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016/3, Sayı: 25, 2016, s. 157-178.
- Zgryziewicz, Maj Rafal; v.d.: **DAESH Information Campaign and Its Influence**, NATO StratCom COE (NATO Strategic Communication Centre of Excellence), 2015, (Çevrimiçi)
<https://www.stratcomcoe.org/download/file/fid/5806>, 24.01.2021.
- Zi, Sun (Sun Tzu): **Savaş Sanatı**, Çev. Pulat Otkan, Giray Fidan, 4. Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Haber Siteleri:

- “10 Ekim Ankara Gar saldırısı davası sürecinde neler yaşandı?”, 03.08.2018, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45010767>, 05.12.2018.

“12 kişinin öldüğü Sultanahmet saldırısı davasında 3 müebbet, 1 tahliye”, 31.01.2018, (Çevrimiçi) <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201801311032050698-sultanahmet-saldirisi-davasi-karar/>, 05.12.2018.

“Atatürk Havalimanı’ndaki terör saldırısı davasında karar”, 16.11.2018, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/ataturk-havalimanindaki-teror-saldirisi-davasinda-karar/1313493>, 05.12.2018.

“BM: Han Şeyhun’daki saldırıda sarin kullanıldı”, 30.06.2017, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40453204>, 14.09.2018.

“BM: Han Şeyhun’daki kimyasal saldırı Esad güçlerince düzenlendi”, 27.10.2017, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41772196>, 14.09.2018.

“Guardian: IŞİD’in yeni lideri Iraklı bir Türkmen olan Abdülrahman el Mavli el Selbi”, 21.01. 2020, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51185053>, 25.01.2020.

“Islamic State and the Crisis in Iraq and Syria in Maps”, 28.03.2018, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838034>, 20.02.2021.

“İŞİD tarafından Kilis’e atılan roketler sonucu bir yılda 25 kişi öldü, 109 kişi yaralandı”, 18.01.2017, (Çevrimiçi) <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/isid-tarafindan-kilise-atilan-roketler-sonucu-bir-yilda-25-kisi-oldu-109-kisi-yaralandi-661978>, 20.03.2019.

“İslam İşbirliği Teşkilatı’ndan Musul’a Milyar Dolarlık Yardım”, 29.10.2016, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201610291025535226-iiit-musul-kredi-isid/>, 14.03.2019.

“Japonya, Aum Şinrikyo tarikatı liderini idam etti”, 06.07.2018, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44733999>, 14.09.2018.

“OPCW: Han Şeyhun saldırısında sarin gazı kullanıldı”, 20.04.2017, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39650002>, 14.09.2018.

“Son 13 yılda Avrupa’yı sarsan terör saldırıları”, 18.08.2017, (Çevrimiçi)
<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201708181029756400-avrupa-teror-saldirlari/>,
14.12.2018.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad: Canan ORHAN GÖNÜL

2000 yılında Sakıp Sabancı Anadolu Lisesi’nden mezun oldum. 2005 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden mezun oldum ve aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda yüksek lisans öğrenimine başladım. 2009 yılında Prof. Dr. Rauf VERSAN’ın tez danışmanlığında “Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunması veya Yeniden Tesisi Bakımından Türk Hukukunda Yurtdışına Asker Gönderilmesi” başlıklı yüksek lisans tezimi tamamladım. 2019 yılında yayımlanan “Akdeniz Jeopolitiği” isimli kitapta “Uluslararası İlişkiler Teorileri Açısından Akdeniz Coğrafyası” başlıklı çalışmam ve aynı kitapta “Türkiye’nin Enerji Güvenliği ve Akdeniz” başlıklı Özkan GÖNÜL ile ortak çalışmam yer almıştır. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programında öğrenciyim. Evli ve bir çocuk annesiyim.